Tarih
272
AĞUSTOS
2016

Ayşe Ozil ile "Anadolu Rumları" Üzerine Söyleşi
Elçin Macar

Vangelis Kechriotis anısına...

Selim Deringil, Ahmet Ersoy, Arzu Öztürkmen, Erol Köroğlu, Malte Fuhrmann, Ece Zerman, Polina İvanova, Nilay Özlü ve K. Mehmet Kentel bir tarihçi, aktivist, akademisyen, dost olarak Vangelis Kechriotis'i anlatıyor. Firuzan Melike Sümertaş, Gizem Tongo ve Okcan Yıldırımtürk ise Kechriotis'in verdiği esinle yazdıkları makalelerle dosyaya katılıyor, sayfa 28

Ne Zamandan Beri İstanbul'un Fethi Kutlanıyor ve Ayasofya'nın Camiye Çevrilmesi İsteniyor?

Mehmet Ö. Alkan

Magnesia Definesi

Bir Ionia Kentinin Hellenistik Dönem Sikkeleri

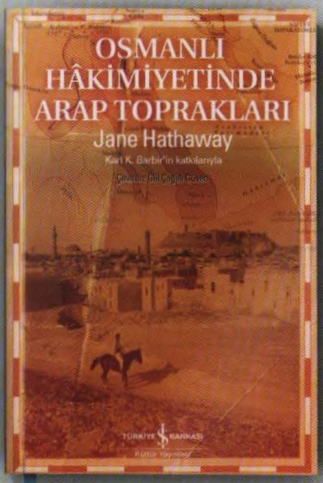
Oğuz Tekin — Mehmet Yılmaz

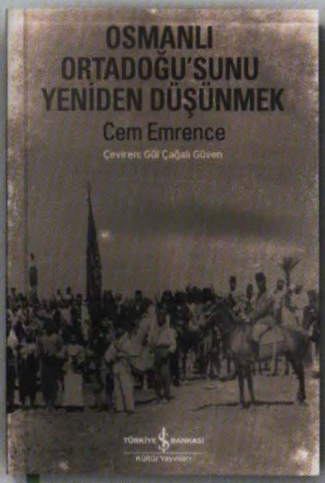
Tarihçi Halil İnalcık'ı kaybettik...

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

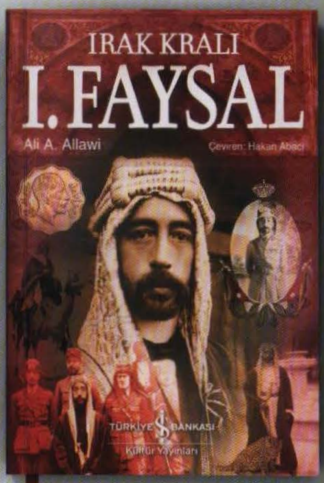
ORTADOĞU'YA OSMANLI TARİHİ İÇİNDEN BAKMAK...

Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları
Jane Hathaway
çev. Gül Çağalı Güven
400 s, 28 TL

Osmanlı Ortadoğu'sunu Yeniden Düşünmek
Cem Emrence
çev. Gül Çağalı Güven
176 s, 18 TL

Irak Kralı I. Faysal
Ali A. Allawi
çev. Hakan Abacı
808 s, 65 TL

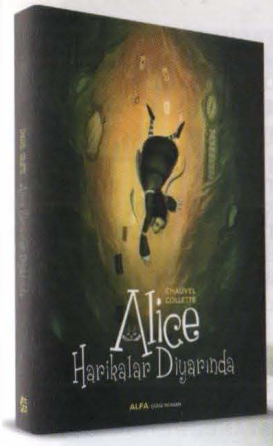
Manisa kitabevimiz açıldı.
İsmetpaşa Mah. Atatürk Bulvarı Cad.
No: 32 Merkez - Manisa
Tel: (0236) 231 69 24

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37
Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32
Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73
İzmir - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** Tepebaşı,
Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14
Samsun - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğunuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

Alice Harikalar Diyarında

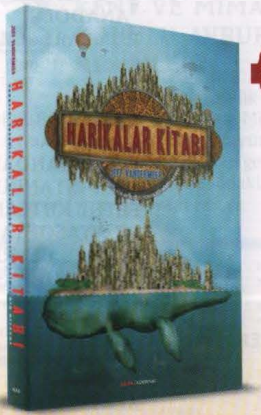

Evde keyfim ne kadar da yerindeydi...
Bütün günümü büyüyüp küçülmekle geçirmiyordum,
bana emir veren bir fare ya da tavşan yoktu...
Şu yuvaya girdiğim için öyle pişmanım ki!

19x25 cm / 72 sayfa / kuşe kağıt / renkli baskı

DÜNYANIN EN KEYİFLİ YARATICI YAZARLIK KİTABI

BİRİNCİ BASKI 10.000 ADET

17,5x25,5 cm
352 sayfa
kuşe kağıt
renkli baskı

HARİKALAR KİTABI
JEFF VANDERMEER

USTALARDAN DERSLER

Charles Yu
Karen Lord
Lauren Beukes
Kim Stanley Robinson
David Anthony Durham
Joe Abercrombie
Peter Straub
Nnedi Okorafor
George R. R. Martin
Lev Grossman
Neil Gaiman
Catherynne M. Valente
Karen Joy Fowler
Ursula K. Le Guin
John Crowley
Rikki Ducornet

ALFA www.alfakitap.com /alfakitap /alfakitap /alfakitap

MERHABA,

Ağustos sayımızın dosya konusu yaklaşık bir yıldır belliydi. Ailesi, öğrencileri, dostları, akademik camia, Yunanistan ve Türkiye'nin adaları ile sokakları, Tarih Vakfı ve elbette *Toplumsal Tarih* geçtiğimiz yıl bu ayda Vangelis Kechriotis'i kaybetti. Çok erkendi. O zaman bu zaman yayın kurulu toplantılarımızda konuşuldu "Vang", "Vangelis", "Vangeli" anısına bir sayı hazırlamak. Çok zor oldu. Yazarlarımız için dönüp anıları tazelemek, hissettikleri eksikliği metne dökmek hiç kolay değildi. Ben fotoğraflara bakarken çok zorlandım, ki aslında şanslı (?) sayılırdım Vangelis Kechriotis'le tanışıklığım uzun zamanlara dayanmadığı, derginin sayfalarında anlatılan o sıkı dostluğu-kardeşliği-arkadaşlığı kurmaya fırsatım olmadığı için.

Bu dosya bir yandan da Vangelis Kechriotis'in kişiliği üzerinden, insanları bir arada tutacak bir "ruh" yaratmanın, dayanışmada ısrar etmenin büyüsü üzerine tekrar düşünmemi sağladı. Kechriotis'in bugün farklı ülkelerdeki üniversitelerde akademik faaliyetlerini sürdüren öğrencileriyle bu dosya için hararetli bir yazışma trafiği sürdürdük ve gördüm ki o ruh bu yazışmalara da sızıverdi. Hal hatırlı, şakalaşmalı, özür dilemeli, birbirini anlayıp dinlemeli bir iletişim kurduk yazılarını okuyacağınız her bir isimle. Belki bugünlerde tam da buna, bir arada durmaya ihtiyaç duyduğumdan/duyduğumuzdan. Farklı yaşlardan, farklı dillerden dinlerden bu kadar çok insanı etrafında tutabilen, onlara dostluğunu hissettirebilen, öğretip öğrenebilen biri 40'lı yaşlarına kadar değil çok daha uzun yaşamalıydı... Ocak ayındaki editör yazısında Grigoris Oikonomidis için "Angelus Novus'a emanet" demiştim; ikinci kanadında Vangelis için yer ayırmış belli ki tarih meleği...

Bu sayı hazırlanırken, 25 Temmuz 2016 günü Prof. Halil İnalcık'ın ölüm haberini aldık. Uzun ve üretken bir yaşam nasip oldu İnalcık'a, uzun yazılarla anmak gereken. Onun da toprağı bol olsun.

Eylülde yeniden bir arada olmak dileğiyle...

Nihal Boztekin

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
7 AĞUSTOS 1920 PIERRE LOTI'NİN İSTANBUL'DAKİ EVİ
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

12 BAKIRKÖY AKIL HASTANESİ'NDE KÜLTÜR KATMANLARI
Ilknur Türkoğlu

24 MAGNESIA DEFİNESİ
BİR IONIA KENTİNİN HELLENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ
Oğuz Tekin - Mehmet Yılmaz

29 VANGELİS KECHRİOTİS'İN ARDINDAN
Selim Deringil

30 FİLAKİA VANGELİ
Ahmet Ersoy

32 VANGELİ MU
Arzu Öztürkmen

34 GEÇMİŞLE HESAPLAŞMADA KOLEKTİF ANIMSAMA METİNLERİNE YAKLAŞIM
Erol Köroğlu

37 VANGELİS KECHRİOTİS (30 EYLÜL 1969- 26 AĞUSTOS 2015)
GEÇMİŞ İLE BUGÜNÜN GERÇEK DÜNYASI ARASINDA BİR YOL DÖŞEMEK
Malte Fuhrmann

40 SEMINARIUM
Polina Ivanova

42 DR. ALEKSANDROS G. PASPATİS'TEN DERSAADET RUM CEMİYET-İ EDEBİYESİ'NE
İSTANBUL'UN KARA SURLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Firuzan Melike Sümertaş

51 TARİH DİSİPLİNİNİN VE AKADEMİNİN ÖTESİNDE BİR TARİHÇİ
Nilay Özlü

54 TARİHÇİ KECHRİOTİS'İN TARİHİNİ YAZMAK: BİR BAŞLANGIÇ, BİR DENEME
K. Mehmet Kentel

57 TARİH VE HAFIZA ARASINDA
GEÇ OSMANLI DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA BİR RESSAM: ELENİ İLİADİS
Gizem Tongo

64 OSMANLI İNSANININ YÜKÜ: ZİVER BEY'İN KIBRIS TARİHİ
Okcan Yıldırımtürk

72 AYŞE OZİL İLE "ANADOLU RUMLARI" ÜZERİNE
Söyleşi: Elçin Macar

80 EN DOĞRU BİLDİĞİMİZDEN KUŞKULANMAK-13
NE ZAMANDAN, BERİ İSTANBUL'UN FETHİ KUTLANIYOR VE AYASOFYA'NIN CAMİYE ÇEVRİLMESİ İSTENİYOR? (-1-)
Mehmet Ö. Alkan

92 BÜYÜK TUR RESSAMLARININ GÖZÜNDEN
KENT VE MİMARİ KONULU AVRUPA RESİMLERİ
Hazırlayanlar
Zerrin İren Boynudelik
Emine Önel Kurt

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER: PİERRE LOTİ'NİN İSTANBUL'DAKİ EVİ

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 7 Ağustos 1920 tarihli nüshasından, Fransız yazar Pierre Loti'nin İstanbul'da kaldığı eve ilişkin makaleyi aktarıyor.

12 BAKIRKÖY AKIL HASTANESİ'NDE KÜLTÜR KATMANLARI

"Gözden Kaçanlar" serisinin yeni yazısında İlknur Türkoğlu, Bakırköy'ün arkeolojik birikimini ve akıl hastanesi arazisindeki kültür katmanlarını ele alıyor.

64 OSMANLI İNSANININ YÜKÜ: ZİVER BEY'İN KIBRIS TARİHİ

Okcan Yıldırımtürk, Ziver Bey'in 1895 tarihli *Kıbrıs Tarihi* eserini, Osmanlı modernleşmesinin ürettiği yeni tarihyazımı bağlamında tartışıyor.

92 KENT VE MİMARİ KONULU AVRUPA RESİMLERİ

Zerrin İren Boynudelik ve Emine Önel Kurt, "Resimde Mimari Öğeler" serisine, 18. yüzyılda "Büyük Tur"a katılan gezginlerin yaptığı resimlere odaklanan yazıyla devam ediyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 272, Ağustos 2016

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Ayşe Ozil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Selim Sezer

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/ UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
nboztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok
4. Kat No: 407
İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Temmuz 2016

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

HAZIRLAYAN: EDHEM ELDEM

7 AĞUSTOS 1920

PIERRE LOTI'NİN İSTANBUL'DAKİ EVİ

Tehlikedeki Polonya vatanının son ümidi. Ülkenin müdafaası için oluşturulan gönüllü ordunun genelkurmayını oluşturan subayların çevrelediği General Haller.

Polonya Fotoğraf Ajansı.

L'Illustration dergisinin 7 Ağustos 1920 tarihli ve 4040 sayılı nüshasının kapağında, Mavi Ordu adıyla bilinen ordunun başında Polonya için mücadele eden General Józef Haller von Hallenburg (1873-1960) ve kurmayları yer almaktaydı. Polonya lejyonunda görev yapan bu subay, 1917'de Brest-Litovsk Antlaşması'na rağmen Ruslara karşı savaşmaya devam etmişti. 1918'de İtilaf devletlerine katılarak Almanya'ya karşı cephe almış, ardından da Ruslarla savaşıp Pomeranya'yı alarak Baltık Denizi'ne ulaşmayı başarmıştı.

Derginin içinde ise meşhur Fransız yazar Pierre Loti'nin 1913'te İstanbul'da yaşamış olduğu eve bir hatıra levhasının yerleştirilişini aktaran bir yazı ve fotoğraflar bulunuyordu. 1850 yılında Fransa'nın Rochefort kentinde dünyaya gelen, Fransız donanmasında subay olarak görev yapan ve asıl adı Louis Marie Julien Viaud olan bu yazar, 1876'da Pierre Loti takma adını alarak başarılı bir edebiyat kariyerine başlamıştı. 1879'da yayımlanan *Aziyadé* isimli romanında Şark'ın gizemli harem hayatını işleyen Loti, Osmanlı İmparatorluğu'yla hissi bağlarını geliştirmiş, "Türk dostu" olarak tanınmıştı. Özellikle Trablusgarp ve Balkan savaşlarından itibaren Osmanlı taraftarlığını Fransız gazetelerinde yazdığı makalelerde sergilemiş, bu tutumunu Birinci Dünya Savaşı'nda ve İstiklal Savaşı'nda sürdürmüştü. Bu desteğinden dolayı Osmanlı halkı tarafından el üstünde tutulmuş, ülkeye her gelişinde bir kahraman gibi karşılanmıştı. 1913'teki gelişini konu alan *L'Illustration* dergisindeki yazı ve görüntüleri dergimizin Temmuz 2004 tarihli 127. sayısında işlemiştik.

Her ne kadar Cumhuriyet'le beraber şöhreti azalacak, hatta Nâzım Hikmet'ten "burjuva domuz" yaftasını yiyecekse de,[1] Pierre Loti, dünya savaşı yenilgisinden yeni çıkmış olan Osmanlılar için tutunacak tek dal haline gelmişti. Hâlâ Türk milletini savunan, Avrupa ve özellikle Fransa kamuoyunda Türkler lehine yazmaya devam eden Loti, İstanbul'da bir kahraman gibi algılanmaktaydı. Bu anlamda 1920 yılındaki bu mütevazı törenle bazı dostlarının onu anmak ve onurlandırmak için bir araya gelmiş olması hiç şaşırtıcı değildir.

Dergide yer alan metin ve resimler yeteri kadar açıklayıcı olduğundan sözü uzatmaya gerek olmayabilir. Üzerinde durmak istediğimiz tek nokta, Pierre Loti'nin bu evinin hâlâ ayakta olduğudur. Fotoğraflardan da anlaşılacağı üzere binanın kapısı ve üzerindeki levha çok fazla değişikliğe uğramamışsa da evin geri kalan kısımlarının, başta eklenmiş üç kat olmak üzere, ne kadar tanınmaz hale geldiği dikkat çekicidir.

Yazıya bugüne kadar iyi korunabilmiş olan levhanın üzerindeki metni aktararak son verelim:

"Türklerin saadet ve felaket zamanlarında necip ve sadık dostu Fransa Encümen-i Danişi[2] azasından Piyer Loti bin üç yüz yirmi sekiz tarihinde bu evde ikamet etmiştir. 1328-1910."

İSTANBUL'DA PIERRE LOTI'NİN EVİ

İstanbul Belediyesi, Pierre'in bu şehirde yaşamış olduğu evlerden birine geçenlerde bir hatıra levhası koydurdu.

Bundan bir müddet önce Pierre Loti, *İstanbul hemşerisi* ilan edilmişti. *Désenchantées* romanının[3] meşhur yazarına karşı –ve özel bir girişimin neticesi– olan bu yeni sevgi ve minnet ifadesi, Boğaziçi sahilinde yaşayanların özel olarak Pierre Loti'ye ve genel olarak Fransızlara besledikleri duyguları ilgilenmeye değer kılmaktadır.

Pierre Loti Türkleri seviyor, Türkler de Pierre Loti'yi seviyorlar. Ne var ki gerçekleri tam ifade etmek için şunu itiraf etmek gerekir ki halk söz konusu olduğunda, yani basit ve samimi kişilerde olması gereken açık, derin ve kayıtsız sevgi deyince, Türklerin Pierre Loti'ye olan sevgisinin ge-

lişmesi belirli bir vakit almıştır. Bu yüzden de İbu sevgil daha da sağlamdır.

Bundan kırk yılın üzerinde bir süre önce deniz teğmeni Julien Viaud, İstanbul'a ilk defa geldiğinde, ne Arap, ne Mısır veya Afrika tarzında bir Şark olan, renklerin tıpkı âdetler gibi hafiflediği, zarafet kazandığı bu Şark'ın cazibesine kapılmıştı. İstanbul'un şirin sokaklarında, Müslüman mezarlıklarının asırlık servilerinin altında, bugün değişen ve ne yazık ki ileride sadece Loti'nin kitaplarında ölümsüzleşmiş hatırasından ibaret kalmaya mahkûm bu güzel manzaranın çizdiği resimlerle enfes sayfaların ilhamını besleyecek olan yalnız ve hülyalı gezintilerine başladı.

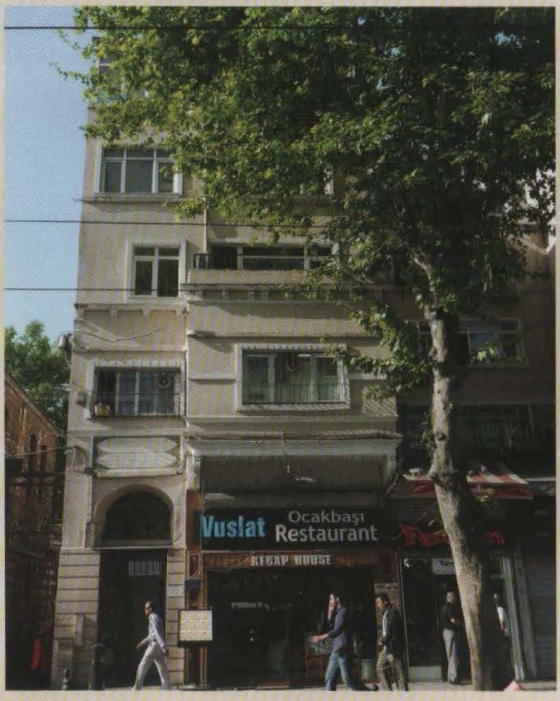
O zaman da pek tabii olarak eski camiin yaşlı imamı, asma altındaki küçük kır kahvesinin iyi huylu sahibiyle samimi müşterileri kısa zamanda yazarın dostları oldular. Fakat bu denizci şairin tanınırlığı ister istemez bu kısıtlı çevreyle sınırlı kalmıştı.

Loti'nin İstanbul'u konu alan ilk kitapları yayımlanmalarının ardından Türklerin arasında bir elit tarafından zevkle okundu. Fakat okuryazar da olsa geniş kitlelerce epeyce geç bir tarihte keşfedildiler ve itiraf etmeliyiz ki tam Türk, eski usul Türk çevrelerinde daha çok şaşkınlıkla karşılandılar. Nasıl yani? Bu yabancı subay genç Çerkeslerle, Türk kadınlarla macera yaşamış olmakla böbürleniyordu! Bu mümkün müydü, kabul edilir şey miydi? Roman ya da hayal, ne fark eder, bu şaka herkesin makbulü değildi. Türkler kadınlarıyla ilgilenilmesini sevmezler.

Ne var ki zamanla âdetler, zihniyetler Türkiye'de bile değişiyordu; alınganlıklar azalıyor, daha az tavizsiz, daha mantıklı oluyordu; bir de Fransız edebi ve entelektüel eğitiminin Türk toplumunun aydın kesimlerinde gittikçe yol almasının neticeleri hissediliyordu. Böylece, çoktandır bütün Türklerin dostluğunu kazanmış olduğu bir zamanda Balkan Savaşları onlara artık Türk şehirlerinin sade ve şiirsel güzelliğini, nüfusunun sakin

İstanbul'da Pierre Lotl evine yerleştirilen levhanın açılışı.

Pierre Loti evinin bugünkü görüntüsü.

Fotoğraf: Marie-Hélène Cingal, http://pressr.com/tags/demeuresdelesprit/page7

Pierre Loti'nin İstanbul'da oturduğu eve yerleştirilen levhadaki Türkçe ve Fransızca yazılar.

yaşantısını anlatmakla yetinmeyip dostluğunu adamış olduğu halkın düşmanlarına karşı tek başına, elinde kalemiyle savaşa giden bir Pierre Loti'yi gösterdi.

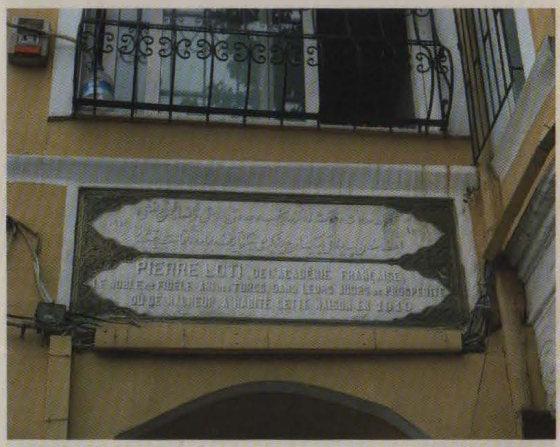
Pierre Loti'nin *Can Çekişen Türkiye*'si,[4] Türklerin o zamana kadar meşhur ve cömert yazara karşı taşıdıkları hayranlık duygusunu derin bir minnettarlığa dönüştürdü. Bunun üzerine de İstanbul'un eski mahallelerinden birindeki eski ahşap bir evi geleneksel Türk usulüyle tefriş edip Loti birkaç haftalığına orada yaşamaya davet edildi. Bunlar 1913'te, Bulgarlardan kurtarılan Edirne'nin geri alınması esnasında oluyordu. *Illustration* okurları büyük yazarın, onu konuk etme onuruna kavuşan bu şehirden yazdığı nefis mektupları unutmadılar.

Dünya Savaşı'yla birlikte Türkler ile Fransızlar arasındaki özel dostluklar zor bir sınavdan geçti. Ne var ki mütarekeden sonra sevinç ve rahatlama hisleriyle Pierre Loti'nin eski dostlarına sadık kaldığı, olaylara tarafsız bakıp birkaç delifişeğin onları sevk ettiği cinnetten dolayı eski Türk dostlarına kin tutmadığı anlaşıldı. Yorulmak bilmeyen bir cesaretle artık Türkleri Bulgarlar veya Yunanlılara değil, dört sene süren savaştan dolayı haklı olarak bıkmış olan kendi ülkesinin kamuoyuna karşı savunuyordu. Sözleri, uzaklıktan dolayı zayıflamış, amansız ve anlaşılmaz bir sansürle engellenmiş, durdurulmuş olsa bile İstanbul'a kadar yankılanıyordu. Bu yankı, kimsenin duymak istemediğini söylemeye cesaret eden meşhur yazara yönelik yeni bir sevgi dalgasının oluşmasına yetti. O andan itibaren de Loti'ye olan minnettarlığın resmen ifadesine somut bir şekil verebilmek için çabalandı. Heykelinin dikilmesi, Topkapı Sarayı bahçesine inşa edilecek bir çeşmeye adının verilmesi, daha birçok şeyler düşünüldü. Nihayet büyük Fuad Paşa'nın torunu Reşad Fuad Bey'in[5] başında bulunduğu kişisel dostları ve hayranlarından oluşan küçük bir grup, daha basit, daha kolay bir fikir olarak Loti'nin İstanbul'da oturmuş olduğu evlerin birine bir hatıra levhası konmasına karar verdi. Loti bunu kabul edince İstanbul Belediyesi de oybirliğiyle projeyi onayladı.

Resmimizde görülen ev, İstanbul'un en işlek caddesi üzerinde,[6] Çemberlitaş'a yüz metre kadar mesafede, Türk İstanbul'unun en tipik köşelerinden birinde yer alıyor: Fetih döneminden kalma eski bir cami, eski yazılarla kaplı mezar taşlarını gölgeleyen sık yapraklı asırlık ağaçlar.

Ev, subaylardan oluşan bir asker ailesine ait. Biri Çanakkale'de hayatını kaybetmiş. Diğeriyse şu an padişahın muhafız alayında görev yapıyor. Mimarisinin ilginç, hatta özgün hiçbir özelliği yok. Bugün giriş kapısının üzerinde yer alan beyaz mermerden levha iki metre uzunluğunda ve çevresiyle iki ucunda, üst üste yer alan ve Türk kitabelerinde yapıldığı gibi yaldızla kaplı kabartma Türkçe ve Fransızca yazıları çerçevelemek üzere mimar Vedad Bey[7] tarafından çizilmiş zarif oymalar bulunuyor.

Levhanın açılışının gerçekleştiği 18 Temmuz Pazar günü ev, Türk ve Fransız bayraklarıyla donatılmıştı. Halka sadece birkaç gazetede yer alan küçük bir yazıyla haber verildiğinden az kişinin katıldığı bu tören, büyük bir halk gösterisinden çok, samimi ve dostane bir toplantı görüntüsündeydi.

Levhanın bugünkü görünüşü.

Harald Hendrix, "Literary heritage sites across Europe: a tour d'horizon", *Interférences littéraires/Literaire interferenties*, 16, "Literature at the Museum: The Muzealisation and Exposition of Literature", Marie-Clemence Regnier (ed.), Haziran 2015, s. 35.

DİPNOTLAR

1 "Pierre Loti", Nâzım Hikmet [Ran]. *Bütün Eserleri. Şiirler* (İstanbul, 1975), s. 173-176.

2 Fransız Akademisi, Académie française: Pierre Loti 1891'de bu kuruma Emile Zola'ya rakip olarak seçilmiştir

3 Pierre Loti, *Les Désenchantées, Roman des harems turcs contemporains* (Paris: Calmann-Lévy, 1906).

4 Pierre Loti, *La Turquie agonisante* (Paris: Calmann-Lévy, 1913).

5 Yahya Reşad Fuad Bey (1864-1921), meşhur Tanzimat devlet adamı Keçecizade Mehmed Fuad Paşa'nın (1815-1869) oğlu Ahmed Nazım Bey'in (1835-1864) oğluydu. **Reşad Fuad Bey** Hırıcıye'de görev yaptıktan sonra İstanbul Muhipleri Cemiyeti, Tarih-i Osmanî Encümeni ve Evkaf Müzesi gibi kurumların oluşmasında öncülük etmiştir.

6 Divanyolu kastediliyor.

7 Metinde Vedad diye geçmektedir. Söz konusu olan meşhur mimar Vedad [Tek] Bey'dir.

Adım Adım Anadolu®

› 1-4 Eylül
Maçahel ve
Kuzeydoğu Karadeniz

› 1-4 Eylül
Yedi Kiliseler

› 12-17 Eylül
Güney Toroslar'da
Dağlık Kilikya

› 30 Eylül-2 Ekim
Sagalassos ve Antalya

› 30 Eylül-2 Ekim
Strabon'un İzinde
Ordu-Samsun-Amasya-Tokat

fest TRAVEL

yurtici@festtravel.com
0850 622 33 78

www.festtravel.com
/festtravel

Petersburg'da Yangınlar

3 AĞUSTOS 1916

SABAH

Petersburg'da anarşist tertibatı ile müteaddit yangınlar zuhur etmiş, Neva üzerindeki sarayın ahşap köprüsü birçok yerinden birden ateş almış, dubalar cereyanın sevki ile yangını tevsi eylemiştir. Bir duba 12 büyük vapura ve Amerika'ya hareket etmek üzere bulunan müteaddit vapurlara hariki sirayet ettirmiş, bu vapurlar kâmilen muhterik olmuştur. Diğer dubalar yangını depolara, Potilof fabrikalarının sağ havuzlarına sirayet ettirmiş ve bunlar da kâmilen yanmıştır.

Afrika Müstemlekâtında İsyan

4 AĞUSTOS 1916

SABAH

Berlin– İngiltere matbuatından Daily Telegraph gazetesinin bir menba-ı mevsûkdan istihbarına nazaran Garbi Afrika ve bilhassa İngiliz Nijer müstemlekesi Zencileri arasında büyük iğtişaşat zuhur eylemiştir. İğtişaşat birçok nevahiye sirayet etmiş ve milyonlarca ahali ayaklanmıştır. Erbab-ı kıyam tarafından akdedilen içtimalarda Avrupalı idaresinin bundan Zencilere intikal edeceği beyan olunmuştur.

Berlin'de Osmanlı Kulübü

5 AĞUSTOS 1916

TANİN

Berlin, 3 Ağustos– Osmanlı Kulübü'nün küşad resmi dün akşam icra edilmiştir. Salonun mevki-i ihtiramında Zat-ı Şahane'nin tabii cesametindeki resimleri mevzû bulunuyordu. Resm-i şahane kırmızı ve yeşil bayraklarla ihata edilmiş idi. Kulübün küşad merasiminde Almanlardan pek çok kimselerle Berlin'de ikamet eden Osmanlı tebaası mutebaranından bir hayli zevat hazır bulunmuşlardır. Hazırun arasında Osmanlı Sefiri Hakkı Paşa, İmhoff Paşa ve zevat-ı saire ile her iki müttefik ordularına mensup birçok zabitler de vardı.

Merasim esnasında Osmanlı Sefareti ataşemiliteri Şükrü Bey imparatorun şerefine biri Türkçe, diğeri Almanca olarak iki nutuk icra etmiştir. General İmhoff Paşa da bir nutuk irad ederek bihakkın şanlı "gazi" unvanını ihraz buyuran Zat-ı Hazret-i Padişahi'nin hakk-ı hümayunlarında temenniyatta bulunmuştur.

Üçüncü Sene

4 AĞUSTOS 1916

TANİN

Harbin ikinci senesi bitti. Üçüncü senesinin ilk günlerini yaşamaya başladık. İki senelik harbin milletler arasında açtığı uçurumlara bakılınca üçüncü senenin olsun sulhu getirmesine kadar daha epeyce haftalar, hatta aylar geçmesi lazım geleceği kendiliğinden zahir oluyor. Avrupa'nın bütün milletleri bir hayat ve memat muharebesine tutuşmuşlar, mağlup olmamak ve galip gelmek için bütün varlıklarını vatanın emrine hazır tutuyorlar. Bugünkü vaziyet öyle gösteriyor ki hal-i hazırda düşüneceğimiz işler sade kati bir muzafferiyetle artık harbi bu üçüncü sene içinde bitirmeye matuf olmakla kalmayacak, belki de ondan sonrasını düşünmeye, sulh ile başlayacak yeni mücadeleye şimdiden hazır bulunmaya kadar gidecektir. Şimdiye kadar hemen her tarafta daima tekrar edilmiş olan bu hakikat, üçüncü sene başladığı zaman o kadar ehemmiyetle bir daha celb-i dikkat ediyor ki yeni seneye girerken her şeyden evvel bunu bir kere daha hatırlamamız lazım gelir.

Yeni sene bizden her vakitki gibi, evvela çelikten sinirler istiyor. Bütün Şark cephesi müttefik orduları kumandanlığına tayin edilmiş olan Feldmareşal Hindenburg, daha harbin ilk aylarında bu hakikati ortaya atmış ve muharebenin her şeyden ziyade "sinir"lerle kazanılacağını söylemişti. Bu söz muzaffer olmak isteyen her milletin kulağında küpe olmak lazım gelen bir hakikattir. [...]

Üçüncü senenin bize kati muzafferiyeti getirmesi ve ondan sonra da sulh senelerinin iyi şerait ile başlayabilmesi için şimdiden büyük bir ihtimam ve dikkatle hatırda tutmamız icap eden hakikatlerden bir tanesi de şudur: Maddi ve manevi bütün kuvvetlerimizi müşterek gayenin istihsaline hasretmek ve kuvvetlerimizden hiçbirinin israfına imkân bırakmamak. Para, akıl, kuvvet, can, nemiz varsa hepsini sıkı bir düstur-ı iktisat altında tutup bütün bunlarla evvela harbi kazanmak, sonra da sulh devri mücadelatı için şimdiden hazırlık yapmak mecburiyetindeyiz. Bu o kadar mühim bir mecburiyettir ki bunda hükümetler ne kadar dikkatli hareket ederlerse etsinler, en büyük vazifeler yine bizlerindir. Nemiz var nemiz yoksa hepsini vatan gayesine hasretmek ve bunları o uğurda sarf ve istihlak ederken bunlardan azami bir surette istifadeyi bir dakika bile ihmal etmemek hepimiz için ayrı ayrı bir vazife teşkil ediyor. Bu vazifenin ihmali hem cemiyete, hem de bizzat kendimize karşı irtikap edilmiş en büyük bir ihanet olur. [...]

Hintli Müslüman Zabitan Huzur-ı Hilafetpenahi'de

6 AĞUSTOS 1916

SABAH

Zat-ı Hazret-i Padişahi, Kütü'l-Amare üserası meyanında bulunup miktarı pek az olan Hintli Müslüman zabitanının bi'l-ıztırar makam-ı hilafete karşı harbe sevk edildiklerini takdir buyurduklarından Id-i Said-i Fıtr vesilesiyle zabitan mumaileyhümün badema kılıç taşımalarına ve serbest gezmelerine müsaade buyurmuşlar ve şu suretle de bilcümle âlem-i İslam'a şamil olan ulvi muhabbet-i hilafetpenahilerinin bir delil-i cedidini izhar eylemişlerdir. Efendimiz hazretlerinin bu suretle mazhar-ı lütfu olan zabitan, İd-i Said-i Fıtr muayedesinde hazır bulunarak huzura kabul edilmek

şerefine mazhar olmuşlar ve zeyl-i taht-ı hümayuna yüzlerini ve gözlerini sürerek arz-ı şükran etmişler ve iltifat-ı şahane ile bekâm buyurulmuşlardır.
Hintli Müslümanların Zat-ı Hilafetpenahi'ye karşı gösterdikleri hüsn-i merbutiyet, İngilizlerin bütün tazyikatına ve iblisane desiselerine rağmen Hint Müslümanlarının salabet-i diniyeleri ne derece kuvvetli olduğunu ve Padişahımız Efendimiz Hazretleri'ne ne derece layetezelzel bir rabıta ile merbut bulunduklarını bir kere daha ispat ve irae eylemişlerdir.

Anadolu Kadını

6 AĞUSTOS 1916
İKDAM

Geçenlerde Anadolu ahval-i ziraisi hakkında tetkikat icrası için bir cevelan yapmış olan Ziraat Müdür-i Umumi Vekili Nesib Beyefendi şayan-ı dikkat ve iftihar bir hamiyet ve vatanperverlik numunesini görmekle mübahi olmuştur. Müşarünileyhin meşhudatına nazaran Anadolu'nun yiğit ve kahraman evladı harp sahnelerinde, cihat meydanlarında, vatanın, milletin mevcudiyet, saadet, şeref ve haysiyetini müdafaa eyler ve mevti istihkar edercesine akur düşmanlara savlet ederken Anadolu'nun fedakâr kadınları da sapanlarıyla, tırpanlarıyla milletin gıdasını, vatanın ihtiyacatını hazırlamaya ve temine çalışıyorlar, birçok yerlerde erkeklerin yokluğunu hissettirmeyecek derecede muvaffak oluyorlarmış. Bu kadınların müşfik, ulvi ve fedakâr elleri sayesinde tarlalar zira edilmiş, mahsuller vücuda gelmiş.
İnsan bu satırları okuyunca kalbinde en hâr ve samimi bir iftihar hissetmekle beraber derin bir teessür duymaktan da kendini alamıyor ve soruyor. [...]
Biz erkekler; devlet ve millete bu kadar şan kazandıran şu kahraman ordumuzun anası olan ve vatana en muhtaç olduğu bir zamanda oğlunu, kardeşini, zevcini, akrabasını asker olarak verdikten sonra boş kalan tarlalarda bütün kuvvetiyle çalışarak vücudunu yıpratan Anadolu kadınları için şimdiye kadar ne yaptık? Bunların saadet-i maneviyesi, refahı, tekamülü ve ezvak-ı ruhaniyeden istifadesi için ne himmetlerde bulunduk?
Kuru sözleri bertaraf edince hemen hiç değil mi? Kadınlığın hakiki saadeti lafla, merdud nazariyeler ve ma'tuhane fikirlerle değil, muntazam, mükemmel inas mektepleriyle kadınlığı tekamüle isal edecek ve bütün manasıyla kadınlığı kurtaracak ve yükseltecek müessesat-ı ilmiyye ve medeniyye ile temin edilebilir. Bunun haricindeki tedbirlerin hepsi, hepsi nafiledir. Maarif Nezareti'nin İhsaiyat mecmuasında, Anadolu kız mektepleri için ağlanacak kadar feci istatistikler mevcuttur. [...]
Resmi İhsaiyat Mecmuası'na göre Kastamonu, Tokat, Urfa, Kerkük havalisinde bin kadında ancak bir talebe mektebe müdavimdir. Anadolu'nun pek çok yerlerinde hiç inas mektebi yoktur. Hatta büyük şehirlerinde bile. Faraza Kengırı, Hakkari, Süleymaniye, Havran livalarında mektebe müdavim talebe hemen mevcut değildir.
Ne dehşetli bir ihmal değil mi? Evet Anadolu kadınlarını asırlardan beri ihmal etmişiz. Onları hemen hemen hiç düşünmemişiz. [...] Erkeklerin bu kadar ihmaline rağmen Anadolu kadını daima istidadını, büyüklüğünü, mevcudiyetini, devlet ve memlekete olan merbutiyetini, fedakarlığını ihsas ve ispat etmiştir. [...]

İtalya'da İhtilal Emareleri

9 AĞUSTOS 1916
SABAH

Sosyalistlerin propagandaları tesirini gösteriyor.
Ahalinin harbe karşı hissettiği nefret gittikçe tezayüd ediyor.
Muharebe sahalarında İtalyanların giriftar oldukları telefat-ı azime hakkında sosyalistler tarafından şiddetli propagandalar yapılıyor, efkâr-ı umumiye tahrik ediliyor. Bu sebepten dolayı İtalya'da müthiş bir ihtilal zuhuru melhuzdur. İtalyan askerleri harp sahalarından firar ediyorlar ve köy ahalisi atları muhafaza eyliyor.

Muazzam Bir Teşebbüs

10 AĞUSTOS 1916
SABAH

Amerika'ya Zeplinlerle Seyahat Berlin– Amsterdam'dan bildirildiğine göre, Almanya'da emsali görülmemiş derecede cesim ve gayrı müsellah bir zeplin balonu inşa edilmiştir. İşbu zeplin vasıtasıyla Amerika ile muntazaman havadan muvasala temin olunacaktır. Yeni zeplin balonu gerek sürat-ı seyir gerek kabiliyet-i suud hususunda fevkalade kudrete malik olup hadd-i azami saatte 200 kilometre süratle tayeran edecektir.
Zeplin son derecede sürate ve hiçbir tayyarenin yetişemeyeceği bir kudret-i suuda malik olduğundan düşman tayyareleri bu yeni sistem sefine-i hevaiye yolcularına hiçbir zarar ika edemeyecektir. Kont Zeppelin bizzat yeni kabil-i sevk balonu ilk defa olarak İngiltere sahiline götürüp getirmiştir. Sırf münakalât-ı ticariyyeye mahsus olan diğer zeplin balonları da derdest inşadır. [...]

Büyükada'da Hilal-i Ahmer Müsameresi

13 AĞUSTOS 1916
TANİN

Nafıa Nazırı Prens Abbas Halim Paşa'nın himayelerinde gelecek Ağustos'un altıncı Cumartesi günü akşam saat dokuz buçukta erkeklere ve ertesi Pazar günü gündüz saat dörtte hanımlara mahsus olmak üzere Hilal-i Ahmer menfaatine Büyükada Kulübü'nde icrası mukarrer fevkalade müsamere-i musikinin programı:
1 - Otuz kişiden mürekkep Mehterhane-i Hakani Musiki takımı
2 - Kulübün alafranga muzikası
3 - Kulübün alafranga muzikası
Zevat-ı mümtazeden mürekkep bir heyet-i musiki tarafından suret-i mahsusada ehviye-i latife terennüm edilecektir.
Boğaziçi, İstanbul, Kadıköy ahali-i muhteremesine bir suhulet olmak üzere Ağustos'un altıncı Cumartesi

günü akşamı saat beşte Yeniköy'den hareketle altıda Galata'da liman dairesi önüne ve altı buçukta Kadıköy iskelesine uğrayarak Büyükada Kulübü iskelesine azimet ve gece yarımda kulüp iskelesinden hareketle Heybeli, Kadıköy, rıhtım ve Yeniköy'e avdet için Şirket-i Hayriye'den bir vapor tahsis olunmuştur.
Yevm-i mezkûrda kulübün büfe fiyatına bir şey zam edilmeyeceği gibi başkaca iane derc olunmayacaktır.

Boğaziçi'ndeki Kuvvetli Adam

14 AĞUSTOS 1916
İKDAM

Viyana– Allemagne Zeitung gazetesi: Bitlis ve Muş'un istirdadı münasebetiyle "Boğaziçi'ndeki Kuvvetli Adam" serlevhası ile bir makale neşretmiştir.
İtilâf-ı murabba, Harb-i Umumi bahanesiyle Devlet-i Osmaniye'nin istiklalini mahvetmek, tehdidât ve mevaid ile tuzağa düşürüp menafi-i hasisesine ram ettiği diğer hükümetler misillu kendisine tabi kılmak istediği bir anda Türkiye, kemal-i azim ve metanetle İtilaf aleyhine hareket etmiştir.
Hâkim bir hükümdar, zeki ve metin rical tarafından idare olunan Türkiye seri bir karar ile tarik-i savabı derhal ihtiyar etmiş ve selametin bulunduğu ve kendisine daima bila-ivaz muamele eden tarafa iltihak eylemiştir ki bu taraf da hak ve adaletin bulunduğu yegane cihet idi.
Şu Harb-i Umumi'de Türkler tarafından ihraz olunup Osmanlı ordularının kadim ve tarihi şan ve şereflerini yeni bir hale-i zafer ile tezyin edecek olan vakayı ve muvaffakıyatın telhisen zikri bile tatvil-i kelamı mucip olur. Bunun için ileriye gitmeye hacet yoktur. Herhangi bir gazeteyi almalı, Osmanlı tebliğ-i resmilerinden birini gözden geçirerek İtilaf tarafından kemal-i taazzum ile ilan edilen "Hasta Adam" hâl-i vaziyetini tetkik etmeli. Irak cephesi, İran cephesi, Kafkas cephesi, Mısır cephesi... Her yerde Kıtaat-ı Osmaniye muannidane muharebata girişmiş, ve muharebat-ı mezkûre bazı yerlerde düşman için gayet vahim mahiyeti dai-i muvaffakiyat şekline munkalib olmuştur. Osmanlıların Gelibolu'daki şanlı muzafferiyetlerini daima mahzuziyetle yâd ve zikrederiz. Burada Türkler şedid muharebat ve tarihte misli mevcut olmayan muannidane hücumlar akabinde kendilerinden adeden yüksek düşmanı tard ve firara mecbur etmişler ve itilafın cihana aksettirmiş olduğu terane-i zaferleri boşa çıkarmıştır. [...]

Ordu-yı Osmani Galiçya ile beraber beş cephede harp ediyor

17 AĞUSTOS 1916
İKDAM

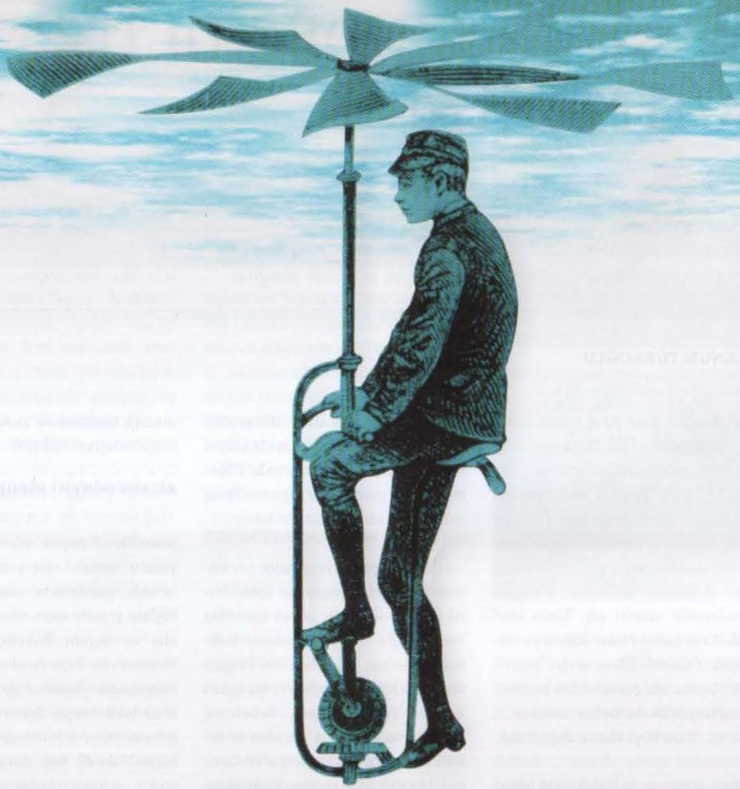
Moskof ordusuna en seri bir surette galebe çalınacak yere bir kısım kıtaatımızın izamı münasebetiyle ordumuzdan bir kısmının Ruslara karşı Alman-Avusturya ordusuyla yan yana harp etmek üzere Galiçya'ya izamı haberi, şüphe yok hepimizin sine-i iftiharımızı kabarttı. Sebebi aşikârdır. Çanakkale'de iki büyük düşmanın taarruzatına kahramanca mukavemet ettikten, Irak'ta İngilizlerin ileri hareketine ebedi bir hatt-ı hail vücuda getirdikten sonra İran ve Kafkas cephelerinde Moskof istilasına maruz kalan yerleri tahlis ile meşgul iken hem müttefiklerine muavenet etmek hem de en büyük ve en eski düşmanını can alacak yerinden vurmak üzere Galiçya'ya koşan Türk ordusu tarihi satvet ve besaletini ne derece azametle muhafaza etmekte olduğunu gösteriyor.
Geçen sene Çanakkale'de kıymettar payitahtını müdafaa için tarihte misli bulunmaz bir fedakârlıkla harp eden Türk, şimdi de aynı maksatla kendi toprağından çok uzak, fakat ecdad-ı azamının şanaver sayfalar vücuda getirdiği yerlerde kılıç sallıyor. Bu suretle şimdiye kadar Avrupa sahnelerindeki muharebelerde uzaktan pek azim tesirler icra eden Türkiye, Harb-i Umumi'nin hitama erdirileceği cephelere de yetişerek netice için kendisine büyük bir hisse-i şan ve şeref ihzar ve temin etmiştir.

Galiçya Osmanlı Askeri İzamı Hakkında Bir Mütalaa

20 AĞUSTOS 1916
İKDAM

Neue Freie Presse gazetesi Kıtaat-ı Osmaniye'nin Galiçya harekât-ı askeriyyesine iştiraki münasebetiyle neşreylediği bir makalesinde diyor ki: Hükümet-i Osmaniye'nin Galiçya'ya kıtaat-ı askeriye izamı Avrupa merkezi orduları ile omuz omuza harp etmek arzusuna itba eylediğini gösteriyor. İtilaf-ı murabba gazetelerinden bazıları Gelibolu ve Kutü'l-Amare harekât-ı askeriyesinden sonra Ordu-yı Osmani'nin ciddi muharebata girişemeyeceğini iddia etmişlerdi. Halbuki Hükümet-i Osmaniye, Harb-i Umumi'nin en mühim sahne-i harplerinden biri olan Galiçya'ya kıtaat-ı askeriye göndermekle, büyük muharebelere girişmekten henüz çekilmediğini ve kuvvet ve kudretine güvenmekte olduğunu düşmanları nazarında fiilen ispat eylemiştir.
Türk artık mükemmelen düşünen ve hiss-i minnetdari faziletini haiz bulunan bir adamdır. Hükümet-i Osmaniye'nin bu harpten galip çıkacağına itimadı olmasa idi bu hevl-nak muharebeler için Galiçya'ya asker göndermezdi. Evvelce Hükümet-i Osmaniye'nin ciddi kararlar itasından aciz olduğu iddia edilir idi. Fakat birkaç seneden beri mükerreren vaki olduğu gibi bu defa dahi hükümet en dikenli meselelerde bile karar-i kat'i itasına muktedir olduğunu ispat etmiştir. Hükümet-i Osmaniye nüfusuna, kuvvetine itimat ediyor. Büyük bir fazilettir. Böyle olmamış olsa idi Türkiye, Galiçya muharebatına fiilen iştirak etmezdi.
İtalya'nın bile müttefiklerine yapamadığı teşrik-i mesaiyi Türkiye'nin yapmaya muktedir olması ile müftehiriz.

1988'den beri yol arkadaşınız, çözüm ortağınız

Oasis

Oasis Turizm İşletmeciliği

Ulusal ve uluslararası kongre & seminer organizasyonları
Akademik programlar
İhtisas ve inceleme gezileri
Her türlü toplantı lojistiği

www.oasis.com.tr / www.academiaoasis.com

Şahkulu Mah. İstiklal Cad. Unionhan 237/1 Beyoğlu 34420 İstanbul Tel: (0212) 292 47 14 Fax: (0212) 292 47 97 E-mail: oasis@oasis.com.tr

BAKIRKÖY AKIL HASTANESİ'NDE KÜLTÜR KATMANLARI

Gözden Kaçanlar bu kez Bakırköy'ün simgesi Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin kurumsal tarihine ve hastane arazisindeki kültür katmanlarına odaklanıyor. Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nden Dr. İlknur Türkoğlu tarafından kaleme alanın yazıya destek veren Bakırköy Kent Savunması ve TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Trakya Büyükkent Bölge Temsilciliği'ne teşekkür ederiz.

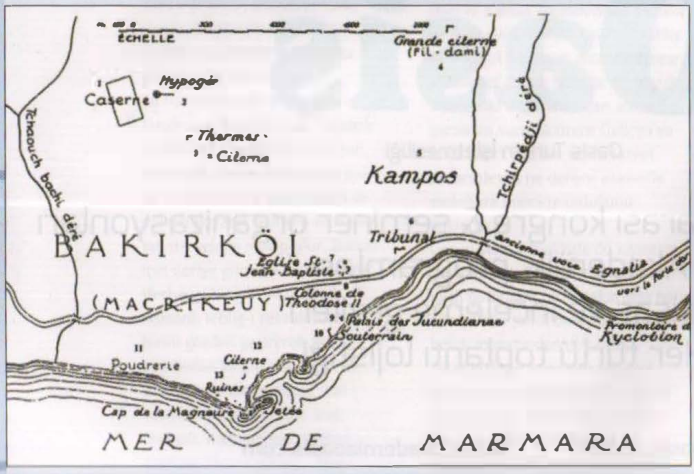
istanbul@arkeologlardernegi.st.org

İLKNUR TÜRKOĞLU

Bakırköy, tarihsel süreç içinde Latince "Septimum", Eski Yunanca "Hebdomon" olarak adlandırılmıştı. Her iki sözcük de "yedinci" anlamına gelir. Bunun nedeni bu bölgenin Bizans döneminde Konstantinopolis'ten 7 mil uzakta, Via Egnatia üzerinde yer almasıydı. Bizans'ın son dönemlerinde semtin adı "Uzun köy" anlamına gelen Makri Khora'ya dönüştü, Osmanlı döneminde "Makrıköy" biçiminde devam eden bu isim, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1925 yılında "Bakırköy" olarak değiştirildi.

Bizans döneminde Hebdomon imparatorların sayfiye yeri olarak önemli bir yerleşme olsa da o dönemden günümüze kalan çok az sayıda kalıntı mevcuttur. Bunların arasında Fildamı Sarnıcı günümüze sağlam olarak gelebilen nadir yapılardan biridir.

Sahilde 6. yüzyılda İmparator Justinianus tarafından yaptırılan Jucundiana yani Zevk Sarayı, büyük olasılıkla Yenimahalle civarında bulunan Hebdomon Sarayı, bugünkü SSK Doğum ve Çocuk Hastanesi'nin altında kalan Vaftizci Yahya Kilisesi, Veliefendi Hipodromu civarında yer alan ve Bizans ordusunun talim yeri olan Campus Martius gibi yapılar Arap akınlarıyla başlayan bir süreçte tahrip olmaya başlamış ve zamanla gözden kaybolmuştur (Resim 1).

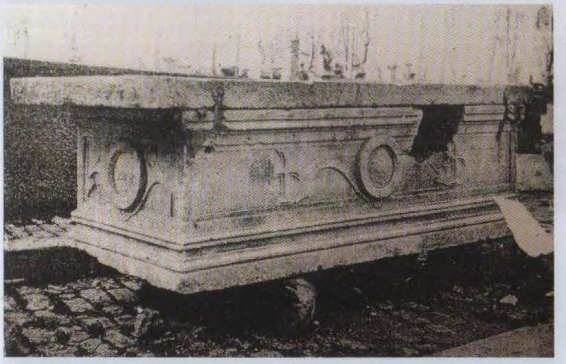
Resim 1
Bakırköy.

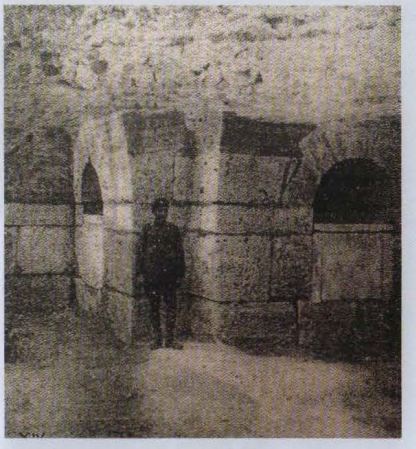
R. Demangel, *Contribution à la Topographie de L'Hebdomon*, Paris: E. de Boccard, 1945.

BİZANS DÖNEMİ HİPOJESİ

Bakırköy Hipojesi olarak tanınan yeraltı mezarı, 1914 yılının yaz aylarında yapılmakta olan Reşadiye Kışlası inşaatı sırasında ortaya çıkmış ve durum Kolordu Komutanı Mehmet Ali Paşa tarafından Müze-i Hümayun'a (İstanbul Arkeoloji Müzesi) bildirilmişti. Bunun üzerine, o dönem Müze-i Hümayun'da görevli olan Makridi Bey durumu incelemekle görevlendirildi. Kendisi de Makriköylü olan Makridi Bey kontrolünde kurtarma kazılarına başlandı, ancak araya giren savaş yılları ve ilan edilen seferberlik nedeniyle araştırmalar yarım kaldı. Daha sonra Reşadiye Kışlası'nın Fransız askerlerinin işgali altında olduğu 1921 yılında İstanbul'a gelen Atina Eski Eserler Okulu Müdürü C.H. Picard, Makridi Bey ile beraber kazılara devam etti ve beş lahit ortaya çıkarıldı (Resim 2). Lahitlerden biri bugün hastanenin bahçesinde, bir diğeri de İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Müzede sergilenen kapağı eksik lahit 4-6. yüzyıla tarihlenmiştir. (Resim 3) Diğer lahitlerin nerede olduğu ise bilinmiyor.

Bakırköy Hipojesi dört büyük ayakla taşınan pandantifli merkezi bir

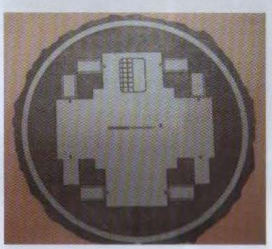

kubbeye sahipti. Taşıyıcı ayakların içindeki mekânların içinde lahitler yer alıyordu. İçte haç planlı olan yapı, dıştan 3 metre yüksekliğinde ve 60 cm genişliğinde dairesel bir dış koridorla çevrilmektedir (Resim 4). Makridi Bey bu dar koridorun havalandırma fonksiyonuyla ilişkili olduğunu düşünüyordu. Dış koridorlu bu uygulamanın bir benzeri Şehzadebaşı'ndaki Balaban Ağa Mescidi yapısında da vardı. Aslında bir Geç Roma dönemi anıtsal mezarı (*mausoleum*) olarak inşa edilmiş olduğu düşünülen yapı, Bizans döneminde kiliseye ve daha sonra camiye çevrilmiş, 1911 ve 1930 yıllarındaki yangınlarda tahrip olduktan sonra zamanla tamamen yok olmuştur. Hipoje, duvar işçiliği açısından da bu yapıyla benzerlik gösterir.

Hipoje'nin toprak ve otlarla kaplanmış kalıntıları bugün Başhekimlik binasının arkasında görülebilir (Resim 5). Hastane arazisinde zaman içinde ortaya çıkan lahit, sütun başı gibi bazı arkeolojik buluntular, tarihsel bağlantıları bilinmeden demir parmaklıkla çevrelenmiş bir alanda sergilenmektedir (Resim 6).

REŞADİYE KIŞLASI'NIN İNŞAATI

I. Dünya Savaşı'nın zorluklarının yaşandığı bir döneme kadar bu alanda kayda değer bir yapının varlığı bilinmemektedir. Bu dönemde Makriköy'de inşa edilen ilk önemli yapı olarak, 1914 yılında Sultan V. Mehmet Reşad'ın (1909-1918) emriyle Osmanlı ordusuna süvari yetiştirmek amacıyla Reşadiye Kışlası'nın inşasına başlandı. Dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa ve I. Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşa'nın inşasına önemli katkılarda bulundukları kışla 19 Temmuz 1914 tarihinde açıldı ve ordunun I. Kolordu süvari birliklerine bağlı bölükler buraya yerleştirildi.

Resim 2
Hipoje kazıları, 1921 (üstte).

Th. Macridy, ve J. Ebersolt, "Monuments Funeraires de Constantinople II: L'hypogée de Macri-Keuy", *Bulletin de Correspondance Hellenique*, s. 363-393. Paris, 1922.

Resim 3
Müzede sergilenen lahit (sol üstte).

Th. Macridy, ve J. Ebersolt, "Monuments Funeraires de Constantinople II: L'hypogée deMacri-Keuy", *Bulletin de Correspondance Hellenique*, s. 363-393. Paris, 1922.

Resim 4
Hipoje planı.

Hakkı Önelvd. *Bakırköy Prof. Dr Mazhar Osman Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Mevcut Yapı Stoğu Analizi ve Bina Envanteri*, İstanbul YTÜ, 2007.

Resim 5
Hipoje kalıntıları (solda).

Fotoğraf: İlknur Türkoğlu, 2016

Resim 6
Hastane bahçesindeki eserler (sağda).

Fotoğraf: İlknur Türkoğlu, 2016

Resim 7
İşgal yıllarında kışla, 1919.

Resim 8
Dikilitaş.

Reşadiye Kışlası, Osmanlı döneminin son kışlalarındandır ve görkemli nizamiye kapısı, kumandanlık binası, camisi, saat kulesi, reviri, koğuşları, talim alanları ve ahırlarıyla geleneksel kışla mimarisini yansıtmaktadır (Resim 7).

Açılıştan bir süre sonra kışlayı İncirli Bağları'na bağlayan patika bir şose yoluna dönüştürülerek Mehmet Ali Paşa Caddesi ismini aldı. Açılışın anısına, bugün İncirli Caddesi'nden Devlet Hastanesi'ne giden yolun başında bulunan ve üzerinde Osmanlıca harflerle "Mehmet Ali Paşa Caddesi" yazısı bulunan dikilitaş yerleştirildi (Resim 8).

Kışlanın idari binasının bugün Nöroloji Kliniği olarak kullanılan yapı olduğu sanılıyor. İki katlı ve kırma çatılı taş binaya ait "Reşadiye Kışlası 1330" yazılı 1914 tarihli kitabe hâlâ burada bulunuyor (Resim 9). Kışlanın tek mekânlı camisi de günümüzde kullanılmaya devam ediyor.

Kışlanın yapımı sırasında inşa edilen saat kulesi zamanla tahrip oldu, işlevini yitirdi ve saat Reşadiye kışlasına kaldırıldı, kule de 1999 depreminde yıkıldı. 1914-1919 yılları arasında süvari birliklerinin kullandığı kışla, 1919 yılında İstanbul'un işgaliyle beraber Fransız ordusunun bir kısmı tarafından kullanıldı.

KIŞLADAN EMRAZ-I AKLİYE VE ASABİYE HASTANESİ'NE DÖNÜŞÜM

1800'lerin sonunda İstanbul'da akıl hastalarının barındırıldığı tek yer Süleymaniye Bimarhanesi'ydi. 1873 yılında burada meydana gelen yangından sonra hastalar Üsküdar'daki Atık Valide Külliyesi'nde yer alan Toptaşı Bimarhanesi'ne taşındı. 1920 yılında Toptaşı Bimarhanesi'nin başhekimliğine getirilen Mazhar Osman (1884-1951) buranın yetersiz koşulları nedeniyle önce Darülaceze'nin akıl

Resim 9
Kışlanın kitabesi.

Fotoğraf: İlknur Türkoğlu, 2016.

hastanesine dönüştürülmesini teklif etti. Bu önerisi kabul görmeyince, terk edilmiş ve atıl durumdaki Reşadiye Kışlası'nın yeni hastane olarak kullanılmasını önerdi ve en sonunda 1924 yılında Bakanlar Kurulu, kışlanın hastane olarak kullanılmasına karar verdi. Dönüştürülen hastane 15 Ekim 1924 tarihinde hizmete açıldı ve hastalar aşamalı olarak yeni hastaneye nakledildi. Toptaşı Bimarhanesi ise 1927 yılında tamamen kapatıldı. Hastanenin ilk açıldığı yıllarda toplumun hastaneye karşı önyargılarını değiştirmek için "Deli değil ruh hastası", "Timarhane değil akıl hastanesi" gibi sloganlarla kampanyalar başlatıldı.

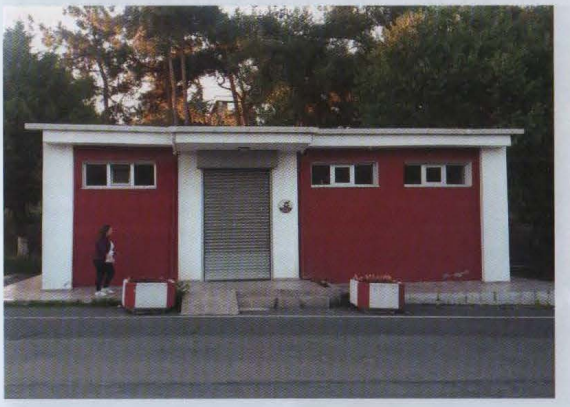
Hastanede önemli yeni uygulamalar arasında hastaların rehabilitasyon amacıyla doğrudan katkı sağlamaları önemli bir etken oldu. Hastalar hem yeni binaların yapımına ve çevre düzenlemelerine yardım etti, hem de hastane bahçesinde üzüm bağları, meyve bahçeleri, buğday ekimi, hayvan ve çiçek yetiştiriciliği yaptı.

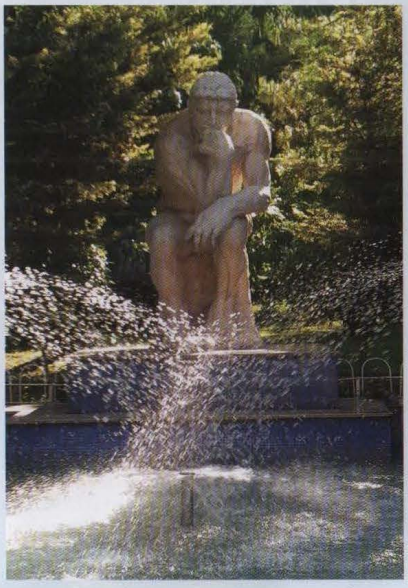
İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği 1933-1956 yıllarında burada hizmet verdi ve bu binada 1950'li yıllarda başlayan nöroloji ve nöroşirurji uzmanlığı çalışmaları sayesinde Türkiye'de bir dönemin önemli nöroşirurji uzmanları yetişti.

1960-1977 yılları arasında başhekim olan Dr. Faruk Bayülkem döneminde rehabilitasyon atölyeleriyle hastaların da katıldığı ruh sağlığı şenliklerine başlandı. Haziran aylarında yapılan bu şenliklere o dönemde "Deliler Bayramı" denirdi. Yıllar içinde hasta sayısının hastane kapasitesinin çok üzerine çıkmasıyla özellikle 1979'dan sonra yeni ek binalar yapıldı.

DÜŞÜNEN ADAM HEYKELİ

Bugün sadece hastanenin değil aynı zamanda Bakırköy'ün de sembollerinden biri haline gelen "Düşünen Adam" heykeli, ünlü Fransız heykeltıraş Rodin'in eserinin kopyasıdır. Heykel, 1930'larda hastanede yatan heykeltıraş Kemal Kümnat tarafından yapılmış, ancak ödemede ya-

şanan bir sorun nedeniyle Kümnat heykelin sol elini yarım bırakmıştı. Yarım kalan el daha sonra hastanede yatan Yüzbaşı Mehmet Piştar tarafından tamamlandı. Bugün Başhekimlik binasında bulunan Ibn-i Sina tablosu ve hastane bahçesindeki Prof.Dr. Mazhar Osman heykeli de Kümnat'ın hastaneye kazandırdığı eserlerdir.

MÜZE

Hastanenin birikimlerinin kaybolmaması için eski başhekim Dr. Faruk Bayülkem öncülüğünde düzenlenen hastane müzesi 2008 yılında açıldı. Eski postane binasında açılan ve hastane tarihinden pekçok objenin kronolojik olarak sergilendiği müze Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği ve Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans Programı'nın ortak koordinatörlüğünde gerçekleştirildi (Resim 11).

KORU VE ANIT AĞAÇLAR

Kışlanın idare binası (bugün nöroloji kliniği) ile başhekimlik arasında kalan yüksek ağaçlı bahçe, Reşadiye Kışlası'nın ana avlusunu oluşturur. Bu alan kışla inşaatı sırasında ağaçlandırıldı (Resim 12).

Günümüzde Akıl Hastanesi korusu İstanbul'da kent merkezinde korunabilmiş sayılı yeşil alanlarından biridir ve halk tarafından yürüyüş ve piknik alanı olarak kullanılmaktadır. Ne var ki kent ortasındaki koruluk alanlar iştah kabartabilmektedir.

YENİ DÖNEM

Son birkaç yıldır hastane arazisiyle ilgili pek çok inşaat projesi haberi medyada yer almaya başladı. 16 Temmuz 2013 tarihinde yapılan "Sağlık Bakanlığı Sağlık Yatırımları Genel

Resim 10 **Düşünen adam heykeli.**

Fotoğraf: İlknur Türkoğlu, 2016.

Resim 11 **Müze (üstte solda).**

Fotoğraf: İlknur Türkoğlu, 2016.

Resim 12 **Kışla, içbahçe korusu.**

Fotoğraf: İlknur Türkoğlu, 2016.

Resim 13 Dünya Çevre Günü etkinliği.

Fotoğraf: İlknur Türkoğlu, 2016.

Müdürlüğü, Kamu Özel Ortaklığı Daire Başkanlığı tarafından Kamu Özel Ortaklığı Modeli ile İstanbul Bakırköy Entegre Sağlık Kampüsü Yapım İşi ile Ürün ve Hizmetlerin Temin Edilmesi İşi" ihalesine on yedi inşaat şirketi başvuru yaptı (*Hürriyet*, 28 Ağustos 2015). Hastane arazisinde Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi, Kalp ve Damar Hastalıkları ve Onkoloji hastanelerinin de inşa edilmesi planlanıyor. Hastanenin işletmesinin "kamu-özel ortaklığı" modeliyle 25 yıllığına özel bir şirkete verilmesi öngörülüyor. Tüm bu gelişmeler yakın bir gelecekte arkeolojik katmanlar içeren hastane arazisinde yoğun bir inşai faaliyetin başlayacağını gösteriyor.

BAKIRKÖY KENT SAVUNMASI'NIN HASTANE ALANINDAKİ ETKİNLİKLERİ

Bakırköy'de son yıllarda kamusal alanların halkın elinden alınıp özelleştirilmesi ve bu alanlarda gerçekleştirilen büyük inşaat projeleri, yerel halkta büyüyen bir tepkiye neden oldu. Özellikle Ataköy sahilindeki dev inşaatlar sonucu sahilin halkın kullanımına kapanması ve Baruthane gibi kültür varlıklarının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması sonucu Bakırköy'ü savunan bir odak olarak Bakırköy Kent Savunması ortaya çıktı. TMMOB Mimarlar Odası Trakya Büyükkent Bölge Temsilciği ile birlikte hareket eden savunma, Bakırköy Doğumevi'nin TOKİ'ye devredilmesine ve Bakırköy halkının kullandığı Atatürk Spor ve Yaşam Köyü'nün Beşiktaş Jimnastik Kulubü'ne kiralanmasına karşı eylemler yapmaktadır. Savunma, semtin simgesi Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ile ilgili süreci de yakından takip etmektedir.

Bakırköy'deki halka ait yaşam alanlarıyla kültürel ve doğal varlıkları koruma amacı güden Bakırköy Kent Savunması, yerel halkta bir farkındalık yaratmak amacıyla Nisan ayından itibaren Bakırköy merkezindeki kültür varlıklarının gezilip tanıtıldığı bir dizi kültür turu düzenlemeye başladı. Bu kültür turlarından biri de 30 Nisan 2016 tarihinde Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi arazisinde gerçekleştirildi ve bu etkinlikte hastane arazisi gezilerek alandaki kültür varlıkları hakkında bilgi verildi.

Hastane arazisinde yapılması planlanan inşaatlarla ilgili haberlerin artması sonucu Bakırköy Kent Savunması 5 Haziran 2016 tarihinde Dünya Çevre Günü kapsamında "Yaşam Alanlarımıza Sahip Çıkıyoruz" başlığıyla, hastane arazisindeki korulukta bir etkinlik düzenlendi (Resim 13). Müzik dinletisi ve piknikle zenginleştirilen etkinlikte Bakırköy tarihi ve hastane arazisindeki kültür varlıkları hakkında bilgi verildi. Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi de bu etkinliğe Bakırköy'ün arkeolojisi üzerine hazırladığı bilgi panolarıyla katılarak destek verdi.

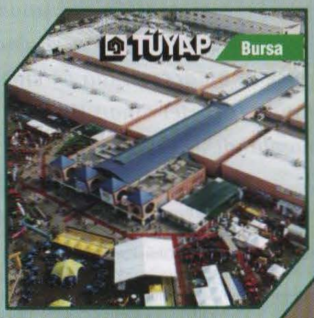
SON SÖZ

Barındırdığı hastaneden dolayı İstanbul'da ismen çok iyi bilinen bu alanın İstanbul'un merkezi gibi çokkatmanlı bir geçmişe sahip olduğu çok fazla bilinmez. Gözden kaçan arkeolojik kalıntılarının yanı sıra İstanbul'daki en eski arkeolojik kazılardan birinin bu arazide gerçekleşmesi nedeniyle de Bakırköy, arkeoloji tarihi açısından da bir örnektir. Askeri tarihten, kentin işgal dönemi tarihinden ve tıp tarihinden izler taşıyan alanda zamanla gelişen koruluk günümüzde Bakırköylüler için bir nefes alma alanı olmuştur ve bu yüzden akıl hastanesinin kurulduğu zamanda hedeflediği tecritte tutmama düşüncesi de hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Bakırköy ilçesinin sahillerinin kaybedilmesine benzer şekilde bu güzel yerin inşaat sektörünün kurbanı olmaması, geçmişinden gelen izlerin buradaki gündelik yaşantıyı zenginleştireceği düzenlemeler yapılması temennisiyle, herkesin oraya göz atmasını diliyoruz...

Tüyap Altı Fuar Merkeziyle Ülkemiz Ekonomisine Hizmet Sunmaktan Gurur Duyuyor.

TÜYAP
www.tuyap.com.tr

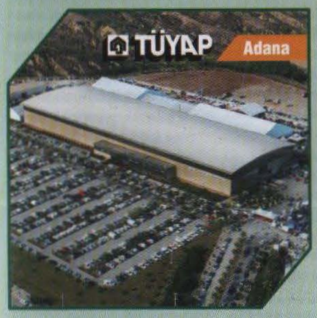

ufi Üye Kuruluş
ICCA Üye Kuruluş Uluslararası Kongreler Birliği
Üye Kuruluş Uluslararası Ticaret Fuarcılığı Hizmet Sağlayıcıları Derneğine Organizatörler Birliği
TFYD Üye Kuruluş TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ
TSE-ISO-9K TS EN ISO 9001:2008

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş.
Fuar Alanı - Merkez Ofis
Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi E-5 Karayolu Üzeri, Gürpınar Kavşağı 34500, Büyükçekmece, İSTANBUL - TÜRKİYE / TURKEY
Tel : +90 212 867 11 00 - 867 12 00 Faks : +90 212 886 66 98

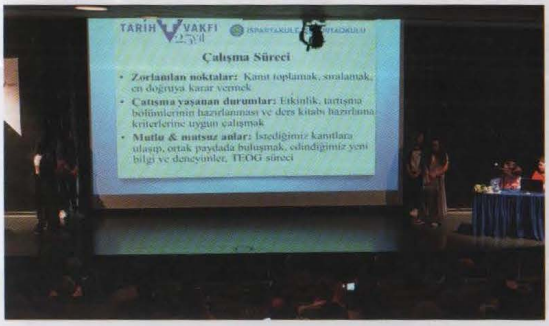
GENÇLER CİHAN HARBİ'Nİ FARKLI PERSPEKTİFLERDEN TARTIŞIYOR VE YAZIYOR PROJE FİNALİ

Amacı sosyal bilimlerde işlenen konuların ortaokul ve lise öğrencileri tarafından farklı bakışlarla ve nesnel tarih bilinciyle incelenip tartışmaya açılmasını yüz yıl önce yaşanan Birinci Dünya Savaşı'na odaklanarak gerçekleştirmek ve bu doğrultuda öğrencilere gerekli metodolojik becerileri kazandırmak olarak tanımlanan "Gençler Cihan Harbi'ni Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" projesi tamamlandı.

NALAN BALCI - AHMET GÜNDOĞAN

Tarih Vakfı yürütücülüğünde İstanbul'dan dokuz özel okulun öğrenci ve öğretmenlerini akademisyenlerin danışmanlığında bir araya getiren projenin tamamlanmasıyla birlikte, gençlerin farklı bakış açılarını yansıtan, yazılı ve görsel kanıtlardan yola çıkarak oluşturdukları özgün, alternatif ve eleştirel tarih anlatıları 29 Mayıs 2016 tarihinde Terakki Vakfı Kültür Merkezi'nde kamuoyuyla paylaşıldı. Proje finali açış konuşmasını Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi ve Proje Danışmanı, TV Özel Şişli Terakki Lisesi Sosyal Bilimler ve Felsefe Bölümü Bölüm Başkanı Fırat Güllü yaptı. Konuşmasına Bertolt Brecht'in "Yaşasın Savaş! En önce vuruldu bunu yazan" sözüyle başlayan Güllü, projenin üç yıllık serüvenini anlatan konuşmasında şu sözlere yer verdi:

"Üç yıl önce, insanlığın görmüş olduğu en büyük felaketlerden birisinin, Birinci Dünya Savaşı'nın, ya da o zamanki tabiriyle Cihan Harbi'nin başlangıcının 100. yılıydı. Ne yazık ki insanlık bu felaketten gerekli dersleri çıkartmadı ve 1914-1918 yılları arasında yaşanan büyük trajediyi kat be kat aşan, daha büyük ve acımasız yıkımlar yaratmaya devam etti; hâlâ da devam ediyor. Belki de bu yüzden üç yıl önce, dünyanın geleceğine savaşı değil barışı hâkim kılmak için akademisyenler, aydınlar ve duyarlı kişiler kolektif hafızayı harekete geçirmek ve Cihan Harbi'nin insanlığa yaşattığı felaketlerin unutulmasına engel olmak, bu vesileyle gelecek savaşlara dur diyebilmek için tüm dünyada çeşitli etkinlikler düzenlediler. O dönemde Tarih Vakfı içerisinde bulunan ve çoğunluğu yönetim kurulunda sorumluluk alan hocalarımızın ve arkadaşlarımızın çabalarıyla, Tarih Vakfı ve Orient Institut işbirliğiyle 8-12 Nisan 2014 tarihleri arasında Bilgi Üniversitesi'nde 'Osmanlı Cephesinde Yeni Bir Şey Var: Cihan Harbi'ne Yeniden Bakmak, 1914-1918' adlı bir uluslararası konferans düzenlendi. Dünyanın çok sayıdaki önemli akademisinden konuşmacıların katılımıyla Dünya Savaşı çok farklı yönleriyle irdelendi ve konuşuldu. O dönemde Vakıf'la ilişkilenen bir grup öğretmen olarak bizler de bu konferansa özgün bir katkı sunabileceğimizi düşündük ve sadece yetişkinlerin değil, gençlerin de bu konuda söyleyebilecekleri şeyler olduğunu savunduk. Sonuçta altı okul bir araya gelerek konferansın yan etkinliklerinden birisi olan 'Gençler Birinci Dünya Savaşı'nı Konuşuyor' başlıklı bir panel düzenledik.

Bu proje için materyal olarak ders kitaplarını seçmeyi uygun bulduk. Türkiye'de okutulan 11. sınıf kitaplarının yanı sıra, yabancı dil bilen öğrencilerle çalışmanın avantajıyla, bir karşılaştırma yapmak için farklı ülkelerin kitaplarına da bakmaya ve bunların karşılaştırmalı bir analizini yapmaya karar verdik. Bizim niyetimiz bunu beş ülkeyle sınırlamaktı ama öğrencilerden gelen öneriler doğrultusunda proje daha da büyüdü ve on iki ülkenin ders kitabının karşılaştırmalı bir incelemesini yapmak mümkün oldu.

Sonuçların heyecan verici olması benzer bir projeyi ortaokullar seviyesinde de yapabileceğimizi düşündürttü bize. Ama bu sefer tüm yıla yayılan atölyeler yapma ve sonuç değil süreç odaklı bir çalışma yürütme amacındaydık. 'Dünya Savaşı'na Katılan Ülkelerden Mesaj Var' başlıklı projenin ilk yılında bu kez ortaokul öğrencileriyle, Türkiye'de ve dünyada ortaokul kitaplarında dünya savaşının nasıl anlatıldığına bakmaya çalıştık. Öğretmen ve öğrencilerimizde o denli büyük bir heyecan yarattı ki, daha büyük hedeflerle bu yıla taşınmasına karar verildi. Geçtiğimiz projede yer alan okullar Cihan Harbi'nin ders kitaplarında nasıl anlatıldığını analiz etmeye çalışmışlardı, bu yılki katılımcılar ise farklı bir soruyla yola çıktılar: 'Cihan Harbi ders kitaplarında nasıl anlatılmalı?' Ve kendi metinlerini oluşturmak için çeşitli çalışmalar gerçekleştirdiler.

Bu projenin tarih eğitiminin demokratikleşmesi adına biz eğitimcilere çok önemli veriler sağladığı düşüncesindeyim. Bu açılış konuşmasında şunu vurgulamak istiyorum ki, üç yıldır farklı okullardan ve yaş gruplarından öğrencilerimiz, maruz kaldıkları, içerisinde yer alarak belirlendikleri eğitim süreçlerine katılmak için kendilerine fırsatlar tanındığında, öngörülerimizin çok ötesinde işler yapabileceklerini, nasıl bir eğitim almak istedikleri konusunda çok makul yaklaşımlar geliştirebileceklerini öğretmiş oldular bizlere. En önemli niyetlerimizden birisi üç yıl süren bu harika serüvenin

izlerini kitaplaştırarak geniş kamuoyunun da konu hakkında bilgi edinmesini sağlayabilmek. Çünkü bu proje, akademisyeniyle, öğretmeniyle ve öğrencisiyle, içinde yer alan çok sayıdaki insana, geleceğe dair bir umut vermiştir. Eğitimin tekdüze, rutin bir biçimde yinelenen, kuru bir şey olmadığını; yaşayan, hayata dokunan ve hepimizi dönüştürme gücüne vakıf bir deneyim alanı olduğunu hatırlamamıza hizmet etmiştir."

Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Işık Tamdoğan ise projeyle ilgili düşüncelerini şu şekilde özetledi: "Bazı akademisyenler olarak Cihan Harbi'ni 'Bitmeyen Savaş' olarak tanımlarız. Bugün etkilerini hâlâ hissettiğimiz bir savaştan bahsediyoruz. Tarih Vakfı'nın temel hedeflerinden biri de tarih bilincini gençlere kazandırmaya yönelik projeler yapmak ve gençlerde farkındalık yaratmaktır. Bugün finali gerçekleşecek proje tarihin her zaman günümüzle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Daha demokratik ve barışçıl bir gelecek için tarihe eleştirel bakış açısıyla bakmak gerekmektedir. Bu projeyi destekleyen tüm okullarımıza, öğretmenlerimize ve öğrencilerimize teşekkür ederim."

Tamdoğan'ın ardından söz alan Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi ve Proje Koordinatörü Nalan Balcı ise projenin bu yılki aşamalarını özetlediği konuşmasında şunları söyledi:

"Bugün izleyeceğimiz sunumlarda gençler atölyelerden aldıkları eğitim ile ders kitaplarının I. Dünya Savaşı bölümlerine müdahale ettiler. 7.-8.-9.-10. ve 11. sınıf düzeylerinden 72 öğrenci, 32 öğretmen ve 3 danışmanla yürütülen kolektif bir çalışmanın sonuçlarını izleyeceğiz. Süreç ekim ayında öğretmen atölyesiyle başladı, öğrenci atölyeleriyle devam etti. Öğrenci atölyelerinin ilkinde, farklı okullardan gelen öğrencilerimiz karma bir şekilde gruplara ayrılarak ders kitaplarını oluşturan metin, görsel, harita okuma gibi kanıtları nasıl kullandıkları ve

kullanırken seçilen kanıtların sıralanışının anlatımı nasıl etkilediği konusunda fikir sahibi oldular. Yine aynı atölyede eleştirel okuma-yazma eğitimi aldılar.

Öğrencilerimiz ilk atölyeden ayrılırken onlara ödev verdik. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ve 8. Sınıf İnkılap Tarihi ders ve çalışma kitaplarının I. Dünya Savaşı konusunu atölyeden aldıkları eğitimle derinlemesine incelemelerini kitabın içerdiklerinden çok içermediklerine odaklanarak orijinal metne eklenen ve çıkarılan kanıtlarla yeniden tasarladılar ve poster olarak hazırladılar.

Öğrenci atölyelerinin ikincisinde 'Farklı perspektiften Tarih Ders Kitaplarına Bakmak: Ezber Tarih Dersinin Kaderi midir?' temalı bir atölye gerçekleşti. Öğrenciler bu atölyede kanıtlarla çalışmayı öğrendiler. Ardından ödev olarak verilen ders kitabı inceleme sunumunu yapıldı. İkinci öğrenci atölyesinin ardından öğrencilerimize ikinci ödevlerini verdik. Önce çalışmak istedikleri temaya karar verdiler ve üçüncü atölyeye kadar seçtikleri temayla ilgili ulaşabildikleri kadar kanıt topladılar ve bir 'Kanıt Havuzu' oluşturdular.

Öğrenci atölyelerinin üçüncüsü, öğrencilerin oluşturdukları kanıt havuzundan sınırlı sayıda kanıt seçerek, sıralayarak, tartışarak, eleştirerek kanıtlara dayanan taslak bir metin oluşturma süreci ile geçti. Oluşturdukları metinleri atölyede sunarak yapılan eleştirilerle yeniden gözden geçirdiler. Öğrenciler kanıtlara dayanan metin çalışmalarını ve eleştirel kompozisyonlarını yazarak danışmanlarımıza ilettiler."

Öğrencilerin sunumlarının ardından projeyle ilgili bir panel gerçekleştirildi. Moderatörlüğünü Fırat Güllü'nün yaptığı panelde Marmara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yücel Kabapınar, Boğaziçi Üniversitesi'nden Doç. Dr. Meltem Toksöz ve Yrd. Doç. Dr. Erol Köroğlu ile tarih yazarı ve gazeteci Ayşe Hür konuşmacı olarak yer aldı. Panelde akademisyenler tarafından öğrencilerin yaptığı sunumlar değerlendirildi ve tartışıldı. Katılımcıların değerlendirmeleri, projeyi ve sonuçlarını farklı boyutlardan ele aldı.

Projeye Katılan Okullar ve Çalıştıkları Temalar

İELEV Eğitim Kurumları
İELEV Eğitim Kurumları öğrencileri I. Dünya Savaşı'na çocukların doğrudan ve dolaylı olarak nasıl dâhil edildiğini ve bu durumun onlarda yarattığı yıkımı ele alarak "Cephe Gerisinde Hayat: Çocuklar" temasıyla sunum yaptılar. Öğrenciler, savaşan devletlerin çocukların hayatlarını nasıl etkilediklerini araştırdılar ve savaşta çocuklara yapılanları çocuk hakları, savaş hukuku ve savaş ahlakı çerçevesinde incelediler.

Özel FMV Işık Ispartakule Ortaokulu
Özel FMV Işık Ispartakule Ortaokulu öğrencileri kadınların I. Dünya Savaşı sürecinde yaşadıklarını araştırarak "Cephe Gerisinde Hayat: Kadınlar" temasıyla sunumlarını yaptılar. Öğrenciler savaşın kadınları nasıl etkilediğini, savaş sırasında kadının üstlenmek zorunda kaldığı rolleri ve toplumsal etkileri incelediler.

VKV Koç Özel Lisesi-TVO Özel Tepeören Anadolu Lisesi
VKV Koç Özel Lisesi ve TVO Özel Tepeören Anadolu Lisesi öğrencileri "Savaş Teknolojilerinin Savaşa Etkisi" temasını araştırarak sunumlarını yaptılar. Öğrenciler "I. Dünya Savaşı'nda bu kadar zayiat olmasının sebebi nedir?" sorusuna yanıt aradılar ve savaş teknolojisi üzerine çalıştılar.

TVO Özel Şişli Terakki Lisesi-Ulus Özel Musevi Ortaokulu ve Lisesi
TVO Özel Şişli Terakki Lisesi ile Ulus Özel Musevi Ortaokulu ve Lisesi öğrencileri "Siper Savaşı ve Siper Yaşamı" temasını araştırdılar. Çok fazla insanın hayatını kaybettiği ve savaş teknolojilerinin ön plana çıktığı bir siper savaşı olarak tarihe geçen I. Dünya Savaşı'nı araştırarak sunumlarını yaptılar.

Özel ALEV Ortaokulu ve Lisesi-Özel ALKEV Ortaokulu
Özel ALEV Ortaokulu ve Lisesi ile Özel ALKEV Ortaokulu öğrencileri "Propaganda ve İdeoloji" temasını araştırdılar. Propagandaların ve ideolojilerin savaşı kazanmaya etkisini inceleyerek sunumlarını yaptılar.

Özel ENKA Ortaokulu
Özel ENKA Ortaokulu öğrencileri "Savaş Karşıtı Görüşler: Barış" teması üzerine çalışarak savaş sırasında barış için çalışanları araştırarak sunumlarını yaptılar.

Özel Sezin Ortaokulu ve Lisesi
Özel Sezin Ortaokulu ve Lisesi öğrencileri "Savaşın Yazınsal Türlere Yansıması" teması üzerine çalışarak savaş sırasında ve sonrasında yazılan anılar, günlükler, mektuplar, romanlar, şiirler üzerine araştırmalarını yaparak sunumlarını gerçekleştirdi.

ZARARA UĞRAMIŞ BELLEĞİN GÜCÜ: İNSANLARI TANIMAK VEYA ANIMSAMAK ÜZERİNE

Pera Müzesi, 25 Mayıs-14 Ağustos 2016 tarihleri arasında Mario Prassinos, Bir Sanatçının İzinde: İstanbul-Paris-İstanbul *sergisiyle, İstanbul'da sanatçı bir Rum ailede dünyaya gelen, sanat yaşamına 20. yüzyılın avangardları arasında Paris'te başlayan sanatçı Mario Prassinos'u ağırlıyor.*

HAZAL ÖZDEMİR

Seza Sinanlar Uslu küratörlüğünde, eksper Catherine Prassinos ve Thierry Rye danışmanlığında hazırlanan sergide, Mario Prassinos'un resimlerinden kitap illüstrasyonlarına, dokuma örneklerinden gravürlere ve serigrafilere uzanan farklı teknikteki eserleri mevcut. Sanatçının eserlerinde Türkiye'yle kurduğu ilişkiyi, İstanbul'da geçen çocukluğunun ve Fransa yıllarında içinde bulunduğu sanat ortamının izlerini, II. Dünya Savaşı sırasında faşizme karşı aldığı sanatsal duruşu incelemenin mümkün olduğunu belirten Seza Sinanlar Uslu, Prassinos'un özellikle bellekle kurduğu ilişki üzerinde duruyor.

Mario Prassinos, hafızasına aldığını bildiği ama erişemediği, tam ve net olarak anımsayamadığı hatıraları, kendi deyişiyle "zarara uğramış bir belleğin oluşturabileceği"[1] portreler olarak izleyicilerine sunuyor. 1930 ve 40'lı yıllarda sürrealist sanat çevrelerinde bulunan fakat çağdaşları kadar ünlenmeyen, özellikle Türkiye için gizli kalmış diyebileceğimiz sanatçı, doğumunun yüzüncü yılında, doğduğu semt olan Pera'ya geri dönmüş oldu.

1916 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısı Balkan Savaşları, sürmekte olan I. Dünya Savaşı ve Ermeni soykırımı gibi önemli olaylar sonucunda bir dönüşüm geçirirken Mario Prassinos, Pera'da oldukça kozmopolit bir aile içinde doğmuştu. Anne tarafı İtalyan, baba tarafı Rum olan ressamın üvey dedesi, dönemin *Stamboul* gazetesinde sanat yazıları yazan, Osman Hamdi Bey ve Şeker Ahmet Paşa'yla yakın ilişkiler içinde olan mozaik ustası Prétextat Lecomte'du. Kariye Müzesi mozaiklerinin eskizlerini ve Şişli Rum Ortodoks Kilisesi'nin mozaiklerini yapan bir dede,[2] Rum-Fransız Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olmanın yanı sıra resim ve fotoğrafla yakından ilgilen bir babayla büyüyen Mario Prassinos'un sanatla ilgilenmesi de kaçınılmazolacaktı. I. Dünya Savaşı bitmiş, yerini Kurtuluş Savaşı'na bırakmıştı. İşgal süresince askerlik yapmadığı için Osmanlı zaptiyelerinin arananlar listesine alınan Lysandros Prassinos, Rum halk devriminden yana olduğu için Yunanistan'da da pek sevilmiyordu. Devletin benimsediği daha ağdalı Rumcaya karşılık halk dili Demotiki'yi savunan, hatta tamamen Demotiki lehçesinde yazılmış *Logos* adlı bir dergi çıkaran[3] Lysandros Prassinos ve ailesi, 1922 yılında Yunan ordusu İzmir'den ayrıldıktan sonra Fransa'ya göç etti. Nanterre'e yerleşen aile, isimlerini Fransızlaştırdı; yeni adıyla Lysandre Prassinos, Ioannis-Marios iken Jean-Mario olan oğlunu Fransa'nın en köklü okullarından biri olan Lycée Condorcet'ye yazdırdı. Mario Prassinos; Marcel Proust, Paul Valéry, Jean Cocteau, Claude Lévi-Strauss gibi mezunlar veren, öğretim kadrosunda Jean-Paul Sartre, Alphonse Darlu gibi isimler bulunduran okulu bitirdikten sonra bir yandan École des Langues Orientales'in (Doğu Dilleri Okulu) Yunanca

bölümünde okurken, diğer yandan ressam, gravürcü ve illüstratör Clément Serveau'nun resim atölyesinde çalışmaya başladı.[4]

1920'lerin Avrupa'sında dadaizm ve sürrealizm rüzgârları esiyordu; edebiyat, sanat ve sinema çevreleri birlikte üretimde bulunuyordu. Böyle disiplinlerarası bir ortamda, yayıncı ve çevirmen Henri Parisot, illüstrasyon yapan Mario Prassinos'u ve kızkardeşi sürrealist yazar Gisèle Prassinos'u, André Breton, Paul Eluard, Renée Char, Benjamin Péret ve Man Ray ile tanıştırdı. Bellek, imge, rüya, gizli kalmışı ortaya çıkarma üzerine yoğunlaşan iki kardeş, bazen görevleri değiştiriyordu: Gisèle resim yapıyor, Mario yazı yazıyordu. Le Café de la Place Blanche'da düzenlenen buluşmalarda, sanat dünyasının diğer önemli isimlerinden Alberto Giacometti, Max Ernst ve Joan Miro'yla da tanışma fırsatı bulmuşlardı. 1936'da Lysandre Prassinos'un vefatından sonra aile Paris'e taşındı. Bu dönemde ilk otoportrelerini yapan Mario Prassinos, kendini kumsala benzeyen bir mekânda resmetmişti. Bu resimde, sanatçının büstü, açık bırakılmış bir kapının önündedir, siyah bir leke yüzünün bir kısmını kapatır. Kendi deyişiyle "bir evin son kalıntısı olan yarı açık bir kapı",[5] çok sonradan fark edeceği üzere, dedesi Prétextat'ın İstanbul'daki evlerindeki çalışma odasıdır. 1980'lerde bulduğu eski bir fotoğraf, çalışma odasının belleğinde nasıl bir yer ettiğini sorgulamasına sebep olunca, küratör Uslu'nun yorumuyla, altı yaşında terk ettiği odanın görüntülerini 20 yaşında resmeden sanatçı, belleğindeki izleri 67 yaşında yorumlamıştı.

1937'de açılan *Dejenere Sanat* sergisi, Prassinos'un sanat yaşamında bir dönüm noktasını ifade eder. Modernizmi düşmanları olarak belleyen Nazi rejimi, modernist sanatçıların eserlerini onlarla dalga geçmek için sergilemişti. Böyle bir harekete tepki olarak açılan *L'art Cruel* sergisi, Franco faşizmine karşı verilen mücadeleyi, Almanya'da yaşananlara

mizahi bir açıdan bakan genç sanatçıların savaş karşıtı bakış açısını yansıtıyordu. Dali ve Picasso gibi isimlerin eserlerinin bulunduğu sergi için Mario Prassinos'a da teklif gelmişti. Bu teklife çok şaşıran sanatçıyı, eserinin Picasso ve André Masson tablolarının arasına asılması çok onurlandırmıştı. *L'art Cruel* sergisinin ardından ilk kişisel sergisini açan Prassinos, 1938 yılında dedesi Prétextat'yı kaybetti ve aynı sene Yollande Borelly ile evlendi.

Takvimler 1939'u gösterdiğinde, II. Dünya Savaşı başlamıştı; Mario Prassinos gönüllü olarak orduya yazıldı ve savaş döneminde göç eden sanatçıların aksine hep Fransa'da kaldı. Tuval resimlerine devam ederken, bir yandan geçinmek için Benjamin Péret, Lewis Caroll, Hans Arp gibi sürrealist şair ve yazarların kitap kapaklarının illüstrasyonlarını yapıyordu. Serginin en sevilen parçalarından olan kuzgun gravürlerini de Edgar Allan Poe'nun *The Raven* isimli şiir kitabı için hazırlamıştı. Aynı zamanda tasarımcı yönü olan sanatçı, kostüm ve dekor tasarımları da yapıyordu. Jean Vilar'ın

Alpilles, 1972.

Turquerie, 1967.

Mario Prassinos.

Avignon'da sahneye koyacağı *Macbeth* oyununun dekor ve kostümlerini tasarlamış, 1947 yılında Avignon Festivali'nin temellerini Vilar ile atmıştı. 1950'li yılların Paris'inde modern sanat yerini kavramsal sanata bırakırken Mario Prassinos bu sanat ortamından koptu ve Güney Fransa'da, Avignon'un güneyindeki Eygalières köyüne çekilerek kendi üslubunu yarattı. Her sabah evden çıktığında karşılaştığı Dövmeli Tepe'yi yirmi sene boyunca resmeden sanatçı, Alpilles serisini meydana getirdi. Tepeyi resmetme mücadelesini "O körü, o sağırı, o dilsizi konuşturdum. Onu imgelerle kapladım. Her geçen yıl ilişkimiz daha da yakınlaştı. Her karmaşa, takıntı haline gelen gösterisiyle bendeki ona can verme arzusu arasında bir savaş alanına döndü"[6] sözleriyle özetleyen Prassinos, o yıllarda dokuma sanatıyla da haşır neşirdi. Dokumalarına "*Turquerie*", "Türk Gülü" gibi isimler verirken, İstanbul'da dünyaya geldiğinin ve belleğinde orayla kurduğu bağların mevcut olduğunun ayırdındaydı.

Prassinos ailesinin bir sonraki durağı Mora Yarımadası'nın doğusundaki Spetses Adası olacaktı. Yazı geçirmek için bir ev kiralayan Mario Prassinos, *Servi Ağaçları* serisine burada başladı. Seza Sınanlar Uslu'ya göre bu yönelimde –sanatçının kendi sözlerinden hareketle– İstanbul'da geçirdiği günleri anımsaması ve şehre dair imgeleri ele almak istemesinin payı vardı.[7] *Türk Peyzajları* ve *Ağaçlar* serileri, sanatçının doğada yaşadığı deneyimleri gösterir niteliktedir. Kızı Catherine Prassinos, babasının saatlerce hiç konuşmadan, tamamen odaklanmış bir biçimde ağaç resimleri yaptığını anlatır. 1950-1960 arasında hayli üretken bir dönem geçiren Prassinos, gravür, serigrafi, seramik, dokuma, yağlıboya, mürekkep gibi farklı tür ve teknikler kullanarak çok çeşitli eserler verd. 1950'lerin sonunda başladığı portre çalışmaları, sanatçının kariyerinde çok önemli bir yere sahiptir. Portre çizmeye Amerikalı caz şarkıcısı Bessie Smith'le başlayan Prassinos, Smith'le aralarında doğrudan bir bağlantı bulunmadığı halde onun portresini yapmak istemişti. Sürrealist sanatçıların 1930'lu yılların sonunda caz sanatçılarını kadın kahramanlar olarak gördüğünü belirtiyor, portrede bedensel benzerlik aramadığından bahsediyordu. Ona göre portre sureti yansıtmamalıydı, hatırlıyormuşçasına resmetmeyi öğrenmek gerekirdi. Portreler belleğin imbiğinden süzülmeli, hatta kendi deyişiyle, "zarara uğramış belleğin oluşturabileceği portreler" olmalıydı. Sanatçının portrelerini yaptığı bir diğer figür ise dedesi Prétextat Lecomte'du. Dedesini resmetmeye çalışırken bilinçaltından yararlanan Prassinos, onu düşününce aklına gelen görüntüyü portreye yansıtmak için çabalamıştı: Tığ işi büyük perde, siyah bir takke, karanlık bir yüz, kambur bir adam... Çünkü ne de olsa ona göre, "İnsan şeyleri (ya da insanları) tanımaz, sadece anımsardı."[8]

DİPNOTLAR

1 Seza Sınanlar Uslu, "Saklı Belleğin İzleği," *Mario Prassinos: Bir Sanatçının İzinde, İstanbul-Paris-İstanbul" Sergi Kataloğu* (İstanbul: Pera Müzesi, 2016), s. 62.
2 Küratör Seza Sınanlar Uslu'nun eşliğindeki sergi turu sırasında öğrenilmiştir.
3 Küratör Seza Sınanlar Uslu'nun eşliğindeki sergi turu sırasında öğrenilmiştir.
4 *Age*. s. 21.
5 *Age*. s. 26.
6 *Age*. s. 50.
7 *Age*. s. 85.
8 *Age*. s. 64.

Pretextat, 1965.

Sarı-Kırmızı-Siyah Ağaç, 1962.

HABERLER

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI'NDA %60 İNDİRİM BAŞLADI

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1 Temmuz 2016'dan itibaren, bu yıl yayımlanmış olanlar hariç olmak üzere tüm kitaplarda ve setlerde %60 oranında indirim başlattı. İndirim kararı tarih dostları tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı.

İndirim uygulamasının başlamasıyla birlikte Türkiye'nin dört bir yanından tarih dostu kitapseverler çok sayıda kitap siparişinde bulundu. Siparişler, bayram tatilinin sona erdiği 11 Temmuz tarihinden itibaren adreslere gönderilmeye başlandı. 100 TL'nin üzerindeki siparişlerde ücretsiz kargo olanağı da sağlanıyor.

Suraiya Faroqhi'nin *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* eseri, René du Parquet'nin *İstanbul'da Bir Yıl* eseri, Michael D. Richards'ın *Dünya Tarihinde Devrimler* çalışması, Bernard Lewis'nin *Çatışan Kültürler: Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler* eseri, Pinelopi Stathis'in derlediği *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Carter V. Findley'in *Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da* isimli çalışması, 1 Temmuz'da başlayan kampanya dâhilinde en fazla ilgi gören ve sipariş edilen kitaplardan birkaçı oldu.

Kargoyla sipariş talebinde bulunmanın yanı sıra, Tarih Vakfı'nın İstanbul Eminönü'ndeki binasının satış kısmından da indirimli kitap temin etmek mümkün.

KÜÇÜKYALI ARKEOPARK ALANININ YAKIN TARİHİ İÇİN SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI YAPILIYOR

Çağdaş Yaratıcılık İçin Geçmişin İzleri: Kentsel Arkeoloji ve Küçükyalı Arkeopark Projesi kapsamında 7. yüzyıla tarihlenen Bizans manastırı ve sarnıcına ait kalıntıların bulunduğu kazı alanının 50-60 yıl önce Küçükyalılılar tarafından nasıl algılandığı ve adlandırıldığı üzerine bir sözlü tarih çalışması yürütülüyor. Koç Üniversitesi'nin yönettiği kapsamlı projenin sözlü tarih ve arşiv-kütüphane tarama ayağını Tarih Vakfı üstlendi. Sadece yaz aylarında sürdürülen kazı çalışmaları Prof. Dr. Alessandra Ricci'nin yönetiminde yapılmakta. Kentin ortasında arkeolojik dokusuyla yaklaşık 5.000 metrekarelik bir alana yayılan Küçükyalı ArkeoPark, Küçükyalılar için sıkışık yapılaşma arasında nefes alabilecekleri önemli bir yeşil alan da sunuyor.

Yapılan sözlü tarih görüşmeleriyle geçmişte yerel halkın "mağara" olarak adlandırdığı Küçükyalı ArkeoPark alanına ilişkin anlatılar derlendiği gibi, 1940'lı ve 1950'li yıllarda İstanbul'un bir yazlık-yerleşim alanı olarak kullanılan Küçükyalı semtinin son 60-70 yılda geçirdiği muazzam dönüşüm ve değişim de yaşam hikâyeleri üzerinden kaydediliyor. Mayıs 2016'da başlayan ve toplamda 60 görüşmeden oluşan sözlü tarih çalışmasının Temmuz ayı sonunda tamamlanması hedefleniyor.

ADALET AĞAOĞLU BURSU BAŞVURULARI TAMAMLANDI

Tarih ve edebiyat ilişkisini ele alan çalışmalar yürüten doktora öğrencilerine verilecek olan Adalet Ağaoğlu burslarından ilki için yapılan başvurular 15 Haziran 2016 tarihi itibariyle tamamlandı. Çok sayıda doktora öğrencisi, dosyalarını Tarih Vakfı'na e-posta yoluyla ulaştırdı ve jüri sürecini

beklemeye başladı.

Bu yılki Adalet Ağaoğlu bursuna hak kazanan adayın belirlenmesi için ilk aşamada jüri, 31 Ağustos tarihine kadar ön elemeye gidecek. Yapılacak duyurunun ardından, ön elemeyi geçen adayların dosyalarını iki hafta içinde elden veya posta yoluyla Tarih Vakfı'na göndermesi beklenecek ve nihai sonuç Ekim ayında açıklanacak. Bursa layık görülen aday, ödül belgesinin yanı sıra, Vakıf Yönetim Kurulu'nca belirlenen miktarda para ödülüyle ödüllendirilecek. Bu rakam 2016 yılında 10 ay için toplam 10.000 TL olarak belirtildi. Bu alanda çalışan doktora öğrencilerine yönelik burs, önümüzdeki yıllarda da devam edecek.

MAGNESIA DEFİNESİ
BİR IONIA KENTİNİN HELLENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ

OĞUZ TEKİN - MEHMET YILMAZ

Burada tanıtılan define, antik Ionia bölgesi kentlerinden Magnesia kentinde basılmış bronz sikkelerden oluşmaktadır. İki unsur defineyi önemli kılmaktadır. Bunlardan biri, en büyük Hellenistik Dönem definelerinden biri olması, diğeri de sikkeler üzerinde altmıştan fazla darp memurunun adının yer almasıdır.

Magnesia ad Maeandrum'da basılmış yaklaşık 4000 adet Hellenistik Dönem bronz sikkeden oluşan bir define, 1999 yılında Aydın İli, Tekinköy İlçesi sınırları içinde bulundu.[1] Tekinköy, aynı zamanda Magnesia ad Maeandrum ören yerinin bulunduğu köyün adıdır. Söz konusu kentin harabeleri ilk olarak 19. yüzyılın başlarında Leake tarafından keşfedildi;[2] ilk kazı çalışması ise 1842-1843 yıllarında Texier tarafından yapıldı.[3] Daha sonra, 1891-1893 yılları arasında British Museum adına C. Humann kazı çalışmalarını sürdürdü. 1984'te Aydın Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kısa süreli bir kazı çalışması sonrasında Magnesia kazıları 1985 yılından bu yana Prof. Dr. Orhan Bingöl tarafından yürütülmektedir.[4]

Defineyi tanıtmadan önce, aşağıda, definedeki sikkelerin basıldığı Magnesia kentinin tarihi ve sikkeleri üzerinde yer alan kentin efsanevi kurucusu Leukippos hakkında kısaca bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Magnesia (Tekinköy-Ortaklar), Ionia bölgesi kentlerinden biri olmasına rağmen tarihçi Herodotos onu Ion kentleri arasında göstermez. Kentin kuruluşuna ilişkin ilginç bir öykü yazıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Tanrı Apollon'un kehaneti üzerine anayurtları Tesalya'yı terk eden Magnetler, Girit Adası'na gelip Magnesia kentini kurarlar. Beyaz kargaların görünmesine kadar yaklaşık seksen yıl orada yaşarlar. Beyaz kargalar göründüğünde, Leukippos önderliğinde Batı Anadolu kıyılarına gelip Maiandros (Büyük Menderes) Nehri'nin denize döküldüğü yerde kentlerini yeniden kurarlar.

Magnesia'daki Artemis Leukophyrene Tapınağı'nın alınlığı.

Fotoğraf, Carole Raddato, flickr.

MÖ 7. yüzyılda Lydia Krallığı'nın egemenliğinde bulunan Magnesia, Lydia Krallığı'nın Persler tarafından yıkılmasından sonra (MÖ 547/546) Pers egemenliğine girer. Kaynaklardan, Atinalı devlet adamı Themistokles'in Magnesia'ya sürgüne gönderildiği, Pers Kralı'nın Magnesia ve civarını kendisine arpalık olarak bıraktığı bilinmektedir. Ayrıca, Themistokles'in tasvirinin ve adının yer aldığı Magnesia sikkeleri de vardır.

Kent, MÖ 4. yüzyıl başında Spartalı komutan Thibron tarafından Thoraks

Dağı'nın (Gümüş Dağ) eteğine, yani bugünkü ören yerinin bulunduğu yere taşınmıştı. Büyük Iskender'in Pers Krallığı'na son vermesinden ve onun ölümünden sonra Magnesia, Anadolu'nun büyük bir kısmıyla birlikte Seleukosların egemenliğine girdi. Romalıların Seleukos Kralı III. Antiokhos'u yenilgiye uğratmasıyla bu kez bölgenin diğer kentleriyle birlikte Bergama Krallığı'nın egemenliğini tanıdı. Bergama Kralı III. Attalos'un krallığını Roma'ya vasiyet etmesiyle de Romalılar tarafından Batı Anadolu'da kurulan (MÖ 129) Asya Eyaleti içinde kaldı.

Magnesia, MÖ 4.-1. yüzyıllar arasında gümüş ve bronz sikkeler bastı. Sikkelerde en fazla görülen tasvirler arasında, at üzerinde giden kurucu Leukipppos/boğa ile Artemis başı/ayakta duran Apollon bulunmaktadır.

Geleneğe göre, Magnesia'nın kurucusu Leukippos'tu. Bu ismin gerçek mi yoksa mitolojik bir figür mü olduğu kesin olmasa da bilinen odur ki Magnesialılar onu kentlerinin kurucusu olarak görmüş ve ona bir kahraman olarak saygı göstermişlerdi. Ancak bir yazıtla günümüze ulaşan Magnesia'nın kuruluş öyküsünde Leukippos'a yer verilmemiştir. Belki de kaynaklarda anlatılanların pek de iç açıcı olmaması veya ahlak değerlerine ters düşmesi nedeniyle Leukippos'un hikâyesi bilinçli olarak resmi kuruluş mitosunda yer bulmamıştır. Hikâye şöyle cereyan etmektedir: Günlerden bir gün, Anadolu'nun güneybatısından (Karia) Yunanistan'a göç eden Leukippos'a öfkelenen Aphrodite, Leukippos'u kızkardeşine âşık eder. Bu duygu öylesine ilerler ki iki kardeş birlikte olur. Ancak, Leukippos yaptığı işin kötü bir şey olduğunu düşünmesine rağmen, Aphrodite'nin büyüsü nedeniyle, kardeşiyle birlikte olmaktan kendini alıkoyamaz ve intiharı düşünür. Annesi, oğlunu kaybetmek istemediğinden, kardeşiyle birlikte olmasına göz yumar, fakat babası aralarındaki ilişkiyi öğrenince kızını öldürür. Kardeşinin öldürüldüğünü gören Leukippos da babasını öldürür. Bir yandan ahlaksız davranışının, öte yandan baba katili olmasının kefaretini ödemek için Delphoi Kehanet Merkezi'ne gider. Ceza olarak, kendisinden, memleketlerini terk etmiş, bir yurt arayan Magnesialı bir topluluğa yerleşecekleri yere kadar önderlik etmesi istenir. Magnesialıları peşine takan Leukippos, Batı Anadolu'ya gelir ve Menderes Nehri kıyısında Magnesia kentini kurar.

Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Magnesia sikkesinden detay: Artemis Leukophyrene kült heykeli.

Fotoğraf: CNG 90, 974'ten detay.

Burada tanıttığımız Magnesia kentinde basılmış bronz sikkelerden oluşan define arkeologlar tarafından arkeolojik kazı sırasında bulunmadığı, köylüler tarafından bulunduğu için tam buluntu yeri öğrenilememiştir, ancak Tekinköy sınırları içinde bulunduğu kesindir.[5] Define aynı yıl içinde Aydın Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiş ve bulanlara ikramiye verilmiştir. Sikkeleri müzeye teslim eden kişi, sikkelerin yanında bazı keramik parçalarının da bulunduğunu belirttiğinden, sikkelerin bir kap içine koyularak gömülmüş olduğu tahmin edilebilir. Bu defineden önce, Magnesia'ya ait üç ayrı definenin varlığı bilinmekteydi. İlki, yaklaşık kırk sikkeden oluşan ve 1906-1907'de British Museum tarafından satın alınan ufak bir definedir. Söz konusu define 1977'de yayımlanmıştı;[6] kırk altı sikkeden oluşan ikinci define 1935'te Newell tarafından yayımlanmış,[7] üçüncü define ise otuz iki sikkeden oluşmakta olup 2004'te Kinns tarafından yayımlanmıştı.[8] Burada tanıtılan definenin, kapsadığı sikke sayısı göz önüne alındığında, Mag-

Definedeki sikkelerden bir kısmının temizlik sonrası toplu görünümü.

nesia ad Maeandrum kentine ait en büyük define olduğu aşikârdır.

Sikkeler müzeye teslim edildiğinde üzerlerinde kalın bir toprak ve kir tabakası ile korozyon bulunmaktaydı; bu nedenle ön ve arka yüz tasvirlerini görmek ve yazıları okumak mümkün değildi. Ancak, sikkeler müzede özenle temizlenmiş ve gerekli korunma önlemi de alınmıştır.[9] Böylece kesin teşhisleri de mümkün olabilmiştir. Sikkelerin tümü bronz olup büyük bir çoğunluğu tetrakhalkoi (ca. 15-18 mm, ca. 3.00 -5.00 g) birimindedir; az sayıda dikhalkoi (ca. 12-14 mm, ca. 1.50-2.00 g) ve khalkoi (ca. 9-11 mm, ca. 0.70-0.90 g) da bulunmaktadır. Bu nedenle definenin esas olarak tetrakhalkoi sikkelerden oluşan bir define karakteri gösterdiği söylenebilir. Sikkelerin ön yüzlerinde sağa doğru giden ve elinde uzun bir mızrak tutan bir süvari (kentin efsanevi kurucusu Leukippos?), arka yüzlerindeyse tos vurma pozisyonunda hörgüçlü bir boğa ile biri yukarıda, diğeri aşağıda zemin çizgisinin altında olmak üzere iki yazı vardır. Boğanın yukarısında yer alan yazı, kentin ethnikonunun kısaltılmış formu olan ΜΑΓ, ΜΑΓΝ veya ΜΑΓΝΗ şeklindedir; birkaç örnekte ise ethnikon ΜΑΓΝΗΤΩΝ olarak tam yazılmıştır. Aşağıda, zemin çizgisinin altında yer alan yazıda baba adı belirtilerek (patronimik) dönemin magistratının adı okunmaktadır. Ancak, yine az sayıda sikkede, baba adı belirtilmeden tek bir ismin yer aldığı görülmektedir; bu örnekler olasılıkla definedeki en erken örneklerdir.[10] Tek isimler şunlardır: ΑΠΟΛΛΟ, ΑΡΞΑΛ? veya ΦΑΡΣΑΛ?, ΗΓΟΡΑΣ [...], ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ, ΔΙΑΓΟΡΑΣ (iki sikke) ve ΚΥΔΡΟΚΛΗΣ. Tek isim taşıyan sikkeler MÖ 4. yüzyılın sonuna tarihlenebilir; geri kalan tüm sikkeler ise patronimik karakterlidir. Definedeki sikkelerde yaklaşık 60 farklı magistrat adı temsil edilmektedir (bkz. Tablo). Bazı isimler ΑΡΙΣΤΕΥΣ örneğinde olduğu gibi aynı magistrata ait (özdeş) olabilir. Yaklaşık 200 sikke aşırı yıpranmış olduklarından üzerlerindeki magistrat isimlerini teşhis etmek mümkün olamamıştır. Teşhis edilebilen magistrat isimlerinden bazıları ise ya ilk kez görülmektedir ya da nadiren karşımıza çıkanlardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

ΑΝΤΙΔΑΜ ΚΛΕΑΡ, ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥ, ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΔΙΦ, ΑΡΤΕΜΙΔΟΡΟΣ ΑΠΟΛΛΟ, ΓΕΡΟΝΤΙΔΗ ΠΥΡΟΥ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΚΥΜ, ΕΠΙΚΡΑΤΗΣ ΔΙΟΝ[Υ], ΖΩΒΙΟΣ ΛΑΧΗΤΟΣ, ΚΛΕΑΙΝΟΣ ΚΛΕΑΙ, ΛΕΟΝΤΙΣ ΔΙΑΓΟΡ, ΜΕΙΚΩΝ ΕΥΔΑΡΟΥ, ΠΛΕΙΣΤΑΙΝ ΞΕΝ[Ο], ΣΙΜΩΝ ΣΚΥΘΟΥ, ΣΤΡΑΤΟΚΛΗΣ ΜΑΝΔΡΟΚΛΕΟΥ.

Böylece, definede bir düzineden fazla yeni magistrat adı olduğu an-

Definede bulunan sikkelerde yer alan darp sorumlusu magistratların isim listesi

1 ΑΙΣΧΡΩΝΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ
2 ΑΙΣΧΡΩΝ ΑΝΔΡΟΥ (-ΩΝΟΣ?)
3 ΑΙΣΧΡΩΝ ΠΥΘΑΓΟΡΟ
4 ΑΛΚΙΝΟΥΣ ΙΑ
5 ΑΝΑΞΙΠΠΙΟΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ
6 ΑΝΔΡΩΝ ΖΗΝΩ
7 ΑΝΤΙΔΑΜ ΚΛΕΑΡ
8 ΑΠΟΛΛΟ
9 ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ
10 ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΟ
11 ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥ
12 ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΖΗΝΟΔΟ
13 ΑΡΙΣΤΕΥΣ ...
14 ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
15 ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΔΙΦ
16 ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΦΙΛΙΟΥ
17 ΑΡΞΑΛ? veya ΦΑΡΣΑΛ?
18 ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ
19 ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ ΑΠΟΛΛΟ
20 ΒΑΣΙΛΕΙΔΗΣ ΑΠΟΛΛΟΦΑ
21 ΓΕΡΟΝΤΙΔΗ ΠΥΡΟΥ
22 ΓΟΡΓΑΣΟΣ ΠΠΟΚΡΑΤ
23 ΔΗΜΑΓΟΡΑΣ ΔΗΜΟΧΑΡΙΔΟΣ
24 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ
25 ΔΙΑΓΟΡΑΣ
26 ΔΙΟΝΥΣΑΣ ΔΑΙΜΑΧΟ
27 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΚΥΜ
28 ΔΩΚΕΥΣ ΜΑΙΑΝΔ
29 ΕΠΗΡΑΤΟΣ ΜΟΡΙΜΟΥ
30 ΕΠΙΚΡΑΤΗΣ ΔΙΟΝ[...]
31 ΕΡΜΩΝΑΞ ΑΝΔΡΟΤΙ
32 ΕΥΚΛΗΣ ΑΠΟΛΛΟ
33 ΕΩΣΦΟΡΟΣ ΑΡΝΙ
34 ΖΗΝΟΔΟΤΟΣ ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΟΥ
35 ΖΩΒΙΟΣ ΛΑΧΙΤΟΣ
36 ΖΩΠΥΡΙΩΝ ΠΥΘΑΓΟΡΟΥ
37 ΗΓΗΣΑΓΟΡΑΣ ΕΥΞΩΡΟΥ
38 ΗΓΗΣΙΠΠΟΣ ΕΠΙΗΡΑΤΟΥ
39 ΗΓΟΡΑΣ [...]
40 ΗΡΟΣΤΡΑΤΟΣ ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΟΥ
41 ΘΕΟΔΟΤΟΣ ΘΕΟ
42 ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΣ ΚΤΕΑ
43 ΚΑΛΛΙΑΝΑΞ ΤΡΙΤΕΟΥ
44 ΚΛΕΑΙΝΟΣ ΚΛΕΑΙ
45 ΚΤΕΑΤΟΣ ΖΩΠΥΡΙ
46 ΚΤΕΑΤΟΣ ΠΥΘΑ
47 ΚΥΔΙΑΣ ΙΣΑΓΟΡΟΥ
48 ΚΥΔΡΟΚΛΗΣ
49 ΛΕΟΝΤΙΣ ΔΙΑΓΟΡ
50 ΛΥΚΟΜΗΔ ΑΡΙΣΤΟ
51 ΜΑΙΑΝΔΡΙΟΣΔΗΜΗ
52 ΜΕΙΚΩΝ ΕΥΔΑΡΟΥ
53 ΜΟΙΡΑΓΟΡΑΣ ΑΜΩΜΗΤΟΥ
54 ΝΙΚΗΡΑΤΟΣ ΜΟΛΟΣΣΟΥ
55 ΠΛΕΙΣΤΑΙΝ ΞΕΝΟ
56 ΠΛΕΙΣΤΑΡΧΟΣ ΕΥΕΛ[ΘΟΝ]?
57 ΠΡΩΤΙΩΝ ΑΝΔΡΟΤΙΜΟΥ
58 ΠΥΘΑΓΟΡ [...] [+ patronimik?]
59 ΣΙΜΩΝ ΣΚΥΘΟΥ
60 ΣΤΡΑΤΟΚΛΗΣ ΜΑΝΔΡΟΚΛΕΟΥ
61 ΣΩΣΙΣΤΡΑΤΟ ΣΩΤΕΛΟΥ
62 ΦΙΛΙΣΚΟΣ ΖΩΒΙΟΥ

laşılmaktadır. Definede sayıca en fazla temsil edilen magistrat ise Zopyrion Pythagorou olup 368 sikkede karşımıza çıkmaktadır. 100'ün üzerinde sayı ile temsil edilen diğer magistratlar arasında Gorgasos Hippokrat, Dionysas Daimakho, Demetrios Philippou, Nikeratos Molossou, Hegesagoras Eukhorou, Anaksippos Epikourou, Kallianaks Triteou, Protion Androtimou, Ermonaks Androti, Aristeus Demetriou, Demagoras Demokharidos, Philiskos Zobiou ve Dokeus Maind... yer almaktadır.

Kaynaklardan (özellikle yazıtlar) bildiğimize göre Magnesia'da yıla adını veren (eponym) magistrat Stephanephoros unvanını taşımaktadır. Adını bildiğimiz *stephanephoroi* arasında Zenodotos Aristagorou (MÖ 221/20, ilk Stephanephoros), Eperatos Morimou (MÖ 220/19, Grammateus, ikinci Stephanephoros?), Moiragoras Amometou (MÖ 207/6, 14. Stephanephoros), Aristeus Demetriou (MÖ 197/6, 25. Stephanephoros?) sayılabilir. İlk Stephanephoros Zenodotos döneminde (MÖ 221/20) ilk Artemis epifanisi de gerçekleşmiş ve Magnesia, *hiera kai asylos* (kutsal ve dokunulmaz) olarak tanınmıştır. 14. Stephanephoros Moiragoras döneminde çelenk ödüllü yarışmalar yapılmıştır. Definedeki bazı sikkelerde yer alan darphane sorumlularının isimleri, yukarıda saydığımız Stephanephoros isimleriyle aynıdır. Örneğin, ΖΗΝΟΔΟΤΟΣ ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΟΥ, ΕΠΗΡΑΤΟΣ ΜΟΡΙΜΟΥ, ΜΟΙΡΑΓΟΡΑΣ ΑΜΩΜΗΤΟΥ[11] ve ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ gibi. Bu bir tesadüf müdür yoksa darphane sorumlusu olarak görev yapan bu dört magistrat sonraki yıllarda Stephanephoros olarak da görev yapmış olabilir mi? Bu konuda kesin yargıya varmak için şimdilik erkendir.

Bir diğer dikkat çekici nokta, bazı sikkelerin ön yüzlerinde, atın karnının alt kısmında bir çift harfin (ör. Α, ΑΠ, Γ, ΘΕ, Ζ, ΖΘ, Λ, ΝΙ, Π, ΠΥ) yer almasıdır. Bu harfler her sikkede yer almaz ancak bazı magistratların sikkelerinde yer almaktadır. Bu harflerin yer aldığı magistratlar şunlardır:[12]

ΑΝΑΞΙΠΠΟΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ (ΖΩ ve Λ)
ΑΝΔΡΩΝ ΖΗΝΟ (Α, Λ, Π, ΠΥ)
ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΖΗΝΟΔΟ (Α, Π)
ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ
ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ (ΑΠ, ΘΕ, Λ)
ΔΗΜΑΓΟΡΑΣ ΔΗΜΟΧΑΡΙΔΟΣ (ΘΕ, ΝΙ, ΙΙ)
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ (Α, ΘΕ, Λ, ΝΙ, ΙΙ)
ΔΙΟΝΥΣΑΣ ΔΑΙΜΑΧΟΥ (Γ, Δ, ΖΩ, Ω)
ΕΠΗΡΑΤΟΣ ΜΟΡΙΜΟΥ (Α, ΠΥ)
ΕΡΜΩΝΑΞ ΑΝΔΡΟΤΙ (ΑΠ veya ΠΑ, ΘΕ, ΖΩ veya ΩΖ)

Aynı harf veya harf gruplarının farklı magistrat isimleriyle ve ayrı birimlerde kullanılmış olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu da bize onların birimleri[13] ya da darphane magistratlarının baş harflerini işaret etmediğini göstermektedir. Şimdilik onların anlamlarını açıklamak zor görünmektedir.

Definedeki sikkelerin az bir kısmı çok yıpranmış olmalarına rağmen büyük bir kısmının yıpranma derecesi birbirine yakındır. Bu nedenle yıpranma derecelerine göre kronolojik bir gruplama yapmak zordur.

Definede en fazla temsil edilen magistrat (darphane sorumlusu) Zopyrion Pythagorou olduğundan, onun en geç tarihli magistrat (ya da magistratlardan biri) olduğunu düşünebiliriz. Define MÖ 3. yüzyılın sonlarına doğru gömülmüş olmalıdır. Sonuç olarak, söz konusu define, bir yandan Magnesia ad Maeandrum'un MÖ 3. yüzyıl sikkelerini daha iyi anlamamıza öte yandan sikkeler üzerinde yer alan darp memuru isimleriyle kentin siyasi tarihine de çok önemli bir katkı sağlamaktadır.

Darphane sorumlusu Zopyrion Pythagorou (Pythagoros oğlu Zopyrion) isminin yer aldığı bronz sikke. Ön yüzde at üzerinde Leukippos, arka yüzde hörgüçlü boğa.

DİPNOTLAR

1 Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No. 2378).

2 William Martin Leake, *Journal of a tour in Asia Minor with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country* (Londra, 1824), s. 243-248

3 Charles Texier, *Description de l'Asie Mineure faite par ordre du gouvernement français de 1833 à 1837 et publiée par le ministre de l'Instruction publique*, 1849, s. 35 vd.

4 Orhan Bingöl, *Magnesia on the Maeander. Magnesia ad Maeandrum. An Archaeological Guide. The City of Artemis with 'White Eyebrows'* (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007).

5 Söz konusu define 2009 yılında Glasgow'da yapılan Uluslararası Numismatik Kongresi'nde kısaca tanıtılmıştı. Bkz: Oğuz Tekin, "The Magnesian Hoard: A Preliminary Report", *Proceedings of the International Numismatic Congress. Glasgow 2009* (ed. N. Holmes), Glasgow 2011, s. 436-439.

6 *Coin Hoards* III (1977), no. 48.

7 Edward Theodore Newell, "Five Greek bronze coin hoards", *ANS NNM* 68 (1935), s. 43-50.

8 Philip Kinns, "Opuscula Anatolica III: A Hoard group of third century hemichalca from Magnesia", *Numismatic Chronicle* 164 (2004), s. 71-83.

9 Sikkeler Mehmet Yılmaz tarafından temizlenmiştir.

10 Tek isimli sikkelerin tarihlendirilmesiyle ilgili olarak bkz. Kinns, agm, s. 75-77.

11 Bu isim yayınlarda ΜΟΙΡΑΓΟΡΑΣ ΜΙΟΜΗΤ olarak görülmektedir fakat doğrusu ΜΟΙΡΑΓΟΡΑΣ ΑΜΩΜΗΤΟΥ olmalıdır.

12 Okunma güçlüğü olan örneklerde Α ve Λ bazen karışabilmektedir

13 Bkz. Kinns, agm, s. 78, dipnot 46.

Giriş Niyetine: "Tarih Düşleri"

ECE ZERMAN

Philippe Artières *Rêves d'histoire* (*Tarih Düşleri*) adlı kitabında tamamlanmamış (tarih/yazımı) projelerini, kendi kelimeleriyle söyleyecek olursak tüm "kısalığı, kırılganlığı, uygunsuzluğu, naifliği" ile aktarır okurlara. Hayatın kısa ve aklındaki projelerin tek bir kişi ve tek bir hayat için fazla olduğundan yakınır ve fikirlerin paylaşılması, eleştiriye açılması konusunda duyduğu kaçınılmaz arzudan bahseder. Bu düşler, projeler başka bir biçimde sunmak için gereğinden fazla kişiseldir, kendi içinde tutmak için ise yeterince kişisel değil... Biz, Vangelis Kechriotis'in Boğaziçi Üniversitesi'nden bir grup öğrencisi bu fikirden yola çıkarak, bize bıraktığı fikirler, fragmanlar, anılar, projeler, paylaşımlarla onu bir akademisyen, aktivist, tarihçi... olarak hatırlayalım istedik. Bu yazılara, birçoğu bizim de hocalarımız olan, meslektaşlarının yazıları eklendi. Bu giriş yazısını yazmak bana düştüyse de, bu dosya herkesin kendi anısını, araştırmasını kattığı kolektif bir çalışmanın ürünü olarak şekillendi, Vangelis Hoca'nın anısına yakışır bir şekilde.

Bu durum okuyacağınız yazılardaki üslup farkını açıklasa da, asıl şaşırtıcı olan, dosya yazarlarının izini sürdüğü, Vangelis Kechriotis'le ilişkilendirdiği konuların, en kişisel anılardan akademik çalışmalara çok farklı düzlemlerde birbirini nasıl tamamladığı, birbiriyle nasıl konuştuğudur. Bu da ancak Kechriotis'in kişiliği, varoluşuyla açıklanabilir. Vangelis Kechriotis'te ve herkesin ona dair anılarında kişisel/duygusal düzlemlerle profesyonel olanın, özel alanla kamusal alanın siyaset ve tarihle nasıl iç içe geçtiğini görüyoruz. Jacques Le Goff, George Duby gibi tarihçilerin kendi tarih(çilik)lerini anlattıkları Εσσαις d'ego-histoire (*Kişisel Tarih Denemeleri*) başlıklı kitaptaki denemeler "tarihçinin yaptığı tarih ile tarihçiyi yapan tarih arasındaki bağ"dan bahseder. Bu dosyadaki en kişisel, duygusal görülebilecek anılar dahi böyle bir bağlamda okunabilir.

Malte Fuhrmann yazısına Kechriotis'in "geç Osmanlı İmparatorluğu dönemi Rumları üzerine çalışan bir tarihçiydi" gibi ansiklopedik bir ifadeyle tanımlanamayacağıyla başlarken, Nilay Özlü Kechriotis'i "hem İstanbullu hem Atinalı, hem Yunan hem Türk, hem aktivist hem akademisyen bir hoca, meslektaş ve de yoldaş" olarak tanımlıyor. Selim Deringil, Kechriotis'in nasıl kısa bir zamanda Boğaziçi Üniversitesi'nin ve İstanbul'un entelektüel camiasının önemli bir ferdi olduğunu anlatıyor. Ahmet Ersoy, Kechriotis'in yalnızca uzmanlaşmış ve kapalı bir profesyonel alanda sınırlı kalmayan, açık, çokkatmanlı bir kamusal tartışma ve diyalog zemini olarak gördüğü tarihyazımından ve onun hayatının her anına taşıdığı ilkesellikten bahsediyor. Mehmet Kentel'in, yazısında Kechriotis'in "Atina'da Kapadokyalı, İzmir'de Atinalı, İstanbul'da Mebus, Tarihçi Pavlos Karolidis" üzerine yaptığı çalışmanın altını çizmesi de tam da bu çerçevede anlam kazanıyor. Erol Köroğlu, geçmişle hesaplaşma ve kolektif anımsama metinleri üzerine yazdığı yazısına Vangelis Kechriotis'in geç Osmalı dönemi İzmir Rum cemaati üzerine yaptığı bir konuşmasını dinlediğinde yaşadığı yüzleşmeyle başlıyor. Arzu Öztürkmen de Osmanlı'da "tolerans", Osmanlı'nın "çokkültürlülüğü" gibi kavramlara tarihyazımında eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşırlerken, Kechriotis'in onlardaki eksikleri hatırlatıcı rolünün altını aktardığı bir anıyla çiziyor. Tarihin ve tarihçinin işlevi ve gündelik hayattaki yeri üzerine sorgulamalar, kamusal tarih, "bugünü, insanlığı ve hayatı esas alan bir tarihyazımı" bu dosyada yer alan yazıların bir çoğunda Vangelis Kechriotis'in açtığı prizmadan değerlendiriliyor.

Polina Ivanova, Kechriotis'in Boğaziçi Üniversitesi'nde uzun yıllar verdiği "Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim Toplulukları" başlıklı semineri merkeze alarak yazdığı yazısında, Kechriotis'in kurmaya çalıştığının "yalnızca gayrimüslimlerin tarihi değil, gerçekten başka bir prizmadan görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi" olduğunu söylüyor. Gizem Tongo, Firuzan Melike Sümertaş ve Okcan Yıldırımtürk'ün makaleleri ise tam olarak bu çerçevede yerini alıyor. Yıldırımtürk, Vangelis Kechriotis'in "Postkolonyal Eleştirilerin Gözüyle Osmanlı Çalışmaları" başlıklı makalesinden yola çıkarak, postkolonyal perspektiften beslenen bir tarihyazımının Osmanlı devleti ve Rum toplulukları arasındaki güç ilişkilerini anlamada bir faydası olup olmadığı sorusunu soruyor ve yanıtını araştırmasının merkezine Ziver Bey'in *Kıbrıs Tarihi* (1895) kitabını alarak arıyor. Sümertaş ise, 1840-1860 yılları arasında Yedikule (Balıklı) Rum Hastanesi'nin yöneticiliğini yapan, ama aynı zamanda çalışmaları İstanbul, özellikle de Bizans dönemi yapıtları üzerine yoğunlaşan bir tarihçi olan bir Dr. Alexandros Paspatis'i tanıtıyor. Tongo ise, birkaç yıl önce Kechriotis ile geç Osmanlı tarihinin görünmez olan Rum ressamlarına dair yaptığı bir sohbetten yola çıkarak, dönemin önemli ressamlarından Eleni Iliadis'in izini sürüyor; Iliadis'in hem Rum hem de kadın olmasının tarihyazımındaki sessizliği ve görünmezliği nasıl etkilediğini tartışıyor. Dosyadaki yazıların tümüne hâkim olan hislerden biri bu eksiklik, hem bireysel/duygusal düzlemlerde, hem de tarihyazımında... Bize artık, bu eksiklik hissini Vangelis Hoca'nın "tarih düşleri"ni büyüterek aşmaya çalışmak kalıyor...

ECE ZERMAN
ECOLE DES HAUTES ETUDES EN SCIENCES SOCIALES (EHESS)
CENTRE D'ETUDES TURQUES, OTTOMANES, BALKANIQUES ET CENTRASIATIQUES (CETOBAC)
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

VANGELIS KECHRİOTİS'İN ARDINDAN

SELİM DERİNGİL

Bazı insanlar vardır ki hep sizinle kalırlar; vefatları elbette onulmaz bir yaradır ancak o kişi bir şekilde sizin ruhunuza dokunmuştur. Halen sesini duyar, her an "Yahu bir telefon etsem, falanca konuyu sorsam" dersiniz. Bu bana Hrant'la olmuştu, şimdi de Vangeli ile aynı hisleri yaşıyorum.

Sanırım 1997 yılının baharıydı. Atina'da Küçük Asya Çalışmaları Merkezi'ne (Micra Asiatica Institute) bir konuşma yapmak üzere davet edilmiştim. Konuşmadan sonra ciddi havalı, biraz tıknaz bir genç bana geldi ve Yunan aksanlı bir İngilizce ile, "Merhaba, ben Vangelis Kechriotis. Leiden Üniversitesi'nde doktora öğrencisiyim, size birkaç soru sorabilir miyim" dedi. Aslında uzunca bir konuşmadan sonra bir hayli yorgundum ve zaten soru cevap faslı olmuş, bu arkadaş soru sormamıştı, kokteyl ikramı da çok cazip gözüküyordu. Atlatmak üzere iken, karşımdaki genç adamın bir şekilde değişik birisi olduğunu ve kolay kolay da atlatılamayacağını hissettim. Bana bir dizi soru sordu ve soruların hepsi tam isabet! Açıkçası zaten protokol konuşması yapmıştım ve içerik oldukça zayıf kaçmıştı, bu karşımdaki genç arkadaş ise ciddi şeyler konuşmak istiyordu.

Aradan birkaç yıl geçti. Sıcak bir yaz günüydü. Fen Edebiyat Fakültesi'ndeki ofisimde beşinci katta tavandan düşen kırmızı örümceklerle cebelleşirken, zaten açık olan kapı vuruldu. Baktım Vangelis; kilo almıştı ancak muzip zeki gülüşü aynıydı. Buyur ettim. Araştırma yapmak ve Boğaziçi Üniversitesi'nin Türkçe programına katılmak üzere İstanbul'a gelmişti. (Eşi Ceyda ile o yaz mı tanıştı hatırlamıyorum.) O kadar heyecanlı ve içtendi ki kırmızı örümceklere sövmeyi hemen unuttum. Hollanda'daki hocası profesör filanca mutlaka beni bulmasını söylemiş vs. vs. Bütün akademisyenler önemsenmeyi sever, gururları kolay okşanır mahluklarızdır, ancak gene Atina'da olduğu gibi bu adamın farklı olduğu hissi geri geldi. Sanırım bir iki saat sohbet ettik.

Aradan birkaç yıl daha geçti (ne kadar da çabuk geçiyordu kerata zaman), bir de baktım ki Dr. Vangelis Kechriotis bizim bölüme tam zamanlı *Onasis Fellow* olarak katılmış. Amerikalıların amiyane tabiriyle "Gerisi tarih oldu". Vangelis çok kısa zamanda bölümün, okulun ve İstanbul'un entelektüel camiasının önemli bir ferdi oldu. Farkında olmadan İngilizceden Türkçeye geçmiştik. Türkçesi, aksanıyla dalga geçtiğimiz zaman şaka kaldıracak kadar, inanılmaz gelişmişti (bravo Ceyda!).

Birçok tatlı ve keyifli anım var... Ben Beyrut'a gittikten sonra onu American University of Beirut'ta iki konuşma yapmak üzere davet ettik. Konuşmalarına olan ilgi AUB ölçütlerine göre bayağı yoğundu (yani 15-20 kişi). Ancak benim hatırladığım konuşmalar değil, Beyrut'un ünlü kordon boyunda (Corniche) bir kahvede oturup fosur fosur nargile çekişi. Sanki her gün en aşağı iki nargile deviren bir babayiğit! Ben baktıkça fena oluyordum. Bir de konuşmalarından birine on dakika kala bu hâlâ ortada yok. Bölüm başkanı kadın fellik fellik konuşmacı arıyor, ben de bayağı telaşlandım. Bir iki dakika sonra pür tebessüm belirdi. "Neredeydin?" dedik, "Önemli bir işim vardı; karıma ve kızıma hediye bakıyordum" cevabını verdi.

Vangelis Kechriotis, Ahmet Ersoy ve Selim Deringil, 11 Ağustos 2014'te Selim Deringil'in düğününde bir arada.

Bir de birlikte bir Kıbrıs maceramız vardır. Lefkoşa Üniversitesi'nde bir jüriye katılmak üzere davet edilmiştik. Jüri sonuçlandıktan sonra Niyazi Kızılyürek bizi eski köyüne götürmüştü. Beş Parmak Dağları'nın hemen eteklerinde bir yatır ziyaret etmiştik. Yatır, çocuğu olmayan kadınların çocuk sahibi olmak için adak adadıkları bir ziyaretgâh idi. Küçük bir mağara; oyuncak bebeklerle dolu. Birbirimize baktık ve Vangelis bana "Aman çıkalım, bana kasvet bastı" dedi. Aynı anda aynı hissi ben de yaşamıştım.

Seni çok özlüyorum..

SELİM DERİNGİL
LEBANESE AMERICAN UNIVERSITY
(LÜBNAN AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ)

FİLAKİA VANGELİ

AHMET ERSOY

Vangelis hem eksiksiz bir bilim insanı hem de esaslı bir teşkilatçıydı. "Geçmiş nasıl tarih olur" sorusuna cevap ararken, tarihi yalnızca uzmanlaşmış ve kapalı bir profesyonel alanda sınırlı kalmayan, açık, çokkatmanlı bir kamusal tartışma ve diyalog zemini olarak görmeyi savundu. Geçmişe dair, bin bir türlü şekle bürünen kamusal tartışmanın içinde tarihçinin sorgulayıcı, sarsalayıcı, ezber bozan ve aykırı rolünü, yani kalabalıkta yalnızlığını şahsen deneyimleyen ve önemseyen bir entelektüeldi Vangelis.

Bu karışık ve tuhaf günlerde hep Gezi'deki haliyle hatırlıyorum Vangeli'yi. Parkın en şenlikli günlerinden bir akşam üzeri. Vangelis ağaçların arasında bir stantta broşür dağıtıyor, etrafımızda öğrenciler, LGBTİ grupları, "Lâ" yazan bayraklarıyla Antikapitalist Müslümanlar, daha önce sesini duyuramayan, duyurmaya çekinen nice farklı grup olanca sesleriyle büyüyerek bir arada durmanın hayretini, heyecanını paylaşıyor. Parktan çıkıp binlerce kişinin gezindiği, balon uçurup halay çektiği meydana geliyoruz. Aykırı, ama dışlamayan, tatlı bir dağınıklık hali var meydanda. Belli ki hayat normal protokolünün çok dışında cereyan ediyor. Meydana inerken Vangelis en cingöz bakışıyla bana bakıp "İşte Türklerin de karnavala ihtiyacı var be abi!" diyor, Türkiye'de hem sağda hem solda, hem siyasette hem akademyada hâkim ağırkanlılık kültürüne dokundurarak. Tabii karnavalsı neşeden kastettiği, tek bir sesle bağırıp gövde gösterisi yapma, etrafını ezme ve sindirme değil, tam tersine, o eril ve gür sesleri sarakaya alabilme, çoğul, ortak ve eşit, doyasıya gülebilme hali.

Vangelis Kechriotis, 2015'te Heybeliada Ruhban Okulu'nda; kürsüde kızı Rana.

Vangelis'ten ayrı kaldığımız bir sene boyunca Türkiye ve akademik camia birçok çalkantı geçirdi. Her birimiz gündelik gailelerimiz arasında onu çeşitli şekillerde anıyoruz; bazen niyetli ve sindirerek, bazen hazırlıksızca, aniden beliren yüzüyle, sesiyle halleşerek. Ama ilginçtir ki tüm bu kurumsal, şahsi veya duygusal karşılaşmaların dışında, Vangelis'in anısının kolektif anlamda en yoğun, en kendiliğinden belirdiği anlar kurumsal kriz, birleşme ve dayanışma anlarıydı bu sene. Barış İçin Akademisyenler Bildirisi'nden tutuklu arkadaşlarımız için okulda, adliyede, Bakırköy'de yaptığımız buluşmalarda sürekli ve sayısız kere "Şimdi Vangelis olsaydı..." diye başlayan cümleler kuruldu. Belki de Vangelis'in paylaşılan anısı, onun aramızda beliriveren eylemci ruhu, sıkıntı ve gerginlikle baş etmenin bir yolu oldu. Temmuz ayında Boğaziçi Üniversitesi'ndeki son rektörlük seçimlerinde de yine planlamadan, beraberce Vangelis'i hatırladık. Bir önceki 2012 seçimlerinde

yabancı uyruklu olduğu için oy veremeyen, buna da haklı olarak fena halde içerleyen Vangelis, Survey Monkey üzerinden kendi gibi "dışlanmışlara" alternatif bir oylama düzenlemişti. Geçen ay yapılan kritik seçimde de artık yalnız yabancı uyruklular değil, oy veremeyen diğer başka gruplar da Vangelis'e selamlarıyla beraber, aynı yöntemi kullanarak ortak iradelerini ifade etmiş oldular.

Burada Vangelis'ten bize kalanı konu ederken sadece akademik veya düşünsel bir mirastan bahsetmiyorum; tabii o da var. Ama biz, Vangelis'in arkadaşları ve meslektaşları, bahsettiğim türden ortak hareketlerde, duygusal düzlemde ve kolektif olarak onu gerçekten aramızda hissediyorduk. Bu sıradan bir yâd etme veya alışıldık bir yas tutma durumu değil; yasın sıradanı, alışılmışı da olur mu bilmem, ama anlatmaya çalıştığım Vangelis'in hatırası üzerinden gayet ilkesel ve kolektif olanla gayet duygusal olanın böylece çakışabilmesi ve bu durumun ortak, birleştirici bir his olarak defaatle ortaya çıkması. Sanırım göçüp gittiğimizde pek çoğumuza nasip olmayacak olan bu durum Vangelis'in kuvvetle kamusal varlığa ve sorumluluğa sahip bir entelektüel olması, bununla ilintili olarak da gündelik yaşayış ritmi içinde mesleki tavrını siyasi duruşuyla, onu da coşkusu, kızgınlığı (kendi deyimiyle Arnavut inadı) ve neşesiyle kolayca harmanlayabiliyor olmasıydı.

Vangelis'in tarihe yaklaşımında da aynı türden bir giriftlik ve içtenlik vardı; bugünün gündemleri, meseleleri ile geçmişin somut verileri, kolektif anlatılarla kişisel empatinin iç içe geçtiği bir tarihçi meşrebiydi bu. Onunla bire bir yaptığımız çalışmalarda (mesela *Orta ve Güneydoğu Avrupa'da Kolektif Kimlik Söylemleri* projesi) veya Tarih Vakfı'nda önayak olduğu birçok projede (TTV Gezi Bildirisi, atölyeleri ve belgeseli, "Bugünün Tarihi" toplantıları, Ayasofya tartışma grupları veya *Toplumsal Tarih*'te editörlüğünü yaptığı "Kamusal Tarih" dosyası) Vangelis'in kendini mesleğinin kamusal misyonuna ne denli tutkuyla, mahviyetle adamış

Ahmet Ersoy ve Vangelis Kechriotis Aralık 2013'te, Kadıköy Meydanı'ndaki Kent Mitingi'nde.

biri olduğunun izlerini görmek mümkün. Vangelis hem eksiksiz bir bilim insanı hem de esaslı bir teşkilatçıydı. "Geçmiş nasıl tarih olur" sorusuna cevap ararken, tarihi yalnızca uzmanlaşmış ve kapalı bir profesyonel alanda sınırlı kalmayan, açık, çokkatmanlı bir kamusal tartışma ve diyalog zemini olarak görmeyi savundu. Tarihsel bilginin üretiminde çoğulluğu ve katılımı savunurken, yani tarihçi elitizmine, başta bahsettiğimiz türden tekil, eril, gür seslere karşı çıkarken, bir taraftan da tarihçiliğin disipliner birikimleri ve protokollerinden asla feragat etmeyen bir profesyonel tavrın sözcüsü, temsilcisiydi. Geçmişe dair, bin bir türlü şekle bürünen kamusal tartışmanın içinde tarihçinin sorgulayıcı, sarsalayıcı, ezber bozan ve aykırı rolünü, yani kalabalıkta yalnızlığını şahsen deneyimleyen ve önemseyen bir entelektüeldi Vangelis.

Seneler önce Sofya'da bir araştırma enstitüsünde bize tahsis edilen bir otobüsün saatlerce ve nedensizce gecikmesi üzerine yetkililerden birinin "E burası Bulgaristan" demesiyle beraber Vangelis'in nasıl kızdığını unutamıyorum; tanımasanız onu vatan duygusuyla kendini hakarete uğramış hisseden bir Bulgar milliyetçisi sanabilirdiniz. Ama Vangelis siyasi ilkelerini ve profesyonel duruşunu vicdani düzlemde, yoğun bir duygusallıkla, hayatın tam göbeğinde hissettiği için bu tepkiyi vermişti. Buralarla, hayatını taşıdığı yerle olan duygusal bütünleşmesinde de bu tür bir ilkesellik hali vardı. Tabii önce aşk: Eşine, kızına, yakın dostlarına duyduğu bağlılık her şeyden ayrı. Ama onu hem Atinalı hem İstanbullu yapan duygusal bağların özellikle Tarih Vakfı'nda yürüttüğü profesyonel ve siyasal boyutlu çalışmalar üzerinden şekillendiğini de eklemek lazım.

Bu yazıyı yazmak benim için çok zordu. Vangelis hakkında düşündüklerimi başı sonu belli, bütünlüğü ve bitimi olan bir anlatıya dökmek bana kardeşim gibi yakın olan bu kişinin yokluğunu, varlığını farklı bir açıklıkla idrak etmek demekti. Bir de temsil meselesi var; her kıssanın bir hissesi olmalı. Her temsil bir şahsi duruş ve moral pozisyon ibraz etmek anlamına geliyorsa eğer, Vangelis için yazdıklarımla kendimi ortaya koyma riski de korkuttu beni. Ondan bir şeyler bulurum diye ilk defa bazı eski yazışmalarımıza baktım. Ve, eğer bu bir veda yazısıysa, en güzel ifadesini de sevgili Vangelis'in kendi satırlarında buldum. Bir senelik bir ayrılığımızın başında şöyle yazmış bana:

Sevgili baba, doğru düzgün vedalaşamadık. Demek ki içimde kaldı. Evvelki gece seni rüyamda gördüm. Bir otobüse biniyordun. kucaklaştık, sen gittin, ben de kaldım, boş otobanda yürüyordum ama mutluydum... Demek ki eksikliğini şimdi fark ettim. Sağ salim git. Filakia dostum.

Filakia Vangeli.

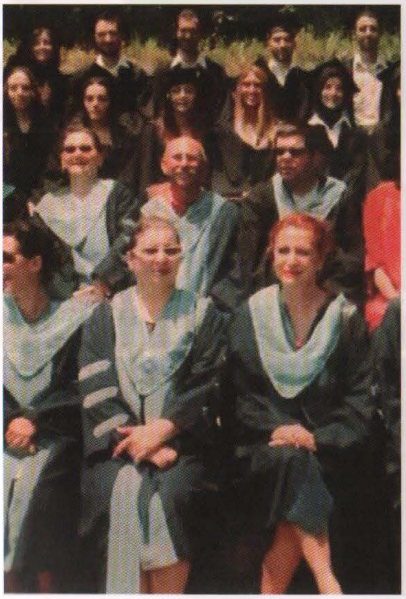
AHMET ERSOY
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

VANGELİ MU

ARZU ÖZTÜRKMEN

Son yıllarda hepimiz Osmanlı çalışmalarının yeni paradigmalarını içselleştirdiğimizi düşünüyoruz. Osmanlı'da "tolerans", Osmanlı'nın "çokkültürlülüğü" gibi kavramların eleştirel bakıyoruz, bunu yapamayan tarihçilerden kendimizi farklı görüyoruz. Yine de eksikliklerimiz var. Vangelis bizdeki bu eksik bakışın da bekçisiydi.

1998 yılında Türkiye'den bir kafileyle Atina'ya gittik.[1] Uçak Türkiye'de sosyal bilimlerin farklı alanları üzerine çalışan neredeyse tüm hocalarını kapsıyordu, belki de bu topluluğun o sıralarda en genci bendim. 1990'lı yıllar Türkiye-Yunanistan arası ilişkilerin çok da parlak olmadığı, hatta 1996'daki Kardak kriziyle gerilimin had safhaya ulaştığı bir dönemdi. Bu nedenle toplantı Atina'da ilgi odağı olmuştu; birçok Yunanlı öğrenci ve 1980 darbesinden sonra oraya yerleşenleri de kapsayan çeşitli bir dinleyici grubunu da içeriyordu. Vangeli'miz o vakitler Atina'da bizi dinlemeye gelen öğrencilerden biriymiş. Ben tanışıklığımızı biraz o güne bağlarım.

1999-2000 yılları arası ben hastalığımla cebelleşirken o da kıymetlisini bulmuş, yabancı damat olmuş, çoktan İstanbul'a yerleşmiş. 2000 yılında ben nekahetten o da Sabancı deneyiminden sonra ikimiz de bölümümüzün yenilenen haline aynı zamanda girdik ve karşımıza açılan bu yeni sayfada tedbirli bir merhabayla tanıştık. Vangelis hakkındaki ilk gözlemim akademik değildi aslında. Daha ilk haftalardan, insan ilişkilerine dair, özellikle de öğrencilere olan farklı empatik duruşuyla dikkat çekiyordu. Hoca olarak Vangeli'yi hep alışılanın dışında bir insani yaklaşımda görmüşümdür. O kadar ki zaman zaman beni bile sıkıştırdığı da olurdu: "Niye onları master için onaylamadın?" ya da "Evet, bir hata yapmış ama genç bir adam, önünde durmayalım" aklımda kalan iki replik! Vangeli'nin öğrencisine yaklaşımı ne sınıfsal ne etnik ne de toplumsal cinsiyetçi bir empatiydi. O biraz yalnız ruhların hamisiydi. Başkasının görmediği duyguyu alıp açığa çıkarabilen, duygusal zekâsı inanılmaz yüksek bir erkekti. Çalıştığı ortamda tanıdığı her kim olursa olsun yanından geçerken selamlaşma onun iç huzurunu tesis eden önemli bir ritüeldi. Yıllar sonra bir komşusundan almadığı selamı anlattığında bunu bir kez daha iyi anladım.

Vangeli'ye dair olan hatıramda, beni bir arkadaş olarak onurlandığı bazı anların büyük önemi vardır. Hepsini anlatmak mümkün değil, ama özel dünyasıyla ya da bazen bölüm içi, hatta nadiren de olsa eve dair bir konuyla ilgili dertleştiği, danıştığı dostlarından biri olmak bugün beni teselli ediyor. BÜMED'de oturduğumuz bir yaz akşamı bir baktım karşı masada Vangelis ve Ceyda baş başa yemek yiyorlar... Uzaktan selamlaşmamız yetmedi. Uzun arayışlardan sonra sonunda ev alınmıştı, onu kutluyorlardı. Vangeli'mizle birlikte biz de ilk kez Kavacıklı olduk.

Daha sonra diğer arkadaşlarımın da yaptığı gibi ben de onunla seyahatlere gittim.[2] Bunlardan biri 2009 yılında Atina'da Türkiye-Yunanistan arası yakınlaşma döneminin tartışıldığı bir toplantıydı. Vangelis her seferinde benim Yunanistan'la kurduğum ilişkiye, Yunanlı arkadaşlarımla olan muhabbetime tam da anlam veremediğini söylerdi. Ben de ona 1996'dan başlayarak bu yakınlaşmanın durak durak tarihçesini anlatırdım, Selçuk Esenbel'in girişimiyle 1997 yılında düzenlediğimiz ilk Ortak Kültürel Miras toplantısından başlayarak. Bir seferinde Kolonaki'de bir kafede Stephan Pesmazoglou ve Vangelis ile beraber oturup bunları konuştuk. Kolonaki'ye de hiç bayılmazdı, yollarında söylene söylene yürürdük...

Çünkü Vangeli'miz uslanmaz bir anarşistti. Her duruma bir "Evet ama"sı vardı. Aynı ölçüde de gördüğüm tanıdığım en kalpten insanlardan biriydi. İlk önce güvenir, gerekirse sonra içinden küserdi.

Hastalığının başından itibaren ben ona anlattım, o beni anladı; sonra o anlattı, ben onu anladım. Aramızda süregiden bu diyalog içinde ben o ortalıkta dolaşsın, sosyal medyayla kendisini yorsun istemezdim, tecridin faydalarını sayıp dururdum. Nisan ayında düzenlenen "Ermeni Soykırımı" konferansında burun buruna geldik. Karşılıklı kinayeli gülümsedik, sarıldık sıkı sıkı. Son görüşmemizin ise biraz formel bir boyutu vardı. Dekanımız da Vangeli'yi ziyaret etmek istiyordu, ben de ona eşlik etmiştim. Biz kalkmak istedikçe o izin vermedi. Ceyda'dan aldığımız onayla yine lafı uzattık. Gitmeden oturdum, başımı omuzuna koydum. Kadınların güvendikleri erkek cinsinden arkadaşlarının sayısı sınırlıdır. Vangelis benim öyle bir arkadaşımdı.

Son olarak Osmanlı tarihçiliğiyle ilgili de birkaç söz söylemek isterim. Son yıllarda hepimiz Osmanlı çalışmalarının yeni paradigmalarını içselleştirdiğimizi düşünüyoruz. Osmanlı'da "tolerans", Osmanlı'nın "çokkültürlülüğü" gibi kavramlara eleştirel bakıyoruz, bunu yapamayan tarihçilerden kendimizi farklı görüyoruz. Yine de eksikliklerimiz var. Vangelis bizdeki bu eksik bakışın da bekçisiydi. Cunda'daki Taksiyarhis Kilisesi'nin restorasyonuna sevindiğimi yazınca "İçini de gördün mü?" diye ayar verdi de gitti Vangelis. Formdaki değişim değil, görüntünün arkasındaki, hele hele sözlü şakaların derindeki duyguları ve söylemleri hakkında özel bir hassasiyeti vardı.

Daha yapılacak seyahatlerimiz de vardı Volos'a gitmek gibi, Şanghay'a

gitmek gibi... Onları da artık inşallah Ceyda ve Rana'yla yapacağız.

ARZU ÖZTÜRKMEN
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Bu toplantı "Socio-Political Sciences and Historiography in Turkey Today: Major Currents" ismi altında UNESCO ve Panteion Üniversitesi desteğiyle 28-30 Mayıs 1998'de düzenlenen bir sempozyumdu.

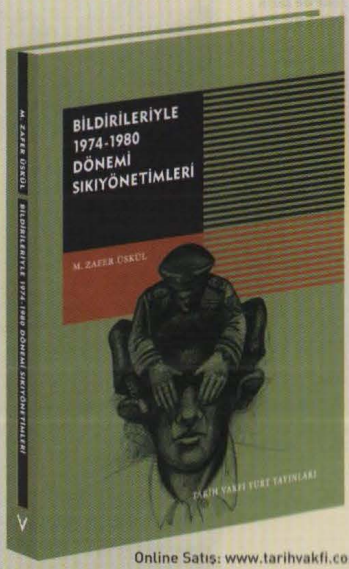
2 "Deconstructing Cultural Heritages: Genres, Actors and Agencies", Le rôle des sociétés civiles dans les processus de rapprochement et de reconciliation (France-Allemagne, Grèce-Turquie). Programme de recherche "Vivre avec l'autre après le conflit", EFA, French School in Athens, 29 Eylül-9 Ekim 2009.

BİLDİRİLERİYLE 1974-1980 DÖNEMİ SIKIYÖNETİMLERİ

M. Zafer Üskül'ün Türkiye'nin çok partili siyasal hayatında sıkça başvurulan ve gündelik hayatta silahlı kuvvetlerin mutlak kontrolüne imkân veren sıkıyönetimlerle ilgili üçlemesi, 1950-70 arasının ve 12 Mart 1971 döneminin sıkıyönetim bildirilerinin ardından, 12 Eylül'ün taşlarını döşeyen sıkıyönetim kararlarıyla tamamlanıyor. Toplu halde ilk defa karşımıza çıkan ve Türkiye'nin yakın tarihindeki kritik dönemeçleri, ordunun siyasetteki, toplum üzerindeki rolünü en iyi şekilde gösteren bu derleme, kurumsal arşivciliğin gelişmediği bir coğrafyada, gazete koleksiyonları arasında ciddi bir kazı faaliyetinin ürünü.

Bildirileriyle 1974-80 Dönemi Sıkıyönetimleri, esas olarak iki olaya odaklanıyor: 1974 Kıbrıs çıkarmasının ardından CHP-MSP hükümeti tarafından savaş ihtimali gerekçesiyle ilan edilen sıkıyönetimin geçici Sadi Irmak ve ilk Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde grev, boykot ve öğrenci olayları bahane edilerek iç güvenliği de içine alacak şekilde uzatılması... Kanlı Maraş Katliamı'nın hemen ardından, 26 Aralık 1978'de önce 13 ilde ilan edilen, daha sonra genişletilerek 12 Eylül Darbesi'ne zemin hazırlayan sıkıyönetim kararları...

Elinizde tuttuğunuz üçüncü ciltle beraber, 1950'den 1980'e üç darbeyle şekillenen otuz yıllık demokrasi serüvenimizdeki askerî bildirileri bir arada sunmuş oluyoruz...

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

GEÇMİŞLE HESAPLAŞMADA KOLEKTİF ANIMSAMA METİNLERİNE YAKLAŞIM

EROL KÖROĞLU

Yetkeci kolektif anımsama metinleri, Türkiye'nin geçmişle hesaplaşmasının önünde duran en büyük engeldir; çünkü bir yandan yarattığı tabular ve diğer yandan sunduğu konforla tarihsel geçmişi tarihselliğinden arındırır ve bir "hakikat rejimi"nin dayanağı kılar. Ders kitaplarında üretilen yaklaşım sanat yapıtlarına, medyaya ve oradan da bireylerin anımsama süreçlerine sızar ve kendini yeniden üreterek güçlenir.

Arkadaşım Dr. Vangelis Kechriotis 2001 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, geç Osmanlı tarihinde İzmir Rum cemaatinin siyasal dönüşümü konulu doktora tezi üzerine bir konuşma yapacaktı. Beni de davet etti. Vangelis'in konuşması akademik olarak mükemmeldi ve konuya farklı bir bakış getiriyordu. Milliyetçilik üzerine eleştirel bir tez yazmakta olduğumdan konuşmayı ilgiyle izliyor ve değerlendiriyordum. Ancak konuşma tüm mükemmelliğine rağmen, anlam veremediğim bir biçimde beni rahatsız etmekteydi. Bunu fark ettiğimde düşünmeye başladım ve rahatsızlığımın nedeninin farkına vardım. Vangelis 19. yüzyıl İzmir Rumlarını "insan" olarak anlatıyordu! Ve her türlü milliyetçiliğe karşı olduğunu düşünen, bu nedenle milliyetçiliği eleştirel bir biçimde çalışan ben bundan rahatsızlık duyuyordum! O zaman, ilk gençliğimden itibaren alay ettiğim, gülünç bulduğum endoktriner ilk ve ortaöğrenimin üzerimde ne kadar etkili olduğunu anladım ve korktum. Üzerime bulaşmadığını, üniversite öğrenciliğimden itibaren etkisinden kurtulduğumu düşünerek küçümsediğim bu süreç, alttan alta bana işlemişti ve tarihe elimde olmadan önyargı ve klişelerle yaklaşıyordum. Aradan geçen sürede ne kadar çok şey öğrenmiş olursam olayım, sonuçta Rumlar Osmanlı'yı içerden yıkan hainlerdi ve 9 Eylül 1922'de İzmir'de denize dökülerek müstahaklarını bulmuşlardı!

Vangelis Kechriotis 2008'de Zürih Üniversitesi'nde.

Bilinçaltıma işleyen bu anlayışın, tüm Cumhuriyet tarihi boyunca evrilerek bugüne gelen bir tarih anlayışından kaynaklandığını, daha sonraları Etienne Copeaux'un *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*' adlı kitabını okurken anladım. Copeaux, öğretilen tarih anlayışının basitliği oranında güçlü bir imgeye dayandığını öne sürüyordu: "Doğudan batıya binlerce kilometre taşınmak için hayal gücü isteyen bu tarihsel anlatımın, hataları yanında belli yararları da vardır: Karmaşıktır, ama bir yandan da tam bir macera öyküsüdür; düşünceyi geliştirmez, ama hayal gücünü güçlendirir; bu eski Türk halklarının çok yüceltilmiş olması da bu çabaları kolaylaştırır. Türk atlılarının kaynayan dinamizmi, zaferden zafere koşan öykü hiçbir çocuğu ilgisiz bırakamaz. Kahramanmartiri (...) öne çıkaran Fransız tarihyazımından farklı olarak, Türk söyleminde kaybeden yoktur." (s. 310) Yani biz, yıllar boyu aldığımız milli tarih derslerinden, temelde kafamıza kazınan bir film şeridiyle çıkıyorduk: Orta Asya'dan atlarına binen Türkler dörtnala ve neşe içinde Batı'ya ilerliyor, ta Viyana kapılarına kadar geliyor, bu arada önümüze çıkan "kahpelere" ya dersini veriyor ya da onları da kendimiz gibi kılıyorduk. Ders kitaplarının bize zerk ettiği neşe, o uzun tarih boyunca ölene, öldürülene, haksızlığa uğrayana, çekilen acıya, oluşan travmalara yoğunlaşmamızı önleyecekti doğal olarak.

Türkiye'de sistemli bir geçmişle hesaplaşmanın başlatılabilmesi için "resmi tarih" yaklaşımının temel dayanaklarından biri olan tarih ders kitaplarına hak ettikleri önemi göstermeliyiz. Aslında Türkiye'deki durum buraya özgü de değildir. Kolektif bellek uzmanlarından James V. Wertsch, Rusya'daki tarih ders kitaplarında II. Dünya Savaşı anlatılarını inceleyen *Voices of Collective Remembering*' başlıklı çalışmasında, bu kitapları daha geniş bir "resmi tarih metinleri" kategorisinin bir unsuru olarak değerlendirir. Wertsch'e göre bunlar, dinsel metinler ile bel-

"Geçmişle Hesaplaşmada Kolektif Anımsama Metinlerine Yaklaşım" başlıklı kısa metni, Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin 5-6 Nisan 2008'de düzenlediği "Türkiye'de Geçmişle Hesaplaşma: Dil ve Yöntem" başlıklı forumuna tartışma metni olarak hazırlamıştım. Metni başlatan Vangelis'le ilgili anım gerçekten de üzerimde çok etkili olmuştu. Nitekim kendimle ilgili bu keşif zaman içinde her ne kadar eleştirel yaklaşımımı derinleştirmiş idiyse de, 2008'e ulaştığımızda karşımıza çıkan Ergenekonculuk ve ondan bir yıl önceki Hrant Dink suikastı, söz konusu ettiğim kolektif anımsama metinlerinin meşum etkisini daha görünür kılmıştı.

Bu konuları Vangelis'le çok konuştuk, farklı malzemeler üzerinden bu konularda akademik ve eleştirel üretimde bulunduk. Onun ilgisi yaşamının son yıllarında iyiden iyiye bu konuya yönelmişti. Kamusal tarihçilik üzerine kafa yoruyor ve Tarih Vakfı'ndaki muazzam çabasıyla hepimizi ve kamuoyunu bu konulara yönlendirmeye uğraşıyordu.

Vangelis'in tarihçilik, tarih eğitimi ve bunun kamusallığa etkisi üzerine çabası adeta bir çığ gibiydi. 2000'lerde Türkiye'ye gelip bir hayat kurması ve Erik-Jan Zürcher yönetiminde İzmir Rumları üzerine doktora tezini yazmaya başlamasından geçen sene ölümüne kadarki inanılmaz kısa zamanda ne çok şey yaptı. Tarih Vakfı yönetim kurulundaki arkadaşları olarak biz hızına yetişemiyorduk. Nefes nefese onu takip etmeye çalışırken, devam etme gücünü de ondan alıyorduk. O dönemde birlikte çalıştığımız herkes burada güzelleme yapmaya çalışmadığımı, olgusal bir durumu betimlediğimi biliyor.

Bunları düşündükçe, sadece can dostumu kaybettiğim için değil, böylesi bir kamusal aydının daha neler yapabileceğini düşündüğüm için de ağlıyorum. Hani derler ya "Hiç kimse vazgeçilmez değildir" diye...

Vangelis Kechriotis ve Erol Köroğlu 2007'de MESA toplantısı için Montreal'de.

Bunu söyleyenler Vangelis'le tanışmamış olanlar!

Vangelis'le çok yemek yedik, çok eğlendik, çok sohbet ettik. Zeybekikosunu kaç kere keyifle izledim. Şakaları... İlk tanıştığımız sıralarda, bir proje için Atina'ya gitmiştik. Proje bitiminde, düzenleyiciler bizi Egina Adası'na gezmeye götürüyordu. Vangelis hâlâ öğrenmekte olduğu Türkçesiyle bize şöyle demişti: "Size güzel adalar göstereceğiz, ama sonra istemeyeceksiniz!" Ne var ki, onunla ilgili ne zaman bir anı hatırlasam, genellikle bir konferans salonunda ya da toplantı masasında oluyoruz. Vangelis'in sözünü ettiğim konuşmasını dayandırdığı doktora tezini sonra başta sona okudum da ben. Vangelis, Leiden Üniversitesi'nin tez savunma gelenekleri doğrultusunda Umut Azak ve beni savunma sağdıçlığı onuruna layık görmüştü. Oradaki geleneğe göre, aday jüriden gelen bir soruda zorlanırsa, yanı başında oturan sağdıçları söz alıp cevap verebilirler. Dolayısıyla tezi okumuş olmaları gerekir. Bunu vesile bilip Vangelis'in upuzun, benimkinden daha uzun doktora tezini okumuştum. Hâlâ çok sağlam ve önemli bir çalışma olarak hatırlıyorum. Vangelis'in bu tezi kitap yapmaya vakti olmadı. Umarım bu açığı geride kalan dostları ve öğrencileri olarak yapabiliriz.

Söylenecek çok söz, anlatılacak çok anı var ama... Vangelis gideli bir yıl oldu ve bu bir yıl boyunca ne zaman aklıma gelse hep aynı şiddetle canım yandı. Ama buna rağmen, iyi ki tanışmışız, iyi ki dostu olma onuruna erişmişim diyorum. İki sene önce, biraz depresif hissettiğim sıralarda denk gelen doğum günümde bana yaptırdığı sürpriz pastaya "Erol, iyimser ol" yazdırmıştı. Bunu bana vasiyeti olarak kabul ediyorum, öyle olmaya çalışıyorum.

geleme ve rasyonel uslamlamaya dayalı tarihsel metinler arasında bir yerde dururlar. Tıpkı dinsel cemaatler gibi devletler de, "katılımcılarının ayrışan ekonomik ve toplumsal arka planlarını aşarak onları en azından bir süre için bir bütün haline getirmekte sözün gücünün yeterli olduğu metinler üretmeye eğilimlidirler."[3]

kaynaklarca var kılındığını düşünmenin daha anlamlı olduğunu savunur.

Bu analizden yola çıktığımızda, resmi tarihin ders kitaplarını, devlet adamlarının ulusal bayram ve anma günlerinde yaptıkları konuşma ve verdikleri demeçleri ve buna benzer

İlkokuldan üniversiteye, eğitimde sorgulayıcı tavrın yerleşmesi için mücadele etmeliyiz. Bu doğrultuda geliştirilecek ve yaygınlaştırılacak bir eğitim sistemi kimliklerimizin bir kader olmadığını, dönüştürülebileceğini ve bu dönüşümün toplumuzu yok etmeyip, aksine daha sağlıklı bir biçimde sürdüreceğini gösterebilir.

Bu saptamadan yola çıkan yazar, bellek sözcüğünü reddeder ve bunun yerine "anımsama"yı kullanmamızı teklif eder; çünkü bellekte durağan bir biçimde sahip olunan anılar söz konusuyken, anımsamada aktif bir süreç ön plandadır. Wertsch bu aktif anımsama sürecinin, rekabet ve çatışma üzerinden hareket ederek geçmişin temsilini (represantasyonunu) belirlemeye çalıştığını ortaya koyar. Geçmişin temsilindeki rakip ve çatışan tarafların temel dayanak noktası ise "kolektif anımsama metinleri"dir. Wertsch, anımsamayı tüm grup üyeleri arasında gezinen belirsiz bir bağ olarak düşünmektense, bu gruptaki geçmiş temsilinin ortak metinsel

diğer metinleri kolektif anımsama metinleri olarak değerlendirebiliriz. Türkiye'deki resmi kolektif anımsama metinlerinin temel özelliği "yetkeci" olmalarıdır. Edebiyat kuramcısı Mikhail Bakhtin'e göre yetkeci söylem dinsel, siyasal ya da ahlakçıdır; babaya, yetişkinlere ya da öğretmenlere aittir ve onu kabul edip kendimizin kılmamızı bekler. Bu durumda iki seçeneğimiz vardır: ya tamamıyla kabul etmek ya da tamamıyla reddetmek. Pazarlığa yer yoktur. Bakhtin, bunun karşısına "içsel olarak ikna edici söylem"i koyar. Bu söylemde hiyerarşik bir dayatma yoktur. Konuşmacı muhatabıyla diyalog içindedir. Bu açıdan içsel olarak ikna edici

Vangelis Kechriotis, Erol Köroğlu'yla birlikte 2012'deki kürtaj yasası tartışmalarına yönelik bir protesto gösterisinde, omzunda kızı Rana'yla.

söz, önceden söyleneni kapsayacak ve akabinde onu değiştirecek bir yanıtın başlangıç noktası ve bir düşünme aracı haline gelir.[4]

Yetkeci kolektif anımsama metinleri, Türkiye'nin geçmişle hesaplaşmasının önünde duran en büyük engeldir; çünkü bir yandan yarattığı tabular ve diğer yandan sunduğu konforla tarihsel geçmişi tarihselliğinden arındırır ve bir "hakikat rejimi"nin dayanağı kılar. Ders kitaplarında üretilen yaklaşım sanat yapıtlarına, medyaya ve oradan da bireylerin anımsama süreçlerine sızar ve kendini yeniden üreterek güçlenir. Bu söylemin büyüsünü bozmak için rasyonel bir tarih eğitimine ve analitik eleştiriye gereksinim var. Bunun yola çıkış noktası, tarihin kendini tekrar etmediği, her tarihsel anın özgül bir nedensellikle ortaya çıktığı anlayışı olmalı. İster ders kitabı, ister roman, ister köşe yazısı, ister politikacı demeci... Okumakta olduğumuz metni eleştirel bir süzgeçten geçirmeyi, neyi neden ve nasıl savunduğunu, başka hangi metinlere dayandığını, hangi siyasal seçim ve çıkarların semptomlarını sergilediğini aramalıyız. İlkokuldan üniversiteye, eğitimde bu sorgulayıcı tavrın yerleşmesi için mücadele etmeliyiz. Bu doğrultuda geliştirilecek ve yaygınlaştırılacak bir eğitim sistemi kimliklerimizin bir kader olmadığını, dönüştürülebileceğini ve bu dönüşümün toplumuzu yok etmeyip, aksine daha sağlıklı bir biçimde sürdüreceğini gösterebilir. Elbette bu hedefe, somut, sistemli ve önceden planlanmış, çeşitli unsurlarının birbirini tamamladığı bir entelektüel süreçle ulaşılabilir. Bu forumun bunun yollarını tartışacağını umut ediyorum.

EROL KÖROĞLU
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, çev. Ali Berktay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998)
2 James V. Wertsch, *Voices of Collective Remembering* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).
3 *Age*, s. 28.
4 *Age*, s. 118-119.

VANGELİS KECHRİOTİS (30 EYLÜL 1969-26 AĞUSTOS 2015): GEÇMİŞ İLE BUGÜNÜN GERÇEK DÜNYASI ARASINDA BİR YOL DÖŞEMEK*

MALTE FUHRMANN

Vangelis'in tarihçiliğe ilk adımını atmış öğrencilere söylediği bir söz vardı: "Gerçek hayatla ilgisi olmayan her şeyi zaman geçtikçe unutacaksınız; çünkü konu tarih olunca sarsılmaz kurallar yoktur ve tek yapmanız gereken, geçmiş ile bugünün gerçeği arasında bir yol inşa etmektir."

ÇEVİRİ: SELİM SEZER

26 Ağustos 2015 günü Evangelos Kechriotis'i kanserden kaybettik. 45 yaşındaydı. Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenen anma törenini ve ardından Ortaköy'deki Agios Fokas Kilisesi'nde düzenlenen cenaze törenini takiben, İstanbul'un Şişli ilçesinde bulunan Rum-Ortodoks mezarlığına defnedildi. Bize hem birlikte geçirdiğimiz güzel zamanlara ait sevgi dolu hatıralar, hem de gelecek günlerden mahrum kalmamızdan kaynaklı bir sızı bıraktı; en önemlisi de geleceği kendisiyle geçirmekten mahrum kalan eşi Ceyda Arslan ile kızları Rana'nın sızısını bıraktı.

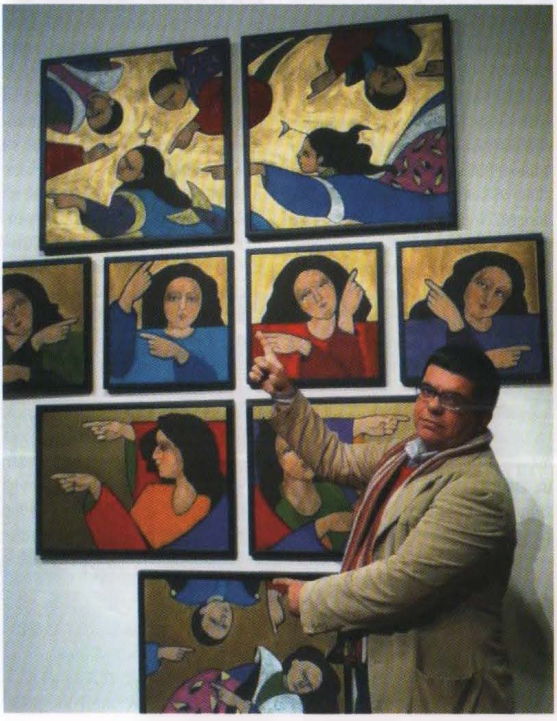
"Vangelis Kechriotis geç Osmanlı İmparatorluğu dönemi Rumları üzerine çalışan bir tarihçiydi": Bu, kendi döneminde hayli saygı görmekle birlikte kader veya tanrıların iradesi nedeniyle, eş, baba veya gelecek nesillerin öğretmeni rolleri bir yana, mesleki alanında zengin potansiyelini hayata geçirecek yeterince zaman bahşedilmemiş olan bir adam hakkında genel ansiklopedilerde görülen, tek satırlık kısa ve öz ifadelerden biri olabilir. Ancak bu kuru cümle, bu özgün bireyi bu karmaşık konuyla ilgilenmeye ve Türkiye'de bir Rum hayatı yaşamayı seçmeye yönelten şeyin ne olduğunu pek de ortaya koyamaz.

Vangelis, Atina'da dünyaya geldi ve tarih çalışmalarına orada başladı. Essex Üniversitesi Karşılaştırmalı Tarih Bölümü'nden yüksek lisans derecesi aldıktan sonra 1997 yılında Atina'ya dönerek İzmir Rum Ortodoksları ve onların siyasi ve kültürel temsiliyetleri hakkında bir doktora tezi için çalışmaya başladı. 2002 yılında tezini Leiden Üniversitesi'nde Erik Jan Zürcher'in danışmanlığı altında tamamlamak için Hollanda'ya gitti. Fakat Vangelis, Osmanlı İmparatorluğu Rumlarını Atina veya Batı Avrupa'da bulunan bir kütüphanenin konforlu mesafesinden incelemekten hayli uzak bir şekilde, bu Rumların içinde yaşadığı ve katılım gösterdiği dünyayı yeniden yaratmaya ilgi gösteriyordu. Bu ilk ilgi, 1999 yılına kadar küçük çaplı bir soğuk savaşa benzeyen Türk-Yunan ilişkilerinde buzların erimesiyle çakıştı. Dönemin pek çok genç Yunan ve Türkünün aksine Vangelis kısa bir değişim programıyla yetinmedi ve Yunan-Türk yakınlaşmasını hayatının eseri haline getirdi. İstanbul'a taşınmaya karar vererek burada Boğaziçi ve Sabancı Üniversitelerinde düzenlenen Osmanlı tarihi seminerlerine katıldı ve en başından itibaren araştırma ilgisi yalnızca Rumları değil, aynı zamanda İzmir'in farklı etnik gruplardan oluşan nüfusunu, 1908 Jön Türk Devrimi'ni ve etraflarındaki dünyayı da içine aldı. 2000 yılından itibaren dört ciltlik iddialı *Discourses of Collective Identity in Central and Eastern Europe (1770-1945)* kitabının dört itici gücünden biri oldu. Bu büyük eser, Çek Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye kadar farklı ülkelerden yedi kişilik bir kurul tarafından yayına hazırlanmış ve Sofya'daki İleri Araştırmalar Merkezi'nin himayesinde bir araya getirilerek Budapeşte'de Central European University Press tarafından yayımlanmıştı.[1] Kitabın hedefi, kimlik hakkındaki yaygın anlatılara meydan okumak, ulus-üstü ve yerel boyutlara dikkat çekerek ulusal perspektifin baskısını kırmaktı.

Vangelis'le 2005 başlarında, doktora tez savunmalarımızı yaptıktan kısa süre sonra tanıştık. O 2003 yılından beri Boğaziçi Üniversitesi'nde çalışı-

yordu ve oradaki çalışması Onassis Vakfı tarafından destekleniyordu. Geç Osmanlı dönemindeki İzmir ve Doğu Akdeniz liman şehirleri üzerine çalışan bir dizi araştırmacıyı bir araya getirmek amacıyla bir atölye düzenlemeye karar verdik. Düşüncemiz dünya sistemi, cemaat ve yerel inceleme yaklaşımları arasında büyüdüğünü gördüğümüz açığın üzerinde bir köprü inşa etmekti; bu yaklaşımların hepsi ortak sahamızı oldukça renkli hale getirmişti ama o zamana kadar herhangi bir senteze girişmeye de olanak vermemişti. 2007 yılında European University Institute'un Montecatini Terme'de düzenlenen Akdeniz Araştırmaları Toplantısı'nda, içlerinden bazıları tanınmış, bazıları genç olan bir araştırmacılar grubunu bir araya getirmeyi başardık. Toskana'daki bu toplantı halen en kıymetli anılarım arasındadır; orada ihtilaflı konular hakkında çok yoğun tartışmalar düzenlemeyi başardığımız gibi, hep birlikte dostlar olarak yemeyi, içmeyi ve dans etmeyi de başardık. Bu dostluk hissi büyük ölçüde Vangelis'in karakterine bağlıydı, zira o, ister tanıdık meslektaşları, ister yeni tanıştığı araştırmacılar, isterse öğrenciler olsun herkesin çalışması hakkında ciddi bir tartışmaya girebilirken, iyi araştırmanın iyi eğlenceyle yan yana gitmesi gerektiğini de gösterirdi. Atölye malzemesi en sonunda *Mediterranean Historical Review* dergisinin 2009 yılında yayımlanan bir özel sayısına dönüştü.[2] 2010 yılında Montecatini'de yeniden bir araya geldiğimizde doktora öğrencilerinin eleştirilerimizi meslektaşlarının tavsiyeleri olarak görmek yerine bu eleştirilerden korktuğu ortaya çıktı. Yaşlanıyor olabileceğimizi ilk defa orada sezdik. Statler ve Waldorf'un —Muppet Show'da balkonlarından öteki karakterler hakkında acımasızca iğneleyici yorumlar yağdıran iki huysuz yaşlı adamın— tarihçi versiyonu gibi görünüyoruz herhalde diye düşündük.

Vangelis'in eseri hakkında, asistan olarak Princeton'da ve Berlin'deki İleri Araştırmalar Enstitüsü (Wissenschaftskolleg) ile Zentrum Moderner Orient'te geçirdiği araştırma dönemleri hakkında pek çok şey söyleyebilirdim. O dünya çapındaki araştırma asistanlarıyla bağlarını koruduğu ve ben yayımladıklarından bahsedebilirdim, ancak bu, şimdi daha uzun bir madde olacak olsa bile bizi ansiklopedi düşüncesine geri götürürdü. Hayır; bunun yerine onun her zaman, I. Dünya Savaşı öncesinde Ege civarındaki hayatın nasıl da çokyüzlü (yahut günümüzün perspektifiyle, çelişkili) olduğunu göstermeye çalıştığını hatırlatmak çok daha iyi. Onda kendini sıklıkla gösteren bir tema, İzmir Belediye Meclisi'nin üst düzey üyeleri olan, Rum yurtsever girişimlerini destekleyen, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun sadık tâbileri olan ve Jön Türk Devrimi'ni sevinçle karşılayan kişileri betimlemekti. Vangelis daha sonra Rum Osmanlı kimliğinin başka boyutlarını betimlemek için araştırmalarını, Türkçe konuşan Orta Anadolulu Karamanlıları ve Pontus Rumlarını da içine alacak şekilde genişletti. Koç Üniversitesi'ne bağlı Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde araştırmacıyken tüm bu farklı boyutları bir monografi için bir araya getirmeye koyulmuştu ki, hastalığının teşhisi çalışmasını yarıda kesti.

Vangelis Kechriotis, 2014'te SALT Galata'da sanatçı Gülsün Karamustafa'nın sergisinde.

Ancak Vangelis, bu dünyayı yalnızca meslektaşlarının gözden geçirdiği kâğıtlar üzerinde yeniden yaratmakla yetinmiyordu. Onun arzuladığı şey, bir Rumun yabancı Öteki olmak yerine yeniden Türkiye toplumunun normal bir üyesi olmasıydı. 2008 ekonomik krizi sonrasında İstanbul'da Rum olmak bir dereceye kadar daha yaygın hale geldi, zira artık iflas etmiş olan Yunanistan'dan pek çok profesyonel, iş aramak için komşu İstanbul'a yönelmişti. Fakat bu oradaki Rum cemaatinin ve Vangelis'in yakın temasının bulunduğu Rum Ortodoks kilisesinin canlanmasına yol açarken, hemşerilerinin aksine Vangelis, Türkiye toplumu içinde bir yer aradı. Boğaziçi'nin Tarih Bölümü'nün başkan yardımcısı oldu. Prof. Büşra Ersanlı'nın 2012 yılında Barış ve Demokrasi Partisi'nin kongresinde bir konuşma yaptıktan

sonra tutuklanmasının ardından kurulan Türkiye'de Araştırma ve Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu'na (GIT Türkiye) üye oldu. Tarih Vakfı'nın başkan yardımcısı oldu. Daha ileride Yeşiller'le birleşerek Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YSGP) haline gelecek olan Eşitlik ve Demokrasi Partisi'yle (EDP) ilişki kurdu; bu parti de daha sonra 2015 seçimlerinde Halkların Demokratik Partisi'ni (HDP) destekledi. Hatta Vangelis Türk vatandaşlığına başvurup bizzat seçilme arayışına girmeyi bile düşünüyordu.

Vangelis her zaman güçlü siyasi ve ekonomik eşitliği savundu ve bunun asla oportünizm uğruna feda edilmemesi gerektiğinin altını çizdi; ancak dogmatik saflık uğruna siyasi gerçeklikle ilişkilenmeyi reddedecek oluşumlar için zamanı yoktu. Son aylarında kendi kendine verdiği görevlerden biri, Türkiye kamuoyuna daha önceleri hiç bilinmeyen SYRIZA'nın ana akım seçmenleri yabancılaştırmayıp onlara uzanarak nasıl da Yunanistan'da çoğunluğu elde ettiğini izah etmekti.

Vangelis başkalarıyla temas kurmayı asla unutmayacak bir insandı. Bunun hâlâ görece yenilik olduğu bir dönemde onu Türkiye, Balkanlar, Akdeniz tarihi ve toplumuyla ilişkilenmeye götüren tutum, aynı zamanda onun elitist bir üniversitenin, siyaseten doğrucu bir Tarih Vakfı'nın guvenli limanlarına çekilmesine yahut kendini marjinal bir siyasi partinin takipçileri arasında bir yerle sınırlamasına da engel oldu. Son birkaç yıl içinde Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'daki popüler tarih söylemleri hakkında bir dizi makale yayımlamıştı ve her madalyonun bir de diğer yüzünün olduğunu asla unutmamış, uzlaşmaksızın ötekilere kendi pozisyonunu anlatma gerekliliğini anlamıştı. Bir keresinde

bana anlattığına göre, bir sözlü sınavın yapılmasına yardım ederken, önlerindeki Türk öğrencinin karşısında, modası geçmiş Fransız aksanıyla Türkçe konuşan bir Türk, bir İtalyan ve kendisinden oluşan bir komitenin olduğu aklına gelmiş. Bu yüzden üniversitelerinin fildişi kulesinde, bir zamanlar sıradan Türklerin isyan ettiği geç Osmanlı dönemi elitlerini yeniden yarattıklarını söylemişti. Kendi çevrelerinin ötesini görebilme ve oradaki insanlarla empati kurabilme yeteneği onun zevkle tarihe giriş seminerleri düzenlemesini beraberinde getirdi. Bu pek çok meslektaşının ürktüğü bir şeydi, ancak Vangelis bunun kendisine öğrencilerini kazanma şansı verdiğini gördü. Gerçekten de onun başarılarına belki de en iyi tanıklık edecek olan bu öğrencilerdir. Aşağıdaki alıntılar, izi sürülemeyecek olan kullanıcı adlarının öğrencilerin hocaları hakkında özgürce tartışmasına olanak verdiği *Ekşi Sözlük* sitesindendir; bu sayfada öğrenciler lafı dolandırmama eğilimindedir. Vangelis Kechriotis için yapılan en eski entry 2008 tarihlidir ve şu ikazda bulunur: "Tarihe gerçekten ve gerçekten ilginiz yoksa ve yoğun bir Yunan aksanında İngilizce dinlemekten hoşlanmıyorsanız uzak durun derim. Tatlı bir insandır yine de, arkadaşına mail atar gibi (ve de günde iki üç tane aşağı yukarı) mail atar öğrencilerine ayrıca."[3] Birkaç sonraki entry'lerde ise odak noktası onun ders anlatma vasıflarından aktivizmine doğru kayar. Bunlardan birinde Vangelis bir Türk-Yunan federasyonunu savunur; bir diğerinde, Gezi işgali günleri esnasında, yanlış kişiyle beş dakikalık bir telefon görüşmesi yaptığı için terörizm suçlamasıyla tutuklanan öğrencilerinden birine yapılan adaletsizlikten bahseder.** Yunanistan seçimleri hakkındaki açıklamalarına ve bir tarih röportajına da link verilir.

Ölümünün ardından pek çok öğrenci samimi ve açık bir şekilde, böyle yapılmasa soğuk bir akademik çevre olacak bir yerde kendilerine eşit muamele yapan hocaları Vangelis için üzüntülerini ifade etti. Vangelis onları güldürebiliyordu ve onlar onun siyasi faaliyetlerine hayranlık duyuyordu. Fakat bundan aylar önce öğrencilerinden biri, Vangelis'in tarihçiliğe ilk adımını atmış öğrencilere söylediği bir sözü ebediyen hatırlayacaklarını yazmıştı: "Gerçek hayatla ilgisi olmayan her şeyi zaman geçtikçe unutacaksınız; çünkü konu tarih olunca sarsılmaz kurallar yoktur ve tek yapmanız gereken, geçmiş ile bugünün gerçeği arasında bir yol inşa etmektir."[4]

MALTE FUHRMANN
TÜRK-ALMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİPNOTLAR

* Bu yazı Malte Fuhrmann'ın *Südosteuropa* dergisinde yayımlanan makalesinden tercüme edilmiştir: "Vangelis Kechriotis (30 September 1969-26 August 2015): Paving a Road between the Past and Today's Real Life", *Südosteuropa* 63/4 (2015): 665-669.

1 CEU Press'in web sitesinde ciltlerin genel görünümü için bkz. http://www.ceupress.com/books/html/DiscoursesOfCollectiveIdentity.htm. Tüm internet kaynaklarına erişim 22 Ocak 2016 tarihinde sağlanmıştır.

2 Malte Fuhrmann, Vangelis Kechriotis (yay), "The Late Ottoman Port-Cities and Their Inhabitants. Subjectivity, Urbanity, and Conflicting Orders", *Mediterranean Historical Review* 24/2 (2009).

3 Vangelis Kechriotis, *Ekşi Sözlük*, https://eksisozluk.com/vangelis-kechriotis--7488097?p=1.

** Sözü geçen Boğaziçi Üniversitesi öğrencisi Gezi Parkı eylemlerinden daha önce tutuklanmıştır; entry ise 25 Şubat 2011 tarihlidir. [Ç.N.]

4 Vangelis Kechriotis, *Ekşi Sözlük*, https://eksisozluk.com/vangelis-kechriotis--7488097?p=1.

SEMINARIUM

POLİNA İVANOVA

Vangelis'in semineri, gerçekten de böyle tohumların saçıldığı bir yer, bir seminarium idi. Burada onun büyük bir öğretmen olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaya gerek yok; başka öğrencileri, onun yetenekleri hakkında benim yapabileceğimden çok daha güçlü ve etkili bir şekilde konuştular, yazdılar. Peki, onun seminerini böyle şaşmaz bir merak duygusu ve fakat aynı zamanda belirgin bir amaçla dolduran bu büyük fikirler neydi?

Vangelis, Boğaziçi Üniversitesi'nde uzun yıllar "Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim Toplulukları" (*The Non-Muslim Populations of the Ottoman Empire*) başlıklı bir seminer verdi. Üniversite dışında pek bilinen bir ders değildi bu, ama Vangelis'in o sıradışı yaşamı boyunca üstlendiği pek çok büyük proje arasında unutulup gitmekten kurtarılmayı hak edecek kadar dikkate değer bir yeri vardı. Bugün üniversitelerde verilen birçok ders "seminer" adını taşır, fakat bu adlandırma özden çok metodu anlatır. Tarih seminerleri, genellikle küçük bir öğrenci grubu içinde tarihte belirli bir konuyu derinlemesine keşfetmek üzere yürütülen bir tartışmalar dizisi şeklinde tasarlanmış dersler anlamına gelir. Bazen de seminer dediğimiz zaman aklımıza niteliksel olarak farklı bir şeyler gelir; mesela tarihyazımı derslerinin ilkinde hepimizin öğrendiği, Leopold von Ranke'nin Berlin Üniversitesi'nde verdiği büyük seminer... Bu seminerlerin çerçevesini çizen şey, öğretim formatı değil, daha ziyade büyük bir öğretmenin ve onun adeta saplantılı bir şekilde şakirtlerinin yardımıyla vaaz etmeyi, sınamayı ve geliştirmeyi istediği büyük bir fikrinin ya da fikirlerinin var olmasıdır. Bu yüzden bu tür seminerlere kişisel isimler yakıştırırız. Böyle seminerler, tohumların ekildiği yer anlamındaki *seminarium* kelimesinin orijinal anlamını yansıtır. İkinci olarak, bu seminerlerde hoca-öğrenci ilişkisi bir zanaatkârın atölyesindeki usta-çırak ilişkisine benzer. Vangelis'in semineri gerçekten de böyle tohumların saçıldığı bir yer, bir *seminarium* idi. Burada onun büyük bir öğretmen olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaya gerek yok; başka öğrencileri, onun yetenekleri hakkında benim yapabileceğimden çok daha güçlü ve etkili bir şekilde konuştular, yazdılar. Peki, onun seminerini böyle şaşmaz bir merak duygusu ve fakat aynı zamanda belirgin bir amaçla dolduran bu büyük fikirler neydi?

Öncelikle şöyle bir fikir vardı: Söz konusu olan yalnızca gayrimüslimlerin tarihi değil, gerçekten başka bir prizmadan görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihiydi.

Vangelis seminerine uygun bir isim seçmek için uğraş verdi. "Azınlıklar" kelimesinden uzak duruyordu, çünkü öğrencilerine hep hatırlattığı üzere, imparatorluğun pek çok bölümünde gayrimüslimler hiç de azınlık konumunda değildi. Ayrıca dersini "azınlık" kelimesinin ima ettiği milliyetçi tarihyazımlarına hâkim olan "mağduriyet" anlatılarından ayırmayı istiyordu. Vangelis kendisini, yalnızca Yunanistan tarihi uzmanları olarak değil, aynı zamanda gerektiği gibi Osmanlı uzmanları (*Ottomanist*'ler) olarak yetişmiş ve yeni alanlarında öncü durumunda olan genç Yunan tarihçiler kuşağıyla güçlü bir şekilde ilişkilendiriyordu.

İkinci fikir ise şuydu: Vangelis, Osmanlı tarihi öğrencilerinin, özellikle

Türkiye'deki üniversitelerde okuyanların, imparatorluk merkeziyle aralarına zihnî (mental) bir mesafe koymasını istiyordu.

Örneğin Karaferya üzerine yapılan bir araştırma, bize Osmanlı İmparatorluğu hakkında İstanbul üzerine yapılan bir araştırma kadar çok şey öğretebilir ve belki de bizi daha çok şaşırtabilirdi. Ve işte bu nedenle Vangelis'in ders programı, o zamanlar –ve bir bakıma şimdi de– Osmanlı tarihi öğrencileri için pek tanıdık olmayan Yunan isimleriyle doluydu: P. Konortas, E. Gara, I. Kolovos, E. Kermeli, F. Kotzageorgis, S. Anagnostopoulou, D. Stamatopoulos, K. Kostis, H. Exertzoglou, C. Hadjiiosif, M. Chatziioannou, D. Kamouzis vs.

Son olarak, her ne kadar seminer Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimler hakkında olsa da, aslında Vangelis bazı açılardan seminerin Osmanlı İmparatorluğu ya da onun Rum ve Ermeni nüfuslarıyla ilgili olmasını pek de istemiyordu.

Seminer daha ziyade geçmişte yaşamış insanlarla empati kurmayı ve onların karakterleriyle kendilerini içinde buldukları koşulların karmaşıklığı hakkında duyarlılık geliştirmeyi hedefledi. Sanırım Vangelis, bireysel tarihî aktörlerle gerçek bir yakınlık kurmaya izin veren kaynakların ulaşılabilir olması nedeniyle kendi araştırmalarında modern öncesi değil de modern tarihin izinden gitmeyi tercih etti. Bireylerin yaşamına yakından bakan biyografik eserlere ve –Christine Philliou'nun önde gelen Fenerli Rumlardan Stephanos Vogorides'in biyografisini anlatan *Bir İmparatorluğun Biyografisi* (*Biography of an Empire*) adlı kitabı gibi– imparatorluğun tarihini ferdî yazgılar üzerinden anlatan çalışmalara epey tutkundu.

Peki, seminerin öğrencilere tarihçilik zanaatının sahiden teknik teferruatlarını öğreten bir atölye olduğunu söylemek adil olur muydu? Pek sayılmaz. Tipik bir tarih semineri, birincil kaynakların düzenli bir şekilde incelenmesini gerektirir. Bir başka ifadeyle, öğrencilere arşivlere nasıl giriş yapılacağını, basılı kaynakların iyi edisyonlarının nasıl seçileceğini, hangi referanslara müracaat edileceğini ve belirli türlerde tarihsel belgelerin okunması ve analiz edilmesinde hangi araçların kullanılacağını öğreten "laboratuvar" gibidir.

Vangelis, seminerine katılan öğrencilere birincil kaynakları nadiren zorunlu tuttu, fakat haftada ya da iki haftada bir saha gezileri biçimini alan "laboratuvarlar" söz konusu oluyordu. Bu gezilerde tarihsel kaynaklar olarak abidelerden çok geçmişin yaşayan miras ve yankılarını inceledik.

Mekânlar yıldan yıla değişiyordu ama genellikle, birkaçını sayacak olursak, Balat'taki Rum Patrikhanesi ve yakınındaki Fener Rum Lisesi (ki geçmişin ihtişamı ve bugünün kederinin çarpıcı bir görüntüsünü sunar), Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu, Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesi ve çevresindeki mahalle, Rum ve Ermeni liseleri Zografyon, Zappyon ve Getronagan, İstiklal Caddesi'ndeki pasajların birinde bulunan *Apoyevmatini* gazetesinin ufacık bürosu, şimdi bir etkinlik mekânına dönüşmüş olan Galata'daki "hayalet" Rum Okulu, Beyoğlu'nun kilise ve sinagogları ve Karaköy'deki Rus kiliseleri gibi başlıca öğeleri içeriyordu. Ve çok daha fazlası planlanmıştı: Kurtuluş ve Bomonti, Pangaltı ve Dolapdere, Tarlabaşı, Sarıyer, Kuzguncuk, Kadıköy. Vangelis bunu hepimiz için bir alışkanlık haline getirmişti, sanırım. Ne zaman yeni bir şeyler, örneğin bir ayazma, nadir bir mezar taşı, antikacıda bir biblo "keşfetsem", hemen Vangelis'i bundan haberdar ederdim ve coşkulu bir cevapla, vereceği sonraki seminere onu dâhil etme sözü alırdım.

Seminer sanıyorum Vangelis henüz hastalanmadan ve işini yapamaz hale gelmeden önce sona ermişti. Son sohbetlerimizden birinde bu konuyla ilgili giderek artan memnuniyetsizliğinden ve seminerin kendini tekrarlayıp durduğundan bahsettiğini hatırlıyorum. Vangelis onu daha farklı ve daha büyük bir şeye dönüştürmeyi istiyordu. Ara sıra Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim topluluklar üzerine bir araştırma merkezi kurma fikrinden bahsediyordu; bir yandan kendi seminerinde yaptığı türden bir işi genişletecek, diğer yandan da kendini yazıya vermesine olanak sağlayacak bir projeydi bu. Umarım gün gelip Vangelis'in diğer hayalleri gibi bu projesinin de gerçeğe dönüştüğünü göreceğiz.

POLİNA İVANOVA
HARVARD ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

Vangelis Kechriotis, öğrencileriyle Kumkapı Ermeni Patrikhanesi'nde.
Fotoğraf: Onur Şar.

DR. ALEKSANDROS G. PASPATİS'TEN DERSAADET RUM CEMİYET-İ EDEBİYESİ'NE İSTANBUL'UN KARA SURLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA*

FİRUZAN MELİKE SÜMERTAŞ

Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi bir entelektüeller ağının merkezi olarak Osmanlı devletinin içinden ve dışından, farklı kökenlere sahip pek çok kişiyi etrafında toplamıştır; uzun üye listeleri içinde çeşitli meslek gruplarından, devlet ricalinden, ticaret ehlinden Rum, Ermeni ya da Müslümanların isimlerini bulmak mümkündür. Ancak genelde kentsel arkeoloji, özelde ise kara surları düşünüldüğünde, bu üyelerden bazıları özellikle önem kazanır. Alexandros Paspatis de Cemiyet'in başkan yardımcılığını ve başkanlığını yapmış, sürdürülen faaliyetlerin pek çoğu için yürütücü güç olmuş önemli aktörlerinden biriydi.

"...İki gün sonra, yakınlarda yaşayan ve (bu konulara) ilgisine şahitlik edebileceğim A. Sguridis' ile birlikte, elimizde ahşap bir merdiven, mumlar, kâğıttan fenerler, değnekler, ikimiz de nereye gittiğimizi bilmeden ve bir boşluğa düşme riski ile o açıklıktan girdik. 10 metre uzunluğundaki galeri girişinden, hırsızların geceleri etrafta dolanırken yaptığı gibi, dizlerimizin üzerine çömelmiş geçerek 5 m²'lik tonozlu nemli ve sadece girişten aydınlatılan küçük bir odaya girdik. Sağda ve solda iki kemerli açıklık ve ön tarafta başka kısımlara açılan bir geçit. Sağdaki kısımdan zayıf bir adamın bedeni ancak geçebilirdi. Bu açıklıktan bir taş fırlattık ve taşın suya düşen sesini duyduk. Elimizde etrafı aydınlatmak için mumlarla, bu delikten geçtik ve her tarafı sıvanmış tonozlu bir mekân bulduk. Altında, daha sonra Bay Sguridis tarafından 5,50 metre derinliğinde olduğu ölçülen büyük ve dairesel bir kuyu bulunuyordu. Kuyunun üzerindeki tonozda yer alan çok küçük bir açıklıktan çok cılız bir ışık geliyordu. Bu yeraltı mekânında mum ışığının etkisiyle şaşkınlaşmış yarasalar uçuyordu. Bundan sonra, açıklığın ön tarafına çok dikkatlice geçtik ve bir gözümüz ışığı kaybetmemek için fenerlerin üzerinde korkuyla yukarıya doğru ilerledik..."[2]

1860'ların başında macerasever iki adam, yukarıdaki satırların yazarı Bay Paspatis ve arkadaşı Bay Sguridis, birlikte İstanbul'un kara tarafı surlarının bir parçası olan Anema Kulesi'nin (Zindanları) karanlık ve rutubetli odalarında yürüyorlardı. Amaçları, kulenin mimari ve yapısal özellikleri hakkında bilgi derlemek ve daha detaylı bir analiz için surlardan yapı malzemesi örneği toplamaktı. Edindikleri bilgileri Bay Paspatis daha sonra Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi'nin (Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός

Yedikule.

Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi Arkeoloji Komisyonu, 14. cilt Bd. İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası (İstanbul: Boutros Matbaası, 1884), Tablo A(s. 15).

Φιλολογικός Σύλλογος-Sillogos) düzenli toplantılarında, "Istanbul'un Kara Surları Hakkında",[3] "Kara Surlarının Kitabeleri"[4] ve "Kara Surlarının Kuleleri"[5] başlıklı üç ayrı makale halinde sunacak, sonrasında bu makaleler *Bizans Çalışmaları* (Βυζαντιναί Μελέται: Τοπογραφικαί και Ιστορικαί) adıyla bilinen meşhur kitabının ilk kısmının üç alt bölümünü oluşturacaktı.[6]

Paspatis'in çalışmasının temel hedefi, yıkılmak ve yok olmak üzere olduklarını düşündüğü surları her yönüyle belgelemek ve bu yapıların korunmasını sağlamaktı. *Bizans Çalışmaları* kitabının giriş kısmında bu amacını detaylı olarak açıklarken özellikle son otuz yılda (yaklaşık 1840'lardan itibaren) gerek deprem ve yangınların yarattığı yıkımlar, gerekse eski yapıların yıkılıp kalıntılarının yeni yapılarda kullanılması nedeniyle, pek çok Bizans dönemi eserinin yok olduğunu söylüyordu.[7] Paspatis'e göre, şehrin pek çok büyük ve görkemli anıtsal eserinin yok olması nedeniyle İstanbul tarihsel ününü kaybetmek üzereydi.[8] Oysaki kentin tarihsel dokusunun henüz tam olarak anlaşılabildiğini bile düşünmüyordu. Bu doku, tamamıyla silinip gitmeden üzerinde çalışmalar yapılarak tespit edilmeliydi. Bu konuda mevcut çalışmaları da çok yetersiz buluyordu ve kabahatin büyüğünü kentin o dönemdeki yöneticisi olan Osmanlı devletine değil, konuya ilgi göstermeyen, "bizim insanlarımız" diye bahsettiği Helen dünyasına atfetmişti.[9]

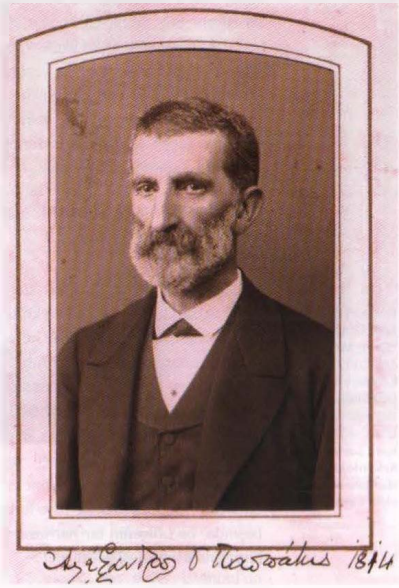
Bu noktada Paspatis'in Osmanlı devletine yaklaşımı da oldukça ilginçti. Osmanlıları yukarıda bahsedilen yıkımlardan sorumlu görmesine, ilgisizlikle suçlamasına ve kendilerine yabancı olan şeyleri onaylamadıklarını vurgulamasına rağmen, bu tür alanlarda çalışma yapanlara karşı olumsuz bir tutumlarının olmadığını söylüyor, farklı bir dine mensup kişiler olarak pek çok anıtsal/dini yapının yıkılmasına izin verdiklerini ve kalıntılarını yapı malzemesi olarak başka yerlerde kullandıklarını vurgularken aslında bir dönem Bizanslıların da Antik Yunan dönemi eserlerine yönelik benzer bir yaklaşım içinde olduğunun, pek çok anıt ve eylazmasını yok ettiklerinin altını çiziyordu.[10] O döneme kadar Bizans İstanbul'u hakkında en fazla çalışmayı yürütmüş olan Avrupalı araştırmacıları ise yetersiz buluyor, yerinde gözlemler yapmadan birbirlerinin yazdıklarını tekrar ettiklerini söylüyordu. Bu nedenle, kendisi gibi bu çalışmaları yerinde yürütebilecek kişilerin özellikle önemli olduğuna inanıyordu. Yerinde ve yakından incelemelerle yapılacak çalışmaların daha önceki tarihçilerin analizleriyle birleştirilmesi gerektiğini de yazmıştı.[11] Bu onun için gelecek nesillere Bizans tarihine yönelik bir ilgiyi aktarabilmek adına da büyük fırsattı.

Paspatis'in bu çalışması kişisel bir girişim olmakla kalmayıp uzun bir zaman dilimine yayılan kapsamlı bir çalışmayı tetikleyecek ve belki de İstanbul kara surları için bir dönüm noktası yaratacaktı. Bu yazının amacı onun başlattığı bu süreci ve sonuçlarını incelerken Osmanlı İmparatorluğu'nda kentsel arkeoloji üzerine olan çalışmalara da yeni bir perspektif katmaktır.

DR. ALEKSANDROS G. PASPATİS'İN TARİHÇİLİĞİ

Paspatis, Yedikule (Balıklı) Rum Hastanesi'nin 1840-1860 yılları arasında, yirmi yıl boyunca yöneticiliğini yapmış, İstanbul'un önde gelen doktorlarından biriydi. Bir "eskiçağcı / eski yapıtları inceleyici"[12] tarihçi, belki de bir arkeolog olarak kariyerinin 1860'ta hastanedeki görevinden ayrıldıktan sonra hız kazandığı düşünülebilirse de İstanbul üzerine olan ilgisinin daha önce başladığını söylemek mümkün. Zira Yedikule (Balıklı) Rum Hastanesi'nin hasta kayıtlarına dayanarak yazmış olduğu ilk kitabının bir bölümünü, o dönem İstanbul'unun güncel koşullarına ayırmıştı.[13] Bu kısımda yazdıkları ışığında Paspatis'e göre, dönemin sık görülen hastalıklarının nedeni çoğunlukla hastaların kendi mesleklerinin getirisi ağır çalışma koşulları olsa bile, kentin güncel, hijyenden yoksun koşullarının da etkisi büyüktü.[14]

Paspatis'in İstanbul, özellikle de Bizans dönemi üzerine yoğunlaşan "eskiçağcı / eski yapıtları inceleyici" tarihçiliği, kurumsal zeminini ise 1861'de, bankerlerden tüccarlara, diplomatlardan doktorlara, üniversite hocalarına kadar geniş bir grup İstanbullu Rum tarafından kurulmuş olan Sillogos'ta bulmuştu.[15] *Rum milleti* yararına edebi ve bilimsel çalışmalar yapmak üzere bir "ilim cemiyeti" oluşturmak hedefiyle kurulan Sillogos'un düzenli yürüttüğü faaliyetler arasında kamuya açık dersler ve çeşitli bilimsel projelerin yanı sıra, sadece İstanbul ya da Osmanlı devleti topraklarında değil, Avrupa ve Kuzey Amerika'da da dağıtılan yıllık bir dergi yayımlamak da bulunuyordu.[16] Sillogos, kuruluşundan çok kısa bir zaman sonra Osmanlı devletinin içinden ve dışından pek çok bilim insanı ve entelektüel için çekim noktası ve merkez haline gelmişti. 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da faaliyet gösteren pek çok cemiyet arasında geniş katılımcı kitlesi, uzun soluklu yayın faaliyeti ve imparatorluğun yıkılışına kadar sürdürmeyi başardığı hayatıyla en önemli topluluklardan biri olmuştu.

Aleksandros Paspatis (1814-1891).

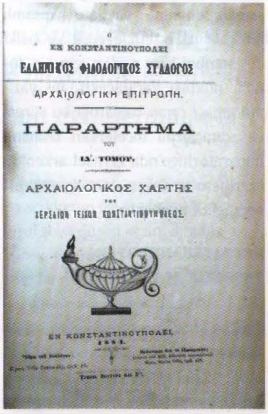
http://www.agelastos.com/genealogy/photos/Alexandros%20Paspatis%20%28circa%201814%20-%20circa%201891%29.jpg

Aleksandros Paspatis ise Sillogos'un sadece en erken üyelerinden biri değil, aynı zamanda başkan yardımcılığını ve başkanlığını da yapmış, faaliyetlerin pek çoğu için yürütücü güç olmuş önemli aktörlerinden biriydi. Özellikle İstanbul üzerine olan çalışmalarını sık sık Sillogos'un düzenli toplantılarına taşımıştı. Bunun en kolay tespit edebildiğimiz örnekleri 29 Nisan 1863 tarihli bir toplantıda yukarıda bahsedilen Yedikule (Balıklı) Rum Hastanesi üzerine yazdığı kitabını anlatması, 1864 ve 1865'teki çeşitli toplantılarda da, yine yukarıda bahsi geçen, kara surları üzerine olan çalışmalarını sunmasıydı.

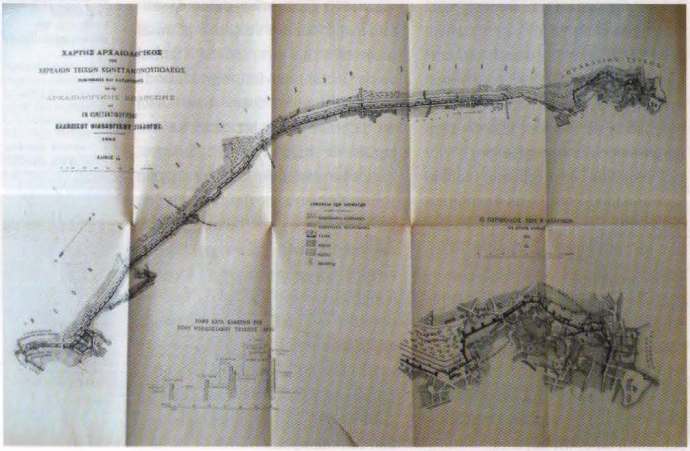
SİLLOGOS VE KARA SURLARI HARİTASI

Sillogos yukarıda da belirtildiği üzere pek çok farklı alandan entelektüeli bir araya getirmişti. Paspatis'in heyecanı ve çabası Sillogos üyelerinin de İstanbul'a ve onun kentsel mirasına olan ilgileriyle bir araya geldiğinde ortaya yaratıcı bir ekip çıkmıştı. Böylece sadece kara surlarına değil, sur içi İstanbul'unun tamamına yönelen bu ilginin sonucu olarak 1870'lerin başında, bu bölgenin bir haritasının hazırlanması projesi geliştirildi.[17]

Sillogos, İstanbul haritası projesi sürecinde özellikle, şehir ve arkeoloji üzerine çalışan Philipp Anton Dethier[18] ve Andreas D. Mordtmann[19] gibi pek çok kişinin de bu entelektüeller ağının bir parçası olmasından faydalanmıştı. Oluşturulan bir komite, projenin hazırlık aşamalarında Sillogos üyesi bilim insanlarının İstanbul üzerine kendi çalışmalarının yanı sıra pek çok basılmış ve basılmamış İstanbul haritası üzerinde çalışma yapmış, ayrıca aynı dönemde inşaat süreci devam eden tramvay ve Rumeli Demiryolları proje ekipleri tarafından hazırlanan kent haritalarından faydalanmıştı.[20] Bu ön çalışmaların ardından komite projeyi aşama aşama yürütmeye karar vermiş ve öncelikli olarak kara surlarının, sonrasında da deniz surlarının ve kentin geri kalanının haritasını çıkarmayı planlamıştı.[21] Projenin yürütücülüğüne, bir mühendis ekibi kurması için kendisi de mühendis olan Bay S.K. Karateodori[22] ile topograf olan Bay A.G. Dimitriadis getirilmişti. Haritanın yapım süreci boyunca hazırlanan taslaklar, Sillogos toplantılarında sunularak tartışmaya açılmış ve bu tartışmalar sonucu ortaya çıkan kararlar çalışmanın şekillenmesini sağlamıştı. Bu toplantılara Jules Millingen[23] (tıp doktoru), Dr. Mordtmann ve Dr. Dethier de katılmıştı. Ayrıca dönemin ünlü ressamlarından Manarakis, sur duvarlarının, kule ve kapılarının görünüşlerini çizmekle görevlendirilmişti. Sonuçta ortaya çıkan ve sadece kara surlarını değil, Unkapanı'ndan Fener'e Haliç kıyısındaki deniz surlarının da önemli bir kısmını içeren nihai ürün toplamda yaklaşık 30 metreydi.[24] Bütün bunlar, 1870'lerin başında, Sillogos'un bir alt çalışma grubu olarak bir arkeoloji komitesinin kurulduğu döneme rastlamaktaydı. 1871-1872 yıllarında komite üyeleri Aristarkis, J. Millingen, A. Mordtmann (baba), Ph. Dethier, A. Paspatis S.K. Karateodori, A. Mordtmann (oğul), Schroeder, Dimitriadis ve Bernardakis idi.[25]

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ.
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΤΟΥ
ΙΔ'. ΤΟΜΟΥ.
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ
ΤΩΝ
ΠΕΡΙΞΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi Arkeoloji Komisyonu tarafından yayımlanan İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası başlıklı ekin kapağı.

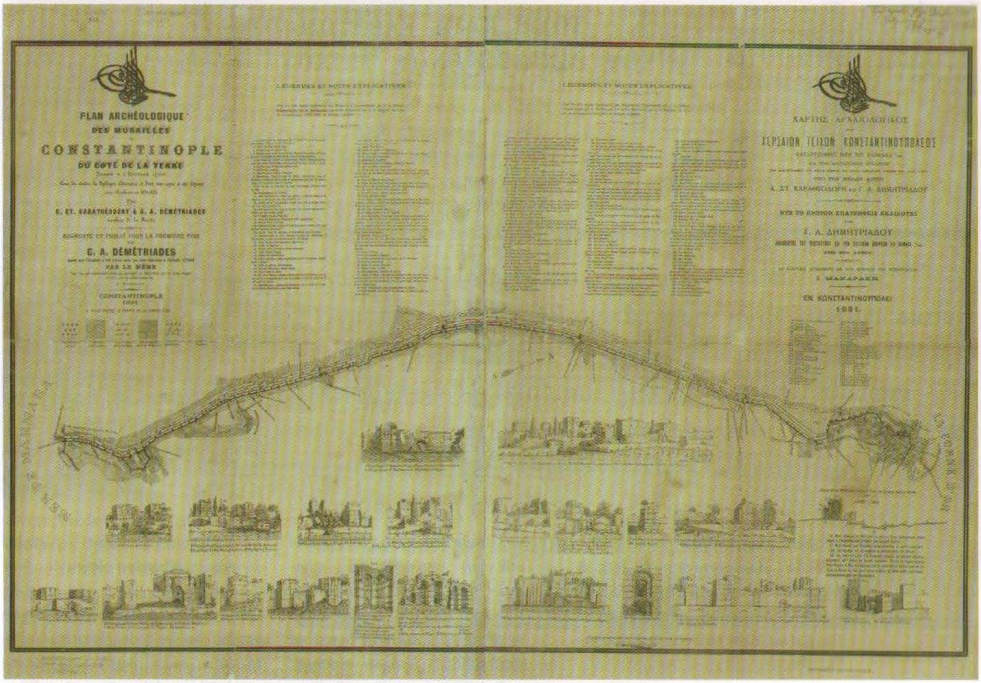

ΧΑΡΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ
ΤΩΝ
ΠΕΡΙΞΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Kara surları haritası.

İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, Tablo A (s. 15).

Bu çalışmanın tamamlanmasından on yıl kadar sonra, 1880'lerin başında Sillogos üyeleri çalışmayı gün ışığına çıkarıp kamusal olarak görünürlüğünü sağlamak üzere, daha önce oluşturulan haritanın yayımladıkları yıllık derginin arkeoloji eki olarak basılmak ve dağıtılmak üzere daha pratik sayılabilecek bir ölçek olarak 1/1000'den 1/7500'e indirilmesine ve bu işin yine Bay Dimitriadis gözetiminde yapılmasına karar verdi.[26] Ancak bu kez, Sillogos sadece çalışmanın tamamlanmış kısmı olan kara surlarını basacaktı. Haritanın 1884 yılı dergisine ek olarak çıkması kararlaştırıldı. Arkeoloji eki, proje sürecini 1870'lerden itibaren yukarıda verilen bilgilerle anlatan bir yazı, surların çeşitli bölgelerinin ölçümleri ve diğer çalışmalarla olan karşılaştırmalı tablosu, haritada belirtilen yerlerin isim listesi, muhtemelen Manarakis tarafından ilk harita için çizilmiş olan sur bedenleri ve kapılara ait cephelerin bazılarıyla birlikte basıldı.[27]

Bu noktada ilginç bir ayrıntı, haritadaki yer adları listelenirken, yerin

1881 tarihli kara surları haritası.

IFEA İstanbul Koleksiyonu.

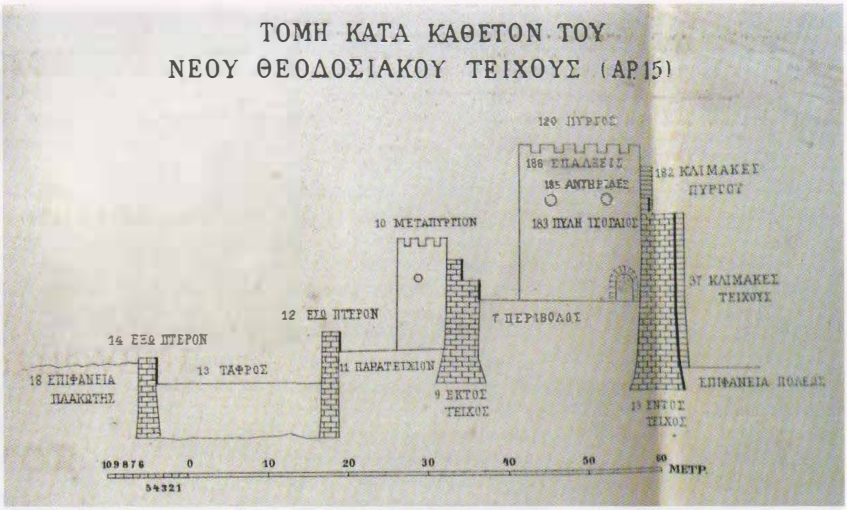
adı ve bu bilginin kaynağının yanı sıra, cemiyet üyelerinden birinin genele uymayan bir görüşü var ise bu görüşe o kişinin adının eşliğinde yer verilmesiydi. Ayrıca pek çok cemiyet üyesinin ısrarıyla yer adları Yunancanın yanı sıra Fransızca olarak da yazılmıştı.[28] Özetle bu proje cemiyet üyelerinin ortak çalışmasının ürünü olarak ortaya çıkıyordu. Çalışma devam ederken, 1881 yılında, kara surları haritası yine aynı plan çizimi ve görünüşlerle, sadece Fransızca yer adlarını içeren listeyle birlikte bağımsız bir harita olarak basılmıştı.[29]

DEVLETİN KARA SURLARINA YAKLAŞIMINDAKİ DEĞİŞİM

Hikâyenin buraya kadarki kısmı 1860'ların ortasından 1880'lerin ortasına değin kabaca yirmi yıllık süreçte kara surlarına yönelik bir belgeleme çalışmasını ve sonucunda ortaya çıkan ürünleri özetlemektedir. Peki, aynı dönemde Osmanlı devletinin surlara yaklaşımı nasıldı? Bu bilimsel çabanın içinde bulunduğu bağlamda nasıl bir çerçeve mevcuttu? Dahası, bu çalışmanın söz konusu çerçeveye herhangi bir etkisi olmuş muydu?

19. yüzyılda Osmanlı devletinin İstanbul'un kara surlarına yönelik ilgisini ve yürüttüğü politikayı etkileyen önemli noktalardan biri, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesiydi.[30] Ocağın kaldırılmasıyla birlikte surları koruyan kimse kalmamıştı.[31] Bu da zaten başlamış olan, surların taş ya da yapı malzemesi stoku olarak kullanılması uygulamasının hızlanmasına yol açtı. 1826'da başlayan bu süreç, 1864'te yayınlanan bir iradeyle meşrulaştırıldı.[32] Söz konusu irade aslında Galata Surları'nın yıkımına da izin veren bildiriydi. Her ne kadar, 6. Daire-i Belediye Reisi Server Paşa gibi yıkılan surlarda yer alan yazıt ve benzeri parçaları korumaya çalışan ya da dönemin meşhur vakanüvisi Ahmed Lütfi Paşa gibi bu yıkıma itiraz eden kişiler oldu ise de, bu itirazlar ne Galata surlarının ne de İstanbul surlarının –özellikle de deniz kıyısı surlarının– büyük ölçüde yok olmasını engelleyebildi:

> Bedâvadan çok îrad husûlü tama'iyle İstanbul Suru'nun ba'zı tarafları ve kapıları yıkılıp, kaldırılıp, satılmağa teşebbüs olundu. Şöyle ki; en evvel İstanbul'un şah-damarı mesâbesinde olan Bağçe-kapısı'nın hedmiyle iki tarafında hâsıl olan kal'a duvarlarının enkâziyle zeminlerinin müzâyedesine şürû' olundu. Bu teşebbüsün kapısı ber-vech-i muharrer ibtidâ Bağçekapısı'ndan açılarak diğer kapılara ve Galata tarafına dahi hemence sirâyetle, bunlardan hâsıl olacak yar yıkıntısı ki, Kule-i zemîn hâsılâtı nâmı verilmiş idi, bu hâsılât, Hüdâ'ya emânet olan Şehr-emâneti'ne tagsîb edildi ve İstanbul ve Galata'nın nikât-ı mühimmesi Kapısız Osmanlı gibi, kapı bacadan hâlî kalması mahzûruna karşı, bir takım esbâb-ı mücibe-i ebleh-fîribâne ve mügâlâta-i kâzibâne tertîbiyle dehân-ı ahâliye sed çekildi. İşte böyle merkez-i devletde İstanbul gibi bir ma'mûre-i nâdirenin kapıları yıkılup, kaldırılmakla uğraşılır-

Kara surları kesiti.

İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, Tablo A (s. 15).

> ken, öte tarafda mu'azzamat-ı kılâ'ı Hâkâniyye'den ve feth ü teshîri uğrunda def'atle nice binlerce başlar fedâ olunan Belgrad Kal'ası dahi kolayca terk olunuverdi.[33]

1906 yılında yayımlanan Asar-ı Atika Nizamnamesi kasaba surlarına referans verse de, ancak 1912 yılında (hicri 16 Şaban 1330) yayımlanan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi ile surlar kanunen asar-ı atika olarak tanımlanabilmiş, bir nebze de olsa yasal koruma altına alınabilmişti:

> Birinci Madde: Bilcümle kadîm kaleler, burçlar ve kasaba surları ile herhangi devre âid olur ise olsun kâffe-i emâkın ve âsâr; Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi'nin beşinci maddesi mûcibince âsâr-ı atîkadan ma'dûddur.[34]

Bu yasal koruma zemininin oluştuğu 1912'ye gelene değin Osmanlı devletinin surlara yaklaşımında önemli bir noktayı Osman Nuri Ergin şöyle işaret ediyor:

> Galata ve İstanbul surlarının kule-i zemin komisyonu tarafından hedm ve fürûht olunmakta olduğu mesmû-ı âlî olup bunların zâbıtaca ve muhâfaza-i rüsûmâtça derkâr olan lüzum ve faidesinden başka âsâr-ı atîkadan ma'dûdiyyeti cihetiyle taht-ı mahfûziyyette tutulması muktezî olduğundan ba'demâ işbu surların hemd ve fürûhtundan ferâgat olunarak ve lede'l-hâce emr-i termîmâtına dahi bakılarak hüsn-i halde ve vaz'-ı kadimlerinde ibka ve muhafazası irade ve fermân buyurulduğu beyân-ı âlîsiyle...[35]

Ergin'in 13 Cemaziyülâhır 1301 (10 Nisan 1884) olarak tarihlediği ve Sultan II. Abdülhamid tarafından surların "âsâr-ı atîka" sayılmaları yönünde verildiği anlaşılan bu irade-i seniyye, surların yaşam döngüsünde kritik bir nokta sayılabilir. Bu iradenin kendisini değilse de, birkaç sene sonrasında yine ona referans veren bir başka yazışmayı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde takip etmek mümkündür:

> Galata ve İstanbul surlarının zâbıta ve muhafaza-i rüsumâtça derkâr olan lüzüm ve fâidesinden başka âsâr-ı atîka-i ma'dûdiyeti cihetiyle kule-i zemîn komisyonunca hedm ve fürûhtundan ferâgat olunarak ve lede'l-hâce emr-i termîmâtına dahi bakılacak hüsn-i halde ve vaz'-ı kadîmlerinde ibkâ ve muhafazası evvelce şerefsâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî iktizâsı âlîsinden olmasıyla...[36]

Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e yazılan bu belgede Nezaret, surlara asar-ı atika olarak yaklaşılması gerektiğinin daha önce kendisine bildirilmiş olmasına rağmen, bazı bölümlerin tamiratının yüksek meblağlar gerektireceği anlaşıldığından yıkılmalarına izin verilmesini talep etmekteydi. Bunun üzerine Sadaret, Nezaret'in bu söz konusu kısımların nereleri olduğunu durum tespitiyle belgelemesini istiyordu. Bu da surların belgelenmesi için yeni bir sürecin başlaması anlamına gelmişti. Ancak bu kez, Şehremaneti'nin işi yapabilecek kalifiye eleman eksikliğini ve hava koşullarının uygunsuzluğunu beyan etmesi nedeniyle zorlu bir süreç yaşanacaktı. Son tahlilde Nezaret, Şehremaneti'ne haritanın yine de tamamlanmasını bildirirken, bu haritanın arşivde bulunamamış olması bu sürecin nasıl sonlandığı konusunda nihai bir karar verilmesine izin vermemişti.[37] Yine de bu durum surların tamiratı ve mümkün olduğunca olduğu şekilde korunması için yukarıdan gelen bir baskıya işaret etmektedir. Bu yazışmalardan da anlaşılıyor ki, 1912 nizamnamesinden otuz yıl kadar öncesinde, 1884 ve sonrasında surların yıkımına engel olmak ve onları asar-ı atikadan say-

mak üzere bazı adımlar atılmış ve bu yönde bir uygulama pratikte de başlamıştı.

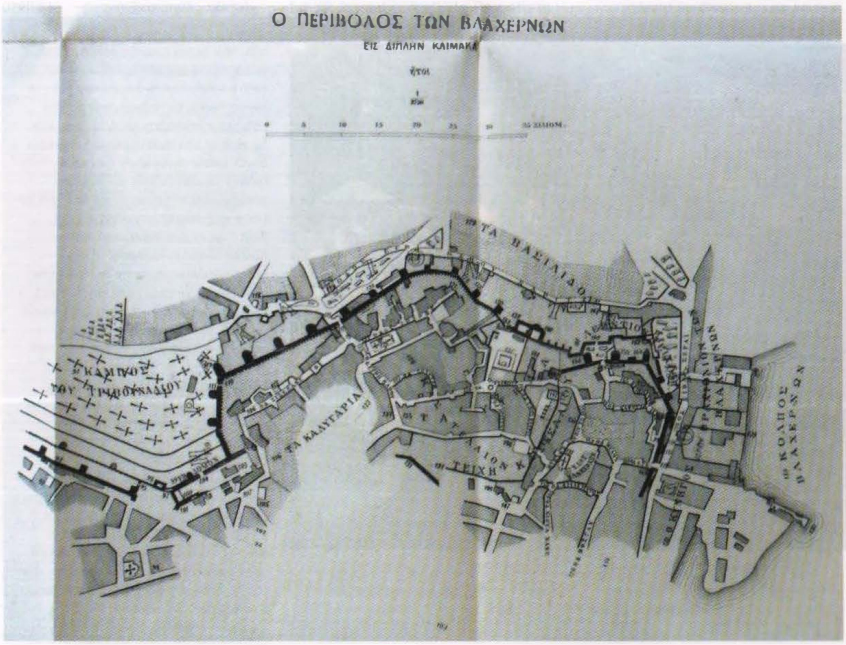
SİLLOGOS'UN ETKİ ALANI

Osmanlı devletinin Antik dönem eserlerine yönelik 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek yasal düzenlemeler, gerekse Müze-i Hümayun gibi kurumların etrafında yoğunlaşıp hız kazanan ilgisi yakın zamanda detaylı olarak incelenmiş bir konudur.[18] Bizans dönemi eserlerinin de bu kapsama alınması ise genelde 20. yüzyıl başına tarihlendirilen bir olgu olarak bilinmektedir.[19] Ancak yukarıda özetlendiği gibi, kara surları özelinde, bu ilginin zamansal olarak daha erkene çekilmesi mümkündür.

Bu çerçevede sorulmak istenen, "Yukarıda özetlenen ve birbirinden bağımsız görünen iki ayrı hikâyenin aslında birbiriyle doğrudan bağlantılı olduğu ileri sürülerek, Sillogos'un ve etrafında yoğunlaşan entelektüeller ağının çalışmalarının yarattığı ortamın Osmanlı devletinin kara surlarına ilişkin değişen tavrına bir etkisi olduğu varsayılabilir mi?" sorusudur. Yani 1864-1884 yılları arasında en azından Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki az sayıdaki belgeden takip edebildiğimiz kadarıyla surların ilgili nizamnameden çok önce, 1884'te asar-ı atika kabul edilmesinin Sillogos'un, başta kentin bütünü üzerine olan ancak sonunda surlarla kısıtlı kalan belgeleme ve Paspatis'in özellikle altını çizdiği gibi, surların yok olmasına engel olma, bu yapıları koruma yönündeki çalışmalarının bir sonucu olduğu düşünülebilir mi?

Bu soruyu net olarak cevaplamamıza yarayacak bir doğrusal bağlantı çizmemiz eldeki mevcut kaynaklarla mümkün görünmüyor. Ancak, birkaç adım geriye çekilip Sillogos'a daha geniş bir açıdan baktığımızda ortaya çıkan ilişkiler ağı bize aslında etkileşim için gerekli zeminin oluştuğunu gösteriyor. Öncelikle, yukarıda bahsedildiği üzere, Sillogos bir entelektüeller ağının merkezi olarak Osmanlı devletinin içinden ve dışından, farklı kökenlere

Paspatis'in surlarla ilgili çalışmasının temel hedefi, yıkılmak ve yok olmak üzere olduklarını düşündüğü surları her yönüyle belgelemek ve korunmalarını sağlamaktı. Bizans Çalışmaları *kitabının giriş kısmında bu amacını detaylı olarak açıklarken özellikle son otuz yılda (yaklaşık 1840'lardan itibaren) gerek deprem ve yangınların yarattığı yıkımlar, gerekse eski yapıların yıkılıp kalıntılarının yeni yapılarda kullanılması nedeniyle, pek çok Bizans dönemi eserinin yok olduğunu söylüyordu.*

Blakhernae bölgesi.

İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, Tablo A (s.15).

sahip pek çok kişiyi etrafında toplamıştı. Yıllık dergide yayımlanan uzun üye listelerinde farklı meslek gruplarından, devlet ricalinden, ticaret ehlinden Rum, Ermeni ya da Müslüman üyelerin isimlerini bulmak mümkündür. Ancak genelde kentsel arkeoloji, özelde ise kara surları düşünüldüğünde, bu üyelerden Philipp Anthon Dethier,[40] Münif Paşa, Edhem Paşa ve diğerleri gibi bazıları özellikle önem kazanmaktadır. Bu isimlerden mesela Dethier'nin, 1872'de Müze-i Hümayun müdürü olarak atanmadan önce, 1866'da Sillogos'un üyesi olup aynı zamanda 1867-1868 çalışma yılında başkan vekilliği görevi yapmış olması dikkat çekicidir.[41]

Bir başka önemli figür olan, dönemin Ticaret ve Nafia Nazırı Edhem Paşa, Sillogos'a en az üç üyenin teklifi ve tüm üyeler arasında yapılan oylamayla kabul edilen onur üyelerinden biriydi. Benzer şekilde sonraları Maarif Nazırı olacak olan ve o dönemde Sillogos'un Türkçe faaliyet gösteren muadili denebilecek Cemiyet-i Ilmiyye-i Osmaniyye'nin başında bulunan Münif Paşa da yine onur üyeleri arasındaydı.

Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye de, Sillogos gibi bilimsel faaliyetler için bir araya gelmiş ve bu amaçla benzer şekilde bir de *Mecmûa-i Fünûn* adıyla bir dergi de çıkarmıştı.[42] *Mecmûa-i Fünûn*, Osmanlı entelektüel ortamının en erken bilimsel dergilerinden biri olarak yine Sillogos'a paralel olarak aralarında arkeolojinin de yer aldığı pek çok farklı bilimsel konuyu ele alıyordu. İki yapı arasındaki etkileşim sadece eşzamanlı olmaya dayalı değildi. Aksine, Sillogos, Cemiyet-i Ilmiyye'nin faaliyetlerini bilinçli bir şekilde takip etmekteydi. Sillogos'un dergisinin ilk yılki sayısının önsözünde, Cemiyet-i Ilmiyye'den akademik faaliyetleri nedeniyle "yarı tamamlanmış akademi" olarak bahsediliyordu.[43] Sillogos gibi, Cemiyet-i Ilmiyye de, farklı geçmiş ve kimliklere sahip, Tercüme Odası mensupları başta olmak üzere pek çok üyeyi bünyesinde barındıran bir başka entelektüel merkez halindeydi. Vassiadis'e göre bu, Cemiyet için hemen hemen Sillogos'un taklit edilmesi anlamına geliyordu.[44] Ancak, her ne kadar Sillogos daha iyi yapılandırılmış olması nedeniyle öncü gibi görünse de Cemiyet'in geçmişinin de bir şekilde en az on yıl öncesine, 1851'de kurulan Encümen-i Daniş'e dayanıyor olması bu iletişimde kimin neyin taklidi ya da öncüsü olduğu sorusuna cevap vermeyi hayli zorlaştırmaktadır. Bunun yerine bu iki oluşumu benzer ve etkileşimli bir ortamın, birbiriyle etkileşim halindeki entelektüel ağların içinde, onlara eklemlenerek örgütlenen, ancak nihai olarak farklı dillerde ürünler veren, bu nedenle bir nebze farklı okuyucu ve izleyici kitlesine sahip olan iki cemiyet olarak tanımlamak, Osmanlı entelektüel dünyasının çok katmanlı ve çok aktörlü yapısını anlamlandırmak adına bize daha geniş bir tartışma zemini açması nedeniyle önemlidir.

Sillogos'un etrafını çevreleyen bir başka ağ ise Sillogos ile Osmanlı devlet ricali arasındaki etkileşime dair önemli ipuçları sunması nedeniyle önemlidir. Sillogos'un faaliyetlerine başladığı dönem aynı zamanda Rum-Ortodoks cemaatine mensup bir grup ticaret erbabının dönemin finansal yapısının etkisiyle ekonomik olarak yükselerek Osmanlı devleti ile yakın finansal ilişki için-

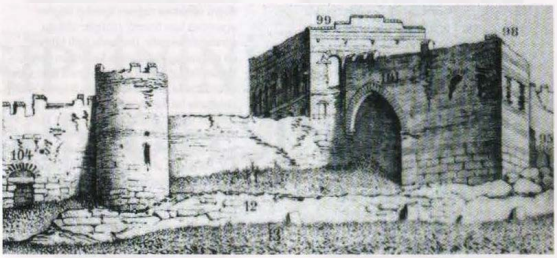

Boğaziçi Üniversitesi mezuniyet töreni, 4 Temmuz 2014 (Soldan Sağa: Koray Durak, Melike Sümertaş, Vangelis Kechriotis, Betül Kaya, Yener Koç, Damla Özakay).

Vangelis (Kechriotis) Hoca, bu dergiyi okuyan, dolayısıyla tarihe amatör ya da profesyonel bir ilgi duyan pek çok insanın tanıdığı, eğer İstanbul civarlarında ikamet ediyor ise muhtemelen tanıştığı ve kısacık temaslarda bile çokça faydalandığı biri oldu hep. Benim hikâyem de farklı değil. Her öğrencisi gibi ben de ondan hem tarih bilimine hem de hayata dair pek çok şey öğrendim. Bu nedenle, onu tanımış olduğum için kendimi şanslı sayıyor, kısa bir süre de olsa birlikte çalışmış olmaktan büyük kıvanç duyuyorum. Gelecekte birlikte yapabileceğimiz pek çok şeyi yapamayacak olmaktan dolayı da büyük bir keder ve çaresizlik hissi yaşıyorum. Hem doktora çalışmalarım boyunca, hem de bu yazıya kaynaklık eden tezimin özellikle araştırma ve şekillenme safhalarında Vangelis Hoca'nin eli, emeği var üzerimde. Kendisiyle çeşitli nedenlerle geç başlayan tanışıklığımızın her anı benim için öğrenmek, gelişmek, ilerlemek anlamına geldi. Bu yazıda görünür olan ve olmayan pek çok konuyu, yaklaşımı Vangelis Hoca'dan, onunla tartışarak, onun soruları üzerine düşünerek öğrendim. Her daim duruşuyla, yazdıklarıyla, hem tarihçiliği hem aktivist politik tavrı hem de hocalığıyla --pek çokları gibi benim de-- ilham kaynağım oldu. Şimdilerde hâlâ onun öğrencisi olmak aydınlatıyor yolumu. Onun ilk dalgalarını başlattığı hareket, bir kelebek etkisi halinde devam ediyor hayatımda. Bu yüzden ona ne kadar teşekkür etsem yetmeyecek. Bu yazı bunun için sadece küçük bir vesile.

de bulundukları bir dönemdi.[45] Bu imtiyaz sahibi kişiler aynı zamanda Sillogos'un da mali destekçisiydi. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde söz konusu bağlantı çok daha belirgindi. Örneğin Sultan'ın yakın çevresinden ekonomik olarak dayanağı, kasası hatta dostu olarak bilinen Yorgo Zarifi, Rum cemaatinin pek çok girişiminin olduğu gibi, Sillogos'un da en büyük maddi destekçilerinden biriydi. Benzer şekilde yine banker Hristaki Efendi Zoğrafos ya da Sultan II. Abdülhamid'in kişisel doktoru Spiridon Mavroyeni de yine 1860'ların başından itibaren Sillogos üyeleri arasında yer alıyordu.[46] Bu kapsamda yakın çevresi aracılığıyla Sultan'ın Sillogos'un çalışmalarından ve ürünlerinden haberdar olduğunu düşünmek çok da yanlış olmasa gerek. Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere, Sillogos üyeleri arasında Rum olsun ya da olmasın, devlet yönetiminin çeşitli kademelerinde olan pek çok üye bulunuyordu.

Bu noktada Sillogos'un faaliyetlerinin etki alanını Rum cemaati içinde kısıtlı olarak düşünmek sanıyorum yine o dönem İstanbul toplumunun, özellikle –sosyoekonomik olarak– üst tabakasını oluşturan insanların

Tekfur Sarayı.

İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, Tablo C (s. 17).

etkileşimli yapısını göz ardı etmek manasına gelecektir.

Alexandros Paspatis, Sillogos üyeleriyle birlikte gerek İstanbul başta olmak üzere tüm Osmanlı devleti topraklarındaki arkeolojik eserler gerekse İstanbul'un tarihi kentsel dokusu, Bizans dönemi eserleri üzerinde önemli çalışmalar yürüttü.[47] Sillogos'un elli yılı aşan süre boyunca yayımlanan dergisinde iki yüz ellinin üzerinde "arkeoloji" temalı makale tespit edilebilmektedir.[48] Bu makalelerin yanı sıra, gerek arkeoloji çalışma grubunun haftalık düzenli toplantılardaki sunumları gerekse yıllık derginin parçası olarak hazırlanan arkeoloji ekleri de yine bu çalışmaların ürünüydü. Bu çalışmaların büyük kısmının özellikle Paspatis'in İstanbul'dan ayrıldığı 1882 yılına kadarki çalışmalar olması, Paspatis'in bu konudaki öncü rolünü vurgulaması açısından önemlidir. Vassiadis de 1870-1878 arası dönemi Sillogos'un en etkin dönemi olarak tarif etmektedir.[49] Vassiadis'in bu noktadaki esas vurgusunun Sillogos'un Osmanlı eğitim sistemi içinde artan aktivitesi olmasına rağmen görünen o ki, arkeoloji alanındaki çalışmalar da yine bu dönemde yoğun ve etkiliydi. Sillogos'u içinde bulunduğu bağlamla birlikte değerlendirmek bu etkinin kapsamı konusunda bize daha geniş bir tartışma alanı sunarken İstanbul'un 19. yüzyıl kentsel dokusu ve ona yönelik yaklaşımlara ilişkin sözümüzü daha sağlam bir zemine oturtma imkânı vermektedir.

FİRUZAN MELİKE SÜMERTAŞ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ, MİMAR

DİPNOTLAR

* Bu yazı Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Programı kapsamında hazırladığım doktora tezinin bir alt bölümüdür. Bu yazının daha taslak bir hali yine aynı bölümde Mayıs 2016'da gerçekleşen yüksek lisans sempozyumunda sunulmuştur. Sunumun ve yazının çeşitli aşamalarında görüşlerini paylaşan Ahmet Ersoy, Anestis Vaslakeris, Edhem Eldem ve Meltem Toksöz'e ve *Toplumsal Tarih* dergisi yayın kuruluna teşekkür ederim.

1 Yunanca isimlerin Latin alfabesine transliterasyonu için kelimelerin fonetik yapısı dikkate alınmıştır.

2 Aleksandros Paspatis, *Βυζαντιναί Μελέται: Τοπογραφικαί και Ιστορικαί* (İstanbul: Koromilas Yayıncılık, 1877), s. 28. Paragrafın çevirisindeki yardımlarından dolayı Elena Papadopoulou ile Eva Achladi'ye teşekkür ederim.

3 2 Kasım 1864, 108 no'lu toplantı, Sillogos dergisi *Εκτγραμμα Περιοδικόν*, c. 2 (İstanbul: Bizantidos Matbaası, 1865), s. 171-189.

4 23 Kasım 1864, III no'lu toplantı, *age*, s. 189 -209.

5 15 Şubat 1865, 121 no'lu toplantı, *age*, s. 1865, s. 209-221.

6 Aleksandros Paspatis, *age*, s. 1-82.

7 *Age*, Önsöz (πρόλογος), s. 6.

8 Aynı yerde.

9 Bu noktada Paspatis'in Yunan Krallığı tabiyeti altında bulunanlar ile İstanbullular (Osmanlı-Rum milleti mensupları) arasında bir ayrım yapmadığı, kısaca "biz" kelimesini kullanmasından yola çıkarak tüm "Helen" dünyasını kastettiği düşünülebilir.

10 *Age*, s. 7. Paspatis'in vurguladığı bu nokta, günümüzde "devşirme malzeme kullanımı" başlığı altında akademik düzlemde tartışılmaktadır. Bkz. Beat Brenk, "Spolia from Constantine to Charlemagne: Aesthetics versus Ideology", *Dumbarton Oaks Papers* 41, Studies on Art and Archeology in Honor of Ernst Kitzinger on His Seventy-Fifth Birthday (1987), s. 103-109; H. Maguire, "The Cage of Crosses: Ancient and Medieval Sculpture on the 'Little Metropolis' of Athens", *Thymiama: Studies in Memory of Laskarina Bouna* (Atina: Benaki Müzesi 1994), s. 169-72; Helen Saradi, "The Use of Ancient Spolia in Byzantine Monuments: The Archaeological and Literary Evidence", *International Journal of the Classical Tradition* 3/4 (Bahar, 1997): 395-423; F. B. Flood, "Image against Nature: Spolia as Apotropaia in Byzantium and the Dar Al-Islam", *The Medieval History Journal* 9/1 (2006). Bu konuda en güncel çalışmalar Koç Üniversitesi AnaMed'de 2015 yılında gerçekleşen "Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu: Anıkçağ'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Mekânların, Materyallerin ve Objelerin İkinci Yaşamı" başlıklı sempozyumda sunulmuştur. Detaylı bilgi ve sempozyum programı için bkz http://events.ku.edu.tr/detail.php?i=12361 Bu konuda değerli bilgilerini paylaşan Anestis Vaslakeris'e teşekkür ederim.

11 Paspatis, *age*, s. 7.

12 *Antiquarian*. Nietzche'nin sınıflandırması. Excerpts from Friedrich Nietzsche, *On the Use and Abuse of History for Life*, çev. Ian Johnston (2010 İlk baskı: 1874), s. 5. İsmet Zeki Eyüboğlu, bu kavramı "antikacı tarihçi" ifadesiyle karşılamıştır. F. Nietzche, *Tarih Üstüne: Yaşama İçin Tarihin Yararlılığı*, Yararsızlığı, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu (İstanbul: Oluş Yayınevi, 1965), s. 20, 32.

13 Paspatis, Υπόμνημα περίτου Γραικικού Νοσοκομείου των Επτά Πύργων (Yedikule Grek [Rum] Hastanesi Hakkında Notlar) (Atina: Lazaros Vilaras Yayıncılık, 1862) (Kısmi Türkçesi. Marianna Yerasimos (çev.), *İstanbulun Ortodoks Esnafı 1833-1860: Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre* [İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014], s. 42).

14 Paspatis, *age*, s. 41-110.

15 Sillogos ve özellikle eğitim ve dil alanındaki çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Yorgo Yanakopulos, Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως (1861-1922) Η Ελληνική Παιδεία και Επιστήμη στις Εθνικές Πολιτικές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi: Yunan (Rum) Eğitimi ve Osmanlı'da Etnik Bir Politika Olarak Bilim) yayımlanmamış doktora tezi, 2 c., Atina Milli ve Kapodistrian Üniversitesi, Atina, 1998; Athanasia Anagnostopoulos, "Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi: Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim", 19. *Yüzyıl İstanbulunda Gayrimüslimler*, ed. Pinelopi Stathis (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), s. 1-35; Hans Exenzoglou, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi* (İstanbul: Tarih

Vakfı Yurt Yayınları, 2004); Vassiadis George, *The Syllogos Movement of Constantinople and Ottoman Greek Education 1861-1923* (Atina: Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2007).

16 Sillagos, 11 Mart 1863 tarihinde oluşturulan ve aynı zamanda aynı yıl basılan ilk dergide yer verilen "dergi yayımlanmasına dair" nizamnamesinden itibaren yayın yapma hedefini açıkça ortaya koymuştu. Ancak nizamnamede belirtildiği gibi aylık olarak değil yıllık (bazen iki yılda bir) olarak gerçekleştirebilmişti. Σύγγραμμα Περιοδικόν (Sillogos Dergisi) 1 (1863): 5-6.

17 Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi Arkeoloji Komisyonu, 14. Cilt Eki, Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Αρχαιολογική Επιτροπή Παράρτημα του Ιδ Τόμου : Αρχαιολογικός Χάρτης των Χερσαίων Τειχών Κωνσταντινουπόλεος (Istanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası) (İstanbul: Boutira Matbaası, 1884).

18 Philipp Anton Dethier (1803-1881) Alman tarihçi, arkeolog. Ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Dethier, P.A.", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s. 41-42; Edhem Eldem, "The Archeology of a Photograph: Philip Anton Dethier and His Group for the History of the Greek Art", *Alman Arkeoloji Enstitüsü Yıllığı* (Berlin: De Gruyter, 2013), s. 501-529; Dethier'in söz konusu çalışması 1867 Paris Expo'su için hazırlamış olduğu çizimler olabilir ancak bu konuda kesin bir yargıda bulunmak, bugün bu çizimler elimizde olmadığı için mümkün değildir. Bununla birlikte çizimlerin listesini Selahaddin Bey'in Expo için hazırlamış olduğu kitapta bulmak mümkündür: *Türkiye 1867 Evrensel Sergisi* (İstanbul: İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, 2008) (L'Exposition universelle de 1867 [Paris Librairie Hachette]).

19 Andreas D. Mordtmann (1811-1879) Alman Şarkiyatçı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Mordtmann, A.D." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 5, s. 489-490.

20 İstanbul'un *Kara Surlarının Arkeolojik Haritası*, s. 5'te bu isimlerin tam listesi verilmiştir.

21 İstanbul'un *Kara Surlarının Arkeolojik Haritası*, s. 4-6.

22 Bu projenin yürütüldüğü dönemde Sillogos üyeleri arasında Karateodori ailesinin dört mensubu bulunuyordu. Alexandros Karateodori (Diplomat, daha sonra Hariciye Nazırı), Konstantinos Karateodori, Stefanos Karateodori ve Stefanos Konstantinos Karateodori. Mühendis olarak harita yapım sürecini takip eden bu sonuncusuydu.

23 Jules Millingen (1800-1878), İngiliz doktor, Bizans tarihçisi ve Robert Kolej öğretmeni Alexander Van Millingen'in babası.

24 Isanbul'un *Kara Surlarının Arkeolojik Haritası*, s. 6.

25 Yanakopulos, *age*, s. 116.

26 İstanbul'un *Kara Surlarının Arkeolojik Haritası*, s. 6.

27 İstanbul'un *Kara Surlarının Arkeolojik Haritası*. Tek başına bu haritanın bir kopyası Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Hrt. H. 689 kod numarasıyla tespit edilmiştir.

28 İstanbul'un *Kara Surlarının Arkeolojik Haritası*, s. 8-15. Bu harita güncel haritalarla karşılaştırıldığında topografik olarak kaymaların olduğu görülmektedir. (Söz konusu karşılaşarma için, "Somut Olmayan Kültürel Niteliklerin Coğrafi Bilgi Sistemleri [CBS] Aracılığıyla Alan Yönelimi Sürecinde Değerlendirilmesi, Örnekleme: İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı" başlıklı ve 115K225 kodlu TÜBİTAK projesi kapsamında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Müdürlüğü'nden alınan NETCAD dosyaları temel alınarak geliştirilmiş harita kullanılmıştır. Gerek haritayı gerekse konu üzerine bilgilerini paylaştığı için Proje Yürütücüsü Figen Kıvılcım Çorakbaş'a teşekkür ederim.) Ancak gerek surlar üzerinde bulunan kule ve kapıların yerleri ve sur üzerine dağılımları gerekse surların yakınlarında yer alan diğer yapı ve mahallerin tutarlı olarak verildiği görülmektedir. İsimlendirmelerin genelde doğru olmasına rağmen içerdiği bilgiler açısından bazı önemli yanlışlar olduğu görülebilmektedir. Haritayla ilgili bilinen en net yanlış, Hebdomon Sarayı'nın yerini bugün Tekfur Sarayı olarak bilinen alanı yapı yakınlarında göstermesidir. Bu bilginin yanlış olduğunu bu haritadan bir süre sonra, yine Sillogos üyesi (aynı zamanda Robert Kolej'de öğretmen) olan Alexander Van Millingen tespit edecek ve kitabında yayımlayacaktır: A.V. Millingen, Alexander Van Millingen, *Byzantine Constantinople : The Walls of the City and Adjoining Historical Sites* (Londra: John Murray, 1899), s. 316- 341.

29 Bu haritanın dijital kopyası İFEA İstanbul arşivlerinden edinilmiştir. Ancak haritanın o dönemde nasıl dağıtıldığı bilgisine ulaşılamamıştır. Sillogos'un bu döneme kadar olan toplantı tutanaklarında ayrıca basılan bu haritaya ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

30 Necdet Sakaoğlu, "Surlar, Osmanlı Dönemi Onarımları", *Karaaurlarının Korunması* İçin Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu Bildirileri (İstanbul, 2007), s. 35.

31 Sakaoğlu, agm, s. 35.

32 Bu irade'yi Osman Nuri Ergin *Mecelle*'de yayımlamıştır: Osman Nuri Ergin, "Kule-i Zemin Mahallerinin Cihet-i Âidiyyeti Hakkında Ma'rûza ve İrâde-i Seniyye Sureti", *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye* (İstanbul: İsrabul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1995), c. 6, s. 3887-3890.

33 Vakanüvis Ahmed Lütfi, "Te'essüf", Münir Aktepe (haz.), *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, c. 11 (1989), s. 91 Alıntılayan: Esra Okur, "Galata Surlarının Yıkım Süreci", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 2011, s. 63. Metnin burada verilen transliterasyonunda Münir Aktepe tarafından hazırlanan şekline uyulmuştur.

34 Ergin, "Muhâfaza-i Âbidât Hakkında Nizâmnâme", *age*, c. 4, s. 1784.

35 Ergin, "Kule-i Zemin Hakkındaki Mukarrerât", *age*, s. 1778.

36 BOA, DH.MKT 1940/18, 12 Ramazan 1309 [10 Nisan 1892].

37 BOA, BEO 126/9382, 30 Cemaziyülevvel 1310 [20 Aralık 1892].

38 Özellikle yasal düzenleme öncesi süreci tasvir etmesi açısından önemli bir yazı için bkz. Edhem Eldem, "From Blissful Indifference to Anguished Concern. Ottoman Perceptions of Antiquities 1799-1869", *Scrambie for the Past: A Story of Archaeology in the Ottoman Empire, 1753-1914* ed. Z. Çelik, E. Eldem, Z. Bahrani (İstanbul: SALT, 2011). Bu noktada ayrıca, Emre Madran'ın, Osmanlı'nın özellikle surların yangından zarar görmemesi adına, çevrelerinin yapılaşmadan arındırılması konusuna olan vurgusu önemlidir. Ancak yine de surların modern anlamda "yasal koruma" altına alınması için yukarıda belirtildiği gibi 19. yüzyıl sonunu beklemek gerekecektir. Emre Madran, "Tarihi Çevrenin Tarihi, Osmanlı'dan Günümüze Tarihi Çevre: Tavırlar Düzenlemeler", *Doğuyat.1: Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar* (TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Haziran 2009), s. 6-15. Osmanlı devletinde arkeoloji ve müzecilik üzerine son dönemde yapılan çalışmalardan bazıları şöyledir: Zeynep Rona, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi: Sempozyum, 17-18 Aralık 1992* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1993); Wendy M.K. Shaw, *Possessors and Possessed: Museums, Archaeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire* (Londra: University of California Press, 2003); Edhem Eldem, "An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds: Osman Hamdi Bey (1842-1910)", ed. David Shankland, *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F.W. Hasluck, 1878-1920* c. 1 (İstanbul, Isis Press, 2004), s. 121-149; Wendy Shaw, "Museums and Narratives of Display from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic", *Scramble for the Past*, s. 253-280; *Osman Hamdi Bey ve Amerikalılar* (İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2011).

39 Osmanlıca kaynaklarda 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Bizans dönemine yönelik artan ilgi üzerine güncel bir çalışma için bkz. Yıldız, Şule Kılıç, *Byzantium Between "East" and "West": Perceptions and Architectural Historiography of The Byzantine Heritage (Doğu ve Batı Arasında Bizans: Bizans Mirası Algısı ve Mimarlık Tarihi Yazımı)*, yayımlanmamış doktora tezi, ODTÜ, 2013.

40 Dethier'in 1847-1848 civarında İstanbul'a ilk gelişinden itibaren İstanbul ve Osmanlı topraklarında arkeoloji üzerine pek çok çalışma yaptığı bilinmektedir. Bkz. Eldem, "The Archeology of a Photograph: Philip Anton Dethier and His Group for the History of the Greek Art", s. 502-503.

41 Vassiadis, *age*, s. 242.

42 *Mecmua-i Fünün* hakkında detaylı incelemeler için bkz. Yeşim Işıl, Bir Aydınlanma Hareketi Olarak Mecmua-i Fünün, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1986; Ali Budak, *Mecmûa-i Fünûn: Osmanlı'nın İlk Bilim Dergisi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011).

43 Sillogos Dergisi (Σύγγραμμα Περιοδικόν), c. 1, s. 3.

44 Vassiadis, *age*, s. 61.

45 Bankerler, mali etkinlikleri ve hayırseverlik faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Haris Exertzoglou, Greek Banking in Constantinople, 1850-1881, yayımlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi, 1986; Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri* (İstanbul: Türk Ekonomi Bankası, 1991); Haris Exertzoglou, "The Development of a Greek Ottoman Bourgeoisie: Investment Patterns in the Ottoman Empire, 1850-1914", *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism*, ed. Dimitri Gondicas ve Charles Issawi (Princeton, NJ: The Darwin Press, 1999), s. 89-114; Murat Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin Portresi. George Zarifi* (İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araşırma Merkezi Yayınları, 2003).

46 Sillogos'un yıllık dergisinde verilen listeye göre 1861'den itibaren.

47 Bu makalelerin yazarları arasında, arkeoloji çalışma grubuna dahil olan olmayan pek çok Sillogos üyesi dışında, Sillogos'a (çeviri) yazılarıyla katkıda bulunan Avrupalı bilim insanları da bulunmaktadır.

48 Derginin çeşitli ciltleri basılı ya da sayısallaştırılmış olarak çeşitli adreslerde bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: Yunanistan İstanbul Başkonsolosluğu Peder Sakoulidis Kitaplığı: http://www.mfa.gr/turkey/tr/sismanogliomegaro/kutuphane; Karaferye (Verola) Merkez Halk Kütüphanesi Dijital Arşivi: http://libver.medusa.gr, Girit Üniversitesi Kütüphanesi Dijital arşivi: http://anemi.lib.uoc.gr Yunanistan Milli Dokümantasyon Merkezi: http://www.openarchives.gr Harvard Üniversitesi ve Google İşbirliği: https://archive.org/details/syngrammaperiodozistgoog, Hathi Trust DijitalKütüphanesi: https://www.hathitrust.org. Ancak bu adreslerin neredeyse hiçbirinde derginin tüm sayılarını bulmak mümkün değildir. Basılı tüm ciltler bir arada eksiksiz olarak Atina'da, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde topluca erişilebilir durumdadır. Bu vesile ile bu merkezin arşivindeki çalışmalarına verdikleri destek nedeniyle, Dimitris Kamouzis ve Stavros Anestidis'e teşekkür ederim. Merkez kitaplığının kataloğuna Yunan Milli Dokümantasyon Merkezi'nin kütüphaneler sisteminden erişilebilir: http://argo.ekt.gr Ayrıca Atina Üniversitesi Felsefe ve Bilim Tarihi Bölümü, Tarihi Arşivlerin Sayısallaştırılması Projesi kapsamında http://hellinomimon.eu.org/index.php/projects/filologikos-sillogos-konstantinoupoleos adresinde Sillogos dergilerinde yer alan makalelerin başlık taraması yapılabilir. Bu adreste yer alan veritabanı sadece makalelere ait künye bilgisi içermektedir. Sillogos toplantılarının içeriklerinin, derginin kendisinden sayfa sayfa taranarak tespit edilmesi gerekmektedir.

49 Vassiadis, *age*, s. 85-146.

TARİH DİSİPLİNİNİN VE AKADEMİNİN ÖTESİNDE BİR TARİHÇİ

NİLAY ÖZLÜ

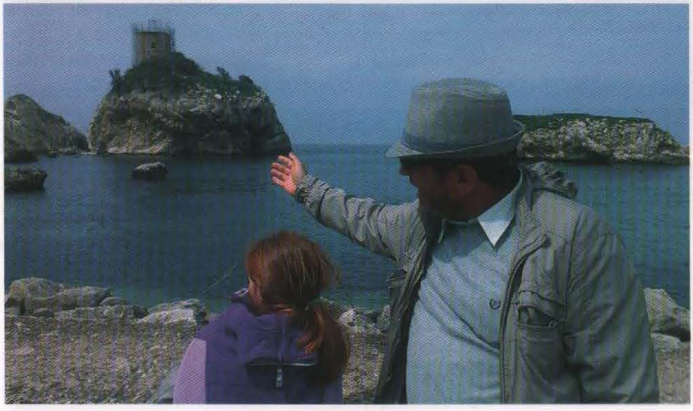
Vangelis Hoca sadece akademik çalışmalarıyla değil, politik, ideolojik ve insani duruşundaki cesareti, idealizmi ve yeri geldiğinde özel hayatındaki şeffaflığıyla da bizler için adeta bir ilham kaynağı oldu. Öğrencileri için mutlak doğrunun peşindeki aşkın bir kahraman değil, umutları, idealleri, ailesi, zevkleri, inançları, zaafları, keyifleri, biraz da aksanı olan hem İstanbullu hem Atinalı, hem Yunanistanlı hem Türkiyeli, hem aktivist hem akademisyen bir hoca, meslektaş ve de yoldaştı.

Yıllar önce, henüz Boğaziçi'nde doktora programına kayıt olmamışken, bir mimarlık tarihçisi ve Tarih Bölümü adayı olarak üniversitede konumla ilgili bazı dersleri takip etmeye başlamıştım. Bu dersler esnasında, mimarlık ile tarih disiplinlerinin, yani fen bilimleri ile sosyal bilimlerin bakış açılarının birbirinden ne kadar farklı olduğunu da gözlemleme fırsatı bulmuştum. Bir meslek kabul edilen ve pratik bir gerekliliği olduğuna inanılan mimarlık ile ideolojik ve sosyal bir aygıt olarak araçsallaştırılan tarihin ve tarihçiliğin konumlandırıldıkları bağlamsal farklara şahit olmuştum. Bu anlamda, katılmış olduğum derslerin birinde tarihin ve tarihçinin rolü üzerine yapmış olduğumuz tartışma, hem akademisyenin hem de akademik camianın Türkiye'de ve dünyadaki yeri üzerine düşünmemi sağlamıştı.

Nedir gerçekten akademisyenin rolü? Araçsallaştırılmayan --safi entelektüel bir egzersiz olarak– bir tarih anlayışı mümkün müdür? Geçmişin inşası ile güncelin eleştirisi arasındaki ince çizgi nerede başlayıp nerede bitmektedir? Nietzsche'nin *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine* (çev. Nejat Bozkurt, İstanbul: Say Yayınları, 2015) adlı eserinde vurgulamış olduğu gibi, tarih ve tarihyazımını geçmişten kurtarmak, daha doğrusu sadece geçmişe saplanan tarih anlayışından ziyade bugünü, insanlığı ve hayatı esas alan bir tarihyazımına yönelmek ne derece anlamlı ve başarılabilir görünmektedir?

Nietzsche tarihin ve tarihçinin modern hayattaki rolünü ve gerekliliğini sorgular ve "doğrunun esiri" olarak tanımladığı modern insanın geçmiş saplantısını şiddetle eleştirir, tarihin bir inşa faaliyeti olduğunun altını çizer. Nietzsche'ye göre tarihi ve tarihyazımını geçmişten kurtarmak, sadece geçmişe odaklanan ve mutlak doğruyu arayan bir tarih anlayışından ziyade, bugüne dair bir söz üretebilen bir tarihyazımına yönelmek gerekmektedir. Tarih ancak insanın özgürlük ihtiyacında, özgürlük duyarlılığında ve özgürlük için yapmış olduğu fedakârlık ve mücadelede anlam kazanır. Bu bağlamda, tarihçi ve akademisyenin görevi mutlak doğruyu aramak değil, geçmişe eleştirel bir bakış sunarak özgürlük mücadelesinde yer almak olmalıdır.

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde geçirdiğim seneler içerisinde, mimarlık ve tarih disiplinlerinin zaman ve mekânı anlama, geçmişi

Vangelis Kechriotis, kızı Rana ile Şile'de.

ve bugünü konumlandırma konusundaki farklılık ve benzerliklerini kavrama, araştırma ve irdeleme fırsatı buldum. Mekân kadar zamanın da politik olduğu kavrayışıyla, geçmişe bakışımızın aslında bugünü nasıl ve nereden gördüğümüze dair kritik bir pozisyon tanımladığının bilinciyle, geçmişe dair farklı ve hatta birbiriyle çelişen okumalar yaptım. Mimarlık eğitimi sürecinde çevremize, kente ve mekâna dair edindiğimiz eleştirel bakışı geçmişe ve hatta bugüne yöneltmek, yaşadığımız sosyal, politik ve ekonomik bağlamı kavramak açısından kendi adıma önemli bir dönüşüm oldu. Geçmişi, modernitenin tarihsel dinamiklerine bağlı, göreceli ve tartışmaya açık bir kavram olarak konumlandırmayı öğrendim.

Vangelis Kechriotis, 8-12 Nisan 2014 tarihlerinde Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen "Not All Quiet on the Ottoman Fronts" konferansında.

Vangelis Hoca ile yollarımızın kesişmesi tam da bu sürece denk geldi. Akademik ilgi alanlarımız açısından farklı kulvarlarda yer aldığımız, tarih eğitimim süresince kendisinden ders alma şansına kavuşamadığım Vangelis Hoca, benim hayatıma bir üniversite hocası olmaktan ziyade bir tarihçi, entelektüel ve aktivist olarak değdi. Özellikle benim gibi farklı bir disiplinden gelen bir öğrenci için, tarihin ve tarihçinin kamusal alandaki rolünü sorgulayan duruşuyla özel bir yere sahipti. Sadece tarihçinin değil, akademisyenin toplumdaki yerini tartışan, bu bağlamda eleştirel ve karşılaştırmalı bir düşünce sistematiği geliştirmek konusunda bizi cesaretlendiren örnek bir birey oldu. Kendisinin yüreklendirmesiyle *Toplumsal Tarih* dergisi için yazılar kaleme aldım, pek çok sergi ve konferansı *Toplumsal Tarih* adına takip ettim.[1]

Vangelis Hoca'nın teşvikiyle Tarih Vakfı'nın 2014 yılında Galata Rum Mektebi'nde düzenlemiş olduğu "Yine, Yeni: Dünya Kenti İstanbul" sergisinde Münevver Eminoğlu ile beraber çalışma ve serginin hazırlanmasına katkıda bulunma şansına kavuştum. Vakfın 1996 yılında Habitat II kapsamında hazırlamış olduğu sergilere atıfta bulunarak, aradan geçen on sekiz yıl içerisinde İstanbul'un geldiği durumu tartışmaya açan bu çalışma aynı zamanda Tarih Vakfı tarafından ortaya konan "Kent Müzesi" idealini ve bir türlü gerçekleşemeyen bu projenin kaderini de irdelemeye olanak verdi. Yine Vangelis Hoca'nın teşvikiyle Galata Rum Mektebi'nde sergi kapsamında yapılan konferans ve söyleşileri takip ettim ve yine bu bağlamda *Toplumsal Tarih* için, yeniden düzenlenen sergi ve Kent Müzesi üzerine bir metin kaleme aldım. Bu yazıda Habitat II'den günümüze bir türlü gerçekleşmeyen Kent Müzesi macerasını özetlemiştim.[2]

Bu bağlamda, Tarih Vakfı'nın olduğu kadar Vangelis Hoca'nın da tarih disiplinin kentle ve güncel olanla ilişkisini ön plana çıkaran bir yaklaşım ortaya koyduğunu söylemek yanıltıcı olmaz zannediyorum. Aşkın, ötekileştirici ve dogmatik bir tarih kurgusunun aksine çoğulcu, kapsayıcı, sorgulayıcı ve eleştirel bir tarih anlayışının bu coğrafyada yeşerebilmesi için, sivil toplum örgütlerine, üniversitelere ve entelektüellere büyük rol düşüyor. Bu anlamda Vangelis Hoca, sadece akademik çalışmalarıyla değil, politik, ideolojik ve insani duruşundaki cesareti, idealizmi ve yeri geldiğinde özel hayatındaki şeffaflığıyla da bizler için adeta bir ilham kaynağı oldu. Öğrencileri için mutlak doğrunun peşindeki aşkın bir kahraman değil, umutları, idealleri, ailesi, zevkleri, inançları, zaafları, keyifleri, biraz da aksanı olan hem İstanbullu hem Atinalı, hem Yunanistanlı hem Türkiyeli, hem aktivist hem akademisyen bir hoca, meslektaş ve de yoldaştı.

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Kulübü'nün düzenlediği "Tarih Ne İşe Yarar?" konulu panele katılan Vangelis Kechriotis "Tarihi Herkes Seviyor, Ya Tarihçi(yi)?" başlıklı konuşmasında "Tarih kamusal alanda nasıl kullanılıyor?" sorusuna cevap ararken popüler tarih ile akademik tarihçilik arasında giderek açılan mesafeye dikkat çekerek, gitgide yaygınlaşan "tarihçisiz tarih" anlayışına karşı neler yapılabileceğini araştırıyor ve şunu net olarak ortaya koyuyordu: "Tarihçilik bana göre bir doğruyu savunmak değil, geçmiş anlayışında farklı seçenekleri göstermek ve anlatmaktır." Tarihin retoriği, yani kimin, neyi, nasıl, ne zaman ve kime anlattığı, belge fetişizminden ve mutlak doğru arayışından çok daha önemlidir. Bir başka deyişle tarihçinin işi tarihin eleştirel potansiyelini kullanmak, yani tarihi bir bahaneden ziyade bir tehlike haline getirmek, geçmişi tartışırken bugünden çıkmak değil bilakis bugüne dair alternatif ortaya koyabilmek olmalıdır.

Vangelis Hoca yazıları, akademik söylemi, kişisel duruşu ve İstanbul'a olan sevgisiyle hayatlarımıza değmeyi başardı. Özellikle Gezi direnişi esnasında hem bir akademisyen, hem bir aktivist, hem bir hoca, hem bir kentli olarak yeri geldiğinde yanımızda, kimi zaman arkamızda, çoğu zaman ise önümüzde yer aldı. Tarih Vakfı'na katmış olduğu dinamizm ve "Perşembe Konuşmaları" sayesinde sadece öğrencilerine ve akademisyenlere değil, toplumun farklı kesimlerine de ulaşmakta ve popüler tarih ile akademik tarih arasında farklı bir alan açmakta da önemli bir rol üstlendi. Böylece Türkiye'de tarih disiplininin dönüşmesi, daha çoğulcu, daha özgürlükçü ve daha az dogmatik bir hale evrilmesi için çaba gösterdi. Birtakım tabuların ve önyargıların kırılmasında, tartışılır hale gelmesinde Tarih Vakfı Yöne-

tim Kurulu üyesi kimliğiyle çalışan Vangelis Kechriotis'in de önemli rolü olduğunu düşünüyorum. "From Oblivion to Obsession: The Uses of History in Recent Public Debates in Turkey" başlıklı makalesinde geçmişin Türkiye'de nasıl ve ne şekilde tartışıldığını, bizlere öğretilen ve dayatılan resmi tarih ile kolektif belleğin, bireysel hatıraların ve deneyimlerin nasıl çatıştığını güncel örneklerle açıklamaktaydı. Televizyon dizilerinden Hrant Dink cinayetine, politik tartışmalardan mübadele ve Ermeni soykırımına kadar tarihin farklı alanlarla, farklı düzlemlerde, farklı kamusal alanlarda nasıl farklı boyutlarıyla tartışıldığını ve unutturulan geçmişin günümüzde nasıl bir saplantı haline geldiğini ortaya koymakta ve makaleyi şu sözlerle bitirmekteydi:[3]

> Bu makalenin tarihi referansların birer meşrulaştırma aracından ziyade, geçmiş ve geleceğin, özel ile kamusalın, korku ve umudun yüzleşebileceği bir arena haline gelmiş olduğunu gösterebildiğini umuyorum. Bu durum daha önceleri akla gelmeyen yeni imgelemlere ve hayallere alan açarak, bütün toplumsal ve etnik grupları kolektif damgalarından kurtarabilmekte ve inançların farkındalığa denk olduğunu göstererek bu grupların toplumdaki ve dünyadaki rollerini yeni bir özgüven ile talep etmelerine neden olmaktadır.

Biliyorum ki, Vangelis Hoca hayatta olsaydı akademisyenlerin barış mücadelesinde ön saflarda boy gösterecek, bugün ülkemizde ve dünyada yaşananlara karşı sesini en çok yükseltenler arasında yer alacak, şiddete, adaletsizliğe ve haksızlığa karşı her türlü kimliğiyle mücadelesini sürdürecekti. Nietzsche'nin de tariflemiş olduğu gibi Vangelis Kechriotis tarih çalışmalarını bir "özgürlük mücadelesi" alanı olarak tanımlayan, tarih hakkında konuşurken geçmişe dair değil aslında bugüne dair bir söz üretebilen, hayatlarımıza dokunabilen bir entelektüeldi. Bu amaç uğruna arşivlerin ve akademik makalelerin ötesine geçme cesaretini gösterebilen, sosyal medyada, televizyonda, radyoda, konferanslarda, söyleşilerde ve sokakta eleştirel duruşunu hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da ortaya koyabilen bir akademisyen olarak, bizlere neden sosyal bilimler üzerine çalıştığımızı bir kez daha hatırlatıyor.

NİLAY ÖZLÜ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

Vangelis Kechriotis'ten öğrencilerine mektup

Sevgili Herkes,
Pek çoğunuz yakında mezun olacaksınız. Çoğunuzla birbirimizi dört yıldır tanıyoruz ve bu süre zarfında benden birtakım mesajlar aldınız. Bu mesajı dikkatli okuyun. Çünkü ileride size bu kadar kolaylıkla ulaşma imkânım olmayacak ve şu anda bu şansı kaçırmak istemiyorum. Hepimize teşekkür etmek istiyorum. Belki farkında değilsiniz ancak bizler için çok önemlisiniz. Sizin için ne kadar enerji harcadığımızdan ve birbirimiz için yarattığımız gerilimlerden bağımsız olarak, gerçek şu ki, size yardımcı olmak bizim kampüsteki asıl amacımız. Fakat, karşılığında aldığımız şey ise çok değerli. Derslerimizi daha iyi organize edebilmeyi, zor sorulara cevap vermeyi, zaman zaman hatalı olduğumuzu ve gençlerin bizden daha yetenekli olduğunu öğrendik. Her zaman, fikirlerimizin ve prensiplerimizin tarih disiplininin ve akademinin ötesinde nüfus etmesini hedefledik. Eğer çalışmalarınızı yüksek lisans seviyesinde sürdürmek niyetinde değilseniz, bir daha karşılaşma şansımız düşük. Ancak, bu yıllar zarfında bazı önemli temel gerçeklerin farkına varmış olduğunuzu düşünmek bizi mutlu ediyor:
a) Diğer insanların hayatlarına, fikirlerine, duygularına en az kendinizinkiler kadar saygı gösterin.
b) Size söylenen hiçbir şeyi eleştirel bir süzgeçten geçirmeden kabul etmeyin, özellikle de size otoriterin pozisyonundan sesleniyorsa.
c) Diğerlerinden daha iyisini başarabilirsiniz, özellikle de seçimlerinizi yapmadan önce onları dinlerseniz.
d) Dayanışma bağlarınızı ve kolektif ruhunuzu koruyun, duygu ve düşüncelerinizi paylaşın.
e) Hemen harekete geçin.
Artık bütün bunları gerçek hayatta da uygulayabileceğinizi kanıtlamanın vaktı geldi.

Vangelis Kechriotis, 13 Nisan 2014'te Tarih Vakfı'nın düzenlediği "Gençler I. Dünya Savaşı'nı Konuşuyor" başlıklı etkinlikte Sainte Pulcherie Fransız Lisesi'nde.

DİPNOTLAR

1 *Toplumsal Tarih*'te yayımlanan bazı yazılarım: "Merkezin Merkezi: Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yıldız Sarayı", sayı 206 (Şubat 2011), s. 38-49; "İmparatorluk, Mimari ve Kent: Osmanlı-Fransız Karşılaşmaları", sayı 226 (Ekim 2012), s. 16-18; "Arşivi Parçalamak Sergisi Üzerine: Tarihyazımını Sergilemek", sayı 243 (Mart 2014), s. 12-17; "Ütopyadan Distopyaya İstanbul: Heryerleşen İstanbul'da Yokolan Üzerine Düşünceler, Yokyer Üzerine Düşler", sayı 244 (Nisan 2014), s. 14-15; "Tarih Sergileri: Uzak ve Yakın Tarihin Temsili", sayı 245 (Mayıs 2014), s. 8-11; "Rabih Mroué'nin Performansı", sayı 247 (Temmuz 2014), s. 15; "Ölümcül Sınırlar-Bir Sergi, Bir Roman ve Mülteciler Üzerine Bir Değerlendirme", sayı 255 (Mart 2015), s. 10-12; "Tuzlu Su'ya Dair", sayı 262 (Ekim 2015), s. 16-17.

2 Nilay Özlü, "Yine Yeniden İstanbul", *Toplumsal Tarih*, sayı 242 (Şubat 2014), s. 8-10.

3 Vangelis Kechriotis, "From Oblivion to Obsession: The Uses of History in Recent Public Debates in Turkey", *Historein* 11 (2012): 99.

TARİHÇİ KECHRİOTİS'İN TARİHİNİ YAZMAK: BİR BAŞLANGIÇ, BİR DENEME

K. MEHMET KENTEL

Tarihçi Vangelis Kechriotis'in yazdıkları 21. yüzyılın başında aidiyet hissettiği ülkeler, şehirler, kurumlarla nasıl konuşur? Dönemin hâkim söylem ve iktidar pratikleri Kechriotis'in 21. yüzyıl başında bir tarihçi olarak portresine nasıl etki etmiştir? "Tarihi herkes seviyor, peki ya tarihçiyi?" diye sormuştu Kechriotis; arkasından yazılanlar en azından "bu" tarihçiyi çok sevdiğimizi gösterdi. Peki onu anlayabilir, tarihini yazabilir miyiz?

Elinde Tarih Vakfı flamasıyla Gezi Parkı'na doğru yürüyen Vangelis Kechriotis'in fotoğrafına bakarak bir tarihçi pratiği geliştirmeye çalışıyorum; bir kısmını bizzat kendisinden öğrendiğim, içinde hâlâ acemice yolumu bulmaya çalıştığım tarihçilik. 21. yüzyılın başında Yunan bir tarihçiyi modern İstanbul tarihinin en büyük protestolarına, Türkiyeli bir kültür vakfının şemsiyesi altında katılmaya teşvik eden bağlam nasıl anlaşılabilir? Başka türlü soralım: Tarihçi Vangelis Kechriotis'in yazdıkları 21. yüzyılın başında aidiyet hissettiği ülkeler, şehirler, kurumlarla nasıl konuşur? Dönemin hâkim söylem ve iktidar pratikleri Kechriotis'in 21. yüzyıl başında bir tarihçi olarak portresine nasıl etki etmiştir? "Tarihi herkes seviyor, peki ya tarihçiyi?" diye sormuştu Kechriotis; arkasından yazılanlar en azından "bu" tarihçiyi çok sevdiğimizi gösterdi. Peki onu anlayabilir, tarihini yazabilir miyiz? Bu kısa yazının, Vangelis Kechriotis şahsında tarihçiyi tarihselleştirme, yazdıklarına, tarihçiliğine bir bağlam verme çabasının ilk denemesi olarak okunmasını umuyorum.

2000'LERDE TÜRKİYE VE AKADEMİ

Kechriotis, 2000 yılında Türkiye'ye ilk kez geldiğinde, liberal düşüncenin akademik alandaki hegemonyası iyice görünür olmuştu.[1] Tüm dünyada postkolonyal çalışmaların yarattığı kırılmadan geç ve sorunlu da olsa etkilenmiş olan Türkiye tarihyazıcılığı, revizyonist çalışmaları peşi sıra yayımlıyordu.[2] Kechriotis'in Türkiye'deki ilk yıllarında ders verdiği Sabancı Üniversitesi ve 2005'te çalışmaya başladığı Boğaziçi Üniversitesi, Kemalist ve sağcı tarihyazımı pratiklerinden sıyrılmak isteyen araştırmacılar için birer vaha niteliğindeydi.

Toplumsal Tarih'in sayfalarında kendilerine sıklıkla yer bulan, Kemalizmin tektipçi ve ilerlemeci tarih anlayışının dışına çıkan bu çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çokkültürlü ve görece toleranslı ortamına vurgu yapıyor, akademinin genelinde ağırlık kazanan kimlik sorgulamalarını Osmanlı dönemine uzatıyordu. Akademik çalışmalar bir yandan geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin üstü uzun süre kapatılmış şiddet tarihini yeniden keşfederken, orta sınıflar şehirlerinin, mahallelerinin, mutfaklarının ve hatta ailelerinin gayrimüslim tarihlerini keşfediyor, "hatırlamak" en çok kullanılan kelimelerden biri haline geliyordu.

Hiçbir şekilde aynı kefeye koyulamayacak, ancak bazı siyasi ve teorik saiklerde ortaklaşan, aynı dönemin neoliberal iktisatçıları –ki Boğaziçi ve Sabancı üniversiteleri onlar için de oldukça iyi ortamlar sunuyordu– Türkiye'nin demokratikleşme ve zenginleşme yolunun Avrupa Bir-

liği üyeliğinden geçtiğini söylerken, dillerinden düşürmedikleri örnek Yunanistan'dı. Türkiye'yle hemen hemen aynı yıllarda şiddet, darbe ve ekonomik kriz darboğazlarından geçmiş, ancak AB üyesi olduktan sonra "şahlanmış" Yunanistan anlatısı, 1990'ların ikinci yarısı ve 2000'lerin ilk yarısı boyunca geçer akçe kaldı.[3]

Osmanlı İmparatorluğu'nun statik imajından sıyrıldığı, çok daha dinamik bir anlatıya kavuştuğu; Yunanistan'ın Türkiye'nin geleceği için takip edilmesi gereken bir örnek olduğu; dahası Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının, hem Osmanlı'nın çoğulcu mirasını, hem Yunanistan örneği üzerinden AB hedefini dillendirerek ortaya çıktığı yıllarda, Yunan Osmanlı tarihçisi Vangelis Kechriotis İstanbul'da çalışmaya başlamıştı.

Kechriotis kendisini mirasçısı olarak kabul ettiği tarihyazımı geleneklerini şöyle sıralıyordu: Bir yandan Modern Yunan çalışmalarında, Osmanlı'nın Rum Ortodoks tebaasına karşı artan bir ilginin takipçisiydi. Öte yandan Osmanlı çalışmalarında da Jön Türk Devrimi'nin ve imparatorluğun son yıllarındaki sosyal ve siyasi mücadelelerin farklı çehreleri üzerine sayısı gitgide artan eleştirel çalışmaların açtığı söylemsel alanda söz üretiyordu. Kechriotis'e göre bu iki "tarihyazımı geleneği", şehir mekânına olan ilgileri ve bu mekânlarda ortaya çıkmış "kamusal alan"ı bir araştırma nesnesi olarak ele almalarıyla ortaklaşıyordu.[4] Bu gelenekleri takip eden Kechriotis, İzmir, İstanbul, Atina ve son zamanlarında Karadeniz şehirlerindeki Rumların parçalı siyasi aidiyet ve faaliyetlerini, kimliklerini, kurdukları sosyal ağları, tarihçiliğinin hammaddesi olarak işledi.

Gerek çalıştığı konular gerekse de üretim yaptığı konjonktür, hem Yunanistan'ın hem Türkiye'nin milliyetçi ve ulus-devletçi tarihyazımı pratiklerine eleştirel bakan Kechriotis'in, Türkiye'de çok popüler ve hatta "pop" bir tarihçi olması için müsaitti. Osmanlıların çoğulculuğunu, Ege'nin iki kıyısının iç içe geçmişliğini vurgulayıp, 2000'lerin liberal hegemonyasının "token" tarihçisi olabilirdi. Olmadı. Belki de şimdi tarihçinin yapması gereken, bu "olmayışa" bir anlam vermeye çalışmaktır.

Bir konuşmasında söylediği gibi, onun başarmaya çalıştığı, "hatırlama takıntısı"na karşı bir tarihçilikti.[5]

"Tarihi tartışırken bugünden çıkmak değil, tam tersi bugüne girebilmek, dolayısıyla tarihi bir referans olarak değil bir tecrübe, bir alternatif ya da farklı seçenekler olarak göstermek ve bu açıdan bir tehlike yaratmak", güttüğü tarihyazımı pratiğinin hedefiydi.[6] Birçoklarının yaptığı gibi, geride bırakıldığı varsayılan paradigmalara karşı soyunduğu kahraman eleştirmen rolüyle ve "unutulmuş olanın keşfiyle" yetinmeyen, bugünkü hâkim söylemler için de bir tehlike yaratmayı amaçlayan Kechriotis'in yazdıklarında, üzerine çalıştığı imparatorluğun çöküş dönemiyle ilgili endişeli tonu, bugünüyle ilgili kaygılarından ayırmak oldukça zordur. II. Meşrutiyet üzerine yazdığı makalesini "Nasıl bir vatandaşlık rejimi azınlık gruplarının kültürel özerkliğini garanti altına alırken bir yandan da çoğunluğa kendi değerlerini ve toplumun geleceği için kendi siyasi vizyonunu teşvik etme şansı verebilir?" sorusuyla bitirirken, bu sorunun II. Meşrutiyet'ten beri cevaplanamadığını söylüyor, ancak günümüz ulus sonrası çoğulcu toplumlarının, gelecek için daha fazla umutlu olmamızı sağladığını belirtiyordu.[7] Yıl 2010'du.

"COŞKU YERİNİ KORKUYA BIRAKIR"

Bu umutlar o zamanlar için (bile) haklı mıydı sorusu ayrı bir tartışmanın konusu. Ancak sonraki yıllar, ne Türkiye'de ne de daha geniş Ortadoğu coğrafyasında bu umutları haklı çıkarttı. İç savaşlar, büyük devletlerin müdahaleleri, göçmen krizleri, gittikçe sıkılaşan güvenlik rejimleri, otoriterleşen liderler, basın ve akademiye karşı yasaklar, tarihçinin bugününün resmini çizerken, Kechriotis de gitgide daha yoğun biçimde kamusal tarihle haşır neşir oldu. Osmanlı'da kamusal alanın tarihçiliğini yapma vaadiyle yolan çıkan Kechriotis bu vaadini kendi kamusal alanında da görünür kılmayı seçmişti.

2013'te yayımlanan bir makalesinde, Türk ve Yunan toplumlarının arasında köprü kurmak isteyen tarihçinin tarihteki "et ve kan"dan[8] kaçmasının, yalancı bir "kaybedilmiş cennet" algısı yaratacağını, bunun da, bastırılmış tarihler kadar travmatik olabileceğini söylüyordu. 2012'de yayımlanan başka bir makalesi, Jön Türk Devrimi'nin hemen sonrasında İzmir'deki Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki ilişkileri konu alıyor ve "Coşku Yerini Korkuya Bırakır" başlığını taşıyordu.[9] Kechriotis'in tarihçiliği bu korkuya saplanmamayı ama korkunun tarihini yazmaktan da korkmamayı esas alıyordu.

Kechriotis'in yürümeye çalıştığı bu çizgi, postkolonyal kırılmanın ve madun çalışmalarının Türkiye'deki sorunlu izdüşümlerinden de ayrılmasını sağladı. Bu çalışmalar çoğu zaman oryantalist literatürün Doğu-Batı ayrımlarını tekrar etmekten, romantik ezen-ezilen kategorileriyle komplo teorilerine sarılmaktan öteye geçemezken,[10] dahası bu söylem Türkiye dış politikasına da yön vermekteyken, Kechriotis'in postkolonyal literatürün Osmanlı çalışmalarına etkisini tartıştığı yazısı, bu kategorilerin ne kadar dinamik olduğuna, Osmanlı tarihi için ezen ve ezilenler arasında

Vangelis Kechriotis, 4 Şubat 2015'te Kadir Has Üniversitesi'nde düzenlenen "25 Ocak Yunanistan Seçimleri ve Sonuçları Üzerine Bir Tartışma" başlıklı panelde.

http://www.khas.edu.tr/abaum/145

ontolojik ayrımlar yapmanın ne kadar zor olduğuna, yapısal faktörleri göstererek dikkat çekiyordu.[11]

Ancak o bu ayrımın daha net biçimde görülebildiği örneklerde de kamusal alandan kaçınmadı. Yukarıda da söylediğimiz gibi, takip ettiği tarihyazımı geleneğinin şehre olan ilgisini yerel siyaset, taban hareketleri ve şehir mobilizasyonu konularına yoğunlaşarak devam ettiren Kechriotis, İstanbul'un kamusallığında da aktif biçimde rol aldı. 2000'li yılların ikinci yarısı boyunca kent hakkının örgütlenmesi için mücadele eden kişi ve kurumlarla dayanışmış, aktif olduğu Tarih Vakfı'nı Ayasofya konusunda harekete geçirmişti. Bağımsız ve hümanist bir tarihyazımının, kültürel mirasın ve şehir hakkının korunmasının, kurum kimliğinin bir parçası olarak kabul edildiği Tarih Vakfı'nın flamasının Kechriotis'in ellerinde Gezi Parkı'na ulaşmış olması elbette tarihsel olarak anlamlıydı.

Türkiye'de tüm bunlar olurken, Yunanistan tarihinin en büyük ekonomik buhranlarından birine, çok güçlü ve sol bir sokak muhalefetine ve aynı zamanda aşırı sağın yükselmesine tanıklık etti. Kechriotis'in *Radikal* gazetesinde yazdığı yazılar, Ege'nin iki yakasının toplumsal hareketleri arasında bağ kurmaya çalışanların diline ortaklık etti. Türkiyeliler sokak duvarlarını Syriza lideri Alexis Tsipras'a referansla "Bizi de kurtar Alexis!" yazılarıyla süslerken, Kechriotis bunun da tarihini tutuyordu.[12]

TARİHÇİNİN İZİNDE BİR TARİHYAZIMI

Kechriotis, tarihini yazdığı kişi ve zamanların yanı sıra kendi hakkında da yazdığının farkında olan bir tarihçiydi.[13] Belki de bu yüzden, yayımlanan son yazısının kendi deyimiyle "Atina'da Kapadokyalı, İzmir'de Atinalı, İstanbul'da Mebus, Tarihçi Pavlos Karolidis" üzerine olması çok uygundu.[14] Karolidis'in hikâyesinin izini süren Kechriotis'in derdi, dönemdaşı birçok kalem gibi çoğulcu bir kimliğin kutsanmasından ibaret değildi. Tarihteki kararsızlıkların, haklarında hüküm verilememiş olanların tarihini, güzelleyerek değil eleştirel biçimde kaleme alırken, aynı zamanda tarihçinin tarihteki yerini deşmeye çalışıyordu. Zira yıllar öncesinden tespit ettiği gibi, "Tarihi herkes seviyor, ama karşı karşıya kaldığımız şey gerçekten tarihçisiz bir tarihti";[15] Kechriotis bu tarihin ortasına tarihçileri de yerleştirdi. Dilerim bu yazı onun yapmaya çalıştığına ufak bir katkı, bu coğrafyanın tarihini yazanların tarihini yazmaya dair düşülmüş bir not olsun.

MEHMET KENTEL
UNIVERSITY OF WASHINGTON ORTADOĞU ÇALIŞMALARI PROGRAMI DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Necmi Erdoğan, "Kültürel Çalışmalar, (Kendiliğinden) Ideoloji(si) ve Akademya", *Toplum ve Bilim* 97 (Yaz 2003): 43-64.

2 *Toplum ve Bilim*'in postkolonyal ve madun çalışmalarını Osmanlı tarihyazımı bağlamında masaya yatırdığı özel sayısı 1999 kışında yayımlanmıştı. Bkz. *Toplum ve Bilim* 83 (1999/2000)

3 Aynı söylemi tekrarlayan iki yazı bu dönemin kronolojik sınırlarını çiziyor: Cengiz Çandar, "Sofya'dan", *Sabah*, 8 Haziran 1997. http://arstv.sabah.com.tr/1997/06/08/yu2.html. Mehmet Altan, "AB Bir Ruh Halidir" (röportaj), *Logilife*, Nisan 2005 http://www.logilife.com.tr/Dergi/sayi4/mehmetaltan.asp.

4 Vangelis Kechriotis, "Experience and performance in a shifting political landscape: The Greek-Orthodox community of Izmir/Smyrna at the turn of the 20th century", *Bulletin of the Centre for Asia Minor Studies* 17 (2011): 61-105.

5 Kechriotis, "From Oblivion to Obsession: The Uses of History in Recent Public Debates in Turkey", *Historein* 11 (2011): 99-124.

6 Kechriotis, "Disiplinler Arası Atölye: Tarihi Herkes Seviyor Peki Ya Tarihçiyi?", *Sosyal Bilimler "Ne İşe Yarar"?*, (İstanbul: Sosyal Bilimler Kulübü, 2013). s. 58.

7 Kechriotis, "The Second Constitutional Period of the Ottoman Empire: A Disputed Legacy", Elizabeth Özdalga, Sait Özervarlı ve Feryal Tansuğ (der.), *Transactions: Government and Democracy in Middle Eastern and European Perspectives*, (İstanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 2010). s. 33-44.

8 İngilizce "*blesh and blood*", "insanoğlu, insanlığın tüm halleri" olarak çevrilebilir. Ancak Kechriotis muhtemelen "et ve kan"ı da kastetmişti.

9 Kechriotis, "The Enthusiasm Turns to Fear: Everyday Life Relations between Christians and Muslims in Izmir in the Aftermath of the Young Turk Revolution," François Georgeon (der.), *COLLECTION TURCICA VOL. XVII: L'ivresse de la liberté: la révolution de 1908 dans l'Empire ottoman* (Paris: Peeters, 2012), s. 295-316.

10 Necmi Erdoğan, kültürel çalışmalar alanının 2000'li yılların başındaki ahvalini şöyle özetliyordu: "[Kültürel çalışmalar] İndirgenmiş, dondurulmuş, şemalize ve karikatürize edilmiş bir post-yapısalcılık ve yapısöküm yorumuyla, kültürel anlamların sabitsizliğini ve çoğulluğunu, göstergelerin yüzergezerliğini, farklılık ve ötekiliğin özneyi merkezsizleştirmesini türlü türlü "örnek olaylar"la resmediyor. Kapitalizmin akışı ve aksiyomatiği, sınıf, toplumsal-kültürel hiyerarşiler gibi nosyonlara itibar etmeyen hâkim eğilimiyle kültürel çalışmaların sunduğu siyaseti kültürel görecelikten, çoğulculuktan ve liberal çok-kültürlülükten ayırmak da hayli zorlaşıyor." (Erdoğan, agm, s. 50). Benzer bir yorumun tarih disiplini için de yapılabileceğini sanıyorum. Postkolonyal çalışmaların karikatürize tasvirlerine kamusal alandan bir örnek için, dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun Orhan Miroğlu tarafından Türkiye'nin Edward Said'i olarak nitelendiğini yazısına bakılabilir: "Biji Davutoğlu", *Star*, 25 Ağustos 2014, http://haber.stargazete.com/yazar/biji-davutoglu/yazi-930716

11 Kechriotis, "Postcolonial criticism encounters late Ottoman studies", *Historein* 13 (2013): 39-45.

12 Kechriotis, "'alexis save us too!' How the Turkish public responded to SYRIZA's victory", *ChronosMag*, ΧΡΟΝΟΣ 22 (02.2015) http://www.chronosmag.eu/index.php/v-kechriotis-alexis-save-us-too-how-the-turkish-public-responded-to-syrizas-victory.html

13 Kechriotis, "Disiplinler Arası Atölye: Tarihi Herkes Seviyor Peki Ya Tarihçiyi?", s. 58.

14 Kechrioiis, "Atina'da Kapadokyalı, İzmir'de Atinalı, İstanbul'da Mebus: Pavlos Karolidis'in Farklı Kişilik ve Aidiyetleri," *Toplumsal Tarih* 257 (Mayıs 2015): 28-35.

15 Kechriotis, "Disiplinler Arası Atölye: Tarihi Herkes Seviyor Peki Ya Tarihçiyi?", s. 53.

TARİH VE HAFIZA ARASINDA
GEÇ OSMANLI DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA BİR RESSAM: ELENİ İLİADİS

GİZEM TONGO

Geç Osmanlı tarihinin görünmez olan Rum ressamlarına dair Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Vangelis Kechriotis ile birkaç yıl önce yaptığım sohbet, beni dönemin önemli ressamlarından Eleni İliadis'e dair yazmaya teşvik etti. Amacım ressama dair bildiklerimiz kadar, bil(e)mediklerimizin de nedenleri üzerine düşünmek. Söylemek istediğim şudur ki, İliadis'in tarihi her ne kadar kozmopolit ve çoğulcu bir ortama işaret etse de, aynı zamanda milliyetçi politikaların, savaşların ve mübadelenin tarihidir.

Milan Kundera sürgünde yazdığı ilk romanı *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*'na 1948 yılına ait bir fotoğrafla başlar: Çek Komünist Partisi'nin başkanı Klement Gottwald, Prag'daki bir sarayın balkonundan halka seslenmektedir. Dönemin dışişleri bakanı Vladimír Clementis de balkonda, Gottwald'ın hemen yanındadır. Fotoğraf yüz binlerce bastırılarak, afişlerde, kitaplarda ve müzelerde yerini alır. Ta ki 1952 yılında, partinin propaganda bölümü, ihanetle suçlanan Clementis'i afişlerden silene ve sansürlenen fotoğraf Gottwald'ı balkonda tek başına gösterene kadar. Hikâyenin devamında Kundera'nın muhalif yazar karakteri şöyle diyecektir: "İnsanın iktidara karşı savaşımı, belleğin unutuşa karşı savaşımıdır."

Bu yazının çıkış noktası da unutuşa karşı bir direniş isteğinden kaynaklanıyor: Geç Osmanlı tarihinin görünmez olan Rum ressamlarına dair Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Vangelis Kechriotis ile birkaç yıl önce yaptığım sohbet, beni dönemin önemli ressamlarından biri olan Eleni İliadis'e dair yazmaya teşvik etti.[1] Amacım ressama dair bildiklerimiz kadar, bil(e)mediklerimizin de nedenleri üzerine düşünmek.

Eleni İliadis'e ait bir portre çalışması. Tuval üzerine yağlıboya, özel koleksiyon.

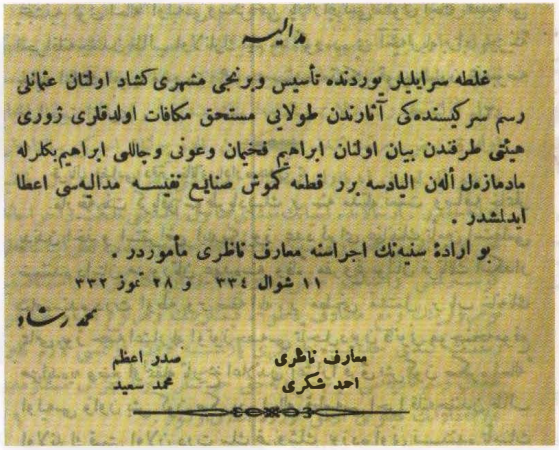
Mayda Saris, *İstanbullu Rum Ressamlar/Greek Painters of Istanbul*, İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık, 2010.

ELENİ İLİADİS (1895-1975)

Eleni İliadis'in hayatı ve resim sanatı hakkında bilgiye ulaşabildiğimiz yegâne Türkçe kaynak, Mayda Saris'in 2003 yılında hazırladığı *İstanbullu Rum Ressamlar* adlı kitabı.[2] Kitabın İliadis'e ayrılan yarım sayfalık bölümünde yer alan bilgilere göre, 1895 yılında İstanbul'da doğan ressam, sanat eğitimine Münih'te başlamıştı:

> W. Tos, M. Heyman [ayrıca] ve H. Gröber'den [ayrıca] resim eğitimi alan İliadou, Napoli ve Paris müzelerini ziyaret ederek sanatsal araştırmalar yapmıştır. Öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönerek çalışmalarını bir süre burada sürdüren ressam, 1924'te Atina'ya göç etmiştir.[3]

Kadınların 1920'ye kadar Münih Güzel Sanatlar Akademisi'ne kabul edilmediğini göz önünde bulundurursak,[4] İliadis'in diğer birçok kadın ressam gibi Moritz Heymann ve Hermann Groeber'in özel atölyelerinde eğitim görmesi gayet anlaşılırdır.[5] Genellikle sanat eğitimi için Paris'e giden diğer Osmanlı ressamlarından farklı olarak, Münih'i tercih eden İliadis için bu durum aslında pek de tesadüfi değildi: Yunan Krallığı'nın başkenti Atina'da 1840'larda kurulan

مدالیه

غلطه سرایلیلر یوردنده تأسیس وبرنجی مشهری کشاد اولنان عثمانلی رسم سرکیسنده‌کی آثارندن طولایی مستحق مکافات اولدقلری زوری هیئتی طرفندن بیان اولنان ابراهیم فخیان وعونی وجاللی ابراهیم بکلرله مادمازل آلن الیادسه یرد قطعه گوش صنایع نفیسه مدالیه‌سی اعطا ایدلشدر .

بو ارادهٔ سنیه‌نك اجراسنه معارف ناظری مأموردر .

۱۱ شوال ۳۳٤ و ۲۸ ایلول ۳۳۲

محمد رشاد

صدر اعظم
محمد سعید

معارف ناظری
احمد شکری

1916 yılındaki Galatasaraylılar Yurdu Resim Sergisi'nde İliadis'in gümüş sanayi-i nefise madalyasıyla ödüllendirildiğine dair gazete haberi. *Takvim-i Vekayi*, nr. 2617, 3 Ağustos 1332.

Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Koleksiyonu.

TURKISH WOMEN GIVEN CHANCE

Will be Permitted to Exhibit their Paintings at Imperial Lyceum

Correspondence Associated Press.

Constantinople, Aug. 22.—As an evidence of the constant increase of Occidental influences in Turkey, a considerable number of young Turkish women were permitted to exhibit their paintings at an exhibition, just concluded, of the work of the pupils of the Imperial Lyceum club.

Some 200 paintings in all, many of them by women, and all of them by Turkish painters, were placed on view. Critics familiar with Occidental painting and judging the work exhibited by Occidental ideals, commented very favorably on many of them.

The jury of award was headed by the Grand Vizier, himself a painter. He has been empowered to have struck off medallions to be awarded at the two exhibitions annually that are contemplated for the future.

Arkansas City Daily Traveler, 20 Ağustos 1916, s.6.

Güzel Sanatlar Okulu'nun başarılı öğrencileri, Paris yerine genellikle Münih'teki Güzel Sanatlar Akademisi'ni tercih ediyordu. Elbette, Atina ile Münih arasında kurulan kültürel ilişkiler düşünüldüğünde, Yunan Krallığı'nın başındaki Bavyera Prensi Otto'nun da bunda payı büyüktü.[6]

Bugün Yunanistan'ın en tanınmış ressamlarından biri olan Nikolaos Gyzis'in (1842-1901) 1865'te Münih Güzel Sanatlar Akademisi'ne kabul edilmesinden ve daha sonra Akademi'ye hoca olmasından sonra, Münih'teki Güzel Sanatlar Akademisi veya şehirdeki özel atölyeler birçok Yunan ressamın sanat eğitimi için ilk tercihi oldu. Yunan Krallığı'nın 19. yüzyıldaki en önemli sanat akımı olan "Münih Okulu" da böylece oluştu. Gerçi, resim eğitimi almak isteyen bir kadın olarak İliadis'in diğer bir seçeneği de Atina'ya gitmek olabilirdi, zira 1894 yılında Atina'daki Devlet Sanatlar Okulu'nda kadınların resim ve heykel dersleri alması için özel bir sınıf açılmıştı.[7] Hatta 1901 yılından itibaren, kadınlar erkeklerle aynı sınıfta eğitim görmeye de başlamıştı.[8] Ancak, 1871 yılında resmi olarak Almanya'nın birleşmesinden sonra imparatorluğun rakipsiz en önemli "sanat şehri" (*Kunststadt*) olan Münih, birçok açıdan İliadis için daha çekici olmalı. O dönemde Osmanlı devletinin kadın sanatçıları yurtdışına eğitime yollamak gibi bir uygulaması olmadığı için, İliadis'in hangi imkânlarla Münih'e gittiğine dair henüz tatmin edici bir bilgiye sahip değiliz.[9]

Saris kitabında İliadis için "empresyonist üslupta portre ve peyzajlar betimlemiştir" bilgisini de ekliyor.[10] Ancak, kitapta ressama ait tek bir eser görebiliyoruz: Tarihsiz ve özel bir koleksiyonda bulunan –siyah-beyaz basılmış– bir portre çalışması. Portresi yapılan kişinin kim olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte, siyah cübbesi ve boynundaki Isa kolyesinden anlaşıldığı üzere önemli bir din adamı olduğu aşikâr. Her ne kadar İliadis'in estetik anlayışına ve İstanbul'daki sanat hamileriyle olan ilişkisine dair kesin yorum yapmak mümkün olmasa da, ressamın I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un sanat ortamında epey etkin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

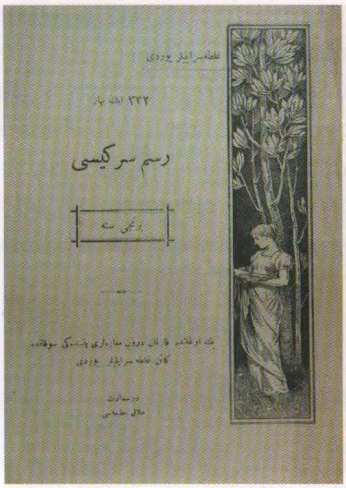

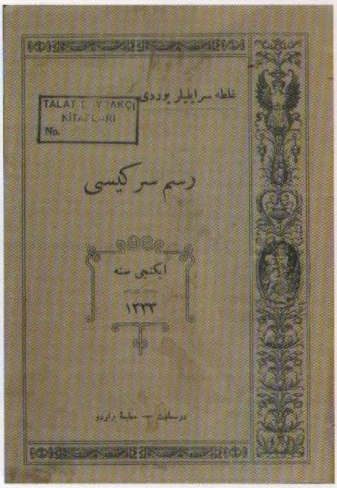
1916 yılındaki serginin düzenlendiği Societa Operaia Italiana binasının giriş katı. Bina bugün İstiklal Caddesi Deva Çıkmazı'nda Casa Garibaldi İstanbul adıyla aslına uygun olarak tekrar ziyaretçilere açılmak üzere hazırlanıyor.

İLİADİS VE GALATASARAY SERGİLERİ

1916 ve 1917 yıllarında, daha önce İtalyanlara ait olan Beyoğlu'ndaki *Società Operaia* binasının Galatasaraylılar Yurdu'na dönüştürülmesinden sonra, burada düzenlenen resim sergilerine İliadis'in de içlerinde bulunduğu dönemin birçok Osmanlı ressamı katıldı.[11] 1916 yılının sergi kataloğuna göre, "Bavyera Köprüsü", "Kadın", "Meyveler", "Rahibe" gibi yirmiden fazla tablosuyla sergiye katılan İliadis, en çok eser sergileyen ressamlardan biriydi.[12] Zira sergiye katkılarından dolayı Avni İLifij], Feyhaman [Duran] ve İbrahim [Çallı] ile birlikte "gümüş sanayi-i nefise madalyası" ile ödüllendirilen tek kadın ressam olmuştu.[13] Aynı sergide Celile Hikmet Hanım, Harika Hanım, Matmazel Mari Bahar ve Matmazel Mari Kırızlıyan gibi dönemin diğer kadın ressamlarının çalışmalarını da görmek mümkündü. İlginçtir ki, etkinliğe dair Amerikan basınında, gittikçe artan Batı etkisinin bir göstergesi olarak, birçok Türk kadınının resim-

lerini sergileyebilmelerine müsaade edildiğine vurgu yapan haberler çıkmıştı.[14] Hamburg'da yayımlanan *Deutsche levante Zeitung* gazetesindeki yazıda da İstanbul kadınlarının "yeni Türkiye'nin" sanat ortamından geri kalmadıkları ve özellikle başarılı manzara resimleri sergiledikleri anlatılıyordu.[15]

İliadis bir yıl sonraki ikinci Galatasaraylılar Yurdu Sergisi'ne de katıldı ve dönemin Osmanlı basınına göre, bir önceki seneye nazaran "pek muhtasar" geçen ve "lazım olan ehemmiyetle telakki olunamamış"[16] bu sergiye on üç eser yolladı. 1916 sergisi için seçtiği manzara ve natürmort resimlerinden farklı olarak, ikinci sergiye daha çok "Pederim", "Validemin Tasviri", "Kendi Tasvirim" gibi portre çalışmalarıyla katılmıştı.[17] 1917 sergisinde ödül alan ressamlar arasında bu kez sadece "Zekâi Paşa ile Namık İsmail ve Şevket Bey"in isimleri anılıyordu.[18]

Aynı yıl, Kadıköy Daire-i Belediyesi Müdürü, ressam ve sanat tarihçisi Celâl Esad Arsevenl'in girişimi ve İstihbarat Dairesi Reisi Seyfi Paşa'nın desteğiyle açılan –sanat tarihinde daha sonra "Şişli Atölyesi" adıyla yer edecek olan– "Harp Ressamları Sergisi" ilk Galatasaraylılar Yurdu'nda ve akabinde 1918 yılında Viyana'da açıldı. Hiçbir gayrimüslim sanatçının yer almadığı sergide pek tabii İliadis'in de adına rastlanmıyordu. Ne var ki, İliadis, İstanbul'daki etkinliğini burada bitirmedi; 1918 yılında İstanbul'da Almanca yayımlanan günlük *Osmanischer Lloyd* gazetesinde 9 Mart 1918 tarihinde yer alan bir habere göre, gazetenin "yazı işleri ofisinde" (*Redaktionsräumen*) bir kişisel sergi açmıştı. "İkinci Sergimiz" başlığıyla verilen haberde, yağlıboya tablolarının yanı sıra karakalem ve pastel çalışmalarını da sergileyen İliadis, resmettiği kişinin "ruhunu" yakalayabilen, son derece başarılı bir "portre ressamı" olarak tanımlanıyordu.[19]

Heft 34 — Österreichs Illustrierte Zeitung — Seite 601

Türkische Maler in Wien.

(Originalzeichnungen für „Österreichs Illustrierte Zeitung".)

Von Josef Hoffmann.

Türkische Maler? Gibt es das denn nicht wie ein Märchen aus Tausend und Eine Nacht klingt? Ja, es gibt sie, und zwar nicht nur Maler mit Turbanen und Pluderhosen, sondern solche, die in Paris und München, in Rom und Berlin ihre Studien gemacht haben, die ihre Bilder in den Ausstellungen der Salons und Sezessionen zeigen, die Mitglieder der Münchner Künstlergenossenschaft sind und deren Werke in den Ausstellungen der Münchner Glaspalast, der Berliner Großen Kunstausstellung, der Wiener Sezession und Künstlerhaus, der Budapester Nationalausstellung, der Internationalen Kunstausstellung in Rom und der Internationalen Ausstellung in Venedig hängen. Und doch ist es ein Märchen, daß türkische Maler in Wien sind, daß sie hier ihre Studien machen, daß sie hier ihre Bilder malen, daß sie hier ausstellen und daß sie hier ihre Heimat haben.

Wie kommen diese Maler hierher? Wie ist es möglich, daß sie, die in Konstantinopel geboren sind, die dort ihre Jugend verlebt haben, die dort ihre Studien machen könnten, die dort ihre Heimat haben, hierher kommen? Es ist eine lange Geschichte, die ich hier erzählen will, und sie ist zugleich eine Geschichte der Entwicklung der türkischen Malerei.

Wollte man über diese einzelnen Maler, die wir in unserer türkischen Abteilung vorführen, in langen Abhandlungen sich verbreiten, so müßte man sagen, daß diese Künstler alle die Farbe und den Rhythmus besitzen, daß sie es verstehen, Bewegung, Leben, Licht und Stimmung in ihren Schöpfungen wiederzugeben. Doch heißt ihnen noch die Schönheit der Farbenpracht, die Schönheit der Linie, die Schönheit der Bewegung, die Schönheit der Ruhe und der Stimmung innewohnt, daß sie es verstehen, Bewegung, Leben, Licht und Stimmung in ihren Schöpfungen wiederzugeben. Doch heißt ihnen noch die Schönheit der Farbenpracht, die Schönheit der Linie, die Schönheit der Bewegung, die Schönheit der Ruhe und der Stimmung innewohnt, daß sie es verstehen, Bewegung, Leben, Licht und Stimmung in ihren Schöpfungen wiederzugeben. Doch heißt ihnen noch die Schönheit der Farbenpracht, die Schönheit der Linie, die Schönheit der Bewegung, die Schönheit der Ruhe und der Stimmung innewohnt, daß sie es verstehen, Bewegung, Leben, Licht und Stimmung in ihren Schöpfungen wiederzugeben. Doch heißt ihnen noch die Schönheit der Farbenpracht, die Schönheit der Linie, die Schönheit der Bewegung, die Schönheit der Ruhe und der Stimmung innewohnt, daß sie es verstehen, Bewegung, Leben, Licht und Stimmung in ihren Schöpfungen wiederzugeben.

Gebankenspiltter.

Das weiße Gift in der Welt will schlechterdings nicht weiß bleiben, es muß sich betätigen, es muß sich betätigen.

Emilie Flöge-Reitter-Darmstadt.

Galatasaraylılar Yurdu Resim Sergisi 1916 ve 1917 katalogları.

Adnan Çoker Koleksiyonu

1918 yılında Viyana'da açılan "Harp Ressamları Sergisi"ne dair gazete haberi.

Österreichs Illustrierte Zeitung, 26 Mayıs 1918.

İliadis'in resim sergisine dair *Osmanischer Lloyd* gazetesinde yer alan haber. "Unsre zweite Ausstellung", *Osmanischer Lloyd*, 9 Mart 1918.

British Library Koleksiyonu.

1918'deki sergisinden sonra İliadis'in izine tekrar 1924 yılında ve Atina'da rastlıyoruz. 1918 ve 1924 yılları arasında herhangi bir tarihte, doğdu-

Unsre zweite Ausstellung.

Das sinnlich-derbe und urwüchsige der kräftigen Natur der Konstantinoplerin Helene Eliadis fand seine glücklichste Ergänzung und Vertiefung in der deutschen Kunst und in der stets von einem Sturm jungen, frohen Lebens durchbrausten Isarstadt. Hier rundete sich der jungen Malerin Begabung und Streben zu geläuterter Kunst, zu einer höchst persönlichen Kunst, wie es die kraftvolle Eigenart der Malerin Eliadis auch nicht anders erwarten lassen konnte.

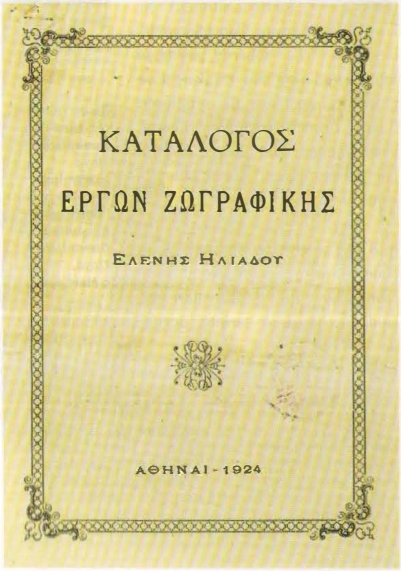
İliadis'i geç Osmanlı tarihinin bir parçası olarak ele aldığımızda karşımıza iki önemli sonuç çıkıyor: Birincisi, Türkiye'deki resmî sanat tarihi yazımının bizlere gösterdiğinin aksine, geç Osmanlı dönemi sanat ortamının birçok farklı kimlikten sanatçıların bir araya geldiği, kozmopolit ve çoğulcu bir ortam olduğu; ikincisi de, aslında bu birinci sonucun, hikâyenin tamamı olmadığı.

ğu şehri terk etmeyi seçmiş ya da etmek zorunda bırakılmıştı.[20] 1924 yılında Atina'daki bir okulda kişisel sergisini düzenlediğinde, doksan adet tablosunun arasında "Rumeli Hisarı", "Ayasofya", "Sarayburnu", "Büyükada" gibi İstanbul'a ait birçok manzara resmi bulunuyordu.[21] Atina'ya yerleştikten sonra ve vefat edeceği 1975 yılına kadar İstanbul'da izine artık hiçbir şekilde rastlayamadığımız İliadis için, Saris yazısını şöyle bitiriyor:

> ...1939, 1940, 1943, 1947-1948, 1948, 1949 yıllarında Atina'da kişisel sergiler düzenleyen İliadou. 1939, 1940, 1952 yıllarında Yunanistan'da karma sergilere katılmış ve pek çok ödülün de sahibi olmuştur. Iliadou, Atina'da yaşamını yitirmiştir.[22]

İliadis'in 1924 yılında Atina'da düzenlenen resim sergisine ait katalog. Ελένη Ηλιάδου, Κατάλογος Έργων Ζωγραφικής (Αθήνα, 1924).

http://8572.36.238/Pictures/1000..1924.pdf

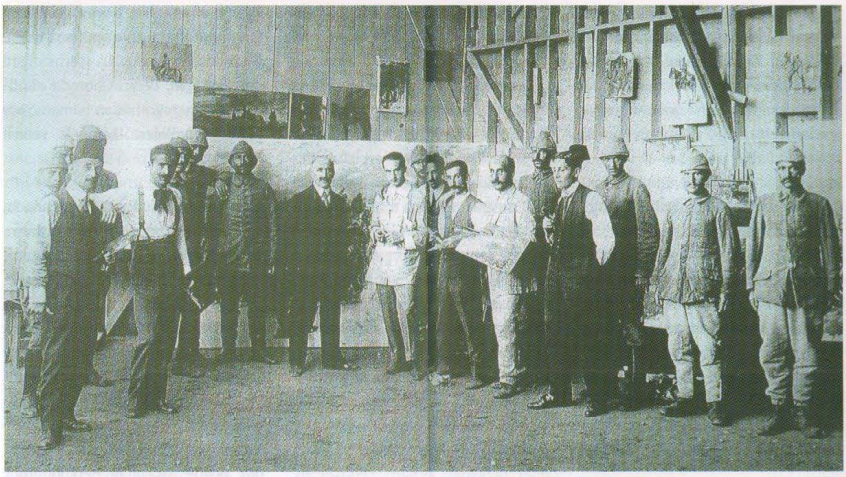
Daha önce bahsettiğimiz portre çalışması dışında Türkiye'de basılmış yazılı kaynaklarda veya müze koleksiyonlarında İliadis'in herhangi bir tablosuna henüz rastlayabilmiş değiliz. İşin ilginç tarafı, Halil Edhem tarafından 1917 yılında hazırlıkları yapılan ama açılışı gerçekleştirilemeyen müzenin koleksiyonunda İliadis'e ait "Kitaracı" adlı bir tablonun bilgisi bulunuyordu. Halil Edhem'in 1924 yılında yayımladığı *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu* kitabının müze için satın alınan tabloların listesinin verildiği bölümünde şu bilgiler yer alıyordu: "Hélène Héliades, 'Kitaracı', Beyoğlu'nda Galatasaraylılar Yurdu'nda 1332'de tertib olunan sergiden iştirâ edilmiştir. Irtifâ'ı 0,65; arzı 0,90."[23]

Belki de işin daha da ilginç olan kısmı, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*'nda İliadis'in "Alman Mesleği" (Alman Ekolü) kategorisinin içerisinde yer almasıydı.[24] Burada ressamların sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler son derece ilginçtir; Halil Edhem'in etnik ölçütlere önemli bir rol biçtiğini söyleyemeyiz. Gerçekten de, Polonya asıllı, Sanayi-i Nefise Mektebi hocalarından Joseph Warnia-Zarzecki (1850-?) de İliadis gibi "Alman Mesleği" kategorisinde yer alırken, Ermeni asıllı ressamlardan Viçen Arslanyan "Türk Nakış Mesleği" kategorisinde İbrahim Çallı, Şeker Ahmed Paşa, İsmail Hakkı gibi ressamlarla aynı başlık altında sınıflandırılmıştır. Peki, İliadis'in "Alman Mesleği" kategorisinde yer alması, koleksiyonda başka Rum ressam olmamasından dolayı Halil Edhem'in sadece onun için yeni bir kategori açmak istememesiyle açıklanabilir mi? Bu ihtimal pek mümkün değil, çünkü Ermeni asıllı Rus Ressam İvan Ayvazovski "Rus Mesleği" kategorisinde tek başına yer alır. Ancak, Ayvazovski'nin "Ermeni" kimliğine dair de hiçbir bilgi görülmez. O halde Halil Edhem'in bu tasnifi yaparken asıl motivasyonu ne olabilirdi? Söz konusu sınıflandırma 1917 yılında mı yoksa 1924 yılında mı yapılmıştı?

İlginçtir ki, 1933 yılına ait bir resim sergi kataloğunda "M. Helyadis" olarak adına rastladığımız ressamın "Kitaracı" adlı tablosu "Kitare Çalan Delikanlı" olarak kaydedilmiştir.[25] Ne var ki, tüm çabalarıma rağmen İliadis'in bu tablosunun bugün hangi koleksiyonda yer alıyor olabileceğine dair hiçbir bilgiye ulaşamadım. Bugün *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*'ndaki tablolar Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi, Milli Saraylar ve Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi gibi farklı müzelerin koleksiyonlarında bulunuyor. Türkiye'deki müzelerin veya galerilerin depolarında henüz gün yüzüne çıkmamış eserler olduğunu varsayarsak, İliadis'in tablosuna belki bir gün denk geleceğimizi umut edebiliriz. Öyle olsa da, asıl sormamız gereken soru, geç Osmanlı döneminin sanatçıları arasında hatırı sayılır bir öneme sahip olan İliadis'ten geriye bugün neden bir şey kalmadığıdır.

GEÇ OSMANLI RESİM SANATI TARİHİNE (YENİDEN) BAKMAK

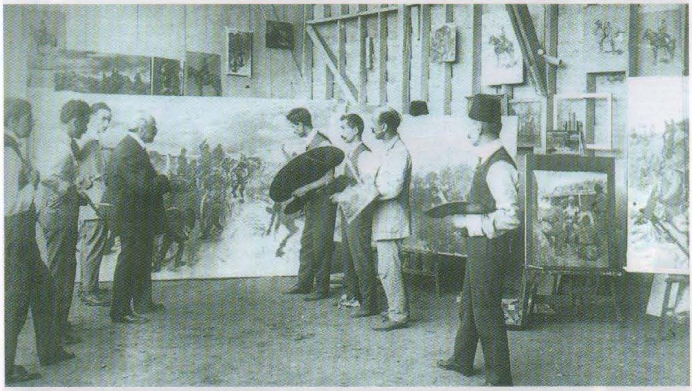
I. Dünya Savaşı yıllarında aktif olan ressamların sayısı ile bugün Türkiye'de o döneme dair hatırladığımız ve bildiğimiz ressamların sayısı arasındaki uçurumun büyük olduğunu söyleyebilirim. Geç Osmanlı resim sanatı tarihine odaklanan kitapları ve sergi kataloglarını göz

Şişli Atölyesi ressamları bir arada.

Ahmet Kamil Gören, *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*, İstanbul: Şişli Belediyesi-İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği Yayını, 1997, s. 41-43.

önünde tutarsak, bu çalışmaları hazırlayanların hepsinin İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Feyhaman Duran, Avni Lifij, Namık İsmail veya Nazmi Ziya gibi "1914 Kuşağı" veya "Türk Empresyonistler" olarak tanımlanan ressamların üzerine yoğunlaştığını ve 1917'de Celâl Esad [Arseven]'in girişimiyle kurulan Şişli Atölyesi'ne ve "Türk ressamları tarafından Avrupa'da açılan ilk sergi" olarak anılan Viyana (1918) sergisine mutlaka değindiğini görebiliyoruz.[26] Oysa aynı kaynaklarda 1916 ve 1917 yıllarında Galatasaraylılar Yurdu'nda açılan sergilere, Şişli Atölyesi'ne göre, daha az yer ayrılmış durumda. Şişli Atölyesi'ndeki ressamların Türk-Müslüman kimlikleri Cumhuriyet'in homojen ulus-devlet anlayışıyla uyumluluk gösterirken, sanat tarihçileri Galatasaray sergilerindeki birçok gayrimüslim sanatçıyı sanat tarihinin tam olarak neresine yerleştirebilecekleri konusunda müteredditt görünüyor.

Türkiye'nin toplumsal belleğinden silinen birçok ressam arasından, İliadis sadece bir tanesi. Ancak, hem Rum hem de kadın olmasından dolayı, resmî sanat tarihi yazımındaki aykırı konumu daha farklı bir boyut alıyor; diğer bir deyişle sessizliği ve görünmezliği iki kat artıyor. Elbette bu durumun birbirinden bağımsız olmayan fakat farklı bağlamlarda yer alan birkaç nedeni var. İliadis'in sanat tarihinden dışlanmasına anlam verebilmek için, resim sanatı kanonunun oluşturulması ile sanat tarihinin yazılışı ve ulusal kimliğin inşası arasındaki yakın bağları anlamak gerekiyor.[27]

1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Osmanlı'nın "enkazından" çıkan yeni ulus-devletin sanat tarihçileri ve entelektüel seçkinleri, "modern Osmanlı/Türk" resmindeki "modern" kavramını Türkiye'deki sanat tarihi tartışmalarının önemli bir odak noktasına koydu. Yeni rejimin devlet-sanatçı ilişkisinde kendilerine oldukça sağlam bir yer edinen, bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne oldukça "yumuşak" geçiş yapan "Türk Empresyonistler" olarak tanımlanan ressamlar, "modern Türk ressamı" kimliğinin *sine qua non*'u, yani olmazsa olmazı olarak görüldü. Batılı anlamda Osmanlı resminin doğuşu sadece Müslüman-Türk erkek sanatçılar üzerinden anlamlandırılırken, kadın ve gayrimüslim sanatçılar, en hafif deyişle, dipnotlarda bırakıldı.

Cumhuriyet dönemi sanat tarihçilerinin, geç Osmanlı sanat ortamını "milleştirme" girişimlerinin en çarpıcı örneklerinden biri herhalde İliadis'in de katıldığı Galasatasaylılar Yurdu Sergileri'ne dair Nurullah Berk'in 1973 yılında kaleme aldığı yazıdır:

> Birinci Dünya Savaşı'nın 1914'te patlaması, İstanbul'daki okul, kulüp ve lokalin elimize geçmesini kolaylaştırmıştı. Bu arada İtal-

yanların "Societa Operaia" lokalini Galatasaraylılar alarak yurt yapmışlardı. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti yalnız Türk ressamlarının eserlerinden kurulu ilk sergilerini 1914-1915 yıllarında burada tertipledi.[28]

Berk'in yazısındaki tarih hatasını (1914-1915) bir kenara bırakırsak, kullandığı tabirlere ilişkin seçimleri ("elimize geçmesi", "yalnız Türk ressamları") modern/çağdaş resim sanatına ilişkin tarihyazımında Türk olmayanlara yönelik hasmane yaklaşımı göstermesi açısından önemlidir. Aynı Galatasaraylılar Yurdu sergilerine dair, 1917 yılında Nazmi Ziya'nın *Yeni Mecmua*'da yayımladığı makalesinde ise, "Türk" kavramı Berk'tekinden oldukça farklıdır:

> Düşünülsün ki, bundan on dört on beş sene evvel Beyoğlu'nda ecnebi sanatkârlarının gayretiyle bir veya iki defa resim sergisi açılmış idi. Bu sergilerde ancak üç, dört Osmanlı imzasına tesadüf olunurdu. Şayan-ı teşekkürdür ki aradan pek çok zaman geçmeden bu gün yalnız Osmanlı sanatkârlarının asarıyla müzeyyen sergiler vücuda getirebiliyoruz. Yalnız inkılaptan sonradır ki Türk sanatkârları her türlü vesaite müracaatla sanatlarını ileri getirmişlerdir ... az zamanda bir Osmanlı sanatı bile meydana çıkarmışlardır.[29]

Berk'in yazısındaki "Türk ressamları" tanımının Nazmi Ziya'nınkinin aksine gayrimüslim sanatçıları içermediğini anlamak için, Berk'in burada alıntıladığımız paragrafından hemen önce yazdığı cümlelere bakmak yeterli olacaktır:

> 1888 ve 1910'larda Beyoğlu'nda, özellikle yabancı sanatçıların, yerli Rum ve Ermenilerin katıldığı sanat gösterileri tertiplenmiş. Bunların arasında Köçeoğlu Kirkor Efendi, Madam Hobart, Dellasuda gibi amatörlerle Valery, Warnia-Zarzecki, Oskan gibi hocalara rastlanıyor.[30]

Nazmi Ziya'nın 1917 yılındaki yazısının aksine, Nurullah Berk'in "Türk ressamları" ifadesi çok daha dar ve dışlayıcıdır. Berk'in –ve daha başka birçok milliyetçi sanat tarihçisinin– anlatısında, Iliadis'in hikâyesi "yalnız Türk" ressamlarının tarihinin dışındadır ve dolayısıyla önemsizdir. Bu anlamda, sanat tarihi kitaplarına ve müzelerdeki resim koleksiyonlarına sadece güzel sanatlar tarihinin ve bilgisinin sunulduğu ve sergilendiği yerler değil, devletin hâkim ideolojisinin vücut bulduğu kaynaklar ve mekânlar olarak baktığımızda, modern Osmanlı resminin kültürel tarihindeki "Türkleştirme" çabaları ve bu çabaların uzantısı şeklinde ortaya çıkan sorunlar daha görünür olacaktır.

Vangelis Kechriotis 8-12 Nisan 2014 tarihlerinde Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen "Not All Quiet on the Ottoman Fronts" başlıklı konferansta.

SONUÇ YERİNE

2013 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Kulübü'nün organize ettiği konuşmada Vangelis Kechriotis arşivlerle uğraşmanın "inanılmaz keyifli ve ilginç" olduğunu söyledikten sonra sözlerine şu soruyla devam etmişti: "Aynı zamanda bu belgelerden bir mesafe alıp da 'Ben bunu ne şekilde kullanacağım, ne demek istiyorum, başkası nasıl kullanıyor, ne demek istiyor?'... Bütün bu tartışmayı yapmak, en azından bundan haberdar olmak çok önemli değil mi?"[31] Peki, benim bir Rum kadın ressam hakkında arşivlerde bulduğum –ve çok daha fazlasını bulmayı ümit ettiğim– belgelerle söylemek istediğim neydi? Iliadis'e

dair "keşfettiğim" bilgileri ne şekilde kullanacaktım?

İliadis'i geç Osmanlı tarihinin bir parçası olarak ele aldığımızda karşımıza iki önemli sonuç çıkıyor: Birincisi, Türkiye'deki resmi sanat tarihi yazımının bizlere gösterdiğinin aksine, geç Osmanlı dönemi sanat ortamının birçok farklı kimlikten sanatçıların bir araya geldiği, kozmopolit ve çoğulcu bir ortam olduğu; ikincisi de, aslında bu birinci sonucun, hikâyenin tamamı olmadığı. Edhem Eldem'in de çok açık ifade ettiği gibi, Osmanlı geçmişinde "gayrimüslimlerin varlığı, yaşamı, rolü ve akıbetiyle ilgili" çalışmaların "tarihten dışlanmış bazı kişi ve toplulukları geri kazanma gibi takdire şayan bir görevi üstlenirken bile bunu bir tür kaybolmuş cennet nostaljisi kapsamında yaptıklarından, neticede geçmişte kalmış olan çok ciddi ihtilaf, mücadele ve haksızlıkların üzerinden adeta bir sünger geçirircesine toz pembe, liberal, anlayışlı, eşitlikçi bir Osmanlı İmparatorluğu görüntüsü yaratarak tarihi gerçeklerden uzak olduğu kadar bir tür 'arka kapı milliyetçiliği' olarak nitelendirilebilecek bir anlayışa da hizmet etmiştir".[17] Söylemek istediğim şudur ki, İliadis'in tarihi her ne kadar kozmopolit ve çoğulcu bir ortama işaret etse de, aynı zamanda milliyetçi politikaların, savaşların ve mübadelenin tarihidir.

Bu bağlamda, geç Osmanlı dönemi İstanbul'unun sanat ortamını "ideal ve eşitlikçi" olarak tahayyül edip, hangi gayrimüslim sanatçının bu tarihe dahil edilmesi gerektiğini tartışmak yerine, bu dönemi milliyetçi politikalar, sansür, savaşlar, kıyımlar, soykırım ve mübadele gibi konuların ışığında yeniden incelemenin daha verimli olacağı kanısındayım. Ayrıca, dışlayıcı ve tek sesli tahakküme karşı çoğulcu ve kapsayıcı başka bir sanat tarihi yazmaya çalışmanın ve toplumsal belleğimizde sansürlenmiş ya da görünmez kılınmış ressamların ve onların hikâyelerine dair hafızalarımızdaki boşlukların nedenleri üzerine düşünmenin sanat tarihi yazımına yeni bir boyut ve bakış açısı katabileceğine inanıyorum. Kundera'nın muhalif yazarı Mirek'in söylediklerini hatırlarsak: "İnsanın iktidara karşı savaşımı, belleğin unutuşa karşı savaşımıdır."

GİZEM TONGO
OXFORD ÜNİVERSİTESİ, ST JOHN'S COLLEGE,
ORIENTAL STUDIES DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Bu makalede Yunanca isimlerin Latin alfabesine transliterasyonu için kelimelerin fonetik yapısı dikkate alınmıştır.

2 Mayda Saris, *İstanbultu Rum Ressamlar / Greek Painters of Istanbul*, çev. Anna Maria Aslanoğlu, Sylvia Zeybekoğlu (İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık, 2010). Kitabının önsözünde de belirttiği gibi, Saris'in en önemli kaynakçasını Kadıköy Metropoliti sanat tarihçisi Athanasios Papas'ın kendisine hediye ettiği, Rum ressamlarını anlatan kitaplar oluşturuyor. Bu bağlamda, Papas'ın 1989 yılında Yunanca yayımladığı *19. ve 20. Yüzyıl İstanbul'unda Ressamlar ve İkonograflar* adlı çalışmasını anmamız önemli: Αθανάσιος Παπάς, Πλούτος Ζωγράφοι και Αγιογράφοι του Δεκάτου Ενάτου και Εικοστού Αιώνα (Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 1989). İliadis ile ilgili bölüm için bkz. s. 52. Papas'ın kitabını bana ödünç veren Mayda Saris'e içtenlikle teşekkür ederim.

3 Saris, *age*, s. 144.

4 Robin Lenman, "A Community in Transition: Painters in Munich, 1886-1924", *Central European History* 15/1 (1982): 3-33. Lenman, kadınların 1920'de Akademi'ye kabul edilmesine, ekonomik kaygılardan ötürü bazı erkek öğrencilerin karşı olduğunu da ekliyor.

5 İliadis'le aynı vakitlerde Hermann ve Groeber'in atölyelerine katılan kadın ressamlardan akla ilk gelen kişi, Strasbourg doğumlu, aristokrat bir aileden gelen ve Solomon R. Guggenheim Müzesi'nin de daha sonra kuruculardan olacak olan Hilla von Rebay (1890-1967). Ressama dair daha fazla bilgi için bkz. Sigrid Faltin, *Die Baronesa und das Guggenheim: Hilla von Rebay, eine deutsche Künstlerin in New York* (Lengwil: Libelle-Verlag, 2005).

6 Yunan Krallığı'ndaki modern resim sanatıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Stelios Lydakēs, *Geschichte der griechischen Malerei des 19. Jahrhunderts* (Münih: Prestel Verlag, 1972). Ayrıca, bkz. Chrysanthos Christou, *Greek Painting 1832-1922* (Atina: National Bank of Greece, 1981).

7 Chariklia-Glafki Gotsi, "Towards the Formation of a Professional Identity: Women Artists in Greece at the Beginning of the Twentieth Century", *Women's History Review* 14/2 (2005): 285-300.

8 Gotsi, agm, s. 289.

9 Eğer İliadis'in eğitim masrafları kişisel kaynaklardan karşılanmışsa, en büyük ihtimal ressamın ekonomik durumu oldukça iyi olan bir aileden geliyor olması. Zira, 1912 tarihli *Annuaire oriental*'de Eliadis Kardeşler Şirketi'ne dair bir bilgi yer alıyor: Pera'daki Kalyoncukulluk Sokağı 122 numarada. Elbette bu bilgi, ressamın "Eliadis Kardeşler" ile bir bağı olup olmadığı açısından oldukça yetersiz ve afaki kalmaktadır. *Annuaire oriental: commerce, industrie administration, magistrature de l'Empire Ottoman* 1912; Jak Deleon, *Pera Hatıratı* (İstanbul: Gözlem, 1993), s. 152.

10 Saris, *age*, s. 144.

11 *İkdam*, 1 Temmuz 1916; *İkdam*, 2 Temmuz 1916.

12 *Galatasaraylılar Yurdu Resim Sergisi: Birinci Sene* (Dersaadet, 1332 [1916]). Ayrıca bkz. Ömer Faruk Şerifoğlu, *Resim Tarihimizden: Galatasaray Sergileri, 1916-1951* (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2003), s. 24-25.

13 BOA, İ. DUİT 66/38, 11 Şevval 1334 [11 Ağustos 1916]. *Takvim-i Vekâyi*, nr. 2617, 3 Ağustos 1332 [16 Ağustos 1916].

14 *Harrisburg Daily Independent*, 14 Ağustos 1916, s. 8; *The Allentown Democrat*, 22 Ağustos 1916, s. 7; *Independence Daily Reporter*, 22 Ağustos 1916, s. 2; *The Brooklyn Daily Eagle*, 3 Eylül 1915, s. 22.

15 *Deutsche Levante-Zeitung*, 1 Ağustos 1916, s. 513.

16 Nazmi Ziya, "Sanayi-i Nefise", *Yeni Mecmua*, 30 Ağustos 1917, s. 149.

17 *Galatasaraylılar Yurdu Resim Sergisi: Birinci Sene* (Dersaadet, 1333 [1917]). Ayrıca bkz. Şerifoğlu, *age*, s. 26-27.

18 *Takvim-i Vekâyi*, nr. 3029, 14 Teşrinievvel 1333 [14 Ekim 1917].

19 "Unsre zweite Ausstellung", *Osmanischer Lloyd*, 9 Mart 1918. Gazetenin yazı işlerinde açılan ilk sergi Avni Lifij'in sergisidir. Bkz., "Unsere Ausstellung", *Osmanischer Lloyd*, 4 Mart 1918.

20 "Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının" mübadelesini zorunlu kılan, 30 Ocak 1923'te imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"e göre, İliadis'in İstanbul'a 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren terk etmiş olabileceği ihtimali yanında, protokolün hemen ikinci maddesinde yer alan "Birinci Maddede öngörülen mübadele, İstanbul'da oturan Rumları (Rum ahalisini) ... kapsamayacaktır" ibaresine göre mübadelen muaf sayılmış olma ihtimali de var. Protokole dair daha fazla bilgi için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, c. I (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983).

21 Ελένη Ηλιάδου, Κατάλογος Έργων Ζωγραφικής (Αθήνα, 1924). Yunanca kaynaklarda bana yol gösteren ve 1924 yılına ait sergi kataloğunu benim için Yunancadan İngilizceye çeviren sevgili arkadaşım, Oxford Üniversitesi'nde doktora öğrencisi Myrto Aspioti'ye içtenlikle teşekkür ederim. Aynı şekilde, bana yardımcı olan sevgili arkadaşım Boğaziçi Üniversitesi doktora öğrencisi Firuzan Melike Sümertaş'a da minnettarım.

22 Saris, *age*, s. 144.

23 Halil Edhem, *Etvah-ı Nakşiye Koleksiyonu* (İstanbul: Matbaa-yı Âmire, 1924), s. 59. *Etvah-ı Nakşiye* Koleksiyonu'nun bugünkü harflere çevrilmiş hâli için: Halil Edhem, *Etvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, haz. Gültekin Elibal (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970); Halil Edhem, *Etvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, haz. Muharrem Kaya (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 2014).

24 Halil Edhem, *age*, s. 133.

25 İliadis'in tablosunun sergilendiği 1933 yılına ait sergi kataloğunu bana gösteren Ömer Faruk Şerifoğlu'na içtenlikle teşekkür ederim.

26 Sezer Tansuğ, Çağdaş *Türk Sanatı* (Ankara: Remzi Kitabevi, 1986); Ahmet Kamil Gören, *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi* (İstanbul: Şişli Belediyesi, 1997); Oğur Arsal, *Modern Osmanlı Resminin Sosyolojisi, 1839-1924* (İstanbul: YKY, 2000)

27 Elbette, kanon sorunu sadece görsel sanatları ilgilendiren bir sorun değil. Örneğin, Türkiye'deki edebiyat tarihinin yazılışı ve edebiyat kanonunun oluşumunda hangi etkenlerin rol oynadığına dair daha fazla bilgi için, bkz. Laurent Mignon, *Ana Metne Taşınan Dipnotlar: Türk Edebiyatı ve Kültürleraralık Üzerine Yazılar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).

28 Nurullah Berk, "Çizgi ve Renk Geleneklerimiz", 50 Yılın Türk Resim ve Heykeli, der. Nurullah Berk ve İlüsey'in Gezer (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1972), s. 22.

29 Nazmi Ziya. "Sanayi-i Nefise", *Yeni Mecmua*, 30 Ağustos 1917, s. 149.

30 Berk, agm, s. 22.

31 Vangelis Kechriotis, "Disiplinler Arası Atölye: Tarihi Herkes Seviyor Peki Ya Tarihçiyi?", *Sosyal Bilimler "Ne İşe Yarar"?* (İstanbul: Sosyal Bilimler Kulübü, 2013), s. 57.

32 Edhem Eldem, "Osmanlı Tarihini Türklerden Kurtarmak", *Cogito* 73 (2006): 15.

OSMANLI İNSANININ YÜKÜ: ZİVER BEY'İN *KIBRIS TARİHİ*

OKCAN YILDIRIMTÜRK

Okumakta olduğunuz bu yazı, mesafeye ve zamana inat sevgili hocam Vangelis Kechriotis ile sürdürmekte olduğum bir diyaloğun ürünüdür. Artık benden yana tek taraflı ilerlemeye mahkûm olan bu ilişkinin diğer ucunda, Vangelis Hoca'nın "Postkolonyal Eleştirilerin Gözüyle Osmanlı Çalışmaları" başlıklı, hayattayken basılmış son makalesi yer almaktadır. Kechriotis'in ortaya attığı soru aynı zamanda bir ihtimaldir: Postkolonyal perspektiften beslenerek geç Osmanlı dönemi üzerine eğilen tarihyazımının Osmanlı devleti ve Rum toplulukları arasındaki güç ilişkilerini anlamada bize sağlayacağı bir fayda var mıdır?

Pek çok başka alanda olduğu gibi bu alanda da yeni bir yol açma derdinde olan Vangelis Kechriotis *Toplumsal Tarih*'in Ekim 2015 sayısında yayımlanan "Postkolonyal Eleştirilerin Gözüyle Osmanlı Çalışmaları" başlıklı yazısında, 19. yüzyıl sonunda ilerlemeci/medenileştirici söylev ve pratiklerle donanan Osmanlı devletinin ve bürokratlarının, toplumla olan ilişkilerini kolonyal Avrupa rejimlerini şu veya bu düzeyde hatırlatacak şekilde yeniden kurguladığını vurgulayan mevcut analizleri eleştirileriyle çoğaltmaya çalışmaktadır. Bilinen çalışmaların yönetilen ve yönetici grupların Müslüman olduğu bölgeleri seçtiğine, dolayısıyla din ayrımlarını

17. yüzyıla ait bir Kıbrıs haritası.

Bibliothèque nationale de France koleksiyonu

Kıbrıs için Osmanlı ve Venedik donanmalarını karşı karşıya getiren İnebahtı Deniz Muharebesi'ni tasvir eden bir tablo: *Battle of Lepanto*, tuval üzerine yağlıboya, 127 x 232 cm. National Maritime Museum, Greenwich, Londra.

http://collections.rmg.co.uk/collections/objects/11753.html

yeterince dikkate almadığına işaret eden Kechriotis ardında, dışarıda bırakılmış Ortodoks Hıristiyanları literatüre kazandırmaya dönük bir çağrı bırakmıştır.

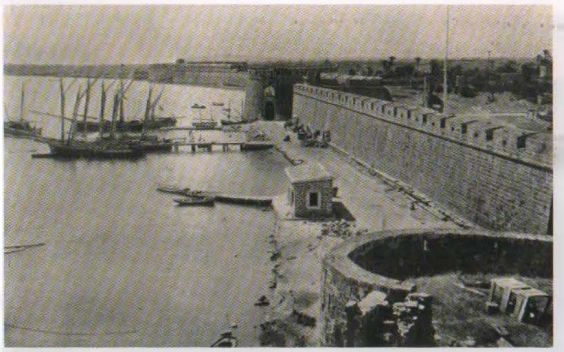
Kechriotis'in ortaya attığı soru aynı zamanda bir ihtimaldir: Postkolonyal perspektiften beslenerek geç Osmanlı dönemi üzerine eğilen tarihyazımının Osmanlı devleti ve Rum toplulukları arasındaki güç ilişkilerini anlamada bize sağlayacağı bir fayda var mıdır? İmparatorluğun farklı coğrafyalarına yayılan Rum toplulukları karşısında kendine "Beyaz adamın yükü" anlatısında olduğu gibi medenileştirici bir misyon atfederek meşruiyetini bu noktadan sağlayan bir Osmanlı duruşundan bahsedebilir miyiz? Dahası, eğer tamamen değersiz bir imitasyon olduğundan kriter altı ya da haşa dokunulmaz bir istisna olduğundan kriter dışı kabul etmiyorsak, dolayısıyla Osmanlı devleti ve modernitesini geniş bir coğrafyaya yayılmış Avrupalı sömürgeci imparatorluklarla kıyaslayacaksak, Kechriotis'in deyişiyle "argümanı mantıksal sonucuna götürmeye, yani Osmanlı hâkimiyetini bir tür 'yabancı hâkimiyeti' olarak kabul etmeye" hazır mıyız? Vangelis Hoca'nın hazır olmamızı beklediği bu kışkırtıcı sayılabilecek son soruya geri geleceğiz, hem de bir Osmanlı tarihçisinin sözleriyle.

Aşağıda, genel ölçekte olmasa da –ki muhtelemen Vangelis hocanın da belirttiği üzere bu çok zor bir uğraş olacaktır– biricik bir yerel ölçekte bu soruların cevabı aranacaktır. Zemin, geçmişi hatırlayış/temsil biçimlerinin siyasi iktidarın kendisine dönüştüğü ve her ne kadar göz ardı edilse de Osmanlı coğrafyası dâhil, dünyanın pek çok farklı köşesinde modernitenin kendisini kurguladığı tarihyazımıdır. Aşağıda, Oryantalist Avrupa tarihyazımı ve Osmanlı sınırlarına yapılan kolonyal müdahalelerle atışan son dönem Osmanlı tarihçilerinde ortaya çıkan medeniyet/ilerleme söylemini ve daha önemlisi bu yeni söylemin, Osmanlı devletini 1878'de geçici bir süreliğine İngiliz kolonyalizmine "kaptırılan" Kıbrıs'taki Osmanlı vatandaşı Rumlar karşısında nasıl aklamaya çalıştığını tartışmak istiyorum. Dergideki yer kısıtı nedeniyle, tek ama belirleyici bir vaka üzerinden ilerleyecek olan yazıda, klasik dönemde Osmanlı tarihçileri tarafından gururla sunulan, hatta bir temaşa nesnesi haline getirilen bu vakanın modern dönemde neden utanılacak bir skandal haline dönüştüğünü sorgulayacağım. Öncelikle Osmanlı içi dönemler arası karşılaştırma üzerinden göstereceğim bu tavır değişikliği, Osmanlı tarihçilerinin gerek eğitim gerekse çeviriler üzerinden Avrupa düşünce dünyasına göbekten bağlı hale gelmesi nedeniyle, ancak Avrupa tarihyazımının konuya ne şekilde müdahil olduğunun gösterilmesiyle anlam kazanacak. Nihayetinde ise son dönem Osmanlı tarihçileri arasında ortaya çıkan ve Yemen, Girit, Rodos gibi kritik bölgelerle ilgili yerel tarihler üreten bir yaklaşımın sürdürücüsü sayabileceğimiz Ziver Bey'in *Kıbrıs Tarihi* (1895) kitabı özelinde, bu atışma hallerinin Kıbrıs'a dair Osmanlı hâkimiyeti algısındaki dönüşümünün, "kolonyal tonlara sahip olmaya başlayan" bir yaklaşımın ürünü olduğunu iddia edeceğim.

BİR KLASİK DÖNEM ANLATISI: FETHİYYE-İ CEZİRE-İ KIBRIS

Öncelikle kısa bir tarihsel bağlamla başlayalım. Venedik Cumhuriyeti'nin elinde kaldığı sürece Doğu Akdeniz'deki mutlak Osmanlı egemenliğine gölge düşüren Kıbrıs'ın fethedilmesi 16. yüzyıl boyunca gerek askeri, gerek ticari, gerekse de dini nedenlerle teşvik edilen bir mesele olageldi; bu konuda harekete geçilmesi ise ancak II. Selim (1566-1574) devrinde mümkün oldu. Temmuz 1570'te gerçekleşen çıkarmanın ardından adanın neredeyse tamamını iki ay gibi kısa bir süre içerisinde ele geçiren Osmanlı ordusu, bugün bile heybetiyle insanda hayranlık uyandıran Mağusa Kalesi önlerine geldiğinde büyük bir dirençle karşılaştı. "Kıbrıs Serdarı" tayin edilen Lala Mustafa Paşa tarafından bizzat yönetilen ve muazzam bir sayı üstünlüğüne sahip olan Osmanlı birlikleri, Marc Antonio Bragadino öncülüğündeki Venedik savunması karşısında çok büyük bir bedel ödedi. Üstelik dönemin

19. yüzyıl sonunda Mağusa.

Osmanlı tarihçileri arasında da eleştiri konusu olan ve belli kaynaklarda 80.000'e kadar çıkmakta olan kayıp sayısına rağmen[2] Mağusa Kalesi, ancak Venedik kumandanının şartları kabul edilerek, yani bir antlaşmayla teslim alındı. Venedik askerleri ile onlara bağlı halka donanma vasıtasıyla bir Venedik mülkü olan Girit'e serbest geçiş hakkı, geride kalan yerli halka ise can ve mal güvenliği tanıyan bu antlaşma, 1522 yılında Rodos'un fethi sırasında kabul edilen maddeleri hatırlatıyordu.[3] Hatta tıpkı Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'tan ayrılmadan evvel Hospitalier Şövalyeleri kumandanı Phillippe Villiers de l'Isle-Adam'la gerçekleştirdiği ve iddialara göre,[4] hediye alışverişini de içeren buluşmasını hatırlatır şekilde, Lala Mustafa Paşa da Marc Antonio Bragadino ile tanışmak talebinde bulundu. Ne var ki Girit'e nakledilecek eşyalarıyla birlikte gemilerdeki yerini almasından sonra maiyeti ve küçük bir birlik eşliğinde Lala'nın huzuruna vardığında, muhtemelen o an girdiği otakta ve döneceği Venedik'te bir kahraman gibi karşılanmayı bekleyen Bragadino'yu hiç de ummadığı bir son beklemekteydi.

Marc Antonio Bragadino'ya uygulanan cezayı konu alan, Guiseppe Lorenzo Gatteri'ye ait 1852 tarihli bir eser.

http://blindbegger.wikidot.com/bragadino

Şimdi yukarıda andığımız vakanın ne olduğu ve klasik dönemde nasıl temsil edildiğiyle devam edelim. Kıbrıs seferine büyük olasılıkla bizzat katılan Piri Efendi tarafından kaleme alınan 1571 tarihli *Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs* isimli esere bakılacak olursa, kale teslim alındıktan sonra içeriye gönderdiği habercileri vasıtasıyla Bragadino'nun muhafaza etmekte olduğu esirleri katlettirdiğini öğrenen Lala Mustafa Paşa, bunun intikamını almaya çoktan karar vermişti. Bu kararında sahip olduğu iman ve "gayret-i İslam"ın da etkili olduğu belirtilen[5] Paşa, esirlerin durumuyla ilgili hakaret dolu bir üslupla sorguya çektiği Bragadino'nun nutkunun tutulup cevap verememesi üzerine, bir anda kumandanın iki kulağını birden kesip atmış, etraftaki Osmanlı askerlerine verdiği bir işaretle onun maiyetini, küçük birliğini ve geri kalan yaralı Venedik askerlerini idam ettirmişti. Eşyalarına ganimet olarak el koyulan gemilerdeki iki bine yakın kişi ise çul giydirilip köleleştirilmiş, bir bölümü gemilere kürekçi olarak yerleştirildikten sonra geriye kalanlar, yani nazlı oğlanlar, ay yüzlü hatunlar ve gün yüzü görmemiş cariyeler[6] padişah adına ayrılarak kaleye konmuştu.

Aktarılana göre yüzü kanlar içindeki Bragadino, şehir tam olarak zapt olunup ilk cuma namazı kılındıktan bir süre sonrasına kadar hapis tutulmuş, bir bakıma Lala Mustafa Paşa'nın elinden gelecek sonunu beklemişti. Alıntıladığımız fetihnamenin yazarı Piri'nin "fırsat el verdikde, âlemiyane ibret olmagiçün, ol pelid-i anide bir siyaset edeki şöhre-i her diyar-ı vilayet olaydı"[7] diyerek keyifle anlatmaya başladığı olaylar zincirinin ilk safhasında Paşa'nın atıyla ilgilenmesi için saraçlıkla görevlendirilen Bragadino, birliklerin önünde yürütüldükten sonra sırtına bir çuval koyularak kuşatma sırasında hendeğe dökülen toprakları çıkarmaya zorlanmıştı. Ardından yine Paşa'nın da hazır bulunduğu bir gemiye bindirilerek kürek çektirilen kumandan, gemi direğine ayağından asılmış ve muhtemelen bu sırada bilincini yitirmişti.[8] Buradan indirilip "kala içinde siyaset-gâha" getirilmiş, bir celladın eline verilerek türlü işkencelerle derisi yüzüldükten sonra, "cirahatı üzre nemek paşide olmagıla",[9] yani yaraları üzerine tuz basılarak can vermişti. Bununla da kalınmayarak, içine ot tıkılıp bir insan şekli verilen derisi öküz üzerinde Mağusa içinde gezdirilmiş ve ardından şehrin yüksek bir noktasına asılmıştı. Derisi yüzülmüş bedeninin ise parçalara ayrıldığını ve o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan sa-

vaş ve isyan durumlarında ele geçen önderlere uygulandığı üzere, kesik başının İstanbul'a gönderildiğini biliyoruz.

Yaşanan vakayı böyle detaylı bir şekilde aktarmamın nedeni, Piri'nin metni ile geç dönem Avrupa ve Osmanlı tarihyazımları arasında aşağıda yapacağım karşılaştırmanın daha iyi anlaşılmasını sağlamayı istememdir. Asla okurlar üzerinde travmatik bir etki bırakma amacında olmadığım gibi, ilgimizi de uygulanan cezanın içeriğine değil, bunun teşhirine yöneltmemiz gerektiğini düşünüyorum; çünkü ciddi oranda fiziksel şiddet içeren bu tür cezalandırma yöntemleri, erken modern dönemde devletler tarafından toplum nezdinde meşruiyet yaratan bir güç gösterisi olarak kurgulanmakta ve azımsanmayacak oranda kullanılmaktaydı.[10] Yazdığı bu fetihnameyle şüphesiz kendisi de bu güç gösterisinin bir parçası olan Piri Efendi, Bragadino'ya ve metinde yer alan başka birçok kimseye verilen cezaların bu teşhir boyutunu defalarca "ibret" ve "nasihat" kelimeleriyle vurgulamaktadır. Burada önemli olan, bu ifadelerin Osmanlı devleti ve yeni ele geçirilen Mağusa sakinleri arasında ilişki kurucu bir niteliği barındırması, iki taraf arasında gelişen ilk ilişkilerin Bragadino'ya uygulanan ceza üzerinden yürümesidir. Örneğin Bragadino'ya sırtına çuval vurularak hendekten toprak taşıttırıldığı sırada, ferman gereği büyük-küçük bütün Mağusa sakinlerinin de aynı görevle orada olması tesadüfi değildi; bu, Lala Mustafa Paşa tarafından "herkes arif ve vâkıf olmagıçün" bizzat planlanmıştı. Venediklilere uygulanan kolektif şiddet sırasında dehşete düşen ve ibret alınması gereken bu durum sonucu boyun eğen Rum cemaatinden bir kişiye bile bir zarar gelmediğini ısrarla vurgulayan Piri Efendi, tam olarak aynı cümlede Kıbrıs'ın bayındır ve mamur bir yer haline gelmesi için halka haraç vergisi konduğunu belirtiyordu."

Reayanın boyun eğmesinin ve vergisini ödemesinin klasik dönem Osmanlı devletinin sosyal adalet anlayışına egemen olan daire-i adliye kavramının temeli olduğu hatırlanırsa, Bragadino'ya uygulanan cezanın aslında adaletin bir parçası olarak görüldüğü netlik kazanır. Genel hatlarıyla verilmiş Bragadino anlatısının yalnız Piri Efendi'nin metninde kalmayarak, o dönemin Mustafa Ali ve Peçevi gibi daha meşhur Osmanlı tarihçilerinde, hatta bizzat Padişah müdahaleleriyle son şeklini alan,[12] dolayısıyla Osmanlı sarayının sesi[13] kabul edilen Seyyid Lokman'ın şehnamesinde bile üstüne basa basa işlenen bir konu olmasının başka bir anlamı olmamalıdır. Üstelik Bragadino öyküsünün, *Tuhfetü'l-Kibar* isimli eserle Kâtip Çelebi tarafından[14] 17. yüzyıla, *Kıbrıs Tarihçesi* isimli eserle

Ciddi oranda fiziksel şiddet içeren cezalandırma yöntemleri, erken modern dönemde devletler tarafından toplum nezdinde meşrutiyet yaratan bir güç gösterisi olarak kurgulanmakta ve azımsanmayacak oranda kullanılmaktaydı.

II. Selim, Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ve Şeyhülislam Ebussuud Efendi huzurunda yapımına başlandıktan sonra III. Murad devri bürokrasisinin Arif Dede tarafından daha da abartılı bir şekilde[15] 18. yüzyıla taşınmasında şaşılacak bir durum yoktur; çünkü konuyla ilgili olarak ne Osmanlı dev-

1571 Kıbrıs seferini daha tahta oturmadan tasarlayan Sultan II. Selim (1566-1574)

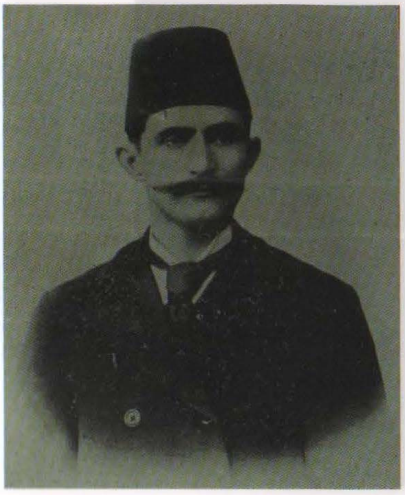
agakhanmuseum.org

Venedik Kumandanı Bragadino'nun derisinin muhafaza edildiği Venedik'te Aziz Giovanni ve Paolo Kilisesi'ndeki büst-mezar.

http://www.campiello-venise.com/castello/giovanni_e_paolo/img_zanipolo/

let zihniyetinde ne de devlet-reaya ilişkilerinde Osmanlı geçmişini adeta bir utanma seviyesinde sorgulatacak ve yeniden yazılmasını gerektirecek denli bir kırılma yaşanmıştır. Bu kırılma moderndir ve daha pek çok çalışılmamış vakada olduğu gibi Bragadino'nun can verdiği koşullar karşısında ancak geç dönem Osmanlı tarihçilerinde büyük bir utanç ve sessizlik ortaya çıkmaktadır. Aslında mesele, 19. yüzyılda hâlâ sıklıkla eserlerine başvurulduğunu bildiğimiz klasik dönem Osmanlı tarihçilerinin susturulması ve son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları uğruna manipüle edilmesidir. Çağlar boyu Osmanlı tarihçileri arasında hüküm sürmüş olan bu editoryal iktidarı analiz etmede bize en çok yarar dokunacak yol ise, II. Mahmud döneminden itibaren yapısal bir kriz halinde bulunan devlet-toplum ilişkilerinin[16] Osmanlı modernleşmesi bağlamındaki seyrini takip etmektir.

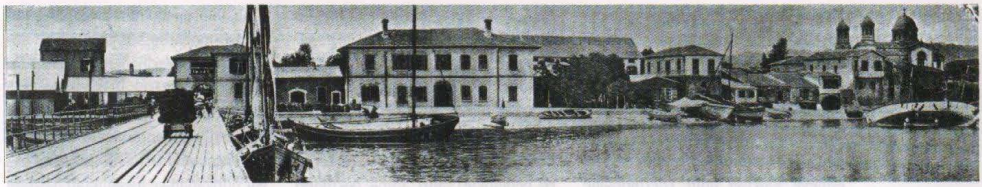
***Kıbrıs Tarihi*'nin yazarı Ziver Bey.**

Atatürk Kitaplığı koleksiyonu

MODERNLEŞME BAĞLAMINDA ZİVER BEY'İN YENİ TARİHYAZIMI

Şimdi Ziver Bey'in 1895'de Lefkoşa'da basılan *Kıbrıs Tarihi* adlı eserinde aynı konuya nasıl değinildiğini ele alalım ve bunun modern Osmanlı bağlamıyla ilişkisini kurmaya çalışalım. Mekteb-i Sultani'den mezun oluşu, bürokrat karakteri ve pek çok farklı alanda eserler vermesiyle tipik bir son dönem Osmanlı entelektüeli sayabileceğimiz Ziver Bey, yukarıda andığımız Osmanlı tarihçilerinin aksine Marc Antonio Bragadino ile ilgili oldukça farklı bir anlatıya başvurmaktadır. Kalenin anlaşmayla teslim alınmasından sonra Lala Mustafa Paşa'nın otağına bu sefer kendi rızasıyla gelen Bragadino'ya gösterilen yaklaşımda ciddi bir değişim olmuştur. Bir önceki metinde Müslüman esirlerin katledildiğini öğrendikten sonra zaten intikam almaya karar verdiği Bragadino'ya İslami duygularıyla hiddetlenip hakaretler yağdıran Paşa, bu anlatıda adeta hiçbir gizli planı olmaksızın olaya bir "vicdan meselesi"[17] olarak yaklaşıp sualde bulunmaktadır. Dahası Piri Efendi'nin metnindeki durumun aksine, dili çözülmüşe benzeyen Bragadino cevap vermektedir: "Esirlerim idi, cümlesini katleyledim." Böylece suçunu bir çırpıda açıkça kabul eden Bragadino, maiyetiyle beraber hiçbir zarar verilmeden zindana atılacak ve on gün sonra idamla cezalandırılacaktır.

Böyle bir senaryo kuşkusuz, modernleşen Osmanlı devletinin gitgide vatandaşları haline gelen/getirilen tebaasıyla kurduğu ilişkiyi yenilediği biricik alan olan hukuki reformları akla getirmektedir. Bu alandaki ilk büyük adım, Osmanlı devletinin, fermanda yer aldığı şekliyle,[18] son 150 yıllık kötü gidişata halkla arasındaki ilişkiyi tanzim ederek, adeta halktan güç alarak dur deme gayretinin bir nişanesi olan 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'dur. İster içsel bir gelişme, isterse de dış kaynaklı bir yaptırım olsun, Osmanlı devletinde değişmekte olan iktidar zihniyetinin ve devlet-toplum ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış Tanzimat Fermanı ve din farkı gözetmeksizin herkesi kanun önünde eşit kabul ederek Osmanlı modernleşmesinin ciddi bir uğrağı niteliğini alan 1856 tarihli Islahat Fermanı bu yeni anlayışı temsil etmektedir. Yeni düzende öncelikle kimsenin suçu araştırılmadan cezalandırılmayacağı ilan edilirken,[19] Islahat Fermanı her türlü fiziksel cezalandırma biçimini

"Lefkoşa'nın manzarası"

Atatürk Kitaplığı koleksiyonu.

eziyet ve işkence olarak tanımlayarak yasaklamıştı.[20] Dahası, eskiden ibretlik niteliğiyle olası suçları önlemede kullanılan fiziksel ceza, artık 1858 Ceza Kanunnamesi'ne kendisi ceza gerektiren bir suç olarak koyulmuştu. Merkezi ve bürokratik bir hukuk sistemiyle donanan Osmanlı İmparatorluğu'nda artık her türlü yargısız infaz veya fiziksel cezanın yerini sırasıyla, gerek şer'i mahkemelerde gerekse de yeni oluşturulan nizamiye mahkemelerinde yargılanma ve suçun sabit görüldüğü hallerde hapishane sistemi almaya başlamıştı.[21] Adım adım modern hukuk/ceza sistemiyle tanışan Osmanlı coğrafyası, eski döneme damgasını vuran ve artık barbarca bulunmaya başlanan uygulamaları geride bırakmayı asla başaramayacak olsa da, en azından işleri kitabına uydurmanın hassasiyeti ortaya çıkmıştı. Zaten mevzu edilen Osmanlı tarihyazımındaki dönüşümü anlamak için bize lazım olan da adalet değil, bilhassa onun imkânsızlığında ortaya çıkan bu Osmanlı hassasiyetidir.

Ziver'in kurduğu senaryoda Bragadino'nun dili tutulmadan suçunu açıkça kabul etmesi ve teşhir niyetiyle fiziksel cezalara uğramadan hapsedilerek idam edilmesi, yaşanan bu dönüşümün bir ifadesidir. Önceki yüzyıllarda Osmanlı diyarında muhtemelen eğlence amaçlı olarak keyifle aktarılan ve adaletin simgesi olarak görülen fiziksel cezalandırma yöntemi ve teşhir artık adaletsizliğin sembolü haline geldiğinden, Ziver'e geçmişi 19. yüzyıl Osmanlı modernitesine doğru bükmekten başka çıkar yol kalmamıştır. Bu arada gemilerde Venedik'e nakledilmeyi bekleyen iki bin insana uygulanan kolektif ceza ve köleleştirilmeye ise, 1850'lilerden itibaren savaş tutsaklarını köleleştirmeyi bırakan ve köle ticaretine karşı ciddi adımlar atan[22] Osmanlı siyasetine uygun bir şekilde metinde asla yer verilmediğini de ekleyelim. Üstelik 19. yüzyıla damgasını vuran ve Avrupalı devletlerce desteklenen uluslararası kölelik karşıtı hareketin rüzgârıyla tanışan Osmanlı devletinde kölelik kurumunun kendisi bile, şeriata göre meşru olduğundan asla yasaklanamasa da, yakalanması arzu edilen zamanın ruhu ve uygarlık bakımından en azından Osmanlı bürokratlarının bir kısmı gözünde reddedilmeye başlanmıştı. Sonuç olarak Osmanlı devleti, modern dönemde bir vicdan, merhamet ve uygarlık testine dönüşen Bragadino ve esir Mağusa sakinleri meselesinde Ziver Bey'in küçük müdahaleleriyle rahat bir soluk almıştır. Ancak bunun aksini iddia eden birileri mevcuttur ve bu mesele girişte de belirttiğimiz gibi ancak Avrupa tarihyazımının konuya nasıl müdahil olduğuyla açıklık kazanacaktır.

BATILI BİR ANLATIYLA MÜCADELE

Bragadino'nun çektiği işkenceler konusunda sadece sessizlikle yetinmeyen Ziver'in olayı başkasından duymuş gibi bir hali vardır. Bu "başkası", Osmanlı modernleşmesinin hayatın neredeyse her alanında gözü kulağı olmaya başlayan Avrupa'dır. Her ne kadar Fransızca derslerinde çok başarılı olduğu söylenemese de Mekteb-i Sultani mezunu olan[23] ve açıkça Fransızca tarih kitaplarından yararlanan Ziver, konu özelinde Fransız tarihyazımıyla polemiğe girmektedir. "Frengler" veya "Frenk tarihleri" diye tanımlayıp "güya", "mübalağa", "sevk-i taassub ve cehaletten" gibi sözcüklerle meşruiyetini sarstığı Fransızların belli ki Bragadino ile ilgili dolaşıma soktuğu başka bir anlatı vardır. Bu anlatı nedir ve neden Ziver'i bu kadar rahatsız etmektedir? Bu noktada, 1856'da Alexis-François Rio (1797-1874) tarafından Fransızca kaleme alındıktan sonra pek çok dile çevrilip günümüze kadar sayısız baskı yaparak Batı'da en meşhur Bragadino anlatısına dönüşen *Les Quatre Martyrs*[24] kitabına bakmak yerinde olacaktır.

Kıbrıs Selimiye Camii, 1878.

https://en.wikipedia.org/wiki/Selimiye_Mosque,_Nicosia.

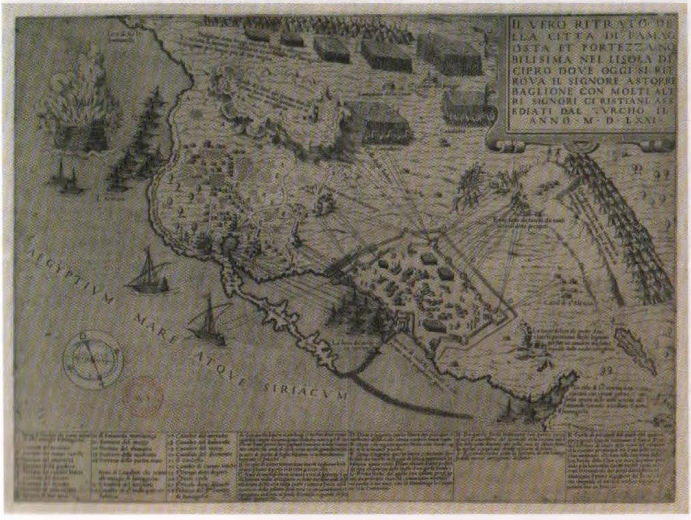
Fransız Kraliyeti ve Katolik inancının coşkulu bir savunucusu olan Rio'nun Katolikliğin geçmiş şanını gösterme amacıyla sarıldığı tarihçiliğiyle Bragadino'da ne bulduğu açıktır: "Hıristiyan bir Leonidas."[25] Perslerin doğudan kalkarak Yunanistan'ı işgal etmeye kalktığı ünlü Thermopylae Muharebesi'nin Spartalı Kumandanı olarak, kitapta Bragadino'nun en önemli meziyeti savaşçılığı değil şehitliğidir. İncil'den referanslarla işlenen ve Isa'dan sözlerle noktalanan Rio'nun metni tam da bu şehitliği kutsamak ve yüceltmek için yazılmıştır. Şehit olarak sunulan karakterlere genellikle Tanrı adına çektikleri fiziksel işkence oranında değer biçirada anlaşılmaktadır. Ziver, Bragadino üzerindeki sessizliğiyle, klasik dönem Osmanlı tarihçilerinden ciddi bir kopuş sergileyerek geçmişi Osmanlı modernitesinin gerekliliklerine göre yeniden şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı devletini uygar dünyadan ve insanlıktan nasibini almamış barbar bir yapılanma olarak dışlayan muhafazakâr Avrupa tarihyazımına karşı da bir savunma mekanizması kurmaktadır. Bunun adına bir taşla iki kuş vurmak da diyebiliriz. Peki, Ziver bununla yetinecek midir? Hayır. Bu tarihyazımı hamlesinden son olarak ve belki de en çok ne beklendiğini anlamak için Kıbrıs'ın 19. yüzyılın sonlarında içine düştüğü kolonyal bağlama odaklanmalıyız.

Önceki yüzyıllarda Osmanlı diyarında muhtemelen eğlence amaçlı olarak keyifle aktarılan ve adaletin simgesi olarak görülen fiziksel cezalandırma yöntemi ve teşhir artık adaletsizliğin sembolü haline geldiğinden, Ziver'e geçmişi 19. yüzyıl Osmanlı modernitesine doğru bükmekten başka çıkar yol kalmamıştır.

Leonidas'la ilişki kurulduğu vakit Kıbrıs, "barbar ve dinsiz Türklere"[26] karşı canla başla savunulacak bir Batı/Avrupa toprağına dönüşmektedir. Antik Yunan'dan referanslarla Doğu-Batı ayrımının altını bu kadar kesin çizgilerle kışkırtıcı bir şekilde çizen metnin, 1856 Paris Antlaşması'ndan itibaren bir hayatta kalma taktiği olarak Avrupa siyasal sisteminin meşru bir üyesi olarak kabul görmeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziver örneğinde olduğu gibi, büyük bir tepkiyle karşılanması doğaldır. Son

Mağusa kuşatmasını gösteren bir Venedik haritası.

Bibliothèque nationale de France koleksiyonu.

len Hıristiyan şehitlik anlatıları açısından bakacak olursak, Bragadino acıklı hikâyesiyle Rio için mantıklı bir tercihtir. Metinde Isa'nın çarmıha gerilişine benzetilerek[27] dramatik bir şekilde uzun uzun aktarılan işkence sahnelerini ise burada anlatmak bir tekrar riski taşımaktadır, çünkü bunlar Piri Efendi'nin fetihnamesinde yer alanlarla belirtilen dini özellikler dışında aynıdır.

İşte Ziver'in ne kadar stratejik bir hamleye kalkıştığı tam olarak da bu-

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda varoluşunu tehdit eden bir yenilgiye uğrayan Osmanlı devleti, uluslararası arenada varlığını koruyabilmek adına İngiliz desteğine muhtaç kalmış, bunu da ancak Kıbrıs kartını oynayarak elde etmiştir. Sırasıyla 4 Haziran ve 1 Temmuz 1878'de imzalanan geçici antlaşmalarla Kıbrıs Osmanlı mülkü sayılmaya devam etse de adanın yönetimi bir süreliğine İngiltere'ye devredilmiştir. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü sağlayacak bir garanti olmanın tam tersine Kıbrıs, bu tarihten itibaren Osmanlıları hayal kırıklığına uğratacak bir şekilde, Osmanlı topraklarının paylaşımının Ortadoğu'ya doğru genişleyeceği bir köprübaşı işlevi görmeye başlamıştır. Adayı İngiltere'nin "kapması üzerine telaşa kapılan" Fransa, İngilizlerin Kıbrıs'a karşı telafi olarak sunduğu Tunus'u 1881'de işgal etmiş, bu kez sıranın kendine geldiğine karar veren İngiltere 1882'de Mısır'ın hâkimiyetini fiilen ele geçirmiştir. 1571'den itibaren nispeten sakin geçen üç asrın ardından Kıbrıs Ortadoğu'ya damga vuran bu askeri kolonyal müdahalelerin tam ortasına düşmüştür ve Ziver, tam olarak buraya oynamakta, Osmanlı devletini Kıbrıs üzerinde(n) dönen bu kolonyal hâkimiyet mücadelesinde bir oyun kurucu olarak sahaya sürmektedir. Selim Deringil'in çalışmaları sayesinde böyle bir hamlenin aslında Avrupa kamuoyu karşı-

sında ciddi bir duyarlılık geliştirerek devletlerarası rekabette kendine bir yer açmayı hedef bilmiş II. Abdülhamid döneminin devlet zihniyetiyle de uyuştuğunu bilmekteyiz.[18]

Ziver bu hamleyi, kolonyal tınılara sahip olduğu aşikâr bir yolla yapmaktadır. *Kıbrıs Tarihi* kitabının bir noktasında, Kıbrıs Rumlarının adanın fethi sırasında Osmanlılara karşı hareket etmediğini, hatta Venedik idaresi altındayken bile Osmanlı yönetimini kendilerinin istediğini belirtmektedir. Ziver'in ortaya attığı bu istihbarat niteliğindeki bilgiyi, fetih öncesi yazışmaları içeren mühimme defterlerinde gerçekten de bulabiliyoruz. Fakat aynı bilginin iki farklı dönemde nasıl aktarıldığına baktığımızda çok çarpıcı bir farkla karşılaşmaktayız. 16. yüzyılda, 1571'in hemen öncesinde adadaki Rum cemaatinin istediği şey "ehl-i İslam"[19] olarak kayda geçirilmişti. 1895'ye geldiğimizde ise aynı olgu Ziver tarafından aynen şu şekilde dile getirilmiştir: "Venedikliler henüz Kıbrıs'ta iken Rumların ecnebi bir idarenin takarrurunu [kurulmasını] arzu etmeleri yine Osmanlıların merhamet-i kalbiyelerine delalet eder asardan [kanıt oluşturmuş] değil midir?"[20]

Bu cümle bütün netliğiyle yazının girişinde geri döneceğimi belirttiğim, Vangelis Hoca'nın ortaya attığı ihtimale işaret etmektedir. Bir Osmanlı tarihçisinin ağzından Kıbrıs'taki Osmanlı idaresi Rumlar karşısında bir yabancı idare olarak anılmakta, üstelik bu yabancı idarenin Kıbrıs'a hükmetmesini sözü edilen grup arzulamaktadır. Bunun nedeni ise, Ziver'in yukarıda tartıştığımız, özellikle Bragadino meselesindeki müdahaleleriyle istenmeyen vakalardan arındırılarak temize çekilen "Osmanlı kalbinin merhameti" olarak gösterilmektedir. Üstelik bu merhamet, şu an detaylıca değinemediğim başka tarihi müdahalerle üretilen "dünya medeniyetine hizmet için" Avrupa'dan asırlar önce yola çıkmış Osmanlı tasavvuratı,[21] yerel veya Yahudi yöneticiler ile Dürziler ve çıplaklar takımı gibi ötekilerin günah keçisi haline getirilmesiyle korunan Osmanlı saflığı sayesinde desteklenmektedir. Bir toplum nazarında bu tarz bir meşruiyet arayışı, yani medenileşme ve ahlaksal üstünlük üzerinden bir tahakküm altına alma iddiası kuşkusuz "Beyaz adamın yükü" olarak tarif edebileceğimiz, oryantalist tonlarla yüklü Avrupa'ya ait kolonyal bir paradigmadır. Bu da bize, 1878'te Kıbrıs'ı İngiliz hakimiyetine bırakarak aslında kolonyal müdahaleye uğrayan tarafta olan Osmanlı Devleti'nin sözcülüğünü üstlenen Ziver'in, karşı çıktığı kolonyal müdahale söylemlerini adayı geri almak ümidiyle içselleştirdiği ve dolayısıyla Kıbrıslı Rumlar karşısında o dönemin yaygın İngiliz söylemini aratmayacak bir Osmanlı söylemi inşa ettiği acayip ama gerçek bir ihtimali göstermektedir.

OKCAN YILDIRIMTÜRK
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

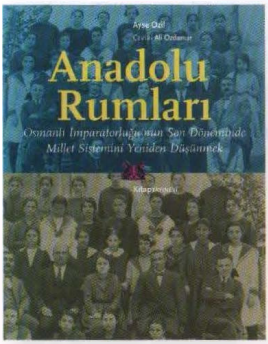
DİPNOTLAR

1 Partha Chatterjee, *Ulus ve Parçaları*, çev. İsmail Çekem (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 131.
2 George Hill, *A History of Cyprus*, c. 3 (New York: Cambridge University Press, 2010), s. 1029.
3 Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, çev. Tülin Altınova (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), s. 344.
4 Joseph von Purgstall Hammer, *Histoire de L'Empire Ottoman*, c. 5, kitapçık 25 (Paris: Belizzard, Barthes. Dufour&Lowell, 1835-1843), s. 40.
5 "Nihad-ı latiflerinde mevcud olan halavet-i iman ve zat-ı şerîflerinde mukarrer olan gayret-i İslâm tereşşuh edip... ele getürüp haklarından gelinmek hatırası hatır-ı şerîflerinde musammem ve mukarrer oldı.", s. 71-72.
6 Harid Fedai, *Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi), s. 75 "kumaş yerine eşinlerine came-i palas giyürüp, bend-i giran ile mukayyed bölük bölük biri birinden tefrik kılıp, otuzar kırkar her gemiye kürek çekmek için tevzi' ettiler. Nazenin puserlerin ve meh-cebin duhterlerin ve yüzün gün görmemiş cevarisin... padişah-ı alem penah için gerü kal'aya koyup..."
7 *Age*, s. 81.
8 *Age*, s. 82. Yine Piri'nin deyişiyle: "Bir zaman ruzigârdan aveng-var dönüp gözlerine kara su indi."
9 *Age*, s. 83.
10 Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), s. 88.
11 Fedai, *age*, s. 76. "Bu evza-ı pür-ibret ve helet-i mu'teberden yerinde kalan kefere-i asara külli dehşet hasıl olup, mahbus olan Firenkiler den gayrı kalada olan Arnavud ve tayife-i Rumiyan dayire-i hayretde mütehayyir olup, biz-zaruri inkiyad ettiler. Tavayıf-i mezkureden bir ferde zarar vaki olmayıp memalik-i mahmiyye mamur ve abadan olsun deyu haruç vaz ettiler..."
12 Filiz Çağman. "Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı* 5 (1972): 412-315. Emine Fetvacı. "Others and Other Geographies in the Şehname-i Selim Han", *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies* XL (2002), s. 82
13 Baki Tezcan, "The Politics of Early Ottoman Historiography", Virginia Aksan ve Daniel Goffman (ed.), *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire* (New York: Cambridge University Press, 2007), s. 183.
14 Efthihios Gavriel, "The Expedition for the conquest of Cyprus in the Work of Katib Çelebi", Michalis Michael, Matthias Kappler ve Efthihios Gavriel (ed.) *Ottoman Cyprus: A Collection of Studies on History and Culture* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2009), s. 25.
15 Fedai, *age*, s. 117. 1763 tarihli eserini. Piri Efendi'nin yukarıda alıntılanan fetihnamesine dayanarak oluşturan Arif Dede, Bragadino'ya uygulanan cezayı küçük eklemelerle daha da vurucu bir hale getirmektedir. Örneğin, içine ot tıkılarak insan şekli verilen Bragadino'nun derisine, bir önceki metine ek olarak elbiseler giydirilip gösterişli bir hora oynatıldığını yazmaktadır. "Andan sonra derisine saman depüp ve camelerin geydirüp bir kebir ü mehib hora tebdirüp..."
16 Selim Deringil, *The Well Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire. 1876-1909* (Londra: I.B. Tauris, 2009), s. 8.
17 Harid Fedai, *Ziver Bey: Kıbrıs Tarihi* (Ankara: Yıldızlar Matbaası, 1999), s. 100.
18 Tanzimat Fermanı: İşlerin düzene konulmasının yolu ve ne kadar süreceğiyle ilgili iyimser bir tahmin olarak "Halkın kabiliyyet ve istidadlarına nazaran... beş on sene zarfında" ibaresi kullanılmaktadır
19 Tanzimat Fermanı: "tetkik görülüp hükmolunmadıkca hiç kimse hakkında hafi ve celi idam ve nesmim muamelesi icrası caiz olmamak"
20 Islahat Fermanı: "hiçbir guna mücazaât-ı cismaniyye ve eziyet ve işkenceye müşabih kaffe-i muamele dahi kamilen lağv ve iptal kılınması"
21 Özgür Sevgi Göral, "19. Yüzyıl İstanbul'unda Suç, Toplumsal Kontrol ve Hapishaneler Üzerine Çalışmak", Noemi Levy Aksu ve Alexandre Toumarkine (ed.), *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Tarihsel Toplum Vakfı, 2007).
22 Hakan Erdem, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004).
23 Vahdettin Engin, *1868'ten 1923'e Mekteb-i Sultani* (İstanbul: Galatasaraylılar Derneği, 2003), s. 128. Burada 1888 yılı mezunları arasında adı geçen Ziver Efendi'yi Fransızca konusunda zorlanan öğrencileri yine de mezun etmek için sonradan çıkarılan bir belge olan "Türkçe Ehliyetname" ile okulu bitirenler listesinde görmekteyiz.
24 Alexis-François Rio, *Les Quatre Martyrs* (Paris: Ambroise Bray, 1856).
25 Alexis-François Rio, *The Four Martyrs* (Londra: Burns and Lambert, 1856), s. 182.
26 Rio, *age*. Kitap genel olarak bu tıp ibareler barındırmaktadır.
27 *Age*, s. 211. İsa'nın çarmıha götürülüşünde Roma askerleri tarafından uğradığı küçük düşürücü hakaretlerin benzerlerine (üzerine tükürülmesi, küfür yağdırılması) katılarak zorunda kalan Bragadino, yine can verirken de İsa'nın Luka İncili'nin 24-34 bölümünde dile getirdiği son sözlerini tekrarlamaktadır: "Baba, onları bağışla, Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar."
28 Deringil, *age*, s. 15
29 9 numaralı mühimme defteri, no: 78: "Mektub gönderüp cezire-i Kıbrıs havalin ve reayanın ehl-i İslamı istediklerini bildirmişsin dahi her ne dimiş isen malum olundu."
30 Fedai, *age*, s. 103.
31 *Age*, s. 103 "Koca Sokollu'nun bundan maksadı ise zihninde planı çizilen Süveyş kanalını hafr ve guşad ile Fransız mühendisi Ferdinand De Lesseps'ten üç asır akdem, âlem-i medeniyete hizmet etmek idi.... Bu asırdaki tasavvurât-ı ümraniyye-i medeniyet perverane ..."

AYŞE OZİL İLE "ANADOLU RUMLARI" ÜZERİNE

SÖYLEŞİ: ELÇİN MACAR

Ayşe Ozil'in Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek *adlı kitabı Kitap Yayınevi tarafından yayımlandı. Osmanlı, Rum, Yunan ve İngiliz arşiv belgelerini karşılaştırmalı olarak değerlendiren Ozil, tüzel kişilik ve tabiyet gibi konulara eğilerek Osmanlı İmparatorluğu'nda cemaat kavramını sorgularken, imparatorluğun modernleşme ve ulusçuluk anlayışına farklı bir çerçeveden bakıyor.*

Ayşe Ozil, *Anadolu Rumları*, çev. Ali Özdamar, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

***Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek* isimli kitabın yeni çıktı. Kitabın hikâyesiyle başlayalım dilersen. Bu esas itibariyle senin doktora tezin...**

Evet, 2009 yılında bitirdiğim doktora tezim. Doktoramı Londra Üniversitesi Birkbeck College'da yaptım. Doktora danışmanım, hem Modern Avrupa tarihçisi hem Yunanistan tarihçisi olan Mark Mazower'dı. Daha sonra Birkbeck'teki Tarih Bölümü'ne katılan Osmanlı tarihçisi Frederick Anscombe da ikinci danışmanım oldu. Çalışmanın hem Rum-Yunanistan bağlantısı hem de Osmanlı bağlantısı var. Bu çalışmayı İngiltere'de, özellikle de Avrupa tarihine odaklanan Birkbeck'te yapmanın bana kazandırdığı şey, yerel bağlamdan ve aslında Osmanlı-Rum bağlamından biraz uzaklaşıp, tarihçilik anlamında bu konulara geniş bir çerçeveden bakabilmek oldu. Milliyetçilik, modernleşme, orta sınıfların doğuşu, dinin modern dünyadaki yeri gibi konuları çokyönlü bir şekilde inceleyebilmemi, yani sadece Osmanlı dünyasına veya Rum dünyasına odaklanmadan, onlarla sınırlı kalmadan bakabilmemi sağladı bu ortam.

Kitabında yer alan "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek" başlığı nedeniyle sormak gerekirse —zaten biz Türk tarihyazımının birçok konuda olduğu gibi millet sistemi konusunda da sorunlu ve arkaik kaldığını biliyoruz— bu çalışmada literatür konusunda, özellikle metodolojik açıdan gördüğün sıkıntılar neler? Farklı neler yapmaya, nasıl bir yeni bakış açısı getirmeye çalıştın?

Kitap temelde millet sistemini yeniden düşünmeye yönelik bir çaba. Hem akademik çevrelerde hem de akademi dışında, gayrimüslim tarihi dediğimizde neredeyse istisnasız bir şekilde millet sistemine gönderme yapılır. Bu çok genelgeçer ve yerleşmiş, kökleşmiş bir durum. "Bu kavramın dışında bu dünyayı anlayamayız" gibi bir bakış var ve bu bizi kısıtlıyor. Anadolu'nun karmaşık geçmişini, özellikle de Rumların çokkatmanlı dünyasını anlayabilmek açısından fayda sağlamıyor. Kitapta Rum cemaati diye sınırları belli bir "kapalı kutu"nun olmadığını göstermeye çalışıyorum. Bu tabii ki, ne şekilde tanımlarsak tanımlayalım —ki çok çeşitli şekillerde tanımlayabiliriz— Rumluğun var olmadığı anlamına gelmiyor. Bir ortaklık olmadığı anlamına gelmiyor. Tam da bu ortaklıkların hangi alan, durum ya da bağlamlarda oluştuğunu, bir yandan da nasıl parçalandığını ya da baştan oluşmamış olduğunu göstermeye çalışan bir çaba. Bunun için de ilişki ağlarına baktım; yani Rumların bir bütün olarak nasıl hareket ettiği ya da nasıl bir yapıda olduğunu değil, birtakım kişilerin, grupların, toplulukların toplum ve devlet bağlamında nasıl hareket ettiklerini inceledim. Bu ilişkileri anlayabilmek için de kurumları temel aldım, çünkü cemaat denen şey kurumlara dayanıyor. Kurumlar olmadan bir cemaati ayakta tutmak çok zor. 19. yüzyılda modernleşen kiliseler, eğitim kurumları, cemaat mahkemelerinden vs. bahsetmek lazım. Bunun gibi çok çeşitli kurumların nasıl işlediğine, ama esnek bir şekilde, ilişkileri gözeterek bakmaya

çalıştım. "Bir millet sistemi var, bir Rum milleti var, bunun içinde idarelerini, maliyelerini nasıl örgütlüyorlar, mahkemelerini nasıl işletiyorlar?" diye sormak yerine biraz olayı tersine çevirmeye çalıştım. Saptayabildiğimiz ölçüde Rum olarak tanımlayabildiğimiz insanları ve grupları o kurumlarla ilişkileri ya da mesela devlet mekanizmalarıyla bağlantıları ölçüsünde incelemeye çalıştım.

Özellikle 1980'lerden itibaren, Avrupa tarihinde ortaya çıkan milliyetçilik eleştirisini takiben daha çok Yunanlı tarihçiler arasında bu tür bir millet eleştirisi zaten başlamıştı. Bu eleştiri, benim de yapmaya çalıştığım gibi, Rum dünyasının homojen bir bütün olmadığını gösteriyor. Öte yandan aynı bakış "milletleşme"nin yani bir tür homojenleşmenin 19. yüzyılda modern kurumsallaşmayla ortaya çıktığını söyler. Örneğin 1860'ta, Islahat Fermanı'nı takiben Rumların kendi iç yapılarını, patrik seçimlerini düzenleyen bir nizamname ortaya çıkıyor. Bunun dışında kilisenin hâkimiyetindeki meclisler modern bir kurumlaşmaya gidiyor, içine laikleri de alıyor. Böyle bir gelişme var. Ben de bir yandan kitapta millet eleştirisine bir katkı yapmayı amaçlarken aynı zamanda Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan bazı modern dinamiklerin homojenleşmeyi engellediğini söylüyorum. Genelde tarihçilerin yaptığı gibi nizamnamelere ve üst yapılara bakarsanız son dönemde homojenleşme görünüyor, ama işlerin pratikte nasıl olduğuna eğilince başka bir tablo ortaya çıkıyor.

Biz Osmanlı tarihimizin renklenmesini ve yeni metodolojik yaklaşımların ortaya çıkışını belki bu tarihçiler--gerek Batılı gerek Yunanlı tarihçiler— sayesinde görebildik. Mesela Yunanlılar açısından kendi tarihlerinde "dört yüz yıllık bir boşluk" vardı ve orası görmezden gelinen, klasik milliyetçi tarihyazımında "esaret altında" diye anlatılan ve pratikte ne olduğu gerçekten de bilinmeyen bir dönemdi. O dönemin aydınlatılmasını bu tarihçilere borçluyuz. Örneğin Evangelia Balta'nın alana çok büyük katkıları oldu. Türkçe de bilen ve her iki tarafın da malzemesini kullanan biri olarak onu analım.

Evet, doğru. Yunanlı ve Batılı tarihçiler Osmanlı tarihiyle daha çok ilgileniyorlar, bizim Yunan, Rum ya da

Batı tarihine karşı böyle bir ilgimiz pek yok. Evangelia Balta'nın yanı sıra özellikle Elizabeth Zachariadou'dan bahsedebiliriz ki Girit'teki Osmanlı çalışmalarının öncüsüdür. Ayrıca Atina Panteion Üniversitesi'nden Sia Anagnostopoulou, Selanik Makedonya Üniversitesi'nden Dimitris Stamatopolous'tan bahsetmek gerekir. Tabii bu alanda çalışanlar bu isimlerle sınırlı değil, daha genç kuşaktan tarihçiler de var. Türkiye'de ise "Gayrimüslimlerin tarihi gayrimüslimlerin işidir" gibi bir anlayış var, yani yine toplumu milletlere bölen ve "Her millet kendi milletinden sorumludur" şeklinde düşünen bir bakış. Tabii bu bir açıdan temeli de olan bir şey, çünkü dilleri onlar biliyorlar, kaynakları onlar okuyabiliyorlar. Ama Türkiyeli olup da Rum veya Ermeni olmayanların neden o dilleri öğrenmedikleri de sorulabilir.

Türkiyeli biri olarak Osmanlı gayrimüslimlerini, Rumları çalışmak için hangi kaynaklara ulaşmak gerekti?

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Rum tarihi açısından çok zengin bir kaynak. Benim baktığım bir de Kadı Sicilleri Arşivi var. Yunanistan'da yararlandığım arşivler ise Anadolulu Rumların Mübadele sırasında Yunanistan'a götürdüğü cemaat defterleri, kilise defterleri, onun dışında Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde bulunan ve yine mübadillerin kayıt altında alınmış anlatıları ile Yunan Dışişleri Bakanlığı'na ait konsolosluk raporları gibi belgelerden oluşuyor. Yunanistan'da bu belgelerin hepsi farklı bir arşivde toplanmış, yani orada daha çok yerel arşivler var. Ayrıca Atina, Girit ya da Selanik olsun çeşitli bölgelere ait arşivler mevcut. O bölgenin arşivi o bölgede tutulmuş ve siz bu konuda bir çalışma yapmak istediğiniz zaman çok farklı yerlere gitmeniz, çok farklı arşivleri dolaşmanız gerekiyor. Türkiye'de bu arşivler biraz merkezi bir durumda, yani İstanbul'da ve tek bir yerde toplanmış. Kadı sicillerinin orijinalleri Ankara'da, ama kopyaları İstanbul'da, onlar da merkezi bir durumda. Bu da aslında Türkiye ve Yunanistan'da tarihe bakışı yansıtan bir durum. Türkiye'deki merkezci bakış arşiv konusunda da görülüyor. Yunanistan'da ise daha fazla yerellikler ortaya çıkıyor, yerellikleri belirginleştirmeye çalışan bir bakış var. Bu şuna da denk geliyor: Biz Osmanlı Rum cemaati deyince bunu tek ve tekil bir cemaat olarak kavramsallaştırmışız, ama Yunanistan'da nasıl kavramsallaştırıldığına bakıldığında Rum *cemaatleri* olarak yani çoğul bir şekilde ortaya çıkan bir terim var, yine yerellikler vurgulanıyor: İzmir cemaati, hatta İzmir cemaatleri gibi, Anadolu'da olsun, Balkanlar'da olsun çok çeşitli yerlerdeki cemaatler gibi. Bu aslında Türkiye Cumhuriyeti ile Yunan ulus-devletinin ortaya çıkışındaki farklılıkları da yansıtıyor. Bizde merkeziyetçiliğe yönelme var,

Yunanistan'da ise ulus, Akdeniz havzasındaki küçük topluluklardan oluşan bir tahayyül. Bu ulus-devleti de aşan bir şey, mesela *Megali İdea* işin içine giriyor. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun çekildiği sınırlarda ulus-devleti kurmuş bir oluşum, ama Yunanistan'da durum farklı.

Ayvalık'ta Rum Hastanesi'nin avlusunda bir grup doktor, din adamı ve eşraf.

Özel koleksiyon.

Osmanlı'da kime "Rum" deniyor? Tarihyazımımız bize Rumların sonradan Yunan olduğunu söylüyor. Bugünkü anlamda onlar Yunanlı mıdır, "Grek" diye çevirmek doğru ve anlamlı mıdır?

Kitap aslında tam da bu sınırların çizilip çizilemeyeceğini ya da hangi bağlamda çizilebileceğini araştırıyor. Pratikte bu sınırı ne şekilde belirlediğimi, kimleri Rum olarak tanımladığımı sorarsanız, milliyetçilik eleştirisini takiben Ortodoksları temel aldım. "Grek" ya da "Helen" demedim. Osmanlı'nın da bir noktaya kadar tanımladığı şekilde "Rum Ortodoks" olarak düşündüm, çünkü milliyetçilik tam da baktığım dönemde çok yavaş ve güçlükle ortaya çıkan bir ideoloji, dolayısıyla onu geri planda tutmaya çalıştım. Ama Rum Ortodoks derken de salt din vurgusu yok. Aslen Osmanlı'da farklı bir dinden olan insanların toplumsal yaşantılarının, toplumsal kurumlarının nasıl oluştuğuna ya da farklı bir dinden olmanın onların toplumsal hayatlarında –ayrıca idari, mali, vs. çok geniş bir şekilde– ne anlam ifade ettiğine bakmaya çalıştım. Tabii yer yer Grek-Helen gibi kavramları da kullandım. Özellikle kitabın son bölümünde mesela Yunan ulus-devletinin ortaya çıkışının Anadolu'daki Rum Ortodoks grupları nasıl etkilediğine baktığım bölümde Helen kavramını bir miktar kullanıyorum, çünkü Yunanistan'ın yarattığı hareketle ortaya çıkan bir Helenizm var. Öncesi de var bunun tabii ki İstanbul'da, özelikle Fenerliler arasında gördüğümüz şekliyle ama Yunan ulus-devletinin çıkışıyla bir ivme kazanıyor. Özellikle Batı Anadolu'da çeşitli kurumlar aracılığıyla da yansıtılıyor bu; konsolosluklar olsun ya da farklı dernekler olsun. Hatta insanların kendileri de göç ediyor. Bugün mesela "gâvur İzmir" olarak bildiğimiz İzmir aslında 19. yüzyılda oluşmuş bir yapı; daha önce çok ufak ve gayrimüslim karakteri belirgin olmayan bir kasaba. 19. yüzyılda Yunan anakarasından ve adalardan gelen göçle oluşmuş. Gelenler anadili Yunanca olan topluluklar, yani Anadolu'nun geniş bir kesiminin tersine Yunanca konuşan topluluklar. Bunların içerisinde gerçekten bir Helen kültürü oluşuyor; dernekleriyle olsun, dilleriyle olsun, kültürleriyle olsun, antik döneme referansla olsun. Dolayısıyla bir Helenizmden bahsetmek mümkün, ama Anadolu'da geliştiği şekliyle ya da İstanbul'da geliştiği şekliyle bunu mesela Yunanistan'la birleşme, bağımsızlaşma, özerkleşme diye okumanın çok zor olduğunu düşünüyorum. "Osmanlı Helenizmi" diye bir şey var. Osmanlı'nın kendi içinden gelişen ve imparatorluk yapılarından faydalanan, imparatorluğun sunduğu esnek ekonomik çerçeveden ve sosyal ağlardan faydalanan bir Helenizm ortaya çıkıyor ve bu da Yunanistan'la birleşmeyi, bağımsızlaşmayı, özerkleşmeyi isteyen bir akım değil aslında. Tam tersine imparatorluk içinde ve dışında iş kuruyorlar, Atina'yla da bağlantıları var, Ayvalık'ta da mülteziimlik yapıyorlar vs. 19. yüzyılın esnek Akdeniz dünyasında kendilerini ekonomik ve sosyal olarak geliştiren bir durumdalar.

Peki senin özel olarak baktığın Hüdavendigâr vilayetindeki durum ne? Oralı Rumların Yunanistan'a bakışı, milliyetçiliğe bakışı için neler söyleyebilirsin? Senin söylediğin gibi Osmanlı Helenizmine yakın bir duruşları olduğu mu anlaşılıyor?

Benim görebildiğim kadarıyla Osmanlı Helenizmi aslen büyük şehirlerde gelişiyor. Güney Marmara kıyılarında gelişen bir tür sosyal Helenleşmeden söz etmek mümkün, ama siyasi olarak değil pek. Örneğin Makedonya'ya bakıyor olsaydım, özellikle 1900'lerin başından sonra taşradaki siyasi mücadeleden bahsediyor olurdum. Orada mesela Bulgar Ortodoksluğuyla bir çatışma söz konusu, ama benim baktığım bölgede bunu söylemek zor, çok daha temkinli olarak düşünülmesi gereken bir durum. Belki Hüdavendigâr'a bakmak istememin nedenlerinden biri de bu, çünkü biz daha çok büyük şehirleri, liman kentlerini ve oradaki Rum dünyasını biliyoruz, buralarda çarpıcı gelişmelerin olması gibi haklı nedenlerle. Taşraya bakmak bu açıdan daha ilginç belki de, daha bilmediğimiz bir dünya. O dünyada neler oluyor, yaşam biçimleri nedir, sorunlar nelerdir, biraz buna bakmaya çalıştım.

Şunu da söyleyeyim, ben esasen biraz tersten gittim, bir Osmanlı vilayetine bakma hedefiyle yola çıkmadım. Kuzeybatı Anadolu'da Güney Marmara (Bandırma, Mudanya, Gemlik, Tirilye, Bandırma, Bursa'nın köyleri vs.) ve Ayvalık'ı kapsayan hatırı sayılır bir Rum nüfusu var. Bu bölgelerdeki Rumlara bakmak istedim; bunu yaparken devletle olan ilişkileri de ele almak istediğimden Hüdavendigâr vilayetini belirledim. Hüdavendigâr hem Kuzey Ege ve Güney Marmara bölgesini hem de iç bölgelerde mesela Bursa'nın köylerini içeriyor. Aslın-

da saptayabileceğimiz iki tür cemaati bir araya getiren bir bölge burası. Bir yanda kıyı bölgelerinde yaşayan, Yunanca konuşan, kültürel, toplumsal ve ekonomik olarak daha gelişkin cemaatler var. Tirilye, Gemlik, Mudanya, Erdek, Siğri, Kapıdağ Yarımadası ve Ayvalık en önemli örnekler tabii, bir yanda da iç bölgeler yani hemen kıyının içindeki Bursa bölgesinde anadili Türkçe olan, hatta kuzeydoğuya gittikçe, İzmit'e gittikçe anadili Ermenice olan cemaatler var. Dolayısıyla bu bölgeye bakmak iki tür cemaati bir arada görebilme fırsatı sundu. Ama sonuçta Hüdavendigâr bir örneklem benim için; yani, millet sistemini anlayabilmek ve millet sistemine biraz farklı bir bakış getirebilmek için bir örneklem ve bu örneklemin pek çok açıdan Anadolu ve bir ölçüye kadar Balkanlar için yansıtıcı olduğunu düşünüyorum.

Cemaat demişken şöyle bir açıklama da yapmalıyım: Biz örneğin Rum cemaati dediğimiz zaman o dine inanan insanları kastediyoruz genel olarak, ama aslında cemaatin çok özel bir anlamı var. Birinci bölümde, yani idari örgütlenmeyi anlattığım bölümde bunu göstermeye çalıştım. Özellikle modern dönemde, 19. yüzyılda kurumsallaşan bir idari yönetim söz konusu, Yunancada *kinotita* denen. Kasabalarda, hatta yer yer köylerde de başlarında bir metropolit vekili ya da din adamının olduğu, ama daha çok sekülerleşmiş, o yörenin ileri gelenlerinden oluşan bir yönetimden söz ediyoruz. O bölgede kilise mi yapılacağı, o kiliselerin nasıl yönetileceği, okul mu yapılacağı, o okulların nasıl yönetileceği gibi meseleleri ele alan ve vergilerden de bir miktar sorumlu olan bir ünite bu.

Bu biraz Avrupa'yı da hatırlatıyor galiba. Avrupa Ortaçağ'ı başından itibaren bu türden bir yerelden örgütlenme. Belki ileride belediyeye dönüşecek olan, insanların yaşadığı yerde eşit şekilde yönetime katıldığı, "komünite" denen yapıya benzer bir yapı bu ve Osmanlı'nın belki de Rumlar dışında çok da bilmediğimiz bir özelliği.

Doğru. Son zamanlarda Osmanlı tarihinde gayrimüslim cemaatler dışında da bu konuya değinen çalışmalar var. Örneğin, 18. yüzyılda kaza meclislerinin önemini vurgulayan, bir bölgenin ileri gelenlerinin, âyanlarının karar alma mekanizmalarındaki ve aslında siyasetteki rolünü vurgulayan, genel Osmanlı tarihi içinde bunun altını çizen çalışmalar çıkmaya başladı. Ben de Rum tarihinden bakarak böyle bir şey yapmaya çalışıyorum. Yunan anakarasında komün ya da *kinotita* denen oluşum 19. yüzyıl öncesinde de görülen bir yapı. Yunan anakarası için "komün"ü daha eskilere, erken modern döneme çekebiliyoruz, ama 19. yüzyılda oluşmaya başlayan bir kurumlaşmadan da söz etmek lazım, 19. yüzyılın getirdiği yeni toplumsal ve siyasi koşulları da düşünmek lazım. Ondan önce çok daha farklı yapılar olduğunu ve 19. yüzyılda o arka plan üzerine bir dönüşüm yaşandığını, bu kurumların, modern bir mini bürokrasi gibi hareket etmeye başladıklarını söylemek mümkün; yani erken modern altyapı üzerinden, ama ondan farklılaşan bir biçimde çoğaldıklarını söylemek mümkün.

Peki, bir Rum kime, ne vergisi öder? Hangi mahkemeye gider? Malı mülkü var mıdır, kendi üzerine midir; mülkiyet meselesi nasıldır? Örgütlerinin, içinde bulunduğu yapıların tüzel kişiliği var mıdır? Osmanlı bunları resmen tanır mı? Veya bu ne zaman değişmeye başladı? Kısaca bunları özetleyelim mi?

Vergi konusunu öncelikle nakdi ve ayni vergiler olarak ayırmak gerekiyor, verginin kime verildiğiyle bağlantılı olarak böyle bir ikili ayrım var. Nakdi vergileri cemaatin ileri gelenleri *kinotita* çerçevesinde topluyor. Ayni vergiler ise Osmanlı sistemine daha eklemlenmiş bir şekilde mültezimler tarafından toplanıyor. Mültezim Osmanlı'nın o bölgede görevlendirdiği, o bölgeyle ilgisi olmayan biri olabilir, orayla ilgili biri de olabilir. Bunun birkaç örneğini veriyorum kitapta. Nakdi vergiler cemaatin içinde toplandığı için, para o cemaat yönetiminin eline geçiyor. Burada muhtar da işin içine giriyor ve muhtar hem Osmanlı'nın hem *kinotita*'nın elemanı. Orada bir ortaklaşma var. Kapıyı çalıp vergiyi toplayan kişi muhtar. Topladığı parayı bir üst aşama olarak ileri gelenlere yani cemaatin görevlendirdiği kişilere veriyor. Dolayısıyla paranın yine cemaat içinde toplandığını söylemek mümkün. Buna bağlı olarak vergilerini veremeyenler için iç borçlanma gibi uygulamalar var; cemaat ileri gelenlerinin ya cemaat yönetimi kasasına ya da kişilere kredi açarak onların vergisini vermesi diye bir uygulama söz konusu. Ama ayni vergilerde Osmanlı devleti işin içine giriyor.

Mahkeme konusuna gelince, Rumların hem cemaat mahkemelerini hem

Kayabaşı Mahallesi, Bursa: Muradiye Camii ve Oniki Havari Kilisesi.

Sébah ve Joaillier, 1894. İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü, arşiv no. 10374.

de Osmanlı mahkemelerini kullandığını görüyoruz. Osmanlı mahkemesi deyince kadı mahkemelerinden bahsetmek gerek; 19. yüzyılda bunlara nizamiye mahkemeleri de ekleniyor. Cemaat mahkemelerini de dini mahkemeler ve din dışı mahkemeler olarak ayırabiliriz. Rumlar evlenme, boşanma, nişan, nafaka gibi medeni hukuk alanında daha çok cemaat mahkemelerini kullanıyorlar. Kendi içlerinde ya da köy-kasaba içerisinde bir alım satım olduğu zaman da cemaat mahkemelerinde iş gördükleri oluyor, ama bu tür bir mali alışverişi kaydetmek açısından Osmanlı mahkemeleri de çokça kullanılıyor. Osmanlı mahkemelerinin belki evlenme boşanmalarda daha az kullanıldığını saptamak mümkün, ama mali ve maddi meselelerde, borçlanmalarda, tapu kayıtlarında vs. Osmanlı mahkemesi çokça işin içine giriyor. Bu kaba ayrımı yapmakla beraber, bir tarafa şu mahkemeler bakar, bir tarafa diğerleri bakar demek mümkün değil. Çok esnek bir yapı var bu konuda, hatta herhangi bir kayıt işlemi ya da bir dava için birkaç mahkemeye birden gidilebiliyordu. Bunların örneği var. Ayrıca özellikle mali bir meseleyse, Osmanlı mahkemesine gidilip kayıt yaptırılmasını cemaat liderlerinin kendileri de destekliyorlar, çünkü devlet mahkemesi, imparatorluk için evrensel mahkeme. Bir kaydın orada yapılması başka cemaatler karşısında ya da devlet karşısında güçlü bir konuma gelmek demek.

Mahkemelerden devam ederek tekrar şunu vurgulamak isterim ki cemaati yaşatan şey kurumlar. Kurumlar olmadan Rum dünyasını ayakta tutmak çok zor, bir kişinin neye inandığından bağımsız olarak. Kurumları ayakta tutmak da Rumların bu kurumları kullanmasına bağlı, bu konuyu cemaatlerin ileri gelenleri çok önemsiyor. Ama tabii pratikte böyle bir mutlaklık söz konusu değil. Rumların çok geniş bir şekilde cemaat dışı kurumları kullandığını görüyoruz. Yine millet sistemi tartışmasıyla ilişkilendiriyorum bunu. Ayrıca Rumların ve kurumlarının hep devletle yüz yüze gelme durumu var. Bunu mesela tapu meselelerinde görüyoruz. Tapu hem mahkeme kayıtları alanına hem de tüzel kişilik konusuna giriyor. Bir okulu, bir kiliseyi Rumlar tamamen kendileri yapıyor, ama mülkiyet meselesinde Osmanlı işin içine giriyor. Orada millet sınırlarını tutmak mümkün değil. Bu kurumların hukuki statüsüne, Osmanlı devletinin bunları nasıl gördüğüne ve nereye yerleştirdiğine bakmak çok önemli, çünkü kurumların varlıklarını bu ilişki belirliyor aslında. Bu mesele özellikle 19. yüzyıl için önemli, çünkü bu dönemde pek çok kilise ve okul yapıldığını görüyoruz, müthiş bir yapım faaliyeti var, modernleşmenin getirdiği hareketle beraber. Orada da Osmanlı 19. yüzyılda yenilenmiş hukuk sistemiyle meseleye dahil oluyor. Biraz önce 18. yüzyıl ile farkları düşünmemiz lazım dedim. 19. yüzyılda bir mülkü kaydetme biçimi değişiyor. Bu değişim aynı zamanda Rumların okul, kilise gibi kurumlarını yapma sürecine denk geliyor. Tüzel kişilik bölümünde bu ikili sürecin nasıl işlediğine bakmaya çalıştım.

Kapıdağı Yarımadası'nda Perama ve Erdek kasabaları arasında bir manastırın mülkiyeti üzerinden bir kavga var. Peramalılar, manastırın ikonasının el değiştirme kararı nedeniyle kızgınlıkla Katolikliğe geçmeye yöneliyorlar. Biraz bu örnek olayı da hatırlatalım.

O meseleye daha çok idari bağlamda baktım. Fanerometi manastırı üzerinden kurumların önemini vurgulamaya çalışıyorum. Orada manastırı kimin idare edeceği ve buradan gelen gelirleri kimin ele alacağı konusu gündeme geliyor. Kurumlar sadece bir inanç mekânı olarak değil, bu kurumlardan gelecek gelirler açısından çok önemli. Müthiş bir mücadele yürüyor ve o kadar ki bu mücadelede tarafların yapmadığı kalmıyor. En sonunda bir aşamada manastıra yani bir Ortodoks kurumuna sahip çıkabilmek için –paradoksal bir biçimde– din değiştiriyorlar. İstanbul Patrikhanesi "Bu kurum madem paylaşılamıyor, öyleyse kendi üzerimize alalım, biz kontrol edelim ya da en azından bizim gözetimimizde paylaşılsın" deyince bir kasaba Protestan, diğer kasaba Katolik oluyor; yani Hıristiyanlığın farklı kollarına geçiyorlar. Başta da söylediğim gibi, din meselesinin siyasi, toplumsal ve idari taraflarına bakıyorum orada aslında; hangi dine inandıkları ya da inanmadıkları çok da önemli değil benim baktığım açıdan. Ayrıca manastırın sahipliği ve din değiştirme meselesinde Osmanlı devleti işin içine giriyor, hem cemaatler devlete başvuruyorlar hem devlet kendisi dahil oluyor, çünkü mücadele bazı idari ayrımlara ve nüfus kayıtlarına dokunuyor.

Patrikhane'nin canını en çok acıtabilecekleri konu mezhep değiştirme konusu olduğu için

Bandırma Rum Okulu'nda kız izciler, 1915-16.

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, fotoğraf no. 1140. Sabuncuoğlu koleksiyonu

yapıyorlar bunu belki biraz da, değil mi?

Tabii, biz bugün Anadolu'daki Rum topluluklarının farklı bir dine pek de geçmediklerini, Rumlar arasında Ermeniler gibi Katolikliğe yönelen geniş kesimler olmadığını biliyoruz. Ama bu o dönemde bilinebilecek bir şey değil. Tam tersine Patrikhane için, özellikle yöneticiler için müthiş bir sorun; dolayısıyla insanların farklı bir mezhebe geçmesini engellemek istiyorlar. Mesela okullaşmanın -tabii ki başka toplumsal kökleri de olmakla birlikte- arka planındaki nedenlerden, itici güçlerden bir tanesi de bu. Misyoner okullarına karşı Rum okullarını güçlendirme mücadelesi çok önemli. Burada başka ilginç bir mesele de var. Yerli Hıristiyan cemaatler misyoner okullarında tam da kendi dinlerini ve kendi kültürlerini üretme olanağı ve ortamı buluyorlar paradoksal bir şekilde. Dolayısıyla bazı tarihsel gelişmelerin önceden öngörülemeyen sonuçları oluyor. Misyoner kurumları böyle bir amaçla kurulmamış tabii ki, Patrikhane de böyle bir gelişmeyi öngöremez.

Ve sekülerleşiyorlar bu okullarda; yeni seküler bir genç nüfus üretiyor belki bu okullar.

Evet, din çerçevesinde misyoner kurumları olarak kuruluyorlar, ama tam da dinle beraber gelen Avrupa Amerika merkezli bir modern eğitim var. Hem İstanbul'da hem Anadolu'daki Rum cemaatlerinde bunu görüyoruz.

Peki, hem bu okulların mezunları sayesinde hem de belki ticari ilişkilerin gelişmesiyle bir de yeni bir sınıf ortaya çıkıyor. Orta sınıf diyelim buna ya da erken burjuvazi diyelim. Bunun örnekleri var mı Hüdavendigâr vilayetinde? Bu kesimin yeni tahayyülleriyle cemaatin tahayyülleri ne kadar örtüşüyor, ne kadar çatışıyor? Patrikhane ile ne kadar anlaşabiliyorlar, uzlaşabiliyorlar? Bu, cemaatin yapısını değiştirecek güçte bir gelişme mi en azından Hüdavendigâr için baktığımızda?

Ben daha önce İstanbul Rum cemaatleri üzerine yaptığım çalışmayı da düşünerek bu soruya şöyle cevap verebilirim. Söz ettiğin gelişme İstanbul'da daha güçlü gözlemlenebiliyor. Taşrada biraz daha zayıf, ama benzer gelişmeler orada da var. Bu yeni sınıf Hüdavendigâr'da okullar kurduruyor, cemaat kurumlarına para veriyor. Aynı zamanda taşrayı aşan bir Rum dünyası olarak da düşünmek lazım. Mesela İstanbul'daki Zarifi ailesinin bu bölgeye yaptığı yatırımlar... Zarifilerin kökeni 18. yüzyılda Paşalimanı Adası'na uzanıyor. Hem Bursa'da lise kurduruyorlar hem de imparatorluğun başka yerlerine yatırım yapıyorlar. Bölgede de ticaretle uğraşan sekülerleşmiş bir orta sınıf var. Modern kurumlaşmanın arkasında bu kesimler var, ama bunların papaz ya da ruhban kesiminden tamamen koptuğunu söylemek ve ikili bir ayrım koymak bence zor. Ruhbanın da sekülerleşmesinden söz etmek lazım. *Kinotita* yönetiminde de daha çok din dışı kesimler rol oynamakla beraber papazların da çok etkisi var. Hatta mesela Tirilye'deki okulu kurduran, İzmir metropoliti olarak bildiğimiz meşhur Hrisostomos. Kendi doğum yeri olan Tirilye'deki okulu ve seküler kurumları, yeni modern cemaat kurumlarını o kurduruyor. Papazların ve ruhban sınıfının modernleşmede etkisi büyük yani. İkili ayrım çok net değil.

Aslında iki taraf birden dönüşüyor...

Evet. Bu durum hem İstanbul Rumları olsun hem Hüdavendigâr Rumları olsun, yerel cemaatlere bakarak saptamaya çalıştığım bir şey. Genelde daha çok ruhban sınıfının ideolojisi neydi, bunlar ne yapıyordu ya da Fenerlileri takiben 19. yüzyılda ortaya çıkan üst seküler elit ne yapıyordu diye bakılır konuya. O zaman işin içine hep ideolojiler giriyor. Ama mahalle düzeyine ya da köy-kasaba düzeyine inince bunların iç içe geçip ortaklıklarla hareket ettiği, işbirliği yaptığı görülüyor. Yerel orta sınıfın ortaya çıkmasıyla ruhban sınıfı da dönüşüyor, her ikisi birden modernleşiyor, bunu söylemek mümkün. İstanbul cemaatlerine baktığımız zaman, mesela Beyoğlu'nda ortaya çıkan bu baskın orta sınıf, kurdukları seküler liseler vs. ile kurum olarak Patrikhane'den uzaklaşma eğilimi taşıyor. Ama tam anlamıyla kopuş, ikiye bölünme, parçalanma gibi bir durum yok. Örneğin Patrikhane'nin yayımladığı eğitim nizamnamesine bağlılar. Hem hukuki ve idari olarak hem de meşruiyet açısından Patrikhane'nin etkisi büyük. Dolayısıyla, sözünü ettiğimiz orta sınıf 19. yüzyılın güçlenen sınıfıdır, ama aynı zamanda Patrikhane hiçbir zaman gücünü yitirmiyor. Bir de şunu ekleyebilirim: Bugün bile devletin muhatabı, tüzel kişiliği olmasa bile, Patrikhane'dir. Patrikhane'yi tüzel kişilik olarak tanımamasına rağmen kurum olarak Osmanlı devletinin muhatabı da her zaman din kurumu oluyor. Osmanlı'dan sonra da birkaç

Tirilye Rum Okulu'nun bugünkü görünümü.
Yazarın fotoğrafı

istisnai kısa dönem dışında seküler cemaatleri tanımama eğilimi var. Dolayısıyla Patrikhane'nin gücünü yitirmemesinde devletin etkisi var.

Yunan adalarından ve Yunan anakarasından bu bölgeye gelenlerin artmasıyla ve belki bununla beraber Yunanistan'ın Anadolu Rumlarından beklentilerinin yükselmesiyle birlikte Osmanlı'da bir Yunan tebaası grup ortaya çıkıyor. Bunların gündelik yaşamda, muhatap oldukları kurumlar vs. açısından Rumlardan bir farkı var mı? Bir de bu Yunan tebaasının varlığı belki İttihatçılar döneminde ekonomik boykot meselesinin ortaya çıkması bakımından önemli. Acaba bu boykotun amaçları arasında Yunanistan'a ekonomik açıdan zarar vermek mi var, yoksa Yunan tebaasından kurtulmak mı var? Ki sonuç itibariyle biraz böyle olacak. Bu boykotta hangi saikler önemli?

Yunan ulus-devletinin ortaya çıkışından sonra, Anadolu'da açılan konsolosluklar çevresinde ve onların teşvikiyle Yunan tabiyeti alma yönünde bir çaba var. Tabii bunu vatandaşlıktan ziyade, bazı kişilerin Yunan devletinin korumasına girip Osmanlı'ya vergi, mahkeme vs. açısından dahil olmaması gibi görmek gerekir. Bu anlamda, Yunan devletinin, bazı toplulukları sırf Rum ve Ortodoks oldukları için –ki daha önce söylediğim gibi bu kesimlerin anadili Rumcadan başka bir dil de olabiliyordu– kendilerine bağlı kılmak gibi bir çabası var. Bazı yerlerde dil bağlantısı da var, fakat geniş anlamıyla coğrafi farklılıkları düşündüğümüz zaman bunlar soyut bağlantılar. Rumların bu gelişmeye nasıl cevap verdiğine bakacak olursak, bir kısmı gerçekten de Yunan tabiyetine geçiyor. En başta konsolosluklarda çalışanları düşünmek gerekiyor, ama onların dışında da geçenler var. Bir de Yunanistan'dan gelen, gerçek Yunan tabiyetinde olanlar var. Bunlar sadece elit bir kesim de değil, çok geniş sınıflardan Yunan tebaası Anadolu topraklarına geliyor, mesela Balya madenlerinde çalışan işçiler. Ama daha genel olarak söylemek gerekirse ben bu Yunan tabiyeti meselesinin çok da abartılmaması gerektiğini düşünüyorum. Evet, tarihçi olarak bakınca bu çok ilgi çekici bir konu, ama hem rakamlara hem de etkiye baktığımız zaman çok da büyütmemek lazım. Özellikle taşrada böyle. İzmir'de yoğun –tabii İzmir'i kendi içinde ayrı bir dünya olarak düşünmek lazım– ama öteki taraflarda çok yoğun olan bir gelişme değil. Bu durumun çok geniş Rum topluluklarını etkilediğini söyleyemeyiz.

Boykot? Orada hedef Yunan tebaası mıdır yoksa genel olarak Rumlar mıdır?

Boykot 1908 sonrasında başlıyor, bu dönemi biraz ayırmak lazım. İttihatçıların gelişiyle birlikte bambaşka bir idare ortaya çıkıyor. Ama onlar da önceden var olan birtakım eğilimlerin üzerine politikalarını geliştiriyorlar. Yunan tebaasına ve Yunan mallarına yönelik boykot siyasi bir araç. Girit'in Osmanlı'dan çıkması nedeniyle kullanılan bir silah ve bu dönemde sadece Yunanistan'a karşı değil, farklı nedenlerle Avusturya'ya, İtalya'ya karşı boykotlar da var. Tabii orada Rumlar ile Yunan tebaası biraz karışıyor, bunu söylemek mümkün. Peki, bu karışmayı nasıl yorumlayacağız? Devletin tam da bundan faydalandığını, kimin ne olduğunun belli olmaması durumunun bir anlamda devlet tarafından kullanıldığını düşünebiliriz. Tabii şunu da söylemek lazım, o dönemde Rum olup başka ülkelerin, Fransa'nın, İngiltere'nin tebaası olanlar var. Yunanistan aslında 19. yüzyılda çok güçsüz bir ülke, birçok defa siyasi kriz geçiren, iflas eden bir ülke. O yüzden Osmanlı Rumları Yunan tebaası olmayı çok da istemiyor. O noktada çok pragmatik davranıyorlar. Mesela benim kitapta örnek olarak kullandığım, Ayvalıklı bir çiftlik sahibi var. Bu kişi birkaç defa tabiyet değiştiriyor; Osmanlıyken İngiliz oluyor, sonra Yunanistan tabiyetine geçiyor, ardından boykot sırasında Osmanlı tabiyetine geri dönüyor. Çünkü bu kişiler de tabiyeti bir araç olarak kullanıyorlar, hangi tabiyet hangi dönemde işlerine yarıyorsa. Boykota dönecek olursak şunu da söylemek gerekir: Sonradan olacak olayları, mesela Mübadele'yi düşünüp oradan geriye bakmak sağlıklı olmayacaktır. Ben bu noktada temkinli olmak gerektiğini düşünüyorum, "Rumlar o dönemden itibaren gönderilmeye başlanmıştı" demek bana sonradan olacak olan olayları ön tarafa alıp düşünmek gibi geliyor. Tabii İttihatçıların yaptığı şeyi de küçümsemek istemem. Mesela benim baktığım dönemde I. Dünya Savaşı'nda güvenlik bahanesiyle kıyı bölgelerindeki Rumların iç bölgelere sürüldüğü görülüyor.

Hatta 200 bin kadar kişi de Yunan adalarına gider...

Evet, ama Mübadele gibi bir hukuki zorunluluk olmadığı sürece geri dönme eğilimi var. Boykotta ise şöyle bir ilginçlik göze çarpıyor: Rumlar kendilerini mutlaka Yunanistan'la birlik olarak düşünmüyorlar. Anadolu'da kurdukları hayatı devam ettirmek için mesela Ayvalık'ta boykota katılan Rumlar var. Tabii ki severek, isteyerek katıldıklarını düşünemeyiz, ama yerel konjonktürün ne kadar önemli olduğunu görüyoruz. Üst bakış başka, yerel pratik bambaşka. Mesela Ayvalıklı Rumlar kendilerini Rum olarak görüyor ve boykota katılarak kendilerini Ayvalıklı Yunan tebaasından ayırıyorlar.

Peki, başa dönerek tarihçilikle bitirelim. Arşiv malzemesi açısından, Yunanistan'daki malzeme ile Osmanlı arşiv malzemesini karşılaştıracak olursan neler söylersin? Hangisi daha sağlıklı, hangisi daha kapsamlı? Böyle bir karşılaştırma yapılabilir mi?

Öncelikle Osmanlı arşivinin bir devlet arşivi olduğunu söylemek lazım, bilgi devletin süzgecinden geçiyor ve belge devletin idari mekanizmaları tarafından üretiliyor. Dolayısıyla Osmanlı ve Rum-Yunanistan arşivleri bir bakıma birbirini tamamlıyor: Bir tarafta devletin bakışı, diğer tarafta halkın bakışı. O açıdan göreceli olarak bütüncül bir tabloya ulaşmak mümkün. Bazı tekil olayları hem

Osmanlı hem de Rum arşivlerinden takip edebildim. Öte yandan mesela tüzel kişilik meselesinde Rum cemaat defterlerini okumasaydım tüzel kişiliğin 19. yüzyıl için bu kadar önemli olduğunu göremeyecektim. Bu şekilde, bazen Rum arşivlerinde önemli olanı saptayıp sonra Osmanlı arşivine baktığım durumlar oldu. Ayrıca mesela vatandaşlık meselesini hem Osmanlı hem Yunan devlet arşivinden takip ettim, o konuda cemaat defterlerinde pek bir veri yok. Üçüncü bir arşiv olarak bunlara İngiliz arşivlerini de ekledim. Orada da özellikle 1830'lardan 1870'lere kadar etkin bir Bursa konsolosu var, onun raporlarına baktım. O da tabloyu başka bir açıdan tamamlıyor, kapsamlı bir üst bakış veriyor: Bu bölgedeki ekonomik durum nasıldır, Rumların durumu nasıldır, olayların gidişatı nasıldır... Diğer iki arşivde daha küçük olaylar ve detaylar ortaya çıkarken İngiliz raporlarında bölgeye yönelik geniş bir bakış var. O açıdan üçüncü göz olarak faydalı.

Biraz önce Yunanistan'daki Osmanlı tarihçiliğini konuştuk. Son olarak Türkiye'deki Yunan tarihçiliğini veya genel olarak Rum tarihçiliğini değerlendirsek, hangi aşamadayız? Hangi engeller ve sorunlar var ve ne tür yeni güzel örnekler var?

Türkiye'de tarihçilik başta da söylediğimiz nedenlerden ötürü, Yunanistan'da yapılan Rum ağırlıklı Osmanlı tarihçiliğini biraz daha geriden takip ediyor, ama tabii millet sisteminin sınırlayıcı bakışını aşmaya çalışan, bunu sorgulayan çalışmalar da var. Türkiye'de şöyle bir mesele görüyoruz: Osmanlı ve Cumhuriyet Rum tarihçiliğinin ikiye bölünmüş olması. Ya 1923 öncesi ya da 1923 sonrası dönem çalışılıyor. Bunun bir nedenini Osmanlı malzemesini okuyanlar ve okuyamayanlar (yani bu alana yönelmemiş olanlar) arasındaki ayrıma bağlamak mümkün. Türkiye'de Rumlar ve gayrimüslimlerle ilgili çalışmaların daha çok Cumhuriyet tarihi çalışmaları içinde olduğunu söyleyebiliriz; senin çalışmaların buna iyi bir örnek. Onun dışında Yunanca kaynakları da kullanarak Osmanlı Rum tarihine bakanlardan isim verecek olursam, Şükrü Ilıcak'ın Yunan bağımsızlık savaşına Osmanlı'nın nasıl baktığıyla ilgili bir çalışması var. Melih Erol'un Ortodoks müziği ve cemaat meselesini yan yana getiren çalışması var. Erken modern dönem için Nuri ve Nükhet Adıyeke'nin Girit üzerine yaptığı çalışmalar, daha genç kuşaktan Elif Bayraktar'ın Patrikhane ve Sada Payır'ın alt sınıflar üzerine yaptığı çalışmalar var. Tabii bu nihai bir liste değil, ama şunu söyleyebilirim ki Türkiye'de küçük bir grup olsak da, Yunan ve Rum arşivlerini kullanarak bu işe soyunan ve eleştirel bir şekilde yapmaya çalışan bir grup insan var. Özellikle Yunanistan'la karşılaştırılınca daha az tabii. Orada geleneksellikten uzaklaşmış genç kuşak arasında Türkçe öğrenenler çok daha fazla, üstelik bu farklı nedenlerle oluyor, motivasyon kaynağı sadece Osmanlı Rum tarihi çalışmak değil. Belki orada Osmanlı mirasının bir parçası olarak, Yunan tarihini anlamak için Yunanistan'ın içinden çıktığı imparatorluğu anlama arayışı var. Osmanlı tarihçisi için bu biraz ikincil duruyor. Ne kadar doğru ne kadar yanlış tartışılır tabii, ama bizde böyle bir eğilim oluşmuş durumda. Biz Rumları imparatorluğun asli bir unsuru olarak görmemişiz, ama onlar Osmanlı'yı —tabii yine eleştirel kesim— kendi tarihleri olarak görüyor ve sırf Yunan tarihini öğrenmek için bile olsa Osmanlı tarihini bilmek gerektiğini düşünerek Osmanlıca ve Türkçe öğreniyorlar. Osmanlıca bilmeyip çok nitelikli çalışmalar yapanlar da var: Kostas Kostis, Stefanos Petmezas, Paschalis Kitromilides gibi isimler. Millet sistemi ve bu sistemin karmaşıklığı hakkında çok aydınlatıcı, alanın temel eserlerini vermiş tarihçiler bunlar.

Ayvalık'ın ileri gelenleri, Rum yazar ve ressamı Fotis Kontoğlu ile birlikte.

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Ektir no 74/29/11, Ayvalıklılar Derneği koleksiyonu.

Galiba tarihçiliğimizde bir dil meselesi devam ediyor hâlâ. Her ne kadar güzel örnekler çıksa da, ilgili dili de bilen sayısı çok az. Bu galiba Ermeniceye baktığımızda daha da azalıyor. Galiba Yahudi tarihi için hiç yok, şu an düşündüğüm zaman aklıma kimse gelmiyor.

Doğru. 90'lı yıllarda pek az olanak vardı. Yunanca öğrenmek isteyenler kendi çabalarıyla ya Yunanistan'a gider ya da özel ders alırdı. Şimdi olanaklar çok gelişti. Dil öğrenimi açısından önemli bir kurumsallaşma var, konsolosluğun faaliyetleri söz konusu. Ermeni dili için aynı şeyi söylemek pek mümkün değil. Oradaki dil engeli daha yoğun. Son dönemlerde Dink Vakfı gibi kurumlarda dil kursları açılıyor, ama Ermenice öğrenmek için olanaklar sınırlı. Dediğin gibi Yahudi tarihçiliği için de benzer bir durum geçerli. Türkiye'de "Osmanlı Yahudi tarihçiliği" diye bir şeyden bahsetmek çok zor. Dil engeli tarihçiliği etkileyen bir şey, çünkü dil bizim için, hangi kaynaklarla, hangi arşivlere ulaşacağımız açısından çok önemli.

EN DOĞRU BİLDİĞİMİZDEN KUŞKULANMAK-13

NE ZAMANDAN BERİ İSTANBUL'UN FETHİ KUTLANIYOR VE AYASOFYA'NIN CAMİYE ÇEVRİLMESİ İSTENİYOR? (-1-)*

MEHMET Ö. ALKAN

İstanbul'un fethine neden bu kadar önem veriliyor? Sanırım bu sorunun cevabını Cumhuriyet tarihinin seyrindeki ideolojik çekişme ve çatışma alanlarında/fay hatlarında aramak gerekir. Bu nedenle, genellikle aynı anda zuhur eden İstanbul'un fethi kutlamaları ile Ayasofya'nın camiye çevrilmesi talepleri iç içe geçmiş bir konu olarak karşımıza çıkıyor, adeta bir madalyonun iki yüzü gibi...

VANGELİS KECHRİOTİS'E...

İSTANBUL'UN FETHİ KUTLAMALARI VE AYASOFYA TARTIŞMALARI NE ZAMAN BAŞLADI?

Son yıllarda İstanbul'un fethi kutlamaları yalnızca İstanbul Belediyesi'nin düzenlediği bir şenlik olmaktan öte bir devlet kutlamasına, hatta adeta bir meydan okumaya dönüştü. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderliğini pekiştirmeye yönelik, ordunun da dâhil edildiği, gövde gösterisi halinde bir "millî" kutlama yapılıyor. Başta Erdoğan ve AKP olmak üzere milliyetçi, İslamcı veya muhafazakâr olsun Türkiye sağının tamamı, İstanbul'un fethi ve Ayasofya konusuna çok önem vermekte. Peki ama İstanbul'un fethine neden bu kadar önem veriliyor? Sanırım bu sorunun cevabını Cumhuriyet tarihinin seyrindeki ideolojik çekişme ve çatışma alanlarında/fay hatlarında aramak gerekir. Bu nedenle, genellikle aynı anda zuhur eden İstanbul'un fethi kutlamaları ile Ayasofya'nın camiye çevrilmesi talepleri iç içe geçmiş bir konu olarak karşımıza çıkıyor, adeta bir madalyonun iki yüzü gibi..

İstanbul'un fethinin 500. yılı için çıkarılmış bir kartpostal.

Dünyada kendi ülkesindeki bir şehrin fethini kutlayan bir devlet var mı bilmiyorum. Üstelik bunu fetihten yaklaşık 500 sene sonra icat etmiş olanına rastlamak her halde imkânsızdır. Kutlama törenlerinin farklı isimler altında düzenlenmiş olabileceğini varsayarak uzun taramalar yapmama rağmen bir örnek bile bulamadım. Gerçi buna benzer bir olaya İslam tarihinde de rastlanıyor. Mesela İslam tarihinde çok önem verilen bir olay olan Mekke'nin fethi, Fatimiler döneminde "Yarımadanın Fethi Günü" (*The Day of the 'Conquest of the Peninsula'*) adıyla kutlanırdı ve tatil günü ilan edilmişti. Bir başka istisnaî örnek, Rusların 12 Haziran 1828 tarihinde fethettikleri Anapa için benzer

bir kutlama günü icat etmeleri. Öte yandan, Türkiye'deki gibi "kurtuluş günleri" var olmakla ve bu günler törenlerle kutlanmakla birlikte fetih kutlaması gibi bir örneğe rastlamadım.[1]

AYASOFYA MANİFESTOSU!

Daha önce de belirttiğim gibi, İstanbul'un fethi ile Ayasofya tartışmaları iç içe geçmiş iki konudur. Bu nedenle, Ayasofya'nın yeniden camiye çevrilmesi isteği ile İstanbul'un fethi kutlamaları neredeyse birbiriyle yaşıttır. Serdengeçti Osman Yüksel'in Ağustos 1952'de *Serdengeçti* adlı dergide yayımladığı[2] ve tamamını bu sayfada çerçeve içinde verdiğim "Ayasofya" başlıklı yazı bu konuda adeta bir manifesto niteliğindedir. Uzun yıllara yayılan bir tartışma yazısında şu satırlar ilginçtir:

> Ey İslam'ın nûru, Türklüğün gururu Ayasofya!. Şerefelerinde fethin, Fatih'in şerefi, (...) Neden böyle bomboş, neden böyle bir hoşsun? Hani minarelerinden göklere yükselen, tâ mâveradan gelen ezanlar? (...) Seni bu hale koyan kim? Seni çırılçıplak soyan kim?!... (...) Ayasofyayı puthane yapan hangi delidir?!... Ayasofya! Ey muhteşem mabet! Merak etme, Fatih'in torunları, yakında putları devirip, yine seni camiye çevirecekler... Gözyaşlarıyla abdest alarak secdelere kapanacaklar. Tehlil ve tekbir sadaları boş kubbelerini yeniden dolduracak... İkinci bir fetih olacak... Ozanlar bunun destanını, ezanlar bunun ihânını yapacaklar. (...) Bu günler yakın, belki yarın, belki yarından da yakındır...

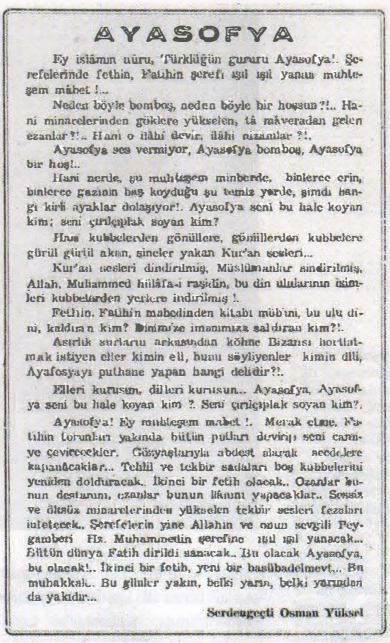
Yazı, Ayasofya'nın müzeye çevrilmesini eleştirmekte, "Ayasofyayı puthane yapan hangi delidir!" diyerek Atatürk'ü suçlamakta ve Ayasofya'nın yeniden camiye çevrilip, minarelerinde ezanlar ve tekbir sesleri okunmasının ikinci bir fetih olacağını belirtmektedir. Yayımlanması sonrasında bu yazı hakkında dava açılacak ve uzun süren bir yargılama süreci yaşanacak, Serdengeçti'nin bu konuda başına gelenleri avukatı bir kitap haline getirecektir.[3]

1952 yılında Ayasofya'nın camiye çevrilmesi için bu yazıyla başlayan tartışma aynı sıcaklığıyla günümüzde de devam etmektedir. Tartışmanın öteki boyutu ise İstanbul'un fethi konusudur. Daha geçenlerde Ayasofya'da Kur'an-ı Kerim okunması tartışmayı yeniden alevlendirdi.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN KAPISI

İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt Kampüsü olarak kullandığı yerleşkenin ana –tarihi– giriş kapısını bilmeyen yoktur. Kapının Roma ve Paris'teki benzerleri gibi bir zafer takı görünümündeki militarist havası, binanın Osmanlı döneminde Harbiye Nezareti olarak inşa edilmesinden kaynaklanır. Beyazıt girişi yönünde celî sülüs tarzında Mehmet Şefik Bey'in (1820–1888) hattıyla Arap Harfli Osmanlı Türkçesiyle "Daire-i Umur-ı Askeriyye" yazar. Bunun sağında Fetih suresinin 1. ayeti "İnnâfetahnâ leke fethan mubînen" ("Muhakkak/Şüphesiz ki Biz, sana apaçık bir fetih verdik"), solunda da yine aynı surenin 3. ayeti "Ve yansurakellahu nasran azizen" (Ve Allah, sana aziz/şanlı bir zaferle yardım etsin") yazmaktadır. (Bu kapının iç tarafına 1953'te İstanbul Fetih Cemiyeti ayrıca bir taş dikerek "Fatih Sultan Mehmet ilk sarayını bu sahada yaptırmıştır" diye yazmıştır.)

Fetih suresinin fethedilmiş en meşhur şehrin, yani Osmanlı başkentinin bir binasına, üstelik Harbiye Nezareti'nin ana giriş kapısına ya-

AYASOFYA

Ey islâmın nûru, Türklüğün gururu Ayasofya!. Şerefelerinde fethin, Fatihin şerefi ışıl ışıl yanan muhteşem mâbet !...

Neden böyle bomboş, neden böyle bir hoşsun?!.. Hani minarelerinden göklere yükselen, tâ mâveradan gelen ezanlar?!.. Hani o ilâhî devir, ilâhî ezanlar ?!.

Ayasofya ses vermiyor, Ayasofya bomboş, Ayasofya bir hoş!..

Hani nerde, şu muhteşem minberde, binlerce erin, binlerce gazinin baş koyduğu şu temiz yerde, şimdi hangi kirli ayaklar dolaşıyor!. Ayasofya seni bu hale koyan kim; seni çırılçıplak soyan kim?

Hani kubbelerden gönüllere, gönüllerden kubbelere gürül gürül akan, sineler yakan Kur'an sesleri...

Kur'an sesleri dindirilmiş, Müslümanlar sindirilmiş, Allah, Muhammed hilâfa-i raşidîn, bu din ulularının isimleri kubbelerden yerlere indirilmiş !.

Fethin, Fatihin mabedinden kitabı mübini, bu ulu dini, kaldıran kim? Dinimize imanımıza saldıran kim?!.

Asırlık surlarını arkasından köhne Bizansı hortlatmak istiyen eller kimin eli, bunu söyliyenler kimin dili, Ayasofyayı puthane yapan hangi delidir?!.

Elleri kurusun, dilleri kurusun... Ayasofya, Ayasofya seni bu hale koyan kim ?. Seni çırılçıplak soyan kim?.

Ayasofya! Ey muhteşem mabet !. Merak etme, Fatihin torunları yakında bütün putları devirip seni camiye çevirecekler. Gözyaşlarıyla abdest alarak secdelere kapanacaklar... Tehlil ve tekbir sadaları boş kubbelerini yeniden dolduracak. İkinci bir fetih olacak.. Ozanlar bunun destanını, ezanlar bunun ihânını yapacaklar.. Sessiz ve ölüsüz minarelerinden yükselen tekbir sesleri fezaları inletecek.. Şereflerin yine Allahın ve onun sevgili Peygamberi Hz. Muhammedin şerefine ışıl ışıl yanacak... Bütün dünya Fatih dirildi sanacak.. Bu olacak Ayasofya, bu olacak!.. İkinci bir fetih, yeni bir basibadelmevt,.. Bu muhakkak.. Bu günler yakın, belki yarın, belki yarından da yakındır...

Serdengeçti Osman Yüksel

"Ayasofya" yazısı, *Serdengeçti*, Ağustos 1952, s. 3.

İstanbul'un fethi kutlamalarının ilkinde (dördüncüsünde!) *Tasvir-i Efkâr*'ın başlığı "Tarih-i Âlemi İkiye Ayıran Bir Fetih-i Manzumun Devr-i Senevisi", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Haziran 1914, s. 1.

پیام

داخلی خبرلر

برفتح مبین ، برفائح مبجل

Peyam gazetesinin ilk kutlamalarda attığı başlık: "Bir Feth-i Mübin, Bir Fatih-i Mübeccel", 30 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.

zılması, "fetih" konusunun uzun asırlar sonra ilk kez 1860'lı yılların Osmanlı'sında, Balkanlar'ın karışmaya ve kaybedilmeye başladığı bir dönemde hatırlanması rastlantı değildir; ancak İstanbul'un fethinin hatırlanmaktan öte kutlanması asıl II. Meşrutiyet'le başladı. İstanbul'un fethini kutlamak ne II. Mahmud'un, ne Abdülmecid veya Abdülaziz'in, ne de II. Abdülhamid'in ve hatta V. Mehmed Reşad'ın aklına gelmişti. İstanbul'un fethinin kutlanması İttihat ve Terakki'nin icadıydı; İttihatçıların, benim Türk-İslam sentezi olarak isimlendirdiğim eklektik ve pragmatik milliyetçi ideolojisinin bir parçası olarak hem Müslümanların hem de Türklerin gururunu okşayacak şekilde düşünülmüş ve "mefâhir-i milliye"ye, yani milli gurura uygun bir tören olarak tasarlanmıştı. Savaşların yoğurduğu ortamda Fatih ve fetihten ideolojik olarak medet umuluyordu. İttihatçılar bu konuda sanıldığından daha planlı hareket etti. Mesela II. Abdülhamid yerine padişah olan Reşad Efendi'nin, Fatih Sultan Mehmed'i hatırlatıcı sıra V. Mehmed adıyla, onun ölümüyle yerine geçen Vahideddin'in ise VI. Mehmed adıyla tahta çıkarılması ve anılması İttihat ve Terakki'nin tercihiydi. İzleyen dönemde basında da II. Mehmed ile VI. Mehmed çeşitli vesilelerle yan yana anılacaktı.

SAVAŞLAR, BAŞKENT İSTANBUL'UN TAŞINMA İHTİMALİ VE FETHİN İCADI

Rus ordusunun 1878'de İstanbul'un dibine, Yeşilköy'e kadar gelmesi hafızalardayken, İstanbul'un fethi, II. Meşrutiyet döneminde, başkent İstanbul'un kaybedilme ihtimalinin ortaya çıktığı Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın arifesinde hatırlandı. Fetih kutlamalarının icadı İstanbul'un kaybedilme ve başkentin Anadolu'ya taşınma ihtimalinin ortaya çıktığı Balkan Savaşları sırasında, sonra da I. Dünya Savaşı arifesinde organize edilmeye başladı. 1912'deki I. Balkan Savaşı'yla ordunun bozguna uğrayıp iki hafta içinde Edirne'nin kaybedilmesi ve Çatalca'ya kadar gelen Bulgar ordusunun yarattığı tedirginlik, o güne kadar yüksek sesle dile getirilmeyen payitaht İstanbul'un taşınması konusunu gündeme getirdi. Aynı günlerde von der Goltz Paşa'nın başkentin nakledilmesinin askeri açıdan ve güvenlik açısından iyi olacağını dile getirmesiyle basında yoğun bir tartışma başladı. 1913'te A. Ziver imzasıyla *En Can Alacak Nokta Payitahtın Nakli Meselesi* adlı bir kitap hazırlandı. Bu hararetli tartışma, İstanbul'un terk edilemeyeceği ve başta tarihsel nedenler olmak üzere bir dizi nedenle başkent olarak kalması gerektiği fikriyle sonuçlandı.

Ancak hem I. Dünya Savaşı'na hazırlık hem de Çanakkale Savaşları, yani İstanbul'a neredeyse birkaç saat mesafede yaşanan bir tür ölüm kalım savaşı --şehir halkına pek duyurulmasa da-- yöneticileri çok tedirgin etmişti ve işte İstanbul'un kaybedilme ihtimalinin belirdiği sıralarda Fatih'in İstanbul'u fethi 1914 yılından itibaren tam sayfa gazete haberleriyle hatırlandı ve görkemli kutlamalar başladı.

İTTİHATÇILARIN BAYRAMA DÖNÜŞTÜRDÜĞÜ FETİH KUTLAMALARI: "İHTİFÂL-İ MİLLÎ"

İttihatçıların 1910 yılından itibaren fetih kutlamaları tertipledikleri anlaşılıyor. İlginçtir, kutlamalar için 11 Haziran haftası seçilmişti. Bunun nedeni fetih gününü miladî takvimle 29 Mayıs değil, rumî takvimle 29 Mayıs olarak kabul etmeleriydi, ki, bunu da açıkça belirtmişlerdi. Dolayısıyla iki takvim arasında o sırada on üç gün fark olduğu için, rumî takvim 29 Mayıs'ı gösterdiğinde miladî takvim 11 Haziran'ı gösteriyordu. (Aslında bir başka sorun İstanbul'un ne zaman

fethedildiği sorunudur. Osmanlı kroniklerinin bir kısmında bu konuda tam tarih verilmediği gibi, verenlerin bir kısmında da tarihler arasında uzlaşma yoktur.) Sonuç olarak fethin icat edildiği birinci dalga fetih kutlamalarının yapıldığı II. Meşrutiyet boyunca bu tarih 11 Haziran'a denk düştüğünden, ilk kutlamalar 11 Haziran haftasındaki Cuma günü yapıldı, çünkü Ayasofya'da kılınan namazın bu kutlamalara başlangıç teşkil etmesi istenmişti. Dolayısıyla aslında kutlama konusu İstanbul'un fethi olsa da, asıl "salât-ı cuma"nın yani cuma namazının yıldönümü kutlamalara esas alınmıştı. Kutlamanın adı "Gazi Fatih Sultan Mehmed Han-ı Sâni'nin İstanbul'u zaptı ve Ayasofya Camii-i Şerifi'nde ilk cuma namazını eda buyurduklarının sene-i devriyesi" olduğundan, fetih kutlaması da her sene farklı bir güne geliyordu. Törenler Ayasofya'da başlıyordu; cuma namazını takiben dualar okunuyor ve Ayasofya Meydanı'nda toplanan kortejin üç gruba ayrılmasıyla, uzun bir yürüyüş kafilesi Divanyolu, Beyazıt Meydanı, Direklerarası ve Saraçhanebaşı'ndan Fatih Camii'ne gidiyordu. Burada yapılan törenlerden sonra Edirnekapı dışındaki şehitliğe gidilerek dualar okunuyor ve tören son buluyordu. Törenleri düzenleyen Ziya Bey de, bu nedenle "ihtifalci Ziya Bey" adıyla anılıyordu.

TÜRK-İSLAM SENTEZİ VE "MİLLÎ KÂBE" OLARAK İSTANBUL

İstanbul'un fethiyle ilgili benim ilk rastladığım büyük kutlama 1914 yılındaki törendir.[4] Bu törene dördüncü kutlama dendiği halde, dönem basınında yaptığım taramalardan gördüğüm kadarıyla 1910, 1911, 1912 ve 1913 tarihlerindeki kutlamalar basına (mesela *Tanin* [*Senin*], *Tasvir-i Efkar*, *İkdam*, *Peyam*...) yansımamıştı. Mesela 1910'da Girit meselesi, 1911'de Padişah'ın Rumeli gezisi, 1912'de Trablusgarp sorunu ve Kanun-ı Esasi tadilatı, 1913'te ise Mahmud Şevket Paşa suikastı gibi konulara gazetelerde yer verilmişken, fetih kutlamasına dair bir haber bulunmuyordu.. Elbette küçük bir ihtimal ben de görmemiş olabilirim veya yapılanın daha dar kapsamlı bir "ihtifal" (yani tören) olması da mümkündür.

1914'te dördüncüsü düzenlendiği belirtilen ihtifal, gerçekten özenle planlanmış ilk kutlama[5] olarak basında karşımıza çıkar.[6] Bir yandan Fatih bir yandan da fetih gazetelerde çeşitli şekillerde gündeme getirilir. *Peyam*'da "Feth-i Kostantiniyye" başlıklı bir yazı dizisi başlar, İttihatçıların inşa etmekte olduğu Türk-İslam sentezi, törenlerin sunuluşunda hemen göze çarpar.

Mesela *Tasvir-i Efkâr*, hazırlıklarından söz ettiği kutlamalar için şu başlığı kullanmıştı: "30 Mayıs!-Mesut Bir İhtifal: Türkler ve Müslümanlar Ayasofya'da İlk Ezan Seslerinin Aks-Endaz Olduğu Mübeccel Günü Teside Hazırlanıyorlar."[7] Dahası, yazıda İstanbul yeni "Kâbe" olarak tanımlanıyordu. *Peyam* gazetesi de 1914 kutlamasını şöyle anlatıyordu:

> Dünkü İhtifal'i Milli
> Dün İstanbullular için şanlı ve mübeccel bir gündü; yalnız İstanbullular için değil, İstanbul'u, bu mübarek kelimeyi kalplerinde ikinci bir Kâbe'nin, milli bir Kâbe'nin mübarek ismi gibi hürmetler ve muhabbetlerle taşıyan bütün Osmanlılar için şanlı, mübeccel bir gün, bir büyük bayram günü idi.

Aslında Fatih Sultan Mehmed yaklaşan savaşın da sembol padişahı olmuştu. Fatih'in ismini öne çıkaran önemli girişimlerden biri de o sene yani 1914'te İngiltere'ye sipariş edilen dretnota "Fatih" isminin verilmesiydi ki tam da fetih kutlamasının yapıldığı gün 11 Haziran'da İngiltere'de "tezgâha vaz-ı esası merasimi icra edilmiş"ti.[8] (Bilindiği gibi *Sultan Osman*, *Fatih* ve *Reşadiye* dretnotları İngilizler tarafından birinin tamamının parası diğerlerinin de ilk taksitleri alındığı halde Osmanlı'ya teslim edilmeyecekti.)

Tanin gazetesi bu olayla ilgili, Büyük (Fatih)in Türbesi Huzurunda"[9] başlığını kullanmıştı. *Peyam*'ın verdiği habere göre de İstanbul'un fethiyle ilgili ihtifale Ermeniler de katılmıştı:

> Ermenilerin İştiraki:
> İhtifale Ermeni vatandaşlarımız

طنين

بويوك بردور سوى استانبولك ضبطى

فاتح واستانبول

Tanin gazetesinin başlığı: "Büyük Bir Devr-i Senevi: İstanbul'un Zaptı". Başlığın altında şu yazı dikkat çeker: "Bugün, bütün Osmanlılar, Mayıs'ın yirmi dokuzunda İstanbul'a giren Fatih Sultan Mehmed Han'ın ilk cuma selamlığını mutantan bir ihtifal ile tesid ediyorlar." *Tanin*, 30 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.

ve Garabetyan İdadisi de iştirak etmiş ve Osmanlılığa karşı gösterdikleri şu merbutiyet son derece memnuniyeti mucip olarak heyet-i tertibiye tarafından kendilerine teşekkür edilmiştir.[10]

Tasvir-i Efkâr'ın haberi, "Tarih-i Âlemi İkiye Ayıran Bir Feth-i Muazzamanın Devr-i Senevîsi" başlığıyla çıkmıştı. Başlığın hemen altında şu ifade okunuyordu: "Bu gün tarih-i Rumî itibariyle Kostantiniyye'nin Fatih tarafından zaptıyla, (Ayasofya) nın cami-i şerife tahvili vaka-yı hayriyesinin devr-i senevîsine müsadiftir."[11] İkdam "Büyük Bir Devr-i Senevî: İstanbul'un Zabtı: Bu gün, bütün Osmanlılar, Mayısın Yirmi Dokuzunda İstanbul'a giren Fatih Mehmed Han'ın ilk cuma selamlığını mutantan bir ihtifal ile tesit edilecektir"[12] başlığını kullanmıştı. 12 Haziran tarihli *Tasvir-i Efkâr* da "Azm-i Bülend-i Osmaniye'nin, Hilal-i Muazzez-i İslamî" başlığıyla çıkmıştı.[13]

İLK BÜYÜK KUTLAMA OLAN "İHTİFAL-İ MİLLÎ"NİN PROGRAMI

Bu ilk büyük kutlamada Fatih Camii ile Ayasofya arası tören alanı olarak tespit edilmiş, şiddetli yağmura rağmen Ayasofya Camii'nde başlayan tören Fatih Camii'ne kadar devam etmişti. Oldukça ilgi çeken yeniçeri kıyafetindeki üç kişinin öncülüğündeki tören kıtasının Ayasofya'dan Fatih'in türbesine hareketi, yollardaki tezahüratlar, ziyaret, konuşmalar, marşlar eşliğinde okul öğrencilerinin de katıldığı büyük bir kutlama tertiplenmişti. Katılan okullar arasında Mekteb-i Tıbbiye ile İstanbul'un idadî ve sultanîleri bulunuyordu; ihtifale bütün yüksek okullarla Darülfünun katılacaktı. Başta Müdafaa-i Milliye Cemiyeti olmak üzere, Müslüman Tüccar Cemiyeti, Türk Ocağı, Donanma Cemiyeti, Çiftçiler Derneği gibi dernekler de yerini almıştı. Bu merasimi düzenleyen Mehmed Ziya Bey'di ki daha önce de belirttiğimiz gibi, kendisinin takma adı İhtifalci Ziya Bey'di.

Fatih Camii'nde, aralarında Hamdullah Suphi, Aka Gündüz, Celaleddin Arif Bey, Şair Mehmet Emin gibi isimlerin de bulunduğu çok sayıda kadın ve erkek toplanmıştı.[14] Hava muhalefetine rağmen kalabalık bir katılım söz konusuydu. Donanma Cemiyeti katılanlara fatih rozeti dağıtmış, Fatih Camii'nden dönen merasim heyetine veliaht Yusuf İzzeddin Efendi de katılmıştı. Ayrıca törenin bir parçası olarak sinema gösterisi de yapılmıştı.[15] İstanbul gündüz bayraklarla, gece fener ve kandillerle süslenecekti. Bu "ihtifal-i milliye"ye dair kutlama programı ilan edilmişti ve bu program küçük değişikliklerle sonraki kutlamalar için de geçerli olacaktı. Bu nedenle, programın burada aynen aktarılması faydalı olacaktır:

1) Sultan Fatih Hazretleri'nin fethi müteakip İstanbul'da ilk cuma selamlığını icra buyurdukları günün sene-i devriyesine müsadif bulunan rumî Mayıs'ın otuzuncu cuma günü evvela, Ayasofya Camii-i Şerifi'nde ve müteakiben Fatih'teki metfun muallası önünde Bahriye Nazır-ı Muhteremi Cemal Paşa Hazretleri'nin riyaset-i celileleri tahtında sabıkı veçhile bir ihtifal-i milli icra edilecektir.

İhtifale iştirak edecek talebe mensup oldukları mekteplerde vasati saat on buçukta bil-ictima İstanbul Mekteb-i Sultanisi'ne gelecektir. Burada talebeye Fatih Hazretleri'nin tasvir-i hümayunlarını havi rozetler tevzi edilecektir.

2) Tam saat on bir buçukta doğruca Ayasofya Cami-i Şerifi'ne gidilecektir.

3) Cuma namazının edasını müteakip duagû efendi tarafından Fatih Hazretleri'nin Ayasofya Cami-i Şerifi'nde ilk cuma namazını eda ve hitabe-i hamasetlerini kıraat ettikleri günün sene-i devriyesine müsadif olduğu cemaat izhar eyleyerek bütün ervah-ı şüheda ve mücahidine Fatiha'lar ithaf edilecektir. Duadan sonra camiden çıkılarak, havalide talebe yekdiğerine mukabil olmak üzere kendilerine talimat-ı lazime ita olunacaktır. Merasim-i mezküreye polis müdüriyet-i umumiyesinden lüzumu kadar polis memuru terfih eyleyecekleri alayın tertibatı şu suretledir: Önde süvari polisleri mızıka gidecek ve bunu tüfenklerine süngü takmış iki bahriye iki berriye neferinin zir-i muhafazasında bulunan sancak takip edecektir. Daha sonra ise sırasıyla rical-i ihtifal heyeti, oymak beyleri, mekâtib

Yukarıdaki resim: Fatih avlusunda ihzar edilen kürsü-i mahsusta Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın huzuruyla ihtifal mürettibi Ziya Bey irad-ı nutuk ederken.
Ortadaki resim: İhtifale iştirak eden yeniçeri kıyafet-i atikasını libas gençlerin Ayasofya Meydanı'nda alınan resimleri.
Aşağıdaki resim: Fatih avlusunda ihtifale iştirak eden muhtelif heyetler.
Sayfanın sağ üstündeki fotoğraf: Törenleri düzenleyen İhtifalci Ziya Bey.
Sayfanın sağ altındaki çizim: Donanma Cemiyeti'nin dağıttığı ve elbiselerin yakalarına iğnelenen "Fatih Rozeti".
Tasvir-i Efkâr, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.

talebesi müessesat-ı milliyye ve içtimaiyye heyetleri bulunacak, heyetin tarafeyninde gayrımüsellah bulundukları halde beş yüz bahri ve beş yüz berri efrat tarafından zincir teşkil olunacaktır.

Fatih'teki Tertibat

4) Mevkib, Divanyolu, Şehzadebaşı ve Saraçhane caddelerini takiben Fatih'e gidecektir. Zabıta memurları evvelce icap eden mevakii işgal etmiş bulunacaklarından ihtifal mahalline hariçten kimsenin duhulüne müsaade edilmeyecektir.

5) İhtifal-i milli mahalli, cami-i şerifin Karadeniz'e nazır merdivenlerinin bulunduğu yüksek sahadır. Mevkib bu sahanın önünde bir murabba teşkil edecektir.

6) Merasim-i mezkûreye berriye ve bahriyeden beşer yüz nefer iştirak edecektir. Efrad-ı mülükane-i mezkûre-i murabbaının cephe zamlarını teşkil edeceklerdir. Talebe yan veçhe kısımlarında bulunacak ve zevat-ı sairede merdivenler üstündeki düzlükte istade-i mevkii ihtiram olacaklardır.

7) Sancak-ı murabbaın ortasında ricale karşı tutulacaktır.

8) Nutuk iradı ve manzumeleri kıraati hitam bulduktan sonra bir dua kıraat mızıka tarafından selam havası çalınarak asker tarafından merasim ihtiramıyla ifa kılınacaktır.

9) Merasım hitamında tertıp veçhile Türbe-i Şerife havalisinin bir kapısından girilip diğer kapısından çıkılmak suretiyle Hazret-i Fatih'in nam-ı bülendine arz-ı münacat edilecektir.

10) Bu merasimin hitamından sonra azimette olduğu gibi önünde mızıka bulunmak üzere Saraçhane, Şehzadebaşı, Divanyolu tarikiyle İstanbul Mekteb-i Sultanisi'yle gelinerek murabba burada nihayet verilecektir.[16]

1915 KUTLAMALARI: "TÜRK VE MÜSLÜMANLARIN KALPLERİ..."

İstanbul'un fethi kutlamaları 1915'te de Çanakkale Savaşı'nın yarattığı heyecan içinde hazırlandı; hatta 1914 yılındakinden daha görkemli bir tören düzenlenmişti. Zira düşman ilk kez bu kadar yakına gelmiş ve İstanbul'un düşme ihtimali belirmişti. Bu sebeple İstanbul'un önemi hiç olmadığı kadar dinî ve millî temalarla öne çıkartılıyordu. "İhtifalin Beşinci Sene-i Devriyesi-29 Mayıs 1331 Cuma" günü için bir önceki yıldan daha ayrıntılı ve daha büyük bir tören hazırlığı yapıldı.[17] İdadî düzeyi yerine bu kez rüştiye yani ortaokul düzeyinden başlayarak daha geniş bir şekilde öğrenci katılımı öngörülmüş, okul isimleri liste halinde yayınlanmıştı. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye, İstanbul Muhipleri Cemiyeti, Türk Ocağı, Çiftçi Derneği, Türk Bilgi Derneği, Müslüman Tüccar Cemiyeti, esnaf cemiyetleri gibi sivil toplum kurumlarının temsilcileri de korteje katılacaktı. Halkın yüksek katılımı önemseniyordu. Kortej şu şekilde oluşmuştu: "Önde süvari ve piyade polisleri, inzibat memurları ve mızıka, sancak, rical, ihtifal heyeti, keşşaflar, talebe, müessesât-ı milliyye ve cemiyât-ı hayriyye vesaire..." Kortejin üç gruba ayrılmasıyla "Alay Divanyolu, Beyazıt Meydanı, Direklerarası, Saraçhanebaşı ve Fatih Camii-i şerifi istikametini takip" edecekti. Fatih Camii'nde de nutuklar ve saygı duruşuyla dualar okunacaktı. Gerçekten de basına yansıdığı kadarıyla "kadın erkek yüz binlerce halk"

Tasvir-i Efkâr'ın birinci sayfasının yarısı fetih kutlamalarına ayrılmıştır. Gazete şu başlığı kullanmıştır: "Azm-i Bülend-i Osmaniye'nin, Hilal-i Münevver-i İslamı", *Tasvir-i Efkâr*, 30 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.

I. Dünya Savaşı'nın kızıştığı 1915 yılında kutlamalarında şu başlık kullanılır: "Hilal-i İslam'ın Sema-pâye ve Ebedî Bürhan-ı İtilâsı, Yine Şanlı Zaferlere Sahne-i Tebcîl ve Tesid Olacak...", *Tasvir-i Efkâr*, 17 Nisan 1331/30 Nisan 1915, s. 1.

törenlere katılmış, Ayasofya'dan Fatih'e kadar bir izdiham yaşanarak yürünmüş, fetih 1914 yılından daha büyük bir katılımla kutlanmıştı:

> Yeniçerilerin o şâşâdâr ve heybetli kıyafetleri oldukça ilgi çeker. Törenler yine binlerce kadın ve erkeğin katılımıyla Fatih Camii'nde de süren ve İhtifalci Ziya Bey'in nutkuyla son bulur.[18]

Tasvir-i Efkâr'da yayımlanan bir yazıda İstanbul'un fethinin hem İslam âlemi hem de Osmanlılık açısından anlamı ve önemi şu ifadelerle vurgulanıyordu:

> İstanbul'un fethinde takib olunan maksad-ı âliye göz önüne getirilince bu günün azamet ve ulviyeti yalnız Osmanlı mülkünde değil, belki cihan-ı İslam'ın her köşesinde takdis ve tezkâra şayeste görülür... Hazret-i Fatih'in türbe-i pak ve münevverlerini ziyarete şitab edecek olan dindaş ve vatandaşlarımızın tezahürat-ı vakıası bütün Osmanlılık ve Müslümanlığı temsil edecek ve onlar o merkad-ı muazzamın eşiğinde serfürû-bürde tekrim olurken orada hazır bulunmayan Türk ve Müslümanların kalpleri de aynı huşu ve ihtiram, aynı cûşiş-i meserret ve minnetle itizar eyleyecektir.[19]

EN MUTANTAN KUTLAMA 1916 VE SON KUTLAMA 1917

Basından yola çıkarak, en görkemli törenin 1916'da yapılan altıncı ihtifal/kutlama olduğunu söyleyebilirim sanırım. Buna göre, "Sultan Fatih Hazretleri'nin fethi müteakip İstanbul'da ilk cuma namazını Ayasofya'da eda buyurdukları günün sene-i devriyesine müsadif rumî Haziran'ın üçüncü cuma günü evvela: Ayasofya'da müteakiben Fatih'te sabıkı veçhile bir ihtifal-i millî icra olunacak"tı. Gerçekten de tören programı bazı ilavelerle 1914 ve 1915 programının neredeyse aynısıydı ve törenler kararlaştırıldığı gibi 3 Haziran 1332 Cuma günü yapılacaktı.[20] Cuma günü çıkan gazeteler tören haberini birinci sayfadan, "Zafer-i İslam'ın En Şanlı ve Muhteşem Timsal-i Sengin ve Muallâsı" başlığıyla vermişti.[21]

"Feth-i Mübin-i Kostantiniyye'nin İhtifali" görkemli bir törenle kutlanmış, törenlere daha önceki kutlamalarda rastlamadığım "Alman Hassa Ordusu'na mensup müfreze ve Avusturya Macar Müfrezesi" de katılmıştı. İhtifal alayı üç gruba ayrılmıştı. Yeniçerileri Müze-i Askerî-i Osmanî hazırlamıştı ki kıyafeti giyenler arasında Müze Müdürü Muhtar Paşa da vardı.[22] Bir fikir vermesi için törenin haberini yan sayfada kutu olarak verdim.

Sanırım, 1917 yılında yapılan tören son törendi. Fethin 464. senesi "Yedinci defa tertiplenen ihtifâl-i milli" olarak kutlanırken haberi iç sayfaya düşmüştü.[23] Bu tarihte rumî takvimle miladî takvim gün olarak eşitlendiği halde, eski takvime sadık kalınarak 29 Mayıs haftasının 11 Haziran'a denk düştüğü kabul edilmiş ve tören o hafta yapılmıştı.

Fetih kutlamalarının 1918 yılı itibariyle en azından basında yer almadığı anlaşılıyor. Benim taradığım ve daha önce fetih kutlamalarına hep yer vermiş olan *Tasvir-i Efkâr*'da fetih yıldönümü öncesinde ve sonrasında (Mayıs'ın son haftasından Haziran'ın son haftasına kadar olan bir ay boyunca) herhangi bir haberin yer aldığını görmedim. İşgal İstanbul'undaki baskı ve sansürün buna izin vermemesi de ihtimal dahilindedir. Bu arada Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını izleyen hafta beklenen olmuş ve İstanbul 1918'de işgal edilmişti. Tahmin edileceği gibi İşgal İstanbul'unda fetih kutlaması imkânsızdı.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE "İSTANBUL'UN KURTULUŞU" VERSUS "İSTANBUL'UN FETHİ"

Bilindiği üzere Mondros Mütarekesi sonrası işgal edilen İstanbul, Milli Mücadele sonrasında 6 Ekim 1923'te işgalcilerden teslim alındı. Milli Mücadele'nin ilk anlarından itibaren birinci amaç olan hilafet/saltanat merkezinin ve başkentin kurtarılması gerçekleşmişti. (Tam da bu amaç ger-

çekleşmişken, hemen bir hafta içinde İstanbul yerine Ankara başkent ilan edildi!) İstanbul, Ankara için de gözbebeğiydi ve Ankara, Cumhuriyet için dinî ve millî anlamları olan İstanbul'un fethine değil, kurtuluşuna ve dolayısıyla kurtarıcısı/halaskârı olan Mustafa Kemal Paşa'ya önem verecekti. Gerçekten de Atatürk'ün döneminde İstanbul'un fethi değil, kurtuluş günü olan 6 Ekim kutlandı, hatta kutlamalar yeni rejimin –Cumhuriyet rejiminin– sembollerinden biri haline geldi ve "İstanbul'un Bayramı" olarak ilan edildi.

Mesela *Cumhuriyet* gazetesinde 10 Ekim 1931'de verilen haberde, törenlerin Dolmabahçe Meydanı'nda büyük bir kalabalık eşliğinde yapıldığı anlatılıyordu. Fethi unutmak, bir anlamda saltanatı unutmak, saltanat döneminden uzaklaşmaktı. Kurtuluşu kutlamak ise Cumhuriyet ile özdeşleşen Atatürk'ü hatırlatmak demekti. Tam bu sıralarda Ayasofya'nın müzeye çevrilmesiyle başta İslamcılar olmak üzere Türkiye sağının Cumhuriyet'e ve laikliğe

İstanbul'un Fethi 1916'da Nasıl Kutlandı?

"Ayasofya Camii-i Şerifi'nde

Cuma namazı Ayasofya Camii-i şerifinde cemaat-ı kübra ile eda edilmiş ve hatib hafız Hulusi Efendi hitabedeb (Letüftehanne'l-Kostantiniyyetu...) hadis-i şerifi salavat edildiği gibi saltatın hitamında Osmanlı ordusunun muzafferiyeti için dualar edilmiş ve ervah-ı şühedaya Fatiha'lar ithaf olunmuştur.

Ayasofya Meydanından Hareket

Eda-yı salatı müteakip saat bir raddelerinde ihtifal alayı Ayasofya Meydanı'ndan hareket eylemiştir. Alay üç gruba taksim edilmişti. En önde süvari polisleri, müteakiben Piyade Küçük Zabit Mektebi, Alay Sancağı ile Sancak Muhafaza mangası, Nizamiye ve Bahriye zabitanı, Donanma, Müdafaa, Hilal-i Ahmer Cemiyetleri, İhtifal-i Milli azası, Matbuat-ı Osmaniye mümessilleri bulunmakta idi.

Müteakiben birinci grubu teşkil eden kıtaat-ı askeriye âtideki sırayı takip ile gelmekte idiler:

Bahriye Mızıkası, Bahriye Efrad-ı Cedide Mektebi, Alman Hassa Ordusu'na mensup müfreze, bir Avusturya Macar müfrezesi; ikinci grubun başında Mehterhane takımı, yeniçeri müfrezesi bulunmakta idi. Yeniçeri müfrezesinin önünde Yeniçeri kıyafetli Läbis bulunan Silivrili İzzet Pehlivan, Sultan Fatih'in bir tepsi derununa mevzu seyf-i celadetini ve miğferini dest-i ihtiramla taşıyorlardı. Esna-yı rahda Mehterhane-i Hâkâni milli havalar terennüm ediyordu. Yeniçeri takımından sonra program mucibince muhtelif mekatib talebesi ve üçüncü grup olarak da esnaf cemiyetleri yürümekte ve bu heyetin tarafeyninde de Çanakkale'de iğtinam edilen İngiliz tüfenkleriyle mücehhez oldukları halde merkez muhafız taburları efradı bulunmakta idi. Alay bu vechile Sultan Mahmud Türbesi, Beyazıt, Şehzadebaşı tarikiyle Fatih Cami-i Şerifi'nin Karadeniz cephesine nazır meydanlığa muvasalat eylemiştir.

Fatih Camii-i Şerifi Avlusunda

Camii-i Şerif'in meydana nazır kapısı hariciındeki maksure Osmanlı sancaklarıyla tezyin edilmiş, meydan bayraklar ve sancaklar ile süslenmiştir. Mevki-i hitabet civarında taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiden nam-ı mülükânelerine ihtifalde hazır bulunmak üzere izam buyrulmuş olan Ferik-i Sâni Nüzhet Bey, Yâveran-ı Hazret-i Padişahi'den Ertuğrul vapur-ı hümayunu süvarisi Hafız İbrahim Bey, Veliahd-ı Saltanat Hazretleri namına seryaverleri, Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri namına müsteşar muavini Miralay Fahreddin Bey, Merkez Kumandanı Cevad Bey ve Mebusan'dan bazıları ile sair müdavin hazır bulunmakta idiler.

Heyetin tamamen meydana muvasalat eylemesini müteakip evvela Bahriye Mızıkası tarafından selam havası terennüm olunmuş hazirun tarafından "Padişahım Çok Yaşa" duası bil-ifa mevki-i hitabetin önüne mevzu direğe sancak keşide olunmuştur. Müteakiben Mehterhane-i Hâkâni tarafından peşrev, taksim ve besteler terennüm ve teganni olunmuştur. Hitamında mehterlerden Behçet Efendi, Sultan Fatih'in medh ü senasını mütezammın bir kaside kıraat eylemiştir. Bunu müteakip ihtifal mürettibi Ziya Bey tarafından bir nutuk irat edilmiş, mumaileyhimden sonra Müze-i Askeri Müdürü Muhtar Paşa da bir nutuk irat eylemiştir. Galatasaray Sultanisi talebesinden Nüzhet Efendi Ziya Bey'e, böyle mübarek ihtifaller tertip eylemekte olmasından dolayı teşekkür etmiş ve mezkûr mektep tarafından mumaileyh namına darp ve imal ettirilmiş bir madalyayı tevdi eylemiş, şair-i azam Abdülhak Hamid Bey'in "Türbe-i Fatih'i Ziyaret" unvanlı manzumesi de İstanbul Sultanisi talebesinden bir efendi tarafından kıraat olunmuş, Ticaret-i Bahriye Mektebi talebesinden diğer efendi de Fatih'in lisanından mensur bir parça okumuştur.

Nutukların hitamını müteakip resmi geçidin icrasına başlanılmış ve yürüyüş sırasını takiben evvela Osmanlı kıtaat-ı askeriyesi, müteakiben Alman ve Avusturya Macaristan müfrezeleri, mekâtib talebesi, Harbiye Nezareti müsteşar muavini Fahreddin Bey'i resmi selam ifa ederek mevki-i hitabenin önünden mürur etmişlerdir.

Hazret-i Fatih'in Türbesi

Bade ihtifalde hazır bulunan zevat Hazret-i Fatih'in türbe-i muallasına azimetle merkat-ı mübareği ziyaret ve şuheda-yı evvelin ve mütealhhirinin revan-ı pakına Fatiha'lar ithaf eylemişlerdir.

Şehitliği Ziyaret

Fatih Hazretleri'nin türbe-i şerifelerini ziyareti müteakip alay ikiye ayrılmış, bir kısmı avdet eylediği gibi ihtifal heyeti ve kıtaat-ı askeriyeden mürekkep olan diğer kısmı da Edirne kapısı hariciındeki şüheda makberini ziyaret eylemişlerdir. Heyet şehitlikte Darülhilafetülaliye Medresesi talebesi ile Mihrişah Sultan İnas Mektebi talebatı tarafından istikbal olunmuştur. Meşhette bir aşr-ı şerif kıraat olunarak ihtifal heyeti reisi Ziya Bey tarafından sureti zirde mündemiç bir nutuk irat edilmiş ve müteakiben bir dua-i belig tilavet olunarak ervah-ı şühedaya Fatiha'lar ithaf olunmuş ve bu suretle merasime nihayet verilmiştir.

("Feth-i Mübin-i Kostantiniyye'nin İhtifali: İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed Tarafından 463 üncü Sene-i Devriye-i Zabtı Dün Parlak Bir İhtifal ile Altıncı Defa Olarak Tesit Edilmiştir", *Tasvir-i Efkâr*, 4 Haziran 1332 [17 Haziran 1916], s. 1)

"İhtifal-i Milli: Feth-i Kostantiniyye'nin 464'üncü Devr-i Senevisi", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Mayıs 1333/11 Haziran 1918, s. 1.

yönelik tepkisi başladı. Bu tepki ve çatışma günümüze kadar gelecek ve Ayasofya gibi Hıristiyan dünyasının en eski ve bir numaralı ibadethanesi "kılıç hakkı" olarak "Müslüman" zaferiyle camiye çevrilmişken, müzeye çevrilmesi hakkın gaspı ve bir yenilgi olarak yorumlanacaktı.

İşte bu şekilde, inkılâpçı-halaskâr-Kemalist İstanbul'un kurtuluşu ile İslamcı-milliyetçi-muhafazakâr İstanbul'un fethi arasında bir rekabet ve gerilim başladı. Ancak 1937 yılında Yunanistan'da başlayan, İstanbul'un esareti konusundaki yazı dizileri, haber, yorum ve anmalara Türkiye'deki basından tepki gelmekte gecikmedi. Yunanistan başvekili General Metaksas'a Yunanlıların bu tür davranışlardan vazgeçmesi çağrıları yapıldı. Çağrıda Türkiye'nin Türk-Yunan dostluğuna zarar gelmemesi için İstanbul'un fethi törenlerinden vazgeçildiği belirtilerek, ilişkilerinin iyiliği için zarar getirecek faaliyetlerden kaçınılması gerektiğine işaret ediliyordu:[24]

> Meselâ, biz İstanbulun Fatih tarafından zaptını tes'id ediyor muyuz? Evvelce yapılan İstanbulun fethi ihtifalinden bile vazgeçtik?
>
> Türk gazeteleri, Türk-Yunan dostluğuna zarar getirecek neşriyattan azami derecede çekiniyorlar. Atinalı arkadaşlar da, bizim gibi yapsalar, ne de olsa Türklerle Rumlar arasındaki eski mücadeleleri hatırlatan ve halk kütlelerinin, sokak adamının ruhunda eski kirf ve adavet duygularını körükliyecek mahiyette bulunan tefrikaları bir tarafa bıraksalar daha iyi olmaz mı?
>
> Sayın General Metaksai, bazı Atinalı gazeteci arkadaşları bir daha ikaz etse, Aya Kasiani gibi Aya Sofya'dan -yani Bizans'tanda bahsetmekten vazgeçmelerini tavsiye etse dostluk bakımından çok güzel bir harekette bulunmuş olur. Unutmamak lâzım gelir ki Atina gazeteleri İstanbul Rumları tarafından da bol bol okunmaktadır.

"Zafer-i İslam'ın En Şanlı ve Muhteşem Timsal-i Sengin ve Muallası Olan Ayasofya Pişgâhında Bugünkü İhtifal-i Milli", *Tasvir-i Efkâr*, 16 Haziran 1916, s. 1.

Fetih kutlamalarının tek istisnası, kapatılan Türk Ocağı'nın bu geleneği sürdürmesiydi. Nitekim 1951 yılındaki bir gazete haberinden, İstanbul'un fethi kutlamalarının o güne kadar yalnızca, kapatılan Türk Ocağı'nın eski müdürü İhsan Tuğcu tarafından 1932 yılından itibaren her sene bir anma töreni tertiplendiğini öğreniyoruz. Buna göre Tuğcu, surları gezerek fetih olayını canlandıran açıklamalarda bulunumuştu. 1951 yılındaki bir haberde anma töreninin 29 yıldan beri düzenlendiği söylendiğine göre, bu uygulama Türk Ocakları'nın kapatılmasının ertesi yılına denk düşen 1932 yılından itibaren başlamış demektir.[25]

II. DÜNYA SAVAŞI VE FETHİN YENİDEN HATIRLANMASI

İstanbul'un fethi kutlamaları nasıl ki I. Dünya Savaşı yıllarında icat edildiyse, unutulan ve hatta bilinçli olarak hatırlanmayan bu icadın yeniden gündeme gelmesi de II. Dünya Savaşı yıllarına rastlar. Bunda biraz da Atatürk'ün ölümü ve İnönü'nün cumhurbaşkanlığıyla beraber başlayan, Osmanlı tarihi ve zaferleriyle barışma girişiminin payı vardı. Gerçekten de Atatürk'ün vefatı kadar, II. Dünya Savaşı'nın başlaması da birçok konuda dönüm noktası oldu. Bu tarihten

önce İnönü'nün İstanbul'un fethini kutlama konusunu gündeme getirmeye cesareti olmadığı anlaşılıyor.

Mili Şef dönemiyle birlikte ise Atatürk döneminde reddedilen Osmanlı-Cumhuriyet sürekliliği konusunda bir yumuşama ve rahatlama meydana geldi. Öte yandan savaş yine İstanbul'un fethini hatırlatmış ve 500. yıl çalışmaları başlamıştı. Mesela *Yeni Adam* dergisinde "Fatih ve İstanbul Fethi'nin 500'üncü Yıldönümü Münasebetiyle Türkler Ne Yapmalı" başlıklı bir yazı yayımlanmıştı.[26] Bu değişim Türk Tarih Kurumu'nun yayınlarına da yansıyacak ve Osmanlı tarihine dair kitaplar basılmaya başlayacaktı.

Dolayısıyla Milli Şef dönemiyle birlikte din ve milliyetçilik ideolojilerinin yeni bir senteze girdiği dikkat çeker. Her ne kadar tarafsız kalmak fikri hâkimse de muhtemel savaşta ölecek gençlerin "şehit" mertebesine erişmesini sağlayacak İslamî bir meşrulaştırma bu dönemde önceki dönemden daha fazla kullanıldı. Dinî yayınlarda belirgin bir artış yaşandı, militer milliyetçilik öne çıktı. Hatta bu arada İttihatçı geçmişle bir barışma bile gündeme geldi. Mesela 25 Şubat 1943'te Talat Paşa'nın cenazesi Türkiye'ye getirildi ve büyük bir devlet töreniyle Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne defnedildi. Ertesi yıl 1944'te Beşiktaş'a Barbaros Anıtı yapıldı.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN KURULUŞUNUN FETİHLE YAŞIT OLDUĞUNUN KEŞFİ!

"En Doğru Bildiğimizden Kuşkulanmak" serisi içinde ele alacağım araştırmalarımdan biri İstanbul Üniversitesi'nin kuruluş tarihine dair efsanedir. İstanbul Üniversitesi 1863 yılında kurulmuşken ve 1933 Üniversite Reformu ile kuruluş tarihi 1933 olarak kabul edilmişken, 1940'ların başında Üniversite'nin de fetihle yaşıt olduğu vurgusu öne çıktı ve kuruluş tarihini 1453'e kadar geri götürme gayreti gündeme geldi. Tarih konusunda çok değerli eserler vermekle kalmamış, bu konuda bilincin ve ilginin uyanmasına olduğu kadar kurumlaşması konusunda da son derece önemli katkılar yapmış olan Süheyl Ünver'in bu zorlama tutumunu anlamak mümkün değildir.[27]

Yine bu sırada, 1943'te Cemil Bilsel'in, İstanbul Üniversitesi Yayınları arasından İstanbul Üniversitesi Tarihi adlı kitabı çıktı; kitap ilk kez resmî olarak Üniversite'nin kuruluşunu İstanbul'un Fethi'ne kadar geri götürüyordu. (1953 yılında bu kez Kazım İsmail Gürkan aynısını yapacak, İstanbul Üniversitesinin Başlangıcı *Les Débuts de l'Université d'Istanbul* [İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1953] adlı eserle bu anlatıyı adeta resmileştirecekti.) Halbuki tam da 1943'te İstanbul Üniversitesi'nin 1933 yılında kurulduğu kabul edildiğinden, ona uygun 10. yıl kutlaması ve açılış törenleri yapılmaktaydı.

"KOMÜNİZM" VERSUS "MİLLİYETÇİLİK" VE FETHİN 500. YILI

Fethin hatırlanması ve kutlanması, sıcak savaşın bitip soğuk savaşın başladığı iki kutuplu dünyaya da uygun düşüyordu. Türkiye "Hür Dünya" kutbunda yer almıştı. ABD "komünizme" karşı "panzehir" olarak kendisine bağlı bütün coğrafyalarda milliyetçiliği ve sol düşmanlığını teşvik ediyordu. Bu bağlamda, Cumhuriyet'in başından beri ihmal edilen, "iftihar edilecek geçmiş" ve ecdat yeniden hatırlandı. İlk akla gelen, İstanbul'un fethi ve Fatih'ti. Bu durum CHP'nin 1947 kongresine de damgasını vurdu. Aynı dönemde muhafazakâr ve milliyetçi CHP'liler 1925 yılından beri kapalı olan türbelerin açılmasını istedi. Özellikle bir süreden beri talep edilmekte olan Fatih'in türbesinin açılması büyük bir heyecan yarattı, hatta türbelerin açılması ile Anıtkabir inşaatının sürmesi pazarlığı da bu sırada başladı.

Çokpartili siyasal hayata geçişle birlikte 500. yıl heyecanı arttı.[28] DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinin ardından fethin 500. yıldönümüne yönelik eserlerde daha belirgin bir artış oldu.[29] Elbette 1953 yılı bu konuda en çok yayının yapıldığı yıldı. CHP'nin 1940'ların başında başlattığı 500. yıl kutlamalarını daha da ciddi ele alan DP büyük bir kutlama planladı, ancak Türkiye-Yunanistan ilişkileri açısından yaşanan olumlu hava ve üst düzey karşılıklı ziyaretler büyük bir şevkle hazırlanılan kutlama programının gözden geçirilmesine

İstanbul'un bayramı

Sekiz sene evvel bugün halâs ordusu İstanbul'a girmişti

Tek Parti döneminde İstanbul'un fethi değil, İstanbul'un kurtuluşu kutlanacaktı, Cumhuriyet, 6 Ekim 1930, s. 1.

ve fethin 500. yılı törenlerinin aşama aşama bazı bölümlerinin çıkarılmasına neden oldu. Bu durum sert eleştirilere de yol açtı. İlişkilerin iyi gittiği ilk iki yıl heyecansız birer kutlama yapıldı. Ancak ilişkilerin bozulmaya başladığı 1955 yılı gövde gösterisine dönüşse de, 6-7 Eylül olayları ertesi yılki kutlamaların dozunu düşürdü.

Bu dönemde "İstanbul Fetih Derneği", "İstanbul Fetih Cemiyeti", "İstanbul Fethi Derneği", "İstanbul'un Beşyüzüncü ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği" gibi dernekler de kurulacaktı. Hatta sonuncu

On beş günde bir yayımlanan *İlahi Işık* gazetesinin manşeti: "Ayasofya'yı İbadete Açmak Türk'ün Maddi ve Manevi Saadetini Temin Edecektir", *İlahi Işık*, 2 Haziran 1967, s. 1.

İstanbul'un fethinin 500. yılı vesilesiyle dönemin hükümeti tarafından bastırılmış bir kitap: *Fatih ve İstanbul'un Fethi* (İstanbul: Milli Eğitim Vekâleti, 1953).

derneğin etkinlik yapmaması, bir ses seda çıkarmaması, dernek başkanı Aziz Ogan ve İkinci Başkan İzzet Akosman'ın sessizlikleri eleştiriyle karşılandı.

MİLLİYETÇİLERDEN İSLAMCILARA AYASOFYA İÇİN MÜCADELENİN BAŞLAMASI

Daha önce de belirttiğim gibi, İstanbul'un fethi ile Ayasofya tartışmaları iç içe geçmiş iki konudur. Elbette İstanbul'un fethi sıradan bir şehrin alınmasının çok ötesinde bir anlam ifade eder. Özellikle İslam Peygamberi'nin –sahih olduğu tartışmalı bile olsa– ünlü hadisiyle, "İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, o ordu ne güzel ordudur" şeklinde fethi müjdelemesi ve fatihini methetmesi, manevi olarak taltif etmesi İslamcıların gururlarını okşamaktadır. İslami bir vaadin yerine getirilmiş olması ve Hıristiyanlığın ilk ve en önemli devletinin/şehrinin ele geçirilmesi, yani İslamiyet'in Hıristiyanlığa galebe çalması aslında büyük bir dinî zafer olarak algılanmaktadır.

"Kostantiniyye" 29 Mayıs 1453 Salı günü fethedilmiş ve 1 Haziran'da Ayasofya'da cuma namazı kılınarak cami olarak ibadete açılmış, 1453'ten 1934'e kadar da cami olarak kalmıştır. Ayasofya, Bakanlar Kurulu'nun, tartışmaları hâlâ devam etmekte olan 24 Ekim 1934 tarihli kararıyla müzeye çevrilir ve 1 Şubat 1935'te de resmen açılır. Bu karar üzerinde yabancı önerisinin ve baskısının söz konusu olup olmadığı çok açık bir konu değil. Önce milliyetçi muhafazakârların, sonra da İslamcıların öncülüğünü üstlendiği Ayasofya'nın tekrar camiye çevrilmesi kampanyalarının aslında iki boyutu vardır. Bunlardan birincisi İslamcıların laiklikle ve Cumhuriyet ideolojisiyle hesaplaşması ve ona meydan okumalarıdır. İslamcılar, bir komplo teorisi olarak, Ayasofya'nın daha Lozan'dan başlayarak İngiliz ve Yunanlılara dolayısıyla Hıristiyanlara verilen gizli bir taviz ve sözle müzeye çevrildiğini düşünmekte ve bunun kararını veren Atatürk'ü açıkça suçlayamadıkları için dolaylı olarak eleştirmektedirler. İkincisi Hıristiyanlığa karşı İslamiyet'in elde ettiği "en büyük galibiyet" olarak düşünülen İstanbul'un fethi sonrasında bir hak olarak camiye çevrilmiş bir eserin müzeye dönüştürülmüş olmasını, rekabet halindeki Hıristiyanlığın bir tuzağı olarak görmekte ve "Hıristiyan Batı'nın" asıl amacının günün birinde Ayasofya'yı kilise olarak açmak olduğunu düşünüp tepki duymaktadırlar. (Radikal Hıristiyanların bir kısmının da Ayasofya'yı bir gün kilise olarak görme umutlarını ve fethi bir matem günü olarak anmalarını, hatta bu amaçla yapılan Ayasofya ziyaretlerinin yarattığı gerginlikleri de hatırlamak gerekir.)

Dolayısıyla fethin 500. yılı kutlamalarına doğru başlayan tartışmalar zaman zaman alevlenecek, zaman zaman sönümlenecektir. Mesela 12

Eylül öncesinde Ayasofya'nın kısmen ibadete açıldığını ve darbe sonrasında ibadetin yeniden yasaklandığını şimdilerde kimse hatırlamayacaktır.

1950'lerde milliyetçilerle İslamcılar arasında paylaşılamayan "fetih ve Ayasofya" konusu İslamcıların "zaferi" olarak sonuçlanacak ve "fetih ve Ayasofya" İslamcı ideolojinin başlıca tema ve hedeflerinden biri haline gelecektir. 1960'lı yıllarda Milli Türk Talebe Birliği'nin milliyetçilerin hâkimiyetinden İslamcıların hâkimiyetine geçmesiyle bu konudaki faaliyetler de hız kazanacaktır. Mesela şimdiki TBMM Başkanı'nı 1967'de Ayasofya'nın camiye çevrilmesi için yapılan gösterilerin başında görmek şaşırtıcı değildir.

İstanbul'un fethinin kutlanması ve Ayasofya'nın ibadete açılması konusu 1960'lı ve 1970'li yıllarda hep sıcak tutulur. Milli Görüş'ün ideolojik dayanak ve ayinlerinden biri fetih töreni ve şenlikleridir. MNP, MSP ve Fazilet Partisi siyasi propagandasının başlıca temalarından biri olarak "Fetih Töreni", "Fetih Şenlikleri", "Fetih Yürüyüşü" gibi isimlerle mitingler düzenler. 1960'lar, 70'ler ve 80'lerdeki İslamcı dergilerin kapaklarında neredeyse her yıldönümünde İstanbul'un fethi hatırlatılır. 1994'te Erdoğan'ın Büyükşehir Belediye Başkanı olmasıyla İstanbul'un Fatih'ten sonra adeta ikinci kez fethedildiğini düşünen İslamcılar, fetih kutlamalarını ve Ayasofya'nın ibadete açılması gösterilerini ideolojik bir ayin olarak, kendi destekçilerini zinde tutmak için sürekli sıcak tutmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da siyasal toplumsallaşmasını yaşadığı 1960 ve 70'li yıllarda İslamcıların başlıca hedeflerinden biri Ayasofya'nın camiye çevrilmesi etkinlikleri olacaktır. Erdoğan'ın içinde yetiştiği bu ortamı, yani 1950'den sonraki gelişmeleri ikinci yazıda aktaracağım.

Yeniden Milli Mücadele **dergisinin "Fetih Yürüyüşü"ne katılma çağrısı yapan kapağı, 26 Mayıs 1970.**

DİPNOTLAR

* Yazının uzunluğu nedeniyle, bu makalemi iki bölüm halinde yayımlamayı tercih ettim. Devamı gelecek sayılarda yayımlanacaktır. Bu yazıdaki bazı bilgileri ve görüşlerimin kısa bir özetini içeren bir önceki yazım için bkz. "İslamcı Sağın İdeolojik Bir Âyini Olarak Fethin İcadı, İcrası, Mübalâğası ve Ayasofya", *Alt Üst* 20 (Temmuz/Eylül 2016): 15-18.

1 Arzu Öztürkmen, "Celebrating National Holidays in Turkey: History and Memory", *New Perspectives on Turkey* 25 (2001) ve Alev Çınar, "National History as a Contested Site: The Conquest of Istanbul and Islamist Negotiations of the Nation", *Comparative Studies in Society and History* 43/2 (2001): 364–91.

2 Osman Yüksel Serdengeçti, "Ayasofya", *Serdengeçti* 17 (Ağustos 1952): 3.

3 Emin Akyüz (haz.), *Ayasofya Davası: Ayasofya'nın Hakiki ve Hukuki Durumu* (Ankara: Serdengeçti Neşriyatı, 1959). Bu kitapçık yıllar sonra *Derin Tarih* dergisinin eki olarak tekrar yayımlandı.

4 Bu konuda ilk ve önemli bir makale için bkz. Vahdettin Engin, "11 Haziran 1914 ... İstanbul'da Müstesna Bir Gün", *Popüler Tarih* 33 (Mayıs 2003): 65-67.

5 "İhtifal-i Milli", *Tanin*, 28 Mayıs 1330/10 Haziran 1914, s. 3.

6 "30 Mayıs İhtifaline Dair", *Peyam*, 29 Mayıs 1330/11 Haziran 1914, s. 1 ve Ali Kemal, "Bir Feth-i Mübeyyin, Bir Fatih Mübecced", *Peyam*, 30 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.

7 *Tasvir-i Efkâr*, 28 Mayıs 1330/10 Haziran 1914, s. 2.

8 "Fatih Dretnotunun Vaz-ı Esası", *Tasvir-i Efkâr*, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.

9 Tanin, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.

10 "Dünkü İhtifal", *Peyam*, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.

11 *Tasvir-i Efkâr*, 29 Mayıs 1330/11 Haziran 1914, s. 1.

12 İkdam, 31 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.

13 *Tasvir-i Efkâr*, 31 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.

14 *Peyam*, 31Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.

15 *Peyam*, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.

16 *Tasvir-i Efkâr*, 11 Haziran 1914/29 Mayıs 1330, s. 3.

17 "İhtifal-i Milli: İhtifalin Beşinci Sene-i Devriyesi-29 Mayıs 1331 Cuma", *Tasvir-i Efkâr*, 9 Haziran 1915, s. 2.

18 "Dünkü Muhteşem İhtifal-Milletin Tezahüratı", *Tasvir-i Efkâr*, 30 Mayıs 1330/12 Haziran 1915, s. 1.

19 "İhtifal-i Milli: Feth-i Konstantiniyye'nin 462'inci Devr-i Senevisi", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Mayıs 1331/11 Haziran 1915, s. 1.

20 "Feth-i İstanbul'un 463'üncü Devr-i Senevisi: Sultan Fatih Hazretlerinin Nam-ı Hümayunlarına İcra Kılınacak İhtifal-i Milli 3 Haziran Cuma 1332 İhtifalin Altıncı Sene-i İcraiyesi", Tasvir-i Efkâr, 12 Haziran 1916/30 Mayıs 1332, s.4.

21 "Zafer-i İslamın En Şanlı ve Muhteşem Timsal'i Sengin ve Muallâsı" Olan Ayasofya Pişgâhında Bu günkü İhtifal-i Milli-Feth-i Kostantiniy'ye'nin (463) üncü Devr-i Senevisi Münasebetiyle", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Haziran 1332/16 Haziran 1916, s. 1.

22 "Feth-i Mübin-i Kostantiniyye'nin İhtifali: İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed Tarafından 463 üncü Sene-i Devriye-i Zabtı Dün Parlak Bir İhtifal ile Alınıcı Defa Olarak Tesit Edilmiştir", *Tasvir-i Efkâr*, 4 Haziran 1332/17 Haziran 1916, s. 1.

23 "Fatih Sultan Mehmed Han İhtifali", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Haziran 1917/1333, s. 2.

24 "Hem Nalına Hem Mıhına: General Metaksas'tan Bir Rica", Cumhuriyet, 27 Ocak 1937, s. 3.

25 "İstanbul'un 498'inci fetih yıldönümü", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1951, s. 1.

26 *Yeni Adam*, sayı 393, 9 Temmuz 1942.

27 Süheyl Ünver, İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih Külliyesi ve Zamanı: İlim Hayatı (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946) veya Muzaffer Gökman, İstanbul'un Zaptının 500 Üncü Yıldönümüne Yakın Fatih Külliyesi (İstanbul: Ak-Ün Matbaası, 1943) 1953 yılı İstanbul Üniversitesi'nin fiilî olarak 1453'ü kendine tarih olarak seçtiği dönem olur. *500. Kuruluş Yılında İstanbul Üniversitesi I Tıp Tarihi Enstitüsü Sergisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İsmail Akgün Matbaası, 1953) Gerçi daha sonra farklı bir bakış da ifade edilecektir. *Türk İstanbul'da Tıp Öğretiminin 500. Yıldönümü* (İstanbul: İstanbul Tıp Fakültesi Yayınları, 1971).

28 Mesela Kur. Yzb. Necdet Uluboy, İstanbul'un *Fethinin 500. Yıldönümü Yaklaşırken Osmanlı Türkleri Tarafından İstanbul'un Fethi* bunlardan biridir. (İstanbul: Askeri Matbaa, 1946) ve Hamdi Hazım Ertek, *Beş Yüzüncü* Yıla Girerken İstanbulun *Manen Fethi ve Cübbe Ali-(Cibali)* (İstanbul: Sinan Matbaası, 1948).

29 Feyzullah Sâcit Ülkü, *Fatih ve İstanbul-Fethin 500 üncü Yılına Doğru* (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1950); Salim Erdem, *Beş Yüzüncü Fetih Yılında Osmanlı Padişahları* (Ankara: Basın ve Gıft Evi, 1953); *500 üncü Fetih Yıldönümü Hatırası Olarak Hazırlanan İstanbul İçin Şiirler* (İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1953); Ali Himmet Berki, İstanbul'un *Beş Yüzüncü Fetih Yıldönümü Münasebetiyle Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatihi Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı* (İslâmbul, 1953); İsmail Hami Danışmend, *Fâtih'in hayatı ve Fetih Takvimi* (İstanbul Fethi Derneği Yayınları, 1953), s. 20; Mahmut Nedim Günlel, İstanbul *Beş Yüzüncü Fetih Yılı İçin* (Neşreden: Şahap Akaltun) (İstanbul, 1953); Burhan Özsaraçoğlu, *Beş Yüzüncü* Yıl İstanbul Fatihi II. Sultan Mehmet Hayatı-Manzum (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1953); *Beş Yüzüncü Yılında İstanbul* (İstanbul: Basın Yayın Kolektif Ortaklığı, 1953); *500 üncü Fetih Yılı Şenlikleri Albümü* (İstanbul: Hadise Yayınevi, 1953). İstanbul'un Fethi-500 üncü Fetih Yılı *Ne'mal Yılma Sanmın?-Sadi Erkosan?!* (İstanbul: Şaka Matbaası, 1953); *Fetihten Evvelki İstanbul ve Fatih'e Ait Menkıbeler-500 üncü Fetih Yıldönümü: 2* (İstanbul: Şaka Matbaası, 1953), *Fatih'in Büyük Zaferleri-500 üncü Fetih Yıldönümü: 3* (İstanbul: Şaka Matbaası, 1953)

ZERRİN İREN BOYNUDELİK
EMİNE ÖNEL KURT

BÜYÜK TUR RESSAMLARININ GÖZÜNDEN KENT VE MİMARİ KONULU AVRUPA RESİMLERİ

18. yüzyılın popüler seyahat etkinliği Büyük Tur'a katılan gezginler evlerine bir anıyla dönmek isterlerdi. Bunun sonucu olarak kent ve mimari tasvirleri bir tür oluşturmuş, uzmanlaşan ressamların eserleri çok sayıda alıcı bulmuş ve bu türün koleksiyonları hızla gelişmiştir.

Giovanni Paulo Pannini, *Antik Roma Görünümleriyle Bir Resim Galerisi*, 1758. Tuval üzerine yağlıboya, 231 x 303 cm, Musée du Louvre, Paris.

Giovanni Paulo Pannini, *Modern Roma Görünümleriyle Bir Resim Galerisi*, 1757. Tuval üzerine yağlıboya, 172 x 233 cm, Museum of Fine Art, Boston.

18. yüzyıl ve sonrasında Avrupa resim sanatı örnekleri için bir sınıflandırma yapıldığında mimari konulu resimler ayrıcalıklı bir yer tutar. Rokoko ve sonrasında özellikle Neoklasik ve Romantik dönem ressamları mimari unsurlara resimlerinde bolca yer vermiştir. Antik mimari kalıntıların görüldüğü sahnelerin yanı sıra sıklıkla da kent manzaraları konu edilmiştir. İç mekânların tasvir edildiği örneklerdeyse antik görünümlü sütunlar başta olmak üzere mimari detaylar; perde, altın yaldız ve kıvrımlı süslemeler kullanılarak tiyatro sahnelerine benzer mekânlar yaratılmıştır. Dönemin mimari tercihlerini de yansıtan bu resimler özellikle üst sınıfların günlük hayatlarına ve beğenilerine ilişkin ipuçları vermeleri bakımdan da değerli kaynaklardır.

Kentlerin ya da antik dönem mimari kalıntılarının resimlerde konu edilmesi, arkeolojik kazıların yapılmaya başlamasının yanı sıra dönemin aristokratları arasında yaygın olan bir seyahat programının da sonuçlarından biriydi. 18. yüzyılda moda haline gelen Büyük Tur (*Grand Tour*) adındaki bu seyahatlerin programında görülebilecek yapılar ya da kentler, dönemin sanatçıları tarafından tablolara taşınmıştı.

İlk kez Richard Lassels'in 1670 yılına tarihlenen İtalya Seyahati' isimli kitabında bahsi geçen Büyük Tur, çoğunluğunu İngiliz aristokratlarının oluşturduğu, aralarında burjuva sını-

fından kişilerle birlikte edebiyat, resim ve mimari gibi alanlarda üretim yapan genç erkeklerin de bulunduğu, klasik eğitimin bir parçası kabul edilen Avrupa turunu ifade ediyordu. 18. yüzyılda giderek yaygınlaşan bu seyahatler üst sınıfın eğitiminde üniversiteler kadar önemli bir yer tutardı. Soylular ve entelektüeller, kendi meraklarını tatmin etmek ve bilgi edinme zevklerini doyurmak için bu tura dahil olurken, Avrupa'nın pek çok yerinden sanat öğrencileri de çizim ve gözlemleri yerinde yapmak için Antik Roma kalıntılarını görmeye İtalya'ya geliyordu. Bu sürecin başlangıcı, 15. yüzyılda, Rönesans döneminde antik kalıntıları görmek için Roma'ya gelen mimarlara dayandırılır: Örneğin "doğru mimarlık" olarak kabul edilen Antik Roma döneminin yapı örnekleri mutlaka görülmeliydi. Bu pratiğin bir sonucu olarak da 17. yüzyıldan itibaren özellikle mimarlık öğrencileri için bir tür saha çalışması olarak kabul gören Büyük Tur geleneği başladı. Mimarlık eğitim müfredatının önemli bir parçasını oluşturan tur boyunca tutulan, gezi notlarını ve çizimleri de kapsayan günlükler neredeyse mimarlık alanında uygulamayla elde edilen tecrübe kadar önemliydi.[2] Süresi birkaç aydan sekiz yıla kadar değişebilen bu tura hiç şüphesiz ancak varlıklı kişiler katılabilirdi. Tura katılan genç erkekler kültür ve sanat etkinliklerinin yanı sıra ziyaret edilen ülkelerin politikalarını da öğrenme imkânı bulurdu. Genellikle bir eğitmenin liderlik ettiği bu seyahatlerde önceden belirlenen rota takip edilirdi. İlk durak Paris'ti; Louvre ve Tuilerics'deki sanat koleksiyonlarını, Notre Dame Katedrali gibi önemli mekânları ziyaret eder ve dönemin Neoklasik sanat eserlerini satın alırlardı. Ayrıca Paris'te "Parisli" giyim tarzı öğrenilir, eskrim, dans, binicilik ve Fransızca konuşma adabı dersleri alınırdı. Ancak ana hedef İtalya ve esas olarak da tabii ki Roma'ydı. İtalyan kentleri, 18. yüzyıl beğenisinin ilgi konusu olan antik dönem kültür ve sanatının ilk elden görüleceği merkezlerdi. Floransa, Torino, Milano, Padova, Venedik gibi İtalya'nın önemli kentleri gezilir ve antik dönemin yanı sıra Rönesans kültürünün sanat ve mimari eserleri yerinde görülürdü. Ayrıca Napoli'de bir doğa harikası olarak kabul edilen Vezüv Yanardağı'nı görmek çok önemliydi. Avrupa'da Neoklasik ve sonrasında Romantik dönem yaşanırken Antikite'ye duyulan merakta, 1730 yılında başlayan arkeolojik kazılarla ortaya çıkan Herculaneum ve Pompeii kentlerinin de etkisi olmuştu. Bu kentlerin kalıntıları ve Vezüv'ün etkileri seyyahların ilgi alanındaydı. Tabii ki Roma'nın yeri ayrıydı. Klasik sanatın ve mimarinin başyapıtları görülüyor, Vatikan, Roma Forumları ya da Collosseum ziyaret ediliyordu. En sık resmi yapılan yerlerin başında Roma ve sonra Venedik geliyordu.

Bu tura katılan "Büyük Turistler" (*Grand Tourist*) evlerine bugünün hediyelik/hatıra eşyalarına denk tutulabilecek nesnelerle dönüyorlardı. Bavullarında seyahatlerini hatırlatacak, resim ya da heykel gibi sanat

Giovanni Paulo Pannini, *Roma Capriccio'su: Panteon ve Diğer Anıtlar*, 1735. Tuval üzerine yağlıboya, 99 x 135 cm, Museum of Art, Indianapolis.

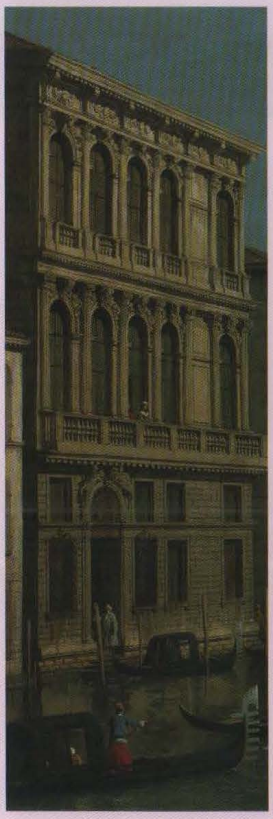
Canaletto (Giovanni Antonio Canal), *Flangini Sarayı'ndan San Maccuola'ya Venedik'teki Büyük Kanal*, 1738. Tuval üzerine yağlıboya, 47x77,8 cm, J. Paul Getty Museum, Los Angeles.

eserlerinden kitaplara varıncaya kadar pek çok kültür nesnesi yer alıyordu. Döndüklerinde evlerinde koleksiyonlarını barındırdıkları odalarda[3] ya da kütüphanelerinde sergileyecekleri bu "merak nesneleri", varlıklı olmanın bir simgesi olarak da kabul ediliyordu. Büyük Tur geleneğinin devam ettiği yıllarda yapıt üreten ve bu turlara katılan ressamlar antik eserlerin ve dönemin kent manzaralarının gözlemlerini resimlerine yansıttı. Büyük ölçüde gerçeğe bağlı kalınarak yapılmış kent tasvirleri ve manzaralar olarak tanımlanan *veduta* (çoğulu *vedute*) resimlerinin ilk örneklerini yapan sanatçıların (*vedutist*) birçoğu bu tura dahil olmuş isimlerdi. Tura katılanlar da bu resimleri alarak koleksiyonlarını zenginleştiriyordu.[4]

Venedik'te Büyük Kanal üzerindeki Correr Contarini Sarayı (altta).

Venedik'te Büyük Kanal üzerindeki Flangini Sarayı (sağda).

İtalyan ressam Giovanni Paolo Pannini (Panini) (1691-1765), ağırlıklı olarak antik dönemin ve 18. yüzyıl Roma'sının kent manzaralarını konu aldığı resimleriyle tanınmıştır. Sanatçı kompozisyonlarında, örneğin *Antik Roma Görünümleriyle Bir Resim Galerisi* ya da *Modern Roma Görünümleriyle Bir Resim Galerisi* resimlerinde olduğu gibi Büyük Tur programında görülebilecek yapıları betimlemiştir.

Pannini'nin resimleri arasında, gerçek mimari öğeleri ya da yapıları hayali ortamlarda gösterdiği örnekler de vardır. *Capriccio*[5] olarak adlandırılan bu tür resimlerinden birinde sanatçı, Roma'yı konu etmiştir. Kompozisyonda Roma, gerçek topografyası dikkate alınmadan resmedilmiştir. Farklı çağlardan ünlü anıtlar bir arada görülür. Roma mimarisinin temel özelliklerini ortaya koyan, farklı tarihlerden yapılar, soldan sağa doğru Hadrianus Tapınağı, Panteon, Vesta Tapınağı,[6] *Maison Carrée*[7] (Kare Ev) ve Marcellus Tiyatrosu'dur. Tüm bu yapıların ortasında III. Tutmosis Obeliski yer alır. Marcus Aurelius'un atlı heykelinin[8] ve Konstantin'in lahdinin yanı sıra mimari parçaların ve heykellerin bulunduğu alandaki figürler, antik dönem heykellerinin duruşlarına benzer duruşlarla günlük hayatlarının sıradan bir anındaymış gibi gösterilmiştir. Çalışma hayatının

Canaletto (Giovanni Antonio Canal), *Venedik San Marco Meydanı*, 1742-44. Tuval üzerine yağlıboya, 114.4x153 cm, National Gallery Of Art, Washington D. C.

erken dönemlerinde tiyatro sahneleri resimleyen Pannini bu kompozisyonunda da adeta bir tiyatro sahnesi yaratmış gibidir.

Pannini'nin Venedikli çağdaşı Giovanni Antonio Canal (1697-1768) ya da daha çok bilinen ismiyle Canalletto,[9] babasıyla birlikte tiyatro sahneleri resmederek çalışmaya başlamış, daha sonra kent ve özellikle de Venedik manzaraları üzerinde yoğunlaşmıştır. Sanatçı topografik manzara resimleri konusunda giderek uzmanlaşmış ve Büyük Tur'a katılan İngilizler arasında epey popüler olmuştur.[10] İngiliz tüccar ve sanat koleksiyoncusu Joseph Smith'in siparişi üzerine yaptığı resimde Venedik'in Büyük Kanal'ı görülmektedir. Büyük Tur sayesinde yaygınlaşan *veduta* türünün bir örneği olan resimde kanalın Flangini Sarayı'ndan San Macuola'ya doğru uzanan bölümü gösterilmiştir. Kanal, gondollar, mavnalar ve kıyıdaki insanlarla hareketli bir anında betimlenmiştir.

İzleyicinin ve dolayısıyla ressamın baktığı noktadan, kanal kıyısında bugün de var olan pek çok yapı görülür. Solda görülen yapı Flangini Sarayı'dır. Sarayın sağında San Geremia Kilisesi'nin, üzerinde aydınlatma feneri bulunan kubbesi fark edilir.

Venedik'e gelenlerin evlerine dönerken satın aldıkları ve seyahatlerini anımsatacak Canaletto'nun resimlerinde kentin neredeyse tüm yapıları, kanallar ve kentte yaşayanların günlük hayatlarından kesitler görülebilir. Sanatçının farklı perspektiflerden pek çok resmini yaptığı San Marco Meydanı'nın betimlendiği 1742-1744 tarihli örnekte meydan hareketli bir pazar yerini andırır. Kentin en önemli noktası olan bu meydana adına veren San Marco Bazilikası'nın bugüne ulaşan yapısı 11. yüzyıldan kalan önemli bir Bizans kilisesidir. Görkemli altın rengindeki mozaik süslemeleri nedeniyle Altın Kilise (*Chiesa d'Oro*) olarak da bilinen yapının bu özelliğini güçlendiren dış cephe mozaikleri Canaletto'nun resimlerinde en ince detaylarıyla verilmiştir.[11]

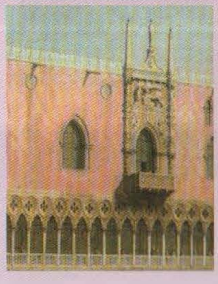
Kilisenin hemen yanında Gotik mimarinin özelliklerini taşıyan Dükalar Sarayı ve onun denize bakan cephesinin ardından hareketli Venedik limanı görülür. Deniz kıyısında yer alan San Marco Sütunu da tepesinde yer alan ve azizin simgesi olan aslan figürüyle meydanının en önemli unsurlarındandır. Canaletto'nun bu resim gibi çok sayıda yaptığı Venedik görüntüsü, Büyük Tur'a katılanların Venedik ziyaretlerinin görsel kaydı gibidir.

San Marco Bazilikası'nın altın varak zemin üzerine yapılmış mozaikleri ve dört at heykeli.

San Marco Meydanı'ndaki Dükalar Sarayı'nın Gotik üsluptaki detayları (altta solda).

San Marco Sütunu'nun tepesinde yer alan ve azizin simgesi olan aslan figürü (altta sağda).

KAYNAKLAR

Gabrielle Brainard (ed.), *Perspecta 41 Grand Tour: The Yale Architectural Journal*, MIT Press, 01 / 2009.

Jean Sorabella, "The Grand Tour", *Heilbrunn Timeline of Art History*, New York: The Metropolitan Museum of Art, 2000. http://www.metmuseum.org/toah/hd/grtr/hd_grtr.htm (October 2003)

"Mimarlar Gezer, Bazıları Gezmez, Kimileri Gezse de Görmez", *Arredamento Mimarlık*, Ocak 2008, s. 50-65.

Rosemary Sweet, *Cities and the Grand Tour: The British in Italy, C. 1690-1820*, UK: Cambridge University Press, 2012

Stephen Farthing (ed.), *Sanatın Tüm Öyküsü*, çev. Firdevs Candil Gulcu, İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2014

DİPNOTLAR

1 İtalya'ya birden fazla kez seyahat eden Richard Lassels (1603-1668) kitabında, gezdiği yerlerde yaşayan insanların karakterlerinin yanı sıra iktidardaki güçler hakkında bilgi vermiştir. Kentleri kiliseler, manastırlar, mezarlar, kütüphaneler, saraylar, villalar ve bahçeleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde anlatmış, gördüğü resim, heykel ve antik eserleri açıklamıştır.

2 Not ve çizimlerin haricinde topografik aletlerle çizim yapanlar, hatta profesyonel ölçümcülerle gezenler de vardı. Ayrıca 17-19. yüzyıl boyunca İtalya'da gezenlere mimarı çizim, gravür ve daha sonrasında fotoğraf olmak üzere görsel malzeme üreten bir meslek grubu oluşmuştu. ("Mimarlar Gezer, Bazıları Gezmez, Kimileri Gezse de Görmez", *Arredamento Mimarlık*, Ocak 2008, s. 51)

3 Nadire Kabinesi ya da Nadire Odası adı verilen bu mekânlar Ortaçağ'ın sonlarından itibaren soyluların çeşitli nesneleri bir araya getirme merakıyla ortaya çıktı. Merak Odaları anlamı da taşıyan, *Wunderkammer, Cabinets of Wonder, Cabinet de Curiosité, Wonder-Rooms, Kunstkabinette* ya da *Kunstkammer* olarak adlandırılan Nadire Odaları'nda minerallerden doldurulmuş hayvanlara, kayalardan sikkelere dek ayrım gözetmeksizin farklı ve alışılmadık canlı cansız nesneler sergilenirdi. Bitki, hayvan ve nesnelerin yanı sıra bu odalarda sanat eserleri de biriktirildi; giderek resim, çizim ve heykel koleksiyonları bu odalardan ayrışmaya başlayarak sanat koleksiyonları ve müzeler oluştu.

4 Kimi sanatçılar turlara katılanların portrelerini ya da antik yerlerin gravürlerini yaparak da çok sayıda alıcı bulmuştur. Örneğin Pompeo Batoni (1708-1787) çok sayıda portre siparişi almıştır. Giovanni Battista Piranesi'nin de (1720-1778) gerçek ya da hayali mimarı çizimler içeren gravürleri çok ünlüydü.

5 İtalyancadan gelen terim, alışılmadık durumları betimleyen, zaman zaman eskiz niteliğinde, hayali ya da gerçek mimarı öğeleri içeren resim ya da çizimleri ifade eder.

6 MÖ 1. yüzyılın başlarına tarihlenen yapı aslında İtalya'nın Tivoli kentindedir.

7 Antik Roma döneminde imparatorluk sınırları içinde yer alan, Fransa'nın Nimes kentinde bulunan tapınak aslında Roma'da olmamasına rağmen muhtemelen Marcus Vipsanius Agrippa'nın tarafından yaptırıldığı için Agrippa'nın inşa ettirdiği bir başka yapı olan Roma'daki Pantheon'un yanında gösterilmiştir

8 Roma'da Michelangelo tarafından düzenlenmesi yapılan Capitoline Tepesi'ne yerleştirilen heykel antik Roma dönemindendir. Bugün söz konusu meydanda bir kopyası bulunan heykelin orijinali Capitoline Müzesi'ne bağlı Palazzo dei Conservatori'de sergilenmektedir.

9 Sanatçı, resimlerinin babasınınkilerle karıştırılmasını önlemek için *Canaletto* (küçük kanal) ismini kullanmayı tercih etmiştir.

10 Canaletto İngiliz soyluları vasıtasıyla Londra ve çevresinde uzun bir süre talep görmüştür. Avusturya Veraset Savaşı (1740-1748) bir süre için İngilizlerin İtalya seyahatlerini sekteye uğrattığından Canaletto, İngiltere'ye giderek mesenlerinden bu kez Londra manzaraları yapması için sipariş alır

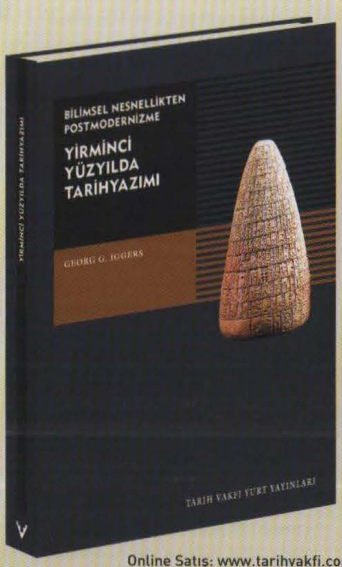
11 İçlerinde mozaik bezemelerin bulunduğu yuvarlak kemerlerden ana kemerin üzerinde Latin Isulası olarak da bilinen, 1204 yılında İstanbul'un uğradığı Haçlı ordusu yağması sırasında Hipodrom'dan getirilen dört at heykeli yer alır

BİLİMSEL NESNELLİKTEN POSTMODERNİZME

YİRMİNCİ YÜZYILDA TARİHYAZIMI

Tarihin sonu geldi mi? Tarihle edebiyat arasındaki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir? Tarih anlatısının odak noktasında devlet ve siyaset mi, yoksa toplumsal ve ekonomik yaşam mı yer almalı?

Marksist tarih yaklaşımı günümüz dünyasında geçerliliğini koruyor mu? Dünya tarihi tek bir zaman çizgisi üzerinde, bütüncül bir süreç olarak hep ileriye doğru mu evriliyor, yoksa aynı yüzyılın tarihi içinde bile farklı zaman çizgileri mi söz konusu? Tarihyazımı, o tarihin içindeki gerçek bireylerin gündelik yaşamlarıyla ne derece örtüşüyor? Georg G. Iggers, tarihyazımında kilometre taşları olan Leopold von Ranke, Weber, Marx ve Marksist tarih yazımı, Annales okulu, yapısalcılık, Frankfurt okulu, Foucault, Derrida, Thompson, postmodernizim gibi akımları, içinde şekillendikleri koşullarla birlikte ele alırken ayrı bir disiplin olarak doğduğu 19. yüzyıldan günümüze dek tarihyazımının serüvenini ve ardında bıraktığı soruları anlatıyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

biz dağıtalım, SİZ İZLEYİN!

Tüm dağıtımlarımızı akıllı cihazlarla yapıyor ve
teslimat yapıldığı anda
Teslim Detayları, Resimleri ve GPS Bilgileriyle Google Maps üzerinde
Sunuyoruz...

ajanspress kurye

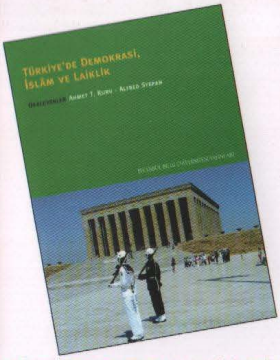
AJANS PRESS KURYE DAĞITIM A.Ş.
Profilo AUM 5. Yıl Sok. No:1/ D Mecidiyeköy / İSTANBUL
+90 (212) 356 11 51 · info@ajanspresskurye.com.tr · www.ajanspresskurye.com.tr

Bir AJANS PRESS GROUP kuruluşudur.

15.YIL

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Şimdi DEMOKRASİ zamanı.

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, İSLÂM VE LAİKLİK

DERLEYENLER: **AHMET KURU, ALFRED STEPAN**

220 sayfa, ISBN: 978-605-399-279-0

Osmanlı mirasının günümüz Türkiye'sine yansımaları, Kemalist İdeolojinin tarihi kökenleri, Cumhuriyet sonrası kurulmaya çalışılan tektip devlet ve toplum modeli incelenmekte, bunun yanı sıra Müslüman bir çoğunluğa sahip başka ülkelerde görülen laiklik uygulamalarıyla karşılaştırmalar yapılmaktadır.TSK'nın siyaset üzerindeki vesayeti ve dönüşümü, AB'ye katılım sürecindeki politikaları, 2007'den beri süregelen anayasa tartışmaları, Arap Baharı sürecinde gündeme gelen Türk modeli, İslâm ve demokrasi ilişkisi farklı perspektiflerle incelemekte, Türkiye'nin sivil-asker ilişkileri ve anayasa krizi gibi günlük siyasal yaşamında belirleyici olan kırılma noktaları, demokratikleşme bağlamında değerlendirilmektedir.

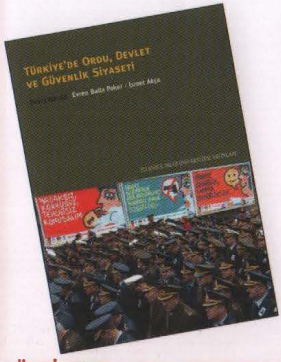
BORA KANRA

TÜRKİYE'DE İSLÂM, DEMOKRASİ VE DİYALOG

BÖLÜNMÜŞ TOPLUMLARDA MÜZAKERE

216 sayfa, ISBN: 978-605-399-280-6

Bora Kanra bu eserde, müzakere kuramını, sosyal psikoloji alanındaki araştırmalarla destekleyerek yenilikçi bir eleştirel düşünce ve sentez ortaya koymaktadır. Müzakereci demokrasinin daha iyi sonuçlar verebilmesi için, karar alma sürecinin sosyal öğrenmeyi sağlayacak olan fırsatlar tarafından desteklenmesi ve bu anlamda müzakerenin, toplumsal öğrenme aşaması ile karar alma aşaması arasındaki farkların iyi belirlenmesi de zorunludur. Türkiye gibi bölünmüş bir toplumda demokratik gelişme ile İslâmcı ve laik söylemlerin etkileşimini tahlil eden bu kitap, toplumsal ve siyasal hayatımızda her gün ortaya çıkan dinamikleri yorumlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

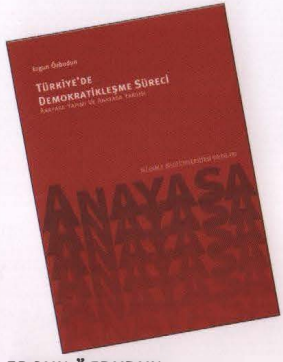

TÜRKİYE'DE ORDU, DEVLET VE GÜVENLİK SİYASETİ

DERLEYENLER: **EVREN BALTA PAKER, İSMET AKÇA**

513 sayfa, ISBN: 978-605-399-146-5

Modern devletin oluşumunu statik değil devam eden bir süreç olarak değerlendiren derlemede; devam eden bu süreçte devlet, uluslararası, ulusal ve yerel pek çok aktörün karşılıklı etkileşimi ve bu aktörlerin sosyal ve politik mücadelelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir kurumsal yapı ve pratikler bütünü olarak değerlendiriliyor. Kitapta ayrıca modern devlet oluşumuna ilişkin literatürün ulusal merkez odaklı yaklaşımıyla da hesaplaşılıyor ve yerel pratiklerin merkezdeki pratiklerden nasıl farklı olabildiği, aynı ulusal birim içinde birbirine hiç benzemeyen farklı yönetim stratejilerinin varlığı ortaya serilyor.

ERGUN ÖZBUDUN

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

ANAYASA YAPIMI VE ANAYASA YARGISI

214 sayfa, ISBN: 978-605-399-336-0

Türkiye'de anayasa hukukunun önde gelen isimlerinden biri olan Prof. Dr. Ergun Özbudun bu eserinde, demokratikleşme süreci ile bu sürecin iki önemli boyutunu oluşturan anayasa yapımı ve anayasa yargısı konularındaki çalışmalarını bir araya getirmektedir. Bugün Türkiye'de yaşanan süreç içinde demokratik pekişmenin hangi noktada bulunduğu ve genel gidişin demokratikleşmeye mi, yoksa her geçen gün kendini daha fazla gösteren otoriterleşmeye mi yöneldiğini anlamamıza yardım edecek ipuçlarını da sunmaktadır.

www.bilgiyay.com
Telefon: **0212 311 52 59** Faks: **0212 253 47 00**
e-mail: **yayin@bilgiyay.com - dagitim@ bilgiyay.com**

Genel Dağıtım: **PUNTO**

www.puntokitap.com
Telefon: **0212 49610 50** Faks: **0212 55130 13**
e-mail: **punto@puntokitap.com**